This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Digitized by Google

STANFORD·VNIVERSITY·LIBRARY

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

SAMLADE SKRIFTER

AV

AUGUST STRINDBERG

FYRTIOTREDJE DELEN

HÖVDINGAMINNEN

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

Digitized by Google

839.74
S911L

Digitized by Google

HÖVDINGAMINNEN

(NYA SVENSKA ÖDEN)

AV

AUGUST STRINDBERG

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

Digitized by Google

Copyright. Albert Bonnier 1917.

STOCKHOLM
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1917

Digitized by Google

FÖRSTA SAMLINGEN

Digitized by Google

Digitized by Google

Sagan om Stig Storverks son.

Sommarsolståndet var inne, och dag följde på dag, utan natt. Alla mörkrets djur uti marken hade gömt sig; ugglan i eken, grävlingen i grytet, nattblackan i skrevor; och de vågade sig icke ut, varken natt eller dag, svulto hellre en tid, väntande den sköna nattens återkomst.

I en båt på Brofjärden i Mälaren sutto tre människor, en man med hustru och fullväxt son. Sonen stor, ful och klumpig skötte årorna, och det kunde han, ty båten sköt fram som en plog, eller en mullskopa, ristande en enda lång fåra i vattnet. Hela dagen hade de rott, från Herrön till Selaön, till Björkön, Adelsön, Ekerön och Munsön, irrande, sökande vad som icke fanns, skugga och skymning. De hade icke sovit sedan solståndsdagarne, ty de kunde icke lida ljuset; därför buro de alla tre våta näckblad hängande ner för ögonen.

Mannen i akterstäven var en mörk en, och hans yttre var skönt, utan ålder; endast hans tänder, som han icke kunde dölja, voro för långa och för vita. Hustrun var grov som av jättesläkt, också mörk, och hon kivades jämt med mannen. Nu dalade solen, och alla tre sutto med ryggarne mot den, vilket såg

Digitized by Google

ovårdigt ut; men när de mötte en fiskare, så spottade denne för sig och vände bort ansiktet.

Slutligen sågo de en stor holme med tjock granskog i stranden, och branta klippor som kunde hysa en grotta att sova i. Sonen styrde mot det landet, som heter Eldgarn.

— Tag mer på högra åran! sade mannen som hette Okel.

— Nej, på vänstra! skrek kvinnan, som kallades Signy.

— Högra, sa jag!

— Vänstra!

Och så kivades de! Men Nare, sonen, tog i med både vänstra och högra, för att icke göra någon emot; och så voro de i land.

Grottan fanns, och jättefolket kröp in.

— Nu kan man se vad man gör, sade mannen och kastade sin säck på golvet.

De gamle satte sig att kivas, men Nare gick ut för att se på holmen.

När granskogshöjden tog slut, sluttade marken nedåt en grön äng; och där stodo väldiga ekar med mistel på grenarne. På andra sidan ängen sköt Mälaren in och bildade en vik med alar och vassbänkar. I sjölaggen gick en trampad väg, som var vit av sjösand och snäckskal. Den slingrade sig mellan kullar med ek och hassel, och aldrig hade Nare sett en så ljuvlig ängd. Blommor växte där, men alla voro vita: konvaljer, piroler, stjärnblommor, duvkullor, vitsippor.

Vägen lyfte sig uppåt kullarne, och slutligen syntes ett vitt hus högst uppe. Huset var fyrkantigt, men med platt tak, och väggarne öppnade sig med

Digitized by Google

vindögon stora som portar; men det var långt och krökte sig om kullen, syntes aldrig ta slut. Uppe i huset rörde sig vita gestalter; och när nu solen låg in, visade sig skuggorna på motsatta väggen, men skuggorna voro icke mörka, utan rosenvita, alldeles som människorna däruppe varit genomskinliga.

Nare gick runt, alla väderstrecken, men byggnaden följde; den var en stängd fyrkant av fyra längor; men mot söder fanns en port, bevakad av fyra vita hundar.

Där var en kulle som sköt upp över den bebyggda tomten, och på den växte en gårdtall med ett örnbo i. Nare steg upp i tallen, kastade ut äggen och bäddade sig i boet.

Där kunde han se; och när han sett, förstod han var han var hemma. Det var solgudens tempel, och de vitklädda kvinnorna voro soljungfrur. Mitt på tempelgården var en vattenbassäng av vit kalksten, i vilken sutto vita kristaller av silvermalm; i vattnet var ett litet kummel lagt av stora snäckor och på dessa växte ett snår av liljor. Ur dessa reste sig en bild av en yngling, skinande vit, med armarne lyftade mot himlen, som om han med öppna händer mottoge goda gåvor och delade ut dem bland människors barn.

Det var Balder den gode, den vite Asen. Och på tempelgården tågade jungfrurna under blommande aplar. De voro klädda i vitt lin, men så tunt att solen lyste igenom, och deras glänsande kroppar visade sig i all sin fägring. Alla hade hår som ljust guld, blåa ögon och mjölkvit hy.

Men där var en jungfru, fagrare än alla; hon var i ungmöns första ålder, och på hennes lemmar fanns

Digitized by Google

icke en kant; allt var rundat, mjukt, vuxet i skönmått, fullkomligt som hos en Asynja.

Nare såg, och han grät: grät av förtvivlan och smärta inför skönhetens majestät, kännande det ohjälpliga i sin egen fulhet och jordlåga börd. Det upphöjda som icke kunde ernås, det oåtkomliga, blev för honom, mörkrets barn, till ett kval liksom ljuset plågade hans ögon.

Han steg ner ur trädet och letade sig hem, ty hans syn hade lidit av allt det vita han sett däruppe. De gamla hade gjort eld i grottan, ty eld kunde de lida. De kivades icke, men de tego, och mannen Okel roade sig med att åse hur alla hålans djur flaxade kring elden och brände sig. Flädermössen buro sig klumpigt åt och fladdrade rakt i lågan; ormarne kommo fram och värmde sig, men Okel sparkade dem mitt upp i brasan så att de kröpo ur skinnet.

Då log den mörke så att tänderna lyste; men hustrun sade:

— Pina icke kräken.

Varpå Okel lutade sig mot väggen och slöt ögonen.

Efter en stund kom en uggla och brände sig så att hon föll vid kvinnans fötter. Signy tog fågeln på eldkäppen och höll den framför lågan:

— Pina icke kräket! sade Okel. Och de skrattade båda.

Då trädde Nare in och satte sig vid modren.

— Blir det icke vinter snart? frågade han.

— I morgon börjar det lida! Vad är det åt dina ögon?

— De ha runnit!

— Han har — gråtit! Har du sett något?

Digitized by Google

— Kallas det gråta? Men det var i hela kroppen och själen det brände.

— Han har »sett» något, sade fadren.

Nare lade sitt huvud i modrens knä och hylade.

— Vi må gå ut och se, sade fadren; här är främmande på holmen. Kom, kvinna!

De gamla gingo ut, och samma väg som Nare gått; men de funno ett bergstalp, där de båda kunde stå och skåda in i tempelgården. När Okel hade sett en stund, blev han svart i ögonen och hans haka hängde. Signy vände sig bort och höll handen för ansiktet.

Då steg en sång från templet; och jungfrurna sjöngo om vår och ungdom, om oskuld och kärlek, barmhärtighet och försoning.

Makarne togo varandra i handen och vandrade in i skogen, ty de kunde icke höra detta.

— Nare har sett henne! sade Okel.

— Tror du aldrig vi mörka bli ljusa? sade Signy.

— De ljusa männen äkta ibland mörka kvinnor, och deras barn bli ljusa; men ännu aldrig har en svart man fått en vit kvinna.

— Varför?

— Fråga varför blåmännen i Libya bli svarta fastän de leva i brinnande solsken! Fråga varför soljungfrurna äro vita fastän de leva i solen! Fråga varför plantan blir vit i mörkret! Fråga varför vi bli mörka i mörkret!

— Är det skäl, är det rätt?

— Nare skall få henne; och hon skall föda en son, som blir sitt folks försvarare.

— Hur skall Nare? Mana henne, kan vi icke, önska henne, icke heller.

Digitized by Google

— Han skall ta henne!

Okel drog till bältet om livet så det klang i söljan, och han syntes skärpa krafter, växte en aln och sköt upp skuldrorna.

De gingo hem till grottan, där sonen satt vid elden och varken kunde tala eller svara, ty han var krank av älskog.

Men Okel tog sin säck:

— Vid midnatt är jag hemma, sade han, och då skall det ske.

*

När Okel kom hem vid midnatt, hade storm stått upp, och himlen var betäckt.

Han stekte i glöden ett varghjärta och gav Nare att äta. Därpå lade han okända örter i elden, stängde grottans ingång med säcken och gick ut med hustrun. Men Nare föll i sömn invid elden och låg vit i anletet som en död.

Då stod Okel utanför och liksom intalade den sovande. Ibland räckte han ut handen, som om han ledde sonen på en ojämn väg, ibland visslade han, ibland sjöng han en sejdsång så att fradgan flöt om munnen.

Slutligen föll han av trötthet och sjönk i en djup sömn.

*

Följande morgon vaknade soljungfrurna och gingo ut att hälsa den uppgående solen, sedan de badat sig i källan. Men Sigurlin saknades.

När de sökt, funno de henne i sängen; men hon

Digitized by Google

var sjuk och hade dragit sitt lakan över ansiktet. Den äldsta systern blev ensam och frågade hur hon sovit.

Sigurlin svarade icke.

— Det var ont väder i natt, du har drömt illa, sade systern. Får jag se ditt ansikte!

Sigurlin svarade:

— Jag kan icke!

Då förstod systern att här varit trolltyg, och hon grät.

Sigurlin fördes ut till en holme i fjärden, och där blev hon i nio månader.

När barnet var fött blev det utsatt, ty det var ett stort gossebarn, som var ljust upptill men mörkare nedtill. Och det bars ut i vargaskogen. Sigurlin blev satt på ryggen av en vit svan som drevs ut i fjärden.

Alla jungfrurna stodo i stranden och togo avsked av sin stackars syster, liten Sigurlin.

Och de sjöngo när svanen sam ut i fjärden. Nu gällde se när fågeln skulle dyka, ty då var döden given.

Rätt ut sam han, och Sigurlin höll honom om halsen; rätt ut i stora blanka fjärden och mitt i solgatan. Då lyfte han vingarne och höjande sig med jungfrun, flög han vidare alltjämt mot solen, tills de försvunno i dess strålglans.

— De hittade hem! sade en soljungfru.

*

Trollets son blev liggande i skogen, ty vargarne ville icke åt honom; varför kunde man icke säga. Men betande getter kommo och gåvo honom dia; och en dag blev han funnen av vallpigan. Hon bar honom

Digitized by Google

hem till husbonden Rossbarsgrane som var en stor kämpe och hästskötare. Stig blev gossen kallad; det var ett vanligt namn; »men vill du ha ett bättre,» sade bonden, »så får du skaffa dig själv.»

Stig växte och lärde allahanda, mest med hästar och vapen; men han var icke lik andra barn. Gick mycket för sig själv, var långsam i rörelserna, så att kvinnorna sade: »den där lever länge, för han gör sig inte brått.» Han var hårdhänt också, och fick ofta sönder det han tog i. Till åttonde året växte han fort, men sedan stod han i knut intill det tolfte; då sköt han fart igen, och var fullvuxen vid femton år, en jätte.

Hans lynne var för det mesta milt; han angrep icke, men försvarade sig genast. Ibland kom något mörkt över honom att han måste förstöra. När han var yngre tog han yxan och gick på skogen att fälla träd, och han höll icke upp förrän han föll av trötthet. »Den där är född bärsärk,» sade männen.

Stig hade haft en fosterbroder som hette Vikar, vilken vaktade vårdkasarne åt sin faders baneman Herthiof som han var upptagen hos. När Vikar blev vuxen sökte han upp sin broder Stig; han ville tala vid honom.

Stig satt vid spisen hos Rossbarsgrane och var sotig, när Vikar trädde in.

— Är detta Stig? hälsade han.

Stig såg sig omkring och tog sig med armarne utefter kroppen som för att känna efter om det var han, ty han brukade vara borta ur kroppen ibland.

— Ja, det är han! svarte Stig.

Han sa inte jag, utan han.

Digitized by Google

— Nu ska du följa mig, återtog Vikar; och vi ska dräpa min faders baneman.

— Vad heter han?

— Herthiof.

— Så dräper vi den! — Men har du vapen och ordningar?

— Icke fyllest; det ska vi ta oss först! Här ute i fjärden ligga kurer och ester på en holme; de har skepp i en vik, och nu äro de oppe i land och offrar.

— Hur många man har du med?

— Tolv!

— Det broddar!

Stig reste sig och tog ett svärd från väggen.

— Nu är jag färdig! sade han.

— Ska du inte säga farväl åt Grane?

— Det behövs inte!

— Har du slagits förr?

— Nej, men någon gång ska man börja.

Och så gick de ut.

— Vart ska du hän? hördes Grane från rökstugan.

— Jag ska ut och slå, mente Stig.

— Så gott är det, svarte Grane.

När de kommo i stranden, funno de tolv kämpar och en drake.

Vikar lät reda aftonmat; tog fram öl och manade alla förse sig, ty nu skulle de inte få vått eller torrt på dygnet. Därpå sovo de till midnatt.

Och så gick det löst.

Holmen, på vilken fienderna befunno sig, var skogbevuxen runt om stranden, och i vattenkanten stod vassbänk, som ännu var torr ifrån fjoråret.

Digitized by Google

De tolv med hövdingar summo till holmen; kringgärdade den och tände vassen. Därpå summo de tillbaka till draken.

— Nu offras åt Odin! skrek Stig där han stod i lyftningen.

Det knastrade i skogen och hela holmen blev som ett bål i eld och rök.

Där skrek och tjöt.

— Nu steker vi kråkor! sa Stig.

Några av fienderna kommo simmande ut, men draken motade dem, och de höggos sönder bit för bit.

Stig var värst, och han roade sig orimligt.

Slutligen mot morgonsidan låg holmen svart och naken som en hand.

Då foro de med draken upp i viken och togo fiendens skepp samt med vapen och stort byte. Men i skeppen funnos krigsfångar som löstes och voro glada råka tappra landsmän. Och så bemannades skeppen.

— Äran var inte stor! sa Vikar, men nu kommer den!

*

I tre dagar seglade de, och så voro de framme vid kung Herthiofs borg. Den låg på ett berg och var befästad med skidgård och portar.

Stig beság den och sade:

— Kom bara!

Kung Herthiof satt i hallen med sina män, och de drucko på tredje dygnet, då de hörde någon bulta på stora porten.

— Vem bultar? frågade konungen.

— Det är en toker som vill in, svarte vakten.

Digitized by Google

Det var Stig som lagt ryggen mot porten; och när han väl fått den att gunga, så brast den med ett väldigt brak. Och nu stormade kämparne in.

Stig sprang först.

— Nu ska vi slå! sade han.

Och med sitt stora svärd mejade han benen av på de druckna fienderna.

Men Herthiof som låg på golvet fick fatt i Stigs byxben och drog honom under sig, stack sin kniv i hans skuldra, och riktade ett nytt hugg mot hjärtat, då Stig slog huvudet av honom.

Nu hade Vikar hämnats sin faders bane, och satt som konung över Herthiofs land.

— Du skall skifta med mig, Stig, sade han, och vara medkonung.

— Nej, det vill jag inte. Jag tjänar den jag likar, och är fri. Det är mitt!

Och Stig tjänade Vikar och blev hans vän. De gingo på många härtåg; och alltid segrade de, men Stig blev alltid sårad, under det Vikar oftast gick oskadd. Stig skulle dock vara med, eljes segrade de icke, varav syntes att Stig var född med segerhuva.

*

Så gingo många år. Om vintrarne satt Vikar hemma, men då blev Stig borta tidtals, ty han kunde icke sitta i ro; och när han kom hem, var han alltid illa tilltygad; byte förde han dock med sig, varav man slöt att han vunnit segrar. Men då någon frågade var han varit, så mindes han inte.

Och när Vikar frågade om han inte skulle köpa gård med jord, svarade han:

Digitized by Google

— Jag vill inte ha tak, och jag vill inte bli jordfäst.

Men han var mån om sina pängar, och var rädd de aldrig skulle räcka, fastän han ägde fullt opp. Det sades att han grävde ner sina skatter här och där.

*

En vår gick Vikar på härfärd åt Västerhavet och det blev stillt; icke en fläkt på åtta dagar. Becket rann i nåten, tågverket hängde, manskapet knotade. Man offrade smycken, som kastades i havet; man slaktade kreatur stora och små; men intet hjälpte. Åtta dagar gingo åter, men vinden sov alltjämt. Då förlorades tålamodet, och Vikar beslöt det yttersta. Han samlade allt folket på stranden och talade:

— Gudarne äro oss ogunstiga; oguldna brott skola försonas, måste icke en dö för alla?

Alla svarade, dock efter betänkande, »ja, en måste dö för alla».

— Låtom oss kasta lott! sade Vikar.

Stig skar kvistar av alarne, och samlade dem i en hjälm, lika många kvistar som män där voro.

Vikar drog sist och fick den kortaste pinnen. Då blev där tyst, och mörkt föll i sinnena. Vem ville döda honom?

— Låtom oss sova en natt; dag ger råd! sade Stig; och de gingo att sova.

Om natten, i drömmen, såsom han tyckte, blev Stig tagen ur bädden; och en osynlig hand förde honom utmed älven uppåt land. Han kom till ett stort vattenfall, och i forsen låg en ö. Stig greps av en mäktig längtan att komma över till denna ö. Men

Digitized by Google

ingen bro syntes, båt kunde icke gå, och simma var ingen vån.

Då visade sig en vit jungfru för Stig, och hon talade:

— Solen bygger bro, av vatten, av vind! Bida dag, Stig!

Stig satt på en strandsten till dagningen. Och se, när solen steg, syntes en sjufärgad bro över forsens stänk, och den böjde sig från stranden till ön i fallet.

Stig reste sig, och han förlorade all tyngd; han gick ut på bron, men mitt på sviktade den. Stig räckte ut sin hand för att icke falla, och han såg vid sin sida någon som kunde vara Rossbarsgrane, vilken stödde honom, så att de kommo över till ön.

Nu ändrades allt, och på tolv stenar i en rundel sutto tolv sköna män. Ini ringen stod en trettonde, som var ful, med raggigt hår nere i pannan, och syntes vara av jättesläkt.

Två voro hövdingar i högbänken, den ene var enögd men ljus, den andre var mörkhyad och hade rött skägg.

Den ljuse talade först till jättemannen:

— Storverk! sade han, din sons öde skall du veta, men själv skall han icke veta det, ty ve den människa som vet sitt öde. — Seger giver jag honom...

— Och sår gav jag! inföll Rödskägg.

— Gods och gull av mig! sade den ljuse.

— Men aldrig nog!

— Tre mansåldrar får han...

— Ett nidingsdåd i varje!

— Skaldegåvan ger jag...

— Glömskans gåva jag...

— Kvinnor äga...

Digitized by Google

— Kvinnor mista...

— Aktad av höga...

— Hatad av låga...

Allt förvandlades igen, och Stig satt åter på sin sten vid fallet.

Då kom en stor fisk ur älven, det kunde vara en lax, och han bar ett vassrör i munnen.

— Stig, sade han; Odin, den höge, åtrår offret! Vikar valde han; giv du döden.

Och han lade röret vid Stigs fötter; därmed försvann han.

Stig fattade icke strax vad han skulle företaga, men han tog vassröret likafullt, och i samma stund vaknade han i krappen på sin drake.

Det var morgon och kämparne voro uppe. Ingen talade om gårdagens offer eller lottkastning. Det var som om man hade glömt alltsammans, och Vikar den lustigaste anställde lekar och upptåg.

Man hade böjt en tall mot marken och bundit en kalvskinnssnara vid toppgrenen.

— Nu hänger jag! sade Vikar och lade snaran om halsen.

— Nu ger jag dig Odin! sade Stig och stack honom med röret.

Då blev röret till ett spjut, gick igenom Vikars hjärta, och tallen rätade sig så att konungen hängde i toppsnaran.

I samma stund blåste vind upp, så att alla märkte hur Odin var blidkad. Men de sörjde dock över sin bästa man, och sågo ont på Stig.

Men Stig stod upp och kvad:

Digitized by Google

Loke, Loke, Lax,
onda råd i goda sinnen;
fosterbroder,
ungdoms värn
och vän i vemod,
Vikar, Vikar;
varg i veum,
osäll, usel,
niding nämnes
Nares son.

Och så löpte han därifrån, gick på skogen; och ingen bad honom bliva. Men kämparne undrade likväl att Stig var skald.

*

Storverks son gick på skogen och var mörk i sinnet; vredgades på sig själv över nidingsdådet, sörjde sin vän; ville bära hand på sitt liv, men rådde icke. Han gick över Mörkvid och Holavid, kom in i Västergötland och sökte opp Götakonungen, hos vilken han tog tjänst som lantvärnsman mot svearne. Och på Tiveden stod månget hårt slag. Stig segrade alltid, men fick alltid många sår. Han blev äldre men åldrades icke. Och därmed höll han i en hel mansålder, görande sjötåg nedåt Vänern. Under en sådan utfärd kom han med sin drake och tolv man till Kinnekulle.

Där var en ljuvlig ängd med blommor i marken och allahanda lövträd samt bärande träd, fågelbär och aplar. I stranden slogo de läger och gjorde sig goda dagar, ty där gick även fet boskap utan ägare.

Digitized by Google

En dag vandrade Stig uppåt klevarne på kullen för att se om där bodde människor. Så kom han till en lund av askar som voro så ovanligt räta, att han beslöt hugga sig ett spjutskaft. Han högg; men då hörde han ovanför en röst som ropade:

— Rör icke mina askar, du boskapstjuv!

— Vem kallar du tjuv?

— Dig, Stig Nidverk!

— Kom ner få vi tala!

När Stig skådade uppåt, såg han en stenvall över trädtopparne, men icke en människa syntes där. Rösten var vacker, och klang som en kvinnas.

— Skall jag vänta? frågade Stig.

Till svar kom ett regn av stenar, stora och små.

— Kastar I sten, flickor! Väl, så kasta vi sten då! Och Stig tog en av de största, kastade den i båge, och... så hördes ett skrik.

— Träff! sa Stig. Och fortsatte.

— Bom! sa han, när intet skrik hördes. Men oftast sa han »träff», ty det skrek lite emellan.

Då hördes rösten uppifrån vallen:

— Kom upp till oss; vi bjuda fred och förlikning!

— Vilka bjuda?

— Vi, Veborgs sköldmör!

— Kinna-flickor, alltså; dem känna vi, och dem må vi se! — Säg vägen!

— Höger, rätt fram.

Stig tog till höger, men kom in i ett hagtornssnår med vindlande smala stigar. Där fastnade han. Och då skrattades uppe från vallen. Stig drog svärdet, men buskarne stodo för nära inpå, så att han icke fick

Digitized by Google

håll. Då tog han sin kniv och skar undan det närmaste, varpå han högg sig en väg fram.

— Skulle ha tatt till vänster, efter kvinnorna sa höger. Och nu gick han till vänster. — När han gått ett stycke igen, såg han stensättningen av borgen, men hur han gick, fann han ingen uppgång. Då högg han en gran och gjorde sig en krake att stiga på. Men när han rest kraken mot stenmuren, kände han hett vatten över huvud och axlar, och därpå hördes skrattet igen.

— Lite vatten och mycket eld, sade Stig och gick på. Då kom en tunna tjära rinnande över honom så att fingrarne limmades ihop. Så kom ett snöfall av sand så att ögonen bländades. Men Stig stod i nästa stund på vallen.

Det var dock bara vallen; innanför reste sig muren.

— Nu pusta vi litet! sade han.

Då syntes Veborg själv på murkronan, och aldrig hade Stig sett skönare kvinna.

— Vad söker du här, främling? frågade sköldmön.

— Nu söker jag dig, nyss din borg!

— Min borg, tag den!

— Hur många man har du inom?

— Inga man, men jag ställer tolv kvinnor, om du vill möta på gården.

— Jag slåss icke med kvinnor!

— Då slå vi dig, då! — Blås i lurarne!

Det blåstes, och tolv sköldmör klängde ner på repstegar, stodo med dragna svärd i linje framför Stig.

Digitized by Google

— Försvara dig! ropade den äldsta; hon var svart som ett troll.

Stig kastade svärdet på marken, lade armarne över bröstet och manade ut.

Då ryckte tärnorna fram, men deras svärd beto icke på Stigs kläder, hårdnade av tjära och sand.

Och han rusade som en tjur med huvudet före, fick omkull hela linjen, kastade dem i en hop, som när man kastar ved; och när de rörde sig som ormar, trampade han av en fot på var och en, så de icke kunde resa sig.

Därpå räknade han dem, och knäckte av högra handens tumme på allesammans.

— Nu kan ni spinna lin och koka gröt!

Och han samlade alla svärden och bröt dem över knät.

Veborg uppe på muren hade dragit upp elva stegar, men på den tolfte steg Stig upp; och när sköldmön skulle hugga honom, tog han hennes svärd med tänderna, och så stod han på muren.

— Nu är det du och jag! sade han.

Där fanns ingen mer i borgen än de två jämte några trälinnor.

Veborg grät av vrede och skam.

— Nu har jag tagit din borg och dig! sade Stig. Borgen är min och du med!

Då förvandlades hennes sköna ansikte; men det fanns intet val. Därför skiftade hon anletet, och sade:

— Var välkommen i mitt hus, herre.

— Säg vårt! Säg vän!

— I väntan, vill du gå till badstugan och sedan till klädkammaren; där finnes mången god klädning som vi tagit av slagna män.

Digitized by Google

Stig leddes till badstugan av trälinnor och fick av sig tjäran. Vattnet var visserligen hetare än det skulle, och elden på arnen starkare än behov gjordes. Det var icke vänligt, men det kunde man icke begära.

Därpå leddes han till klädkammaren. Där var en skön samling kläder, brynjor och vapen, hängda på krokar; men över varje krok var spikad en hand, kokad i kåda så att de sågo levande och friska ut, och alla voro av manfolk. Stig tog den vackraste dräkten och den största, och så gick han ner i frustugan. Där var rett gästabud, och Veborg satt i högbänk. När hon såg Stig badad och med sitt långa hår på axlarna, märkte hon det var en skön man; och hon rodnade, steg upp och bad honom sitta när henne.

Måltiden bars in, och när de ätit under tystnad, kom ett gyllne horn på bordet.

— Tvemännings? frågade Stig.

— Gör du mig besked, först!

Stig tömde hornet i två drag.

— Gör du mig besked?

— Nej, det mäktar jag ej! sade Veborg. Dryckeskämpe är jag icke!

— Vad eljes för kämpe?

Veborg krängde ögonen som en retad hund, men straxt därpå var hon blid. Och så började de tala.

— Varför saden I höger i stället för vänster? frågade Stig.

Veborg såg honom i ögonen, och därpå log hon.

— Icke säger man sådant som icke är. Det kalla vi att ljuga, och det är stor skam! sade Stig.

Veborg log igen som man ler åt ett barn.

— Tror du allt vad folk talar? frågade hon.

Digitized by Google

— Visst gör jag! Ha vi icke fått talets gåva för att säga vad sant är?

— Du är en god man, du, synes mig.

— Skapligt, eller mindre ändå.

— Var är du från?

Stig tänkte efter:

— Kan inte säga't.

— Och din far?

— Jag har bara fosterfar.

— Alltså ingen berömd ätt?

— Kan väl bli! Vill du börja en med mig?

— Du går för hastigt, Stig.

— Vem är du då?

— Jag är konungadotter.

— Det var rart. Hur blev du så här då?

— Jag såg fega män och kuvade kvinnor, och så blev jag.

— Du är grym, men får du ett barn, blir du blid.

— Få mig en man först.

— Du har!

— Vill du dricka mer?

— Mycket, mycket mer!

— Tre dagar begär jag; sedan får du svaret. — Då har jag sett vem du är, och om du är en god man.

— Vem kallas god?

— Den som gör sin kvinna till viljes — i allt.

— I allt som rätt är.

Veborg reste sig, kallade en trälinna och befallde henne föra Stig till gästhuset.

*

Digitized by Google

I tre dagar satt Stig i gäststugan och väntade. Från fönstret såg han Veborg komma och gå över gården, och hans ögon följde henne tills han kunde hennes gestalt. Första dagen såg han röken av eldar, som hans män hade tänt nere vid draken, men han längtade icke återvända. Denna dag sysslade Veborg med att bota sina tolv tärnor, vilka hon klädde i kvinnodräkt. Själv gick hon ännu som sköldmö, ehuruväl hon avlagt brynjan.

Andra dagen blev väntan lång; men mot middagen visade sig sköldmön med nerfälld kjortel, och Stig kunde icke nog se på hennes skönhet. När hon gick över gården lekte vecken i hennes kläder som ett strängaspel. Och alla hans tankar voro med henne, men han fick icke tala.

Tredje dagen syntes tillrustningar. Tärnor och trälinnor bryggde, bakade och stekte, och Veborg visade sig med nerlagt hår som föll henne på länden.

Men i skogen runt omkring borgen hördes lurar blåsa. Det var hans kämpar som sökte honom, och ett ögonblick vaknade Stig ur sitt kärleksrus, grep sitt svärd och ville ut; men då syntes sköldmön i dörren, och han kände sin arm lamas, så att svärdet föll ur hans hand.

— I morgon står vårt bröllop! sade Veborg och gick ut.

Stig tänkte varför han inte kunde säga nej. Han var borgens herre då han tagit den, men han var likafullt fången.

För att pröva sin kraft, gick han ut på gården.

— Gå in i stugan! ropade Veborg från loftet.

Stig gick genast tillbaka in i stugan, men undrade varför han lydde, då han ensam ägde befalla.

Digitized by Google

— Jag vill icke göra henne emot! sade han sig, därför lyder jag; alltså är det mig själv jag lyder, och det är ingen skam. På natten såg han Rossbarsgrane i en dröm. Denne sade honom rådet: »Giv ej din vilja, man, åt knäsatt mö; ej mer av din kraft än du har makt att fly; gå ut i tid från ond kvinna; en är herre, du eller hon!»

Stig fann rådet gott, men när han vaknade, hade han glömt det.

Denna dag stod bröllopet; men icke en man var bjuden. Tärnorna voro skönt smyckade, buro kransar av rosor, sjöngo, spelade och dansade. Stig var icke mera på jorden.

I tre dagar stod bröllopet. I tre veckor levde de i kärlek och fröjder, och livet löpte lätt.

Mest sutto de i hallen och tavlade, eller talade de om förflutet och kommande; gingo i apelgården, sågo blommorna, hörde fåglarne. Det var som att gå i drömmen. Stig var len i rösten, mjuk i manér, vek i känslorna, och han gjorde sin maka till viljes i allt.

Men hans anlete blev mjällt som en jungfrus, och hans händer vita. Detta berömdes mycket av Veborg som älskade se sin make sådan.

Svärdet hängde i gästhuset, och Stig satt mest inne i frustugan med tärnorna, där han förtalde sagor och sjöng för dem.

En dag räckte Veborg honom garnhärvan, och bad honom hålla, medan hon nystade:

— Så fina händer du har! sade hon.

Nästa dag gav hon honom nystanet:

— Nu håller jag i härvan, sade hon.

Och Stig nystade utan att tänka på vad han gjorde. Om kvällen lekte de på gården; Stig blev

Digitized by Google

utklädd i kjortel och kåpa; och flickorna flätade hans hår. Då ropade Veborg inifrån frustugan och det lät illa. Stig skyndade dit.

— Stig, sade hon; jag är sjuk; om nio månader får du ett barn av mig; men nu skall du vara mycket god mot mig.

— Ändå godare?

— Ja; ty eljes får du ett dåligt barn.

— En son, skall du säga!

— Eller dotter.

— Bara son! Det andra räknas inte.

Veborg log ont, men sade icke mer om den saken. På aftonen stod hon i köket och kokade gröt. Stig kom in.

— Rör ett tag! Jag måste hämta salt.

Stig tänkte för sig; och så vrok han fram:

— Nej, det gör jag inte.

— Du skall icke säga mig emot, ty då blir jag sjuk, och du får ingen son.

Det var skäl; och Stig rörde i gröten, stod vid spisen, så att trälinnorna skrattade. Men Stig tänkte bara på sin son.

Nio månar äro långa och Stig låg mest vid spisen. En dag kom Veborg in; skön var hon än, högbarmad, hög om rona. Hon rörde med foten sin sömniga man:

— Gå ut och klyv ved! sade hon.

— Är jag träl? svarte han.

— Trälinna väl ej!

Stig skämdes, tog yxan och gick på vedbacken. Men det ville inte bli fart i arbetet, utan han tröttnade och lade sig att vila.

Så somnade han och drömde om Rossbarsgrane,

Digitized by Google

som upprepade sitt råd: en är herre, du eller hon! och då beslöt han vakna, men när han vaknat, glömde han alltsammans.

Då kom Veborg med trälinnorna; och när de funno Stig liggande, togo de ris ur lagårdskvasten och piskade honom i ansiktet och på händerna. Stig skrattade först, men när han såg hur hans kvinna föraktade honom, blev han vred och ville värja sig. Men han kunde icke värja sig, utan den äldsta trälkvinnan satte sig gränsle över hans hals och slog honom i blod.

Då grät han av ilska och över sin saknade kraft. Ryckte sig tillsamman och ville fly; men när han fann porten stängd och sökte bryta upp den, mäktade han icke. Han märkte hur han var fången, och nu började ett nytt eländigt liv.

Veborg skar sig en hasselkäpp och slog honom i ansiktet var gång han icke lydde. Alla låga sysslor fick han nu göra, men idel kvinnors ärenden. Fly tänkte han, fly varje dag och stund, men kunde icke. Slutligen fann han en morgon porten stå öppen, och han smög ut. Kom i skogen, sprang nedför kleven och nådde stranden där han skiljts från sina män. Han såg kolen efter deras eldar, med vilka de varnat honom och kallat på honom, och han greps av en längtan efter kämparne och bragdrika livet. Komme bara en båt, menade han, skulle han fly ut på sjön. Men det kom ingen, och dagen gick. När solen började dala, blev han hungrig och trött, längtade till grytan och den varma fjäderbädden; saknade hustrun och tärnorna; och så började det att dra i viljan. Det drog och sög hemåt — och hur han gick, så kom han hem.

Digitized by Google

Där blev han nedsatt i en källare med en brödkant och en kruka vatten.

När han släpptes ut efter två dagar, och kom upp i frustugan satt Veborg och tavlade med en främmande man. De drucko ur ett guldhorn och voro goda vänner.

Då blev Stig svart i ansiktet; men Veborg sade:

— Gå i köket, trälinna! Men mjölka korna först!

Stig såg på den främmande mannen, och märkte det var en kämpe, som icke var god att tas med. Han svalde skymfen, gick ut och slipade en kniv.

— Dens hjärtblod må jag se! mumlade han.

Och när mörkret föll, gick han runt storstugan, runt, runt. Men svärdet som rostat, hade han skurat och skjutit under porten.

Veborg och kämpen sutto kvar vid bordet och voro lustiga ända till midnatt. Då reste sig främlingen och gick ut. Men när han kom på mörka gården fick han en kniv mellan skuldrorna, i ryggen, och det var ett fult hugg. Men Stig lade sig ner och drack hans hjärtblod.

— Det var mansblod!

Och han fick i samma stund sin mannakraft åter; sprängde porten, och gick ut i skogen, ensam, med sitt svärd, som han tog i famn och kysste.

Men han hade icke gått länge förrän han mötte en mycket gammal kvinna. Och då var ljusa morgonen.

— Inte ska du gå utan avsked! sade kvinnan.

— Inte?

— Nej, det kallas fly, och kvinnor skall Starkodd icke fly.

Digitized by Google

— Vi kallar du mig Starkodd?

— Därför att du är en sådan. Vore du icke, låge du i jord nu. Ja, trollet du varit hos, har ännu ingen kommit levande ifrån. Dräper du icke henne, så skall hennes son göra slut på dig.

— Inte för det, men hon må se att jag icke flytt.

Och Stig vände om.

Veborg stod på gården vid den döde kämpens lik, när hon fick se Stig.

— Vem har gjort mig detta? frågade hon.

— Jag!

Då lade hon sina händer på bröstet och böjde huvudet.

— Herre, sade hon, jag är din tjänarinna.

— Varför misshandlade du mig då?

— Du tillät det.

— Varför ljög du?

— Varför trodde du?

— Vem var främlingen?

— Han var din vän! Vi talade endast om dig och han kallade dig Starkodd, en man som är vida berömd kring norden, både som kämpe och skald. Han kvad dina visor...

— Mina?

— Ja! Många visor har du kvädit; andra ha lärt dem, och nu sjungas de, både i Svears och Götars länder.

Stig tog sig i huvet:

— Det minns jag inte! Men väl! Nu går jag ut i livet igen, med detta som jag lärt hos dig.

— Vad har du lärt?

— Att aldrig tala sant ord, aldrig ge min vilja ifrån mig, och aldrig skona en fiende.

Digitized by Google

— Tag en lära med dig till: slå aldrig en vän!

Stig såg på den döde:

— Var det en vän; varför sade du det icke? Varför bad du mig mjölka korna?

— Det var skämt!

— Skämt är det man icke menar; hur kan man säga det man icke menar? Vem var den döde?

— Han hette Torkil.

— Varför, gudar, skall jag alltid göra det jag icke vill?

— Fråga nornorna som väva människors öden.

— Vem är jag, vem födde mig?

— Alla veta det, utom du!

— Säg då!

— Det får icke sägas!

— Veborg! Jag måste giva den döde en hederlig begravning för att försona vreda makter.

— Du stannar då?

— En liten tid.

— Tills barnet är fött?

— Om du vill.

— Jag ber!

— Det var ett nytt ord.

— Det kommer mera nytt, nu.

Stig stannade; reste ett bål på kullens högsta topp. Där brändes liket med kåda och rökelse. Stig kastade några smycken i elden, bröt sitt svärd och slängde bitarna på bålet, under det tärnorna gräto.

Men när Veborg samlade askan, fann hon endast gröna och röda metallskållor. Intet guld hade Stig offrat, och hans snålhet hade bedragit gudarna i döden.

Sedan gick en tid i väntan. Veborg var blid men

Digitized by Google

tyst, de tavlade som förr, och Starkodd sjöng visor, alltid nya. Detta var hans bästa tid, vilken han sedan kunde minnas med glädje.

Dagarne innan barnet föddes, bultade det på borgens port, och när Starkodd öppnade, stod där en yngling.

— Vem söker du? frågade Starkodd.

— Jag söker nordens störste kämpe, Starkodd Storverks son, ty jag vill tjäna honom.

— Harald Hildetand är nordens störste kämpe, du lilla ljugare.

— Men han är icke skald som Starkodd!

Starkodd lyfte näven som om han ville krossa ynglingens huvud, men denne blev stående utan att blinka.

— Du är en tapper gosse, och du skall få stanna hos mig! sade Starkodd och lät ynglingen komma in.

— Vad heter du?

— Alf!

— Är du en ljus eller mörk?

— Ljus! svarade Alfen utan betänkande.

Och Veborg tyckte gott om den nye gästen:

— Det gagnar Starkodd få en man att tala vid; han går omkring för mycket kvinnor här, sade hon.

Och Veborg syntes endast unna Starkodd allt gott på jorden.

Nu sutto makarne om aftonen, drucko, skämtade; och Alf stod invid Starkodds stol, hörde och teg. Men när han hörde Starkodd kväda, då spände han öronen och lyssnade. Och Starkodd lärde honom vapenbruk; månget nytt hugg och mången fint att värja sig.

Alf var hövisk, kastade aldrig en blick på Veborg utan han var tilltalad. Sökte hon vinna honom för sin mening, svarade han avvisande. Detta syntes

Digitized by Google

Starkodd vara goda tecken till att han fått en trogen tjänare.

Så blev barnet fött, och det var en flicka. Starkodd sade intet, utan vattenöste barnet och hade henne kär. Veborg sade heller intet; men när hon på tredje dagen steg upp, var hon förvandlad. Hon klädde sig åter till sköldmö, och brydde sig icke om barnet.

En afton när flickan skulle badas, vägrade modren befatta sig med sådant:

— Det får Starkodd göra!

Starkodd badade sin flicka och Alf såg på, under det Veborg övade svärdslek ute på gården.

— Det skullen I icke ha gjort, herre! sade Alf.

— Hör på den!

Nästa afton skulle Veborg koka badvatten:

— Det får Starkodd göra!

Och han stod vid spisen.

— Nu är vi där igen! sa Alf.

Och så gick allt tillbaka i det gamla. Starkodd mjölkade korna, fick vita händer och låg vid spisen, när han icke vaggade barnet. Veborg föraktade honom, men det såg han icke. En dag fick han höra det likvisst, när Veborg talade vid en tärna.

— Den där, som icke får gossar!

Starkodd vaknade ett ögonblick och tänkte fly, men han kunde icke.

— Kom och lek på svärd med mig! sade Veborg en dag.

Starkodd tog ett svärd, och de skiftade hugg. Men Starkodd blev trött i armen, och Veborg slog svärdet ur hans hand. Starkodd blev vit i ansiktet:

— Det hugget var mitt; nu har du lärt! sade han.

— Nu har jag lärt vad du har glömt.

Digitized by Google

Starkodd gick icke till fähuset den kvällen, och icke till barnstugan heller, utan han vandrade i månskenet på murkrönet.

Då kom Alf upp, föll på knä och talade:

— Herre, döda mig, men följ först; här lägges onda råd i klädkammaren.

Starkodd såg på gossen, och så följde han honom. De gingo ner i lökgården och kommo nedanför klädkammaren. Veborg talade till sin bästa tärna:

— Han slog oss, han tog oss; men nu ta vi honom i nätet. Denna man kan man inbilla vad man vill. Min vän Torkil trodde han vara sin vän.

Här skrattades:

— Och han begrov honom! — Han tror sig vara största kämpe i norden, medan han är barnpiga. Vi skola bädda hans säng med ett nät och kasta honom i sjön.

Starkodd hade hört nog. Det var idel falskhet alltihop. Han ville genast gå in och dräpa henne, men Alf höll igen.

— Icke edert barns mor, herre. Det är ingen ära. Nej, ut ur borgen; jag har två hästar på skogen; sedan gå vi till Uppsalakonungen; där är vår plats.

De gingo ut, kommo till skogs, funno hästarne; och så redo de österöver, i månskenet.

Starkodd stannade sin häst och lyssnade:

— Tyst! Jag hör ett barn gråta! Det var min dotter!

— Herre, sade Alf! Nu eller aldrig!

Och han drog sitt svärd:

— Hon suger er tillbaka.

— Är hon av trollen då?

— Alla kvinnor äro av trollen.

Digitized by Google

Och Alf slog till Starkodds häst med flata svärdet, så han satte till att löpa. Alf efter alltjämt jagande sin herre framför sig.

De kommo ut ur skogen och slätten låg framför dem vidöppen.

När de ridit en stund i skritt, sågo de en skara fotfolk komma emot. Starkodd blev rädd. Men Alf sade:

— Det är trolltyg! Följ mig! Rätt igenom!

Och nu slog han sin häst, satte i fyrsträck, och Starkodd följde. Så redo de mitt igenom fiendens skaror; men det var bara som luft och dimma.

— Jag tror att jag tjänar dig! sade Starkodd.

— Den som icke vill råda, skall lyda. Och vad hade du hos kvinnorna att göra? svarade Alf.

— Jag blir icke mig själv, förrän jag får se mansblod.

— Du får! Vi har stigmän på Tiveden.

De redo i två dagar, Alf i spetsen, och så kommo de till Tiveden. Den första man de råkade blev dräpt av Alf, och Starkodd fick av hans hjärtblod. Då blev han sig själv och red framför. Många stigmän råkade de sedan, men Starkodd slog dem alla.

Slutligen kommo de till Mörkvider eller Kolmården, och satte sig vid Bråvikens strand att vila i en övergiven fiskarhydda. Första dagen spetsade de en björn och åto av köttet och märgen; de åto från morgon till kväll. Sedan lade sig Starkodd att sova; och han sov i tre dygn. Därpå simmade han i viken, och när han steg upp ur badet, var han som i forna dagar, röd om kind, stark och levnadslustig.

Starkodd gick på jakt, Alf fiskade.

En afton hördes buller på södra sidan; lurar

Digitized by Google

blåstes, och kasar tändes på alla höjd‹
den ända till havs.

Då vaknade Starkodd och han v
tänd eld.

— Vad månde där stå på? sade
som en varg i stranden, ty han hade

Då syntes drakskepp komma med
havet; de hade hissat härsköld och
uppe. De kommo så tätt så att Bråvike
alla landade på södra stranden.

En fiskare syntes flyende i sin bå
land straxt invid hyddan.

Starkodd ropade an: »God vän!
Tälj oss nytt.»

Fiskaren fann sin hydda upptagen
men Alf gick honom vänligt emot och
nytt.

— I veten icke?

— Vi veta intet!

— Kännen I Sigurd Ring, Uppsalak

— Väl känna vi honom!

— Och Harald Hildetand, Danerk

— Till ryktet! Han ägde fordom l
men när han fick för mycket land, s
frände Sigurd i Uppsala som underkon

— Och Svithiod blev lydrike åt Led

— Nu har Sigurd rest sig, och all
götar stå som en man mot danerna. D
stranden, på Bråvallarne, skall slaget stå!
har kommit med man och skepp.

— Då är min tid inne! sade Starko
skall sitta här och vänta mig; du skall sa
örter från strand och land; reda mig e

Digitized by Google

jag kommer igen, fast illa huggen. Du får icke följa, ty du är för ung; gråt icke, din tid kommer ock; du skulle bara gå i vägen. — Nu litar jag på dig, och visa nu du kan hålla vakt; så börjar en vapensven sin tjänst!

Starkodd band svärdet om livet och gick ut på brantaste klippan.

— Vill I ha båt, herre? frågade Alf.

— Båt är jag själv! svarade Starkodd, och kastade sig i havet med huvudet före.

Han försvann i mörkgröna böljan och tångskogen gungade, de skrämda fiskarne slogo i brynet, och de kvarvarande sågo länge efter honom.

— Han blev borta! sade fiskaren.

— Kommer igen! svarte Alf.

•

Den natten sovo de, fiskaren och Alf, men följande morgon blev det.

Drakarne syntes icke mer, folk icke heller, ingenting var att se på andra stranden, men det hördes. Buller och dån, skrik och rop. Marken skakade och moln stego upp, rödgula, som fördunklade solen.

— Det är stoft och sand! sade Alf. Det är inga skyar.

Och markens djur kommo dragande till norra stranden; rävar i skaror, harar och rådjur, grävlingar ur gryten, möss från åkrarne. Skogens små fåglar flögo över viken, men även de stora, tjädern och orren, alla flydde de.

Men de som icke flydde samlades som ett mörkt åskmoln ovan den röda stoftskyn. Örnar svävade,

Digitized by Google

glador skruvade, vråkar, korpar, kråkor seglade och tumlade; och från havet ströko alla nyfikna trutar, måsar, labbar, tärnor.

— Nu är slaget i gång! Odin står för gamla Svithiod! sade Alf.

Och där var ett skrik av sårade, döende, men de levande skreko värst nere på jorden; rovfåglarne svarade uppe i luften.

— Det är Ragnarök! sade Alf, som stod skälvande i hela kroppen.

Han klättrade i högsta furan, men såg icke mer för det.

Så gick det hela dagen, men mot aftonen lugnade det av; den röda skyn sänkte sig och fåglarnes skaror tunnades. Vid nattens inbrott började ett nytt. Alf och fiskaren hade icke ätit på hela dagen, men just nu skulle de till. De satte sig utanför kojan kring sin måltid, då de fingo se två örnar kämpa högt över viken. De slogos om något som liknade räntan på en kalv. Den ena fågeln segrade, kom med rovet, och satte sig på berghällen, bredvid hyddan.

Då förstodo de, och kunde icke spisa mer.

Men genast efter kom ett moln med kråkor, var och en med något i näbben. Och de slogo i furorna på norra strandbranten. Där föll något till marken då och då, trasor mest.

Alf och fiskaren gingo dit.

— Nej, detta kan jag icke se! sade Alf.

Men fiskaren gick och plockade i sin korg.

— Det är agn åt ålen! sade han.

Och han plockade fingrar och tår, öron och ögon. Alf gick in i hyddan och lade sig.

Digitized by Google

Men kråkorna kommo hela natten och kraxade i furorna.

Andra morgonen steg den röda skyn igen, och över den lägrade sig den svarta. Hela jorden och luften skrek; nu hördes även vagnsbuller liknande åskan.

— Vad är där för röda fåglar? frågade Alf. Aldrig har jag sett röda måsar.

— Det är blodmåsar.

— Känner icke!

— Sjön är röd i stränderna och måsarne kan dyka. Snart få vi rödfisk också.

På aftonen kom fiskaren igen efter att ha vittjat; och se: ålarne voro alla blodröda.

Tredje dagen var lik de andra, men det kom åskväder mot middan. Det gick hastigt över, och på aftonen blev det tyst.

Men en korp satte sig på hyddans tak med något vitt i näbben. Alf kastade en sten, korpen flög, men lät något falla på marken. Det var ett mansfinger med en ring på. Alf synade den.

— Det är Starkodds ring, sade han.

— Då är han slut, sade fiskaren.

— Inte för ett finger.

Alf tog ringen av, jordade sin herres lämning, men lade en vit sten på torvan.

Mot aftonen måste de båda männen ut och jorda allt som fåglarne lämnat på berget, ty det började stinka omkring dem.

På vikens vatten flöto lik, och måsarne sjöngo på sitt sätt över dem.

På andra sidan viken över skogsbrynet började

Digitized by Google

rökar stiga, riktiga eldrökar, lurar blåste, sånger sjöngos.

— Nu är slut! sade Alf.

Det var lyktat Bråvallaslaget; det röda molnet lade sig, fåglarne flydde för eldarne, där de döda brändes; mänskor och djur kommo fram ur sina gömslen, och vattnet i viken blev åter grönt.

Alf väntade sin herre, ty han trodde fast att han levde; men han kom icke den dagen; i stället kommo flyktingar och berättade att Starkodd hade stupat.

Ynglingen tyckte det var skada på en så väldig man; men skön var hans död i ett så stort slag och med en sådan härlig hjälte som Ledrekonungen Harald få gå till Odin.

Han sörjde, och väntade dock några dagar.

Så satt han en morgon på strandbranten och såg ut över viken; och då fick han se. En stor gyllene drake med rött bemålad och kantad med sköldar av silver syntes glida ut från Vikbostranden. Seglen voro av silke i blått och vitt; förskeppet var klätt med grönt som en lövsal och sju kämpar i guldhjälmar stodo där.

Draken närmade sig, och Alf såg att där var en bår i fören. Det är Starkodds lik, tänkte han, och sprang ner i stranden. Och då landade draken. Sju konungar stodo där med kronor på huvudet och dragna svärd; kung Ale från Upplanden var den främsta. På båren låg Starkodd, men han var icke död, endast svårt sårad; och konungarne hedrade honom på detta sätt, ty han var den tappraste. De hade visserligen velat föra honom på kung Sigurds hövdingaskepp, men Starkodd hade bett att få åter-

Digitized by Google

vända till sin hydda och sin väntande vän. Därför kommo de nu.

Starkodd blev buren upp i hyddan, där Alf lade honom i säng. Och därpå seglade draken bort.

Alf vakade och skötte sin väns sår, som voro svåra. Hakan var huggen, bröstet var öppet så att lungorna syntes och den väldige låg i dvala alltsedan han kom i hyddan; varken hörde eller såg, varken talade eller svarade. Många dagar låg han så, men slutligen vaknade han.

— Vem är där? frågade han.

— Alf!

— Så, så! Alf! Ja, Alf; du var med därborta på Kullen, hos tärnorna. Tärnorna! Minns du Veborg?

— Ja så noga!

— Hon mötte här på vallen som sköldmö; hon slog mig, men jag drap henne; henne, min maka, min dotters moder. Det sörjer jag!

— Fiende är fiende! Säg något som är till glädje.

— Jag har ingen glädje.

— Men ära, herre!

— Skam har jag.

— Sju konungar förde er hit på kungsskepp. Vet I icke?

— Sju? Det har jag säkert drömt, och du med.

— Nej, det var så!

— Så, så. Ja, nu är det förbi! Ha de rest?

— De ha farit.

— Så har det farit!

Därpå somnade han, och blev som död i flera dagar. När han vaknade var han sund, steg upp ur bädden, gick ner på branten och kastade sig i sjön.

Digitized by Google

Alf stod och såg hur han dök som en karp; kom han så upp, skakade sig och begärde mat.

Konungarne hade lämnat både mat och mjöd, vört och öl, och nu blev gästabud.

Vid hornet sjöng Starkodd ett härligt drapa över slaget, med alla dess skiften, och Alf hugfästade det. Orden kommo som färger och det liknade ett bildverk. Men när Starkodd råkade nämna Veborg, blev han sorgsen och ville icke dricka mer.

Då tog Alf fram den ring som korpen hade fört över, och Starkodd kände den.

— Honom skall du ha, sade han. Och som ett minne och en vård, när jag nu skickar dig till Uppsalakonungen, där du är stadd i tjänst.

Alf ville icke gå utan sin herre, men Starkodd blev vid; han ville stanna här en tid och sörja ut.

Och så måtte Alf förtälja om draken med de sju konungarne och all den ära man bevisat nordens största kämpe.

Starkodd lyssnade, och gladdes en stund, men så mulnade han.

— Ja, det är förbi nu! sade han.

Så skildes de.

*

Starkodd stannade vid Bråviken, och han sörjde alltjämt Veborg. Men han gjorde sig även bekymmer för sin bärgning, fastän han hade pängar nedgrävda i flera landskap. Sålunda gick han nu i stranden och brände salt, som han sedan sålde åt fiskare, vilka började ringakta honom. Och det var liksom hans norna, att han aldrig skulle veta vem han var, eller hur berömd, ty det glömde han snart.

Digitized by Google

Att han en gång slagit Vikar och Torkil med nidingshugg, det mindes han nog, men sörjde icke, ty det var honom numera som om en annans tillskyndelse hade vållat det. Men Veborg förgat han icke, fastän han sökte tänka på allt ont hon gjort honom.

Han var blid och ödmjuk, men ibland kom det på honom att han måste göra ont. Sålunda sam han ut en gång och skar fiskarens nät. Men denne hade sett det, och nu samlade sig hela fiskarlaget och gjorde Starkodd till träl. Det led han, fastän han var den starkare. Och fiskaren förtryckte honom, gav dålig mat och onda ord.

Ingen i landet trodde det var kämpen från Bråvalla, så usel var han.

En dag satt fiskaren och såg hur Starkodd drog mjölkvarnen.

— Är du Starkodd eller är du icke? sade han.

— Jag är Stig Storverks son, kallad Starkodd.

— Vi lider du då en träls lott?

— Det må väl så vara, efter jag icke kan annat!

Fiskaren gick in i hyddan. Då kom en klådra och satte sig i enbuskarne att sjunga:

Bråvalln!
Bråvalln.
Gå karl,
gå,
gå dit!
Nattetid
tidigt!

Starkodd förstod fåglalåt och han gjorde som fågeln bad. Han tog en båt vid midnatt och for över

Digitized by Google

viken: gick genom skogen och kom in på slagfältet. Det hade han icke återsett sedan den dagen striden stod. Nu vaknade minnet, och när han såg ättekullar, minnesstenar och brandplatser, kände han sin kraft återkomma. Här slog han Ubbe, men fick själv sex sår. Här fällde han Hune, här Ella. Här vid kämpastenarne drap han Borger och Hjorter.

Men när han kom till torvgraven där han högg Veborg, då grät han.

I detsamma såg han som en vit dimma stiga ur gropens vatten, och den tog mänsklig gestalt.

— Vad sörjer du, Starkodd? frågade gasten.

— Veborg som jag slog.

— Slog gjorde du, men banesåret gav jag.

— Svär att så är!

— Jag svär!

— Vad heter du?

— Tor-Kettil Veborgs-bane.

— Icke jag alltså! Men skulden har jag burit.

— Den ena bär för den andra. Du har givit mig gravro, nu skall du få lön.

Han blåste på Starkodds ansikte, och där kom likt en frisk nordanvind, som gav Starkodd nya krafter och ett lätt sinne. Gasten försvann; och Starkodd gick icke tillbaks till fiskaren, utan tog omväg till Mörkvider, där han grävde upp pängar och vapen han haft gömda. Så köpte han häst av en bonde, och red söderut igen för att gå i främmande land.

Och då hade Starkodd gått in i sin tredje mansålder och var mycket gammal.

*

Digitized by Google

Många år hade lidit, Sigurd Ring var död och Ale Fräkne satt konung i Uppsala. Nu om vintern vilade han stilla och tog upp skatten, övade sina kämpar och drack. Vid juletid höll han ett större gästabud, och där hade ätits halva dagen och druckits dessemellan. Lekare och spelare hade hållit gamman och målro, nu ville man ha något stort och starkt.

— Alf, ropade konungen, upp och skalda; låt oss minnas vår ungdoms storbragd.

— Vad äskar I, konung?

— Bråvalln, din bästa sång, ditt första slag, där du fällde Borger och Hjorter! Icke sant?

— Sant är det, svarade Alf, den högsta av konungens kämpar; och han gick fram mitt på golvet intill elden. Men vid dörren satt en gammal, gammal stavkarl; och när han hörde om Bråvallen, reste han sig.

Alf kvad: om Harald och Sigurd, om röda skyn och korparne, om Ubbe och Hune, Ella, och om kung Ale med de sju konungarne framför alla andra. Det målade och levde i hans ord, det klang och sang i salen, och aldrig hade de hört Alfs Bråvallaslag sägas så härligt. Men när han slutat, gnydde kämparne och slogo på sköldarne.

Då steg stavkarlen fram, och med ansiktet emot Alfs frågade han:

— Varst du med vid Bråvalln?

— Jag var!

— Och du slog Borger och Hjorter?

— Jag gjorde't!

— Var icke Starkodd med?

Här inföll konungen:

— Du förgat Starkodd! Varför kvad du icke om honom?

Digitized by Google

Alf svarade:

— Han är glömd; det var så länge sen!

— Har du gjort det kvädet? frågade stavkarlen.

— Jag har gjort det; gå och sätt dig du vid dörren.

Stavkarlen tog sig i huvet:

— Den visan har jag hört förr. — Så gick han och satte sig vid dörren.

Alf manades att kväda mera. Han tömde ett horn först och så tog han opp.

Han sjöng om sköldmön på Kinnekulle, där han suttit som borgherrn; han målade hur han tog borgen, äktade Veborg, fick en dotter med henne; under det Starkodd mjölkade korna; hur han...

Längre kom han icke, ty stavkarlen stod mitt framför och med handen om hans strupe gav han ett rytande:

— Det lögst du!

Alf drog svärd, men stavkarlen kastade kappan, och sade:

— Icke svärd i konungens sal; men liv mot liv.

De rände ihop, och stavkarlen slog omkull Alf, så att huvudet dundrade i golvet.

— Känner I mig? frågade han.

Ingen kände.

— Känner I Starkodd?

— Han är död! svarade konungen.

— Men hans visor leva! sade Starkodd.

— Är det din visa om Bråvalln, så säg oss den.

— Säg den! ropade alla.

Starkodd tog sig i huvet och skulle till, men där kom icke ett ord.

Digitized by Google

— Gå och sov ruset av dig, sade konungen, och kommer du igen, skall jag hetsa hundarna på dig!

Starkodd ville tala, men kunde icke ett ord. Käken låste sig och darrade, men öppnade sig icke. Det var Veborgs sista hugg på Bråvalln, och det hade hon lärt av Starkodd.

Då skrattade hela salen, och kungen mest. Men Starkodd gick ut.

Och sedan blev där skarpt drucket inåt natten.

*

Starkodd hade gått ut i snön, och han kom till templet och offerlunden. Midvintersoffret var gjort, och i de nakna träden hängde döda kroppar av människor och djur. Snön var röd nedanför, det luktade av blod och rått kött. Templet stod öppet, ljus brunno, och framför gudabilderna låg en slaktad häst, i vars inälvor en ung offerpräst stod och skar med en stenkniv. Allt var blodstänkt, och Starkodd började vädra som en varg.

Då lades en hand på hans skuldra, och när han vände sig om, stod en gammal offerpräst framför honom.

— Du älskar ju din kung? sade prästen.

— Min? Jag har ingen kung, svarade Starkodd.

— Och Ale Fräkne, då?

— Det är inte min!

— Han gjorde dig orätt, visserligen, men det skall du förlåta!

— Men han skrattade, det förlåter jag aldrig.

— Är du fattig? frågade prästen åter.

Digitized by Google

— Utfattig! Allt vad jag ägde har de tagit, och ålderdomen nalkas.

— Vill du förtjäna en mycket stor penning?

— Varmed?

— Tänk själv.

Starkodd såg i prästens ögon och han förstod.

— Var skall jag råka honom då?

— Han badar nu, innan han går att sova. Följ mig!

Starkodd följde.

— Men jag har inga vapen, sade han.

— Jag har! svarade prästen.

Och så gingo de tillbaka till kungsgården. Badstugan var ett runt stenhus med ett vindöga på taket, och där syntes eld lysa.

— Gå upp på taket, här är ett spjut, bjöd prästen.

Starkodd gjorde så, och släppte spjutet, så att det gick rätt i huvudet på kung Ale, som fick sin bane. Men Starkodd vandrade österut över slätten, släpande en tung påse med guld och silver.

Han gick hela natten i snön, alltjämt österut för att nå havet. Mot morgonen lade han sig i en halmstack, men kunde först icke sova. Han låg endast och tänkte på sitt sista nidingsdåd och på Alfs trolöshet. Huru denne hade skiftat hamn med honom, tagit hans frejd, hans minne, hans bragder och hans visor. En själatjuv, en mannarånare, en lönndråpare, var han.

Mot morgonen somnade han och såg sin fosterfader Rossbarsgrane i en dröm. Och denne talade:

— Dunkla nornor dolde dig ditt öde! Nu är livet lyktat, död och dom dock dröja.

Digitized by Google

När Starkodd vaknade, kunde han icke komma ut ur stacken, ty det hade snöat.

Då hörde han bondens röst, och han ropade hjälp. Bonden kom och grävde ut honom. Men när han såg hur usel Starkodd var, ville han icke be honom in i stugan. Och när han märkte penningsäcken, trodde han det vara en tjuv. Drev honom bort.

Då bad Starkodd honom taga hans liv, ty han var led vid allt.

— Icke dulgadråp och nidhugg för aldrig det, svarade bonden.

Och Starkodd måste upp och vandra.

*

Han vandrade norrut, västerut, söderut, och norrut igen. Sökte bära hand på sig, men kunde icke. Och ingen ann ville göra't heller.

Ibland kom han i en konungs gård, och då fick han höra sina visor, men ingen nämnde hans namn. Hos rika och förnäme fick han alltid mat och värme, men de ringare jagade honom bort, ty de sågo att han ej var av deras folk, och att han icke aktade dem. Och nu var han mycket gammal vorden; hela riket hade han gått runt, men Uppsala sökte han icke. Då började på slutet en längtan draga honom dit, där han begått sitt sista illdåd.

En afton kom han, alltjämt släpande på sina penningar dem ingen velat ha, upp på åsen över kungsgården. Och han satte sig trött vid en fura. Då såg han en man gå med en båge och skjuta gråskinn.

Digitized by Google

— Skjut mig! sade Starkodd.

— Skämmer du dig icke, gråskägg?

— Du skall få alla mina pängar!

— Frilloson är jag, men konungason likaväl!

Starkodd bad på sina knän; men det halp icke. Då frågade skytten:

— Vem är du?

— Jag är Stig Storverks son.

— Vore du den jag nu tänkte, så gjorde jag din vilja.

— Vad namn bär du?

— Hother, Ale Fräknes sidoson.

— Så, så! Då heter jag Starkodd. Villfar mig nu!

— Ja, du är Starkodd, min faders bane. Nu måste jag därhän! Men efter du var en stor och härlig man, och ditt rykte har vaknat igen, skall du få dö med svärd i handen!

— Icke kan jag föra svärd! sade Starkodd.

— Väl! Stig upp på vedstapeln där; säg ditt drapa, och jag ger dig Odin.

Starkodd gick upp på veden; och nu kvad han, stort och starkt, hela livets saga med bragder och brott.

Hother lyssnade, och många män hade kommit tillstädes, däribland Alf den falske.

När de hörde Starkodd kväda, då förstodo de var Alf tagit sitt rykte, och de hotade honom med ögonen.

Starkodd hade slutat, och kämparne gnydde av förundran.

— Skjut! ropade Starkodd och räckte ut armarne.

Digitized by Google

Hother sköt; pilen träffade vid hjärtat, Starkodd föll; men han var icke död.

Bålet tändes. Då såg Starkodd i en syn en den vänaste jungfru över lågorna; hon var ljus och fager som Balder den Gode; hon lutade sig över honom och strök med handen hans svettiga panna.

— Mitt barn! sade hon.

— Moder!

Han tryckte pilen i sitt hjärta och var död. När det brunnit en stund och kämparne stodo tysta och dröjande, skulle Alf säga något:

— Storverks son var du, stora verks fader var du icke.

Då sparkade Hother honom upp i elden, och det tycktes kämparne vara gott gjort.

Digitized by Google

Hildur horgabrud.

Det var vinterting och marknad i Uppsala. Nere vid ån voro bodar och tält uppslagna. Bönder och köpmän trängdes om varandra. Bönder från Järnbärarland med smiden, bönder från Hälsingland med skogsfågel, tjäder, orre, hjärpe, ripa; även lappar med renar, hudar, pälsvaror; mälarbönder med notfisk, fläsk, fårsidor; skärkarlar med sill och strömming; krämare från Österland, Bjarmaland, Gårdarike, med kläder, stoffer, skinnverk, pärlor, smycken, tråd och nålar, fiskekrokar, och mera dylikt. I en öppen ölbod framför stockelden sutto två män och drucko. Den ene var en frank, en främling alltså, den andre var en skyth från Gårdarike.

— Du var icke med vid offerfesten och gillet i går? sade franken.

— Nej, menade skythen, jag kan icke se sådant.

— Och icke varit i gudasalen heller?

— Hu nej! var du där?

— Jag var där, men jag har ont av det!

— Vad har de för sig, detta folket? Hur ser där ut däruppe?

— Det är häsligt, och jag fattar icke...

— Förtälj då!

— Du kan se själv...

Digitized by Google

— Nej jag kan icke lida det.

— Ja, nåväl; själva Gudasalen består av ett långhus med säten för konungen och hövdingarne. På golvet är en eldstad där offerdjuren kokas och stekas till gillet. Innanför är det heliga rummet, med altaret; och på altaret sitta i kroppsstorlek de tre övergudarne Odin, Tor och Frö. Framför dem på altaret står offerskålen, i vilken djurens — eller människornas blod uppsamlas.

— Hu! nej!

— Detta går ännu an, ehuruväl de blodstänkta väggarne och bilderna äro mig vidriga. Men vad jag icke kan lida är guden Frös bild...

— Vem är Frö?

— Ja, det skall vara fruktsamhetens gud, men borde hellre kallas vällustens... Han är avbildad oklädd och med en oerhörd... Romarne säga *φαλλος* . . .

— Grekerna menar du!

— Nå grekerna... Nej se vem där kommer åkande; se!

De båda främlingarne reste sig och gingo utanför boden. I en blodröd släda, dragen av tre svarta hästar, kördes en kvinna som var klädd i en kåpa av svart kattskinn; på huvudet hade hon en spetsig mössa av vita katthuven sammansatt med en röd tuppfjäder uppi, och på händerna bar hon vita kattskinnsvantar.

Hästarnes seldon voro klädda med snäckor och vitkokta ormskallar.

Kvinnan själv var målad med blod och sot i ansiktet, hennes ögon spelade mot allt manfolk hon mötte, och hon log emellanåt med ett rysligt leende.

Digitized by Google

— Det var en hemsk en, vem är det? frågade skythen.

— Det är en horgabrud, en Frös prästinna, en trollkona...

— Jag måste se henne, sade skythen, som icke kunde stå stilla.

— Se där! hon kastade ögonen på dig! Är du fast nu?

— Jag! för ingen del! Men jag ville gärna se, så har jag något att berätta när jag kommer hem.

— I afton är gille i hennes egen högsal, och då kan du komma med; men jag vill säga dig att där är fara.

— Inte för mig! Jag är gift man...

— Men hon är icke, och hon är grym som vällusten.

Nu kom en annan släda farande, med vita björnhudar, dragen av fyra skäckar, och ini satt en kämpe hög och ljus, klädd i blå kappa, med soblar fodrad.

— Det är kung Anes landvärnsman, Hjalmar den hugfulle, den tappraste och stoltaste man i Upplanden; ävlas om konungadotterns ynnest och icke utan hopp.

— Följer du mig i kväll? frågade skythen, som endast tycktes ledas av en tanke.

— Jag har varnat dig, gör så än!

— Har ingen fara!

— Väl! Tre timmar efter solgång, vid ås-brinken nedanför kungssalen!

— Sagt! Nu går jag till mitt varuhus och stänger.

Digitized by Google

I kungshuset låg den urgamle drotten Ane till sängs, nerbäddad mellan ryor. Han var skrumpen som ett torrt skinn, hade intet hår och inga tänder. Hur gammal han var visste ingen, men mången mindes hur han flera gånger varit nära döden, hur han efter dödlig sjukdom stigit upp friskare än förr och föryngrad.

Denna gången tycktes dock slutet vara givet, och som han var rädd för döden, ville han icke vara ensam ett enda ögonblick.

Vid sängen satt hans yngsta son, en liten pilt med oskyldiga ögon.

— Håll min hand, lallade gubben.

— Handen är trött, far.

— Men den är varm.

Och konungen strök med den lilla handen mot sin kind, som om han ville överflytta barnets livsvärme på sig.

— Nu sover handen och är så kall, klagade den lille.

— Du skall få en guldkrona av mig, om du sitter stilla.

— Tunne säger att den skall han äga.

— Vad säger Tunne? Talar du vid Tunne?

Gossen tänkte efter om det var farligt att tala, och så tänkte han på sin domnade hand som gubben nu stuckit i munnen och börjat suga.

— Det gör ont, far, och jag somnar i hela kroppen.

— Säg åt Ingeborg att hon kommer in!

Gossen gick med vacklande steg ut ur kammarn och hans lilla kropp var så mager och tunn att hans steg icke hördes.

Digitized by Google

Den gamle föll i ett slags dvala när pilten gått ut; men så fort dottern trädde in, vaknade han till liv. Det var skön Ingeborg, ljus, blid, stark, strålande.

— Sitt ner, sade gubben; närmare, tag min hand.

Jungfrun lydde motvilligt, och hon bleknade, när den torra handen fattade om hennes rosenröda.

— Det kommer friare! sade fadren.

— Jag har hört om det.

— Hiorvard med brodern Angantyr.

Ingeborg kände sitt svar på läpparne, men gubben hade redan tagit hennes kraft, så att hon icke kunde värja sig.

— När kommer de? frågade hon.

— Nästa vår först.

— Då är det tids nog att svara.

— Jag hatar Hiorvard, men jag fruktar honom.

— Hjalmar värnar dig, för liv och land står han. För övrigt har du Egil, som skall följa dig.

— Egil, som väntar livet ur mig, men han skall få vänta! Jag skall leva länge ännu.

Ingeborg tystnade, ty ingen kunde länge stanna i sjukrummet utan att förlora krafterna.

Den gamle kände också att hon icke gav mera, utan började taga igen sin sundhet, och han fordrade hela dagen nya människor. Han låg som en kalv och diade människor, levde på deras andedräkt, deras friskhet; och var gång han lämnades ensam, föll han i dvala, som liknade ingången till döden.

Ingeborg kände detta av erfarenhet, och när hon märkte att han sög hennes själ åt sig, drog hon undan sin hand, reste sig medan hon ännu förmådde, och gick ut innan det var för sent.

— Gå inte, skrek gubben; gå inte.

Digitized by Google

— Hjalmar skall komma, svarade Ingeborg; han väntar därute.

— Inte den, inte Hjalmar!

Han var rädd för den kämpen, ty han var honom för stark, och när han nu trädde in i rummet darrade gubben och frös.

— Vad vill du? Ämnar du döda mig? Varför gnyr hären? Sköter du dig?

— Hären gnyr, svarade Hjalmar, därför att jag infört lag och rätt, skick och ordning.

— Var har du lärt de nyheterna?

— I främmande land, konung; i tjänst hos furstar dem du icke känner.

— Så, så, vad säger furstarne i Frankland, Saxland och Venden, ty längre har du icke varit?

— Detta är stridslag bland hyfsade folk: Aldrig äta rått kött, eller dricka blod, ty det är vargamat. Aldrig med rån taga från köpman eller bonde; aldrig taga kvinna med våld!

— Det är snack. När ingen ger, måste man taga!

— Giv igen, så ger varje man!

— Var är Egil, min son?

— Han är i blodhuset, men där är icke drottämnets plats.

— Drott är gudarnes målsman!

— Många gudar givas, icke alla älska blod.

— De starke, som hjälpen giva, fordra liv.

— De milde, som nöden lindra, rätten råda, svage stärka, de älska glad givare, gott sinne, rena händer.

— Gå, du, kvinnohjärta, harmod, du duger inte.

— Harhjärta du; två gånger flydde du; Halvdan och Ale hette de.

— Hör jag Loka-Gläfsa?

Digitized by Google

— Ravnagalder ej! Kråkan bidar ute
»hat, hat, hat», sjunger hon. Det är hu
bannade Ynglingars ätt; ännu dog ingen
dulgadråp, självspill, nidingsverk, sotdöd, g
Icke är du Odins än! Helsot har du! Nä
strand, vida från Valhall!

Hildur, horgabruden, stod i kammare
såg hon på Hjalmar, men han visade r
gick ut.

*

Det var sen afton, då skythen och fran
upp åt offerlunden.

Gudasalen var upplyst innanför skidg
portarne stodo öppna. En eld brann mitt
och i bakgrunden satt guden Frö sådan so
skildrat honom. Mycket folk var där saml
stodo tysta åskådande, väntande. Väggarne
lade, och där syntes vara avbildade moln
verk.

— Det liknar inälvor, sade skythen; ell
av djur.

— Så oskyldigt! Se närmare!

Skythen skådade, och så gick det upp f
huru linjerna bildade skamlig ting.

— Är detta gudahem, hurudana mån
skorna då vara?

— Vad ville du här?

En förlåt dolde kortväggen i norr. Nu gi
sidorna, och in trädde horgabruden. Hon
klädd, såg rusig ut och log skändligt.

Hennes kropp började röra sig som
droges av trådar, och så sjöng hon, först s

Digitized by Google

med täckta ord; men alltefter som hon dansade framför bilden, höjdes hennes röst. Folket syntes också röra sig, och sången slutade med ett omkväde av så oblyg art att det var fast otroligt. Men nu dansade hela salen, icke i glädje, ty ingen log, utan i vild yra. Horgabruden kastade sina ögon då och då på skythen, som stod fastnaglad, görande motstånd. Men när sången sjungits många gånger, deltog främlingen mot sin vilja i den rysliga dansen, och snart kunde han instämma i sången även.

Plötsligen stannade ringdansen; horgabruden hade dragit en kniv, svängde ensam omkring; och nu ristade hon sig i de nakna armarne, så att blod gick ut. En ny sång togs upp, skändligare än den första. Livets brunnar, skaparkraftens källa, moderskapets hemligheter blottades.

Med ens stod den förfärliga blodbruden stilla och såg sig omkring med lystna blickar.

Nu hörde det till offerdansen, att den hon kastade ögonen på, skulle bli hennes offer. Det var guden som valde genom henne; och han hade valt den grovvuxne, friske skythen med sitt stora skägg.

Han blev rädd och gjorde motstånd, men folket knuffade honom i horgabrudens famn; elden på härden sjönk genom golvet, det blev nedmörkt, och franken flydde, under ett tjut från de församlade förvildade mänskorna.

*

Denna natt troddes kung Ane skulle dö, men Hildur horgabrud kom och gav honom att dia ur ett horn, en rykande röd dryck, som hon kallade sjukvin.

Digitized by Google

— Vad gav du mig? frågade kungen, mycket vederkvickt.

— Det var nytt vin, östanifrån. Skytherna ha vilda druvor av stora krafter.

— Hildur, mitt barn, jag måste leva ett år till.

— Varför ett år?

— Hjalmar...

— Han skall icke ha Ingeborg...

— Hör, dotter! Är Tunne vår son?

Hildur slog upp ett skratt:

— Din och min son, ja visst är han, så visst jag är din dotter.

— Tror du att lilla Yngve skulle rädda mitt liv?

— Inte fler nu! Folket viskar redan om dina förra söners bortgång. Inte nu, senare kanske.

— Vad gör Egil?

— Han är hos prästerna och lär, men Tunne han kan.

— Varför skall Tunne vara träl?

— Han vill vara det; säger att hans tid kommer... att Egil skall undan först.

— Icke skall jag lämna Ynglingars ätt efter mig; sluta den vill jag.

— Sov nu! Jag sköter ätten och arvet!

*

Vid Sotaskär i Södertörn, där Östra-Salt skjuter in en vik, låg kungsgården Häringe. Där bodde konungens syster Tora, och hos henne gästade Ingeborg om sommaren. Där fanns ljuvliga ängder och rent grönt vatten; och fastern var en god kvinna, som beskyddade Ingeborgs och Hjalmars unga kärlek.

Digitized by Google

Hjalmar låg nämligen ute på vaktskeppen med sin fosterbroder Orvar kallad Odd; och de bevakade Mysingen med segelrännorna söderifrån, hade ett öga på sjörövare, utländska och egna; därför voro de älskade av bönder och köpmän, men hatade av vikingar. När Hjalmar icke skötte vakten, vilade han i land på Häringe, och där hade han goda stunder.

En dag i högsommarn skulle de fara ut i nötskog, alla gårdens tärnor och svenner. Oxarne drogo hövagnen, där mat och dryck jämte nötsäckarne voro packade.

Dagen gick i lek och glam och mot aftonen skulle dansas. Ingeborg och Hjalmar öppnade på den gröna ängen, och när de tröttnat, gingo de i lunden att vandra.

— Varför är icke varje dag i livet såsom denna? sade Ingeborg.

— Nornorna spinna icke alltid silke och guld.

— Vad spinna de åt oss?

— Sällare att icke vetat; ovordet känner ingen.

— Hildur känner det!

— Ve! varför nämnde du det namnet? Det är som att kalla på henne; det onda är starkt.

— Dig har hon icke rått på.

— Icke mig, men mitt öde! — Är hon din syster?

— Min halvsyster...

— Nu är hon i våra tankar, och med henne drar allt fult och ont in i oss. Jag hade velat tala allt vackert och gott; jag gick här i blomsterlunden, så långt bort från det häsliga Uppsala, där onda makter bo, och nu är min håg där; jag ser blod och lik...

— Varför vordas endast onda makter däruppe?

Digitized by Google

— Därför att de själva äro onda!
tjuvar, av mördare, en drott...

— Det är min fader, Hjalmar!

— Förlåt mig, Ingeborg! — Du vet
den gode Balder och den hulda Nanna,
men mot ont och onda drar jag svärd...

— Då går du till Odin sedan...

Hjalmar svarade icke, endast log.

— Du tror icke? frågade Ingeborg.

— Låt oss gå till sjöstranden, svarad
Jag har icke vakt, men herrens öga må
Orvar är ute?

— Ja, och jag väntar pilbud.

— Gott eller ont?

Hjalmar vände sig bort.

De kommo ner i stranden under alarn
men solen lyste ute i fjärden, där en sı
segel rosenfärgades.

— Där är budet! sade Hjalmar och

— Rosenrött?

— Vi må spörja.

Och han sprang upp på klippan, tänd
som rökte; strax vände seglet, föll, och
åror sattes ut.

— Nu, Ingeborg, min ungdoms brud, ı
den kommen, nu sitta nornorna dom över di

— Det är Arngrims söner!

— Det är friaren Hiorvard och ha
Angantyr. I går voro de synliga i Östgöta
gå de upp vid Agnestrand, in i Lögaren
Fyrisvall...

— Vad fruktar du?

— Mitt öde!

Digitized by Google

— Du har min tro, för hela livet!

— Har du min?

De omfamnades såsom för sista gången, och återvände till nötskogen, där sällskapet samlats för uppbrott.

När de kommo hem till gården skrattade skatorna i linden:

— Främmande! sade Hjalmar.

Ini stora hallen satt Tunne, trälen; håret vuxet ner i pannan, luden i ansiktet, fräck i uppsyn. Han reste sig icke, ty han visste sin makt.

— Vad nytt bringar du? frågade Hjalmar, med undseende dock.

— I ären kallade att stånda för konungen.

— I?

— Du och Ingeborg.

— Vad gäller på?

— Vet inte! svarade Tunne och spottade framför sig.

Men Hjalmar och Ingeborg visste; och de rustade sig straxt till avfärden.

*

Kung Ane låg nära döden igen, Hildur stod vid hans säng.

— Jag måste upp, när Arngrimssönerna komma; det gäller land och liv, och de ligga med drakarne vid Sigtuna!

Han var röd om munnen och låg insvept i en blodig oxhud.

— Du skall få leva, men på villkor.

— Hjalmar får icke Ingeborg, ty då tar han kro-

Digitized by Google

nan. Arngrims söner må strida om henne. När vargar kivas blir alltid något lik.

— Du skall få leva!

— Var är Yngve?

— Han leker i lunden. Du äter dina barn, Ane; är livet så kärt?

— Kan icke skylla, men döden är mig okär. — Har de saknat skythen?

— De sökte honom, men ingen sörjde.

— Kvick i jord, Hildur, icke blod denna gång.

Hildur nickade bara och gick ut.

*

Lilla Yngve gick i lunden och plockade blommor med sin sköterska.

Han hade lutat sig ner, men då han reste sig för att taga sköterskans hand, stod faster Hildur däri stället.

Hon hade nu honungskakan i handen.

— Kom, lilla barn, får du gott.

Hon tog gossen i handen, och de följdes åt.

— Du går så fort, sade pilten.

Hildur gick saktare, och de kommo till en grop; där stodo fyra trälar med spadar, bakom trälarne fyra skinnare med knivar, bakom skinnarne fyra präster.

— Nu ska vi leka att du badar, så får du kakan, sade Hildur.

— Men karet är så svart, sade Yngve.

— Det är järnkar, ser du, och det är svart.

Hon satte Yngve ner i gropen och gav honom kakan. Pilten åt; men när första skoveln mull föll ner på hans kaka, så grät han:

— Ni förgör min honung! klagade han.

Men då var gropen fylld; skinnarne stucko ner [illegible] och prästerna sjöngo.

Digitized by Google

Där samlades folk, slogs en ring, och talades om det skedda:

— Denna, men icke fler! sade de.

När Hildur gick upp till gudasalen mötte hon Hjalmar.

— Följ mig! sade hon.

— Nej, svarade Hjalmar.

— Jag kan rädda dig.

— Angantyr har Tirfing.

— Jag dövar svärd.

— Onda, usla troll...

Hildur såg kärligt på honom, så att han veknade, och nu märkte han att hon var klädd som Ingeborg.

— Hjalmar, sade hon; och hon talade med Ingeborgs röst; men Hjalmar kände hennes konster, att hon kunde skifta hamn.

— Ditt hat rår ej på min älskog!

— Men min kärlek...

— Du haterska, vad bjuder du?

— En krona, mitt hjärta.

— Loke åt ett halvbränt kvinnohjärta, och så blev han ond; det var ditt hjärta!

Hildur föll på knä, sträckte fram halsen:

— Tag mitt huvud, ljuvt att dö för din hand.

— Leda lövjerska, kan du tala lena ord? Väser innan du biter.

Han sparkade henne så hon föll; hon blev liggande, och stötte pannan mot en sten. Men hon bannade icke. Då grep Hjalmar om hennes hand att resa henne, ty hans hjärta rördes:

— Nu fick jag din hand! sade Hildur, och därmed var hon försvunnen.

Digitized by Google

Om aftonen satt kung Ane i högbänk under kungshallens tak; Hiorvard och Angantyr sutto mitt emot; men längre ner Hjalmar och Ingeborg.

Hiorvard framförde sitt friarärende.

— Den starkaste må äga henne, svarade Ane.

Då steg Hjalmar upp, erinrade Ingeborgs ungdomslöfte, och talade om huru de svurit varandra tro.

— Vad säger Ingeborg? lallade Ane.

Ingeborg reste sig, och förnyade sin ed till Hjalmar.

— Vad säger kungen? ropade Hiorvard.

— Den starkaste må äga henne!

— Väl, så må vi strida! svarade Hiorvard. Och dig Hjalmar stämmer jag till holmgång på Samsö! Blir du ute, är du vars mans niding!

Och så gingo Arngrimssönerna sina färde, som de kommit. Men de voro mest fruktade av alla kämpar i norden, ty de hade folk bakom sig.

*

Ingeborg satt om förhösten hos sin faster på Sotaskär och väntade. Hon var blek om kinden som linet hon sydde; hon räknade sina styng, kallande dem »ja, nej». Ibland gick sömmen ut på ja, ibland på nej. Hon såg jämt utåt fjärden, där vaktskeppet gick och kom, utan att hon fick se tecknet de skulle hissa på masttoppen. Seger månde märkas med en grön kvist, nederlag med blå duk.

Fastern satt mest intill sin Ingeborg och talade trösteord.

— Vem rår på Hjalmar? sade hon.

— Onda makter.

Digitized by Google

— De goda gynna de ljuse. Hjalmar var ljus!

— Nio bröder hade jag, alla togos! — Lett är livet, Loke lever längst.

Ingeborg gick en middag och badade i viken. Hon tog en omväg hemåt och kom till ett högt berg, som vette åt fjärden. Hon hörde en röst, gick framom, och fick se den hätska Hildur stående däruppe. På en stång satt ett hästhuvud vänt mot havet, och lövjerskan sjöng:

— Sätter du fot på jord, spänner du segel på sjö, vreda gudar ge dig ofärd! Falle du på land! I kvav på hav! Ditt hus i grus! Ej gods, ej gull, ej vin, ej vört, du njuta må! Där in du går, där sorgen rår.

Ingeborg flydde, ty hon visste vem bannet gällde; och de goda makterna hade hon icke lärt kalla. Alla kunde banna, men ingen mana gott.

Och så väntade hon igen. Träden fällde löv och hösten var inne.

Då kom Egil, Anes sista son, en natt och klappade på; fastern öppnade.

— Du må gömma mig, bad han; far står mig efter livet.

Egil blev gömd på loftet.

Men Ingeborg gick i stranden och väntade, väntade, ty inne kunde hon intet se ut, då vindluckan måste vara stängd. Hon gick i blåst och regn, hennes hjärta var sjukt, hon tyckte sig veta att Hjalmar var död, men ville icke tro.

Då — kom en morgon en drake ute i fjärden, hon kände Orvars märke i fören; men kunde icke skönja tecknet i mastens topp.

Närmare kom draken, men den bytte bog, ty vinden var ostadig. Och nu såg hon: en grön kvist.

Digitized by Google

Hennes hjärta sprang i bröstet av glädje. Men se då vände draken, och hon såg en blå duk bakom gröna kvisten.

— Seger och nederlag! Vad skulle det betyda?

Så vände draken igen och det gröna lyste så förhoppningsfullt. Då sprang hon hem, ty hon hade icke mod att ensam höra budskapet.

Fastern och Ingeborg sutto vid elden, då Orvar trädde in.

— Arngrimssönerna äro döda! voro hans första ord, ty det var viktigast för kung och rike.

— Alla tolv! fortfor han, då ingen tordes fråga.

Men nu kunde Ingeborg icke bida:

— Och Hjalmar? sporde hon.

Orvar tog upp en guldring och lämnade Ingeborg.

Hon såg på den, förstod; sakta sjönk hon mot golvet, och var död.

*

Då var Anes tid ute, ty Hildur horgabrud övergav honom; hon övergav allt då hon fick höra om Hjalmars död; och i förtvivlan gick hon i blodbrunnen i offerlunden, och där blev hon.

Men Tunne drap Ane, och Egil blev konung. Tunne gjorde ett uppror och blev dräpt av Egil. Men Egil blev ihjälstångad av en offertjur som slitit sig.

Och så pågick förbannelsen över Ynglingaätten allt framgent ända till den siste, som var den femte och tjugonde.

Digitized by Google

Adelsö och Björkö.

När Karl den Store satt i Aachen, regerade en konung Erik i Birka. Han var Uppsalakonung, men han älskade icke de höga salarne, emedan ett stånd av offerpräster utbildat sig som ägde stor makt över folkets sinnen. Icke ens vid de årliga offren besökte han residenset vid Fyris, ty han hade upphört tro på gudarne. När någon frågade vad han trodde på, svarade han: På lyckan och på styrkan. Han hade haft medgång hela sin ungdom och mannaålder, men nu när han åldrades fick han bekymmer. Folkets fruktan för gudarne hade också vikit; lag och rätt kränktes, eder gåvos och brötos; lögnen hade efterträtt nävrätten, så att i stället för att slåss, ljög man och förtalade. I Birka på Björkö i Mälaren rådde endast bedrägerier, kiv och nit, avund och hat. Och på Adelsö, mitt emot, var det likadant. Men mellan björköarne och adelsöarne rådde även ett hat som var ärvt från fäderna, och de hade aldrig gift sig in med varandras döttrar, utan tagit hustrur ur egna ätter. Alltid funno de orsak till hat, och sönerna ärvde hämnd från fäderna. Björkö ägde köpstaden, och därför voro adelsöarne liksom beroende av dem; men på Adelsö växte brödet, föddes boskapen, och där måste björköarne taga sin mat. Men hatet var så stort att de hellre

Digitized by Google

bytte från grannarne på Munsö och Ekerö, och köpte sina handelsvaror från Sigtuna och Agnestrand än från varandra. Största köpmannen i Birka var Ragvald Strame, och den väldigaste storbonden på Adelsö var Torkil Svarte. Dessa hade gift sig med var sin syster av två från Munsö. De hade ärvt hat från fädernet, ty Ragvalds far hade slagit Torkils; men Torkils farfar hade övat blodshämnd på Ragvalds. Att döda varandra i vardagslag hade fallit ur bruk, men det fanns nya sätt att hämnas.

Torkil bonden hade en son Åke, som gick ut i viking om vår och höst; han var helt enkelt en rövare, som plundrade köpmäns fartyg; och särskilt hade han ett öga på Ragvalds skepp, när de kommo med varor från främmande. Men han drev sitt sjöröveri under förevändning att skydda Mälarstränderna från ester och annat dåligt folk österifrån. Som han betalte skatt till kungen, lät denne honom hållas, och drotten hade intet emot de inbördes striderna, ty då fick han vara i fred.

En dag om våren hade det fallit konungen i sinnet att han skulle bjuda de båda ovännerna till hovs. Äran var stor och ingen vågade heller neka.

Torkil kom kämpahög, grann och med följe i vapen, ty han var hirdman, och han förde hustrun med sig. Hon var icke mycket att se på. Ragvald infann sig, liten, mager, frusen, klädd dock i dyraste pälsverk, men hans hustru var fagrast av alla kvinnor.

Konungen, som var en elak man i grunden, hade bänkat svågrarne mitt emot varandra. De hade hälsat för höviskhets skull, men icke givit hand.

I timmar sutto de mitt emot varann och sprutade eld, men sade intet. Systrarne darrade, och sade heller

Digitized by Google

intet. Men efter måltiden sattes vin fram; det var kokat med starka kryddor. Då lossnade något i sinnena, och Torkil drack sin svägerska till.

Ragvald lät ske, men höll sig stilla. Nu började Torkil tala med sköna Inga som syntes behaga honom väl, och det muntrade honom, så att han drack mer än han skulle, dock icke till rus. Inga var i början stel, men småningom lenades hon opp, och talet gick av sig självt.

Då ansåg Ragvald tiden vara inne, bröt tystnaden och slog ner på sin svägerska. Han talte först om väder och vind, frågte sedan efter barnen, och slutligen efter hennes eget. Han talade förståndigt och höviskt såsom hon ville ha det, under det systern börjat glamma och munhuggas med Torkil, som var en lustig man.

Vinet bars in alltjämt, och Ragna syntes gott om Ragvald, den hon ju känt förut, men ej råkat på många år. Då var Torkil kommen i taget att mulbändas, och som han hade gott ölsinne, bröt han tystnaden med svågern.

— Ska vi byta hustrur? skämtade han.

— Vem förlorar på bytet? svarade Ragvald.

— Byter man med dig, förlorar man alltid, stack Torkil.

— Du är inte nödd, heller.

— Dina hudar sist voro icke av jungfruskinn.

— Det kan man inte begära, när man får mask i ärterna.

De skrattade alla fyra, men det var inte gott skratt. Och så började de tala i kors, svåger och svägerska. Men nu talades lågt och i mun på varann, med blickar åt sidorna, som ville de se efter om orden

Digitized by Google

hördes av grannen. Torkil drack ohejdat, glömde klokhet, och lutade sig fram viskande med skön Inga.

Då tändes Ragna och hon sade högt till Ragvald:

— Se då, de där!

Torkil hade nu tagit Ingas hand.

— Ragvald, min svåger, återtog nu Ragna; hjälper du mig, när nöd tränger?

— Det kan du fatta! — Är du i olycka?

— Han slår mig.

— Det skall han böta. Du har ett litet barn, utom rövaren Åke som tar mina skepp?

— Jag har en liten flicka.

— Kom hit över nästa gång.

Nu visade Torkil oro, och blev kärvänlig.

— Vad snackar ni om? sade han.

— Detsamma som ni!

— Är du ond på mig? sporde Torkil.

— Nej, bevare oss! svarade Ragvald.

Nu började dansen. Torkil tog upp Inga på golvet, och det var ett skönt par, sade alla.

Men Ragvald och Ragna blevo sittande.

— Nu har du förlorat hustru, sade Ragna.

— Förlorat det man aldrig ägt.

— Inga skulle sluta illa. Men hör, svåger, du litar väl icke på Torkils vänlighet?

— Jag? Är jag barnslig?

— Han är värst när han är vänlig.

— Jag känner ju honom!

Konungen bröt upp för att gå till sängs; hade sett de dansande, och blev glad som alltid när han fick se något ont, som han slapp göra själv.

Och så skulle de skiljas:

Digitized by Google

— Ses vi igen? sade Torkil.

— Ja, det lovar jag! svarade Ragvald.

Och så foro de.

*

Ragvald visste vad som förestod honom, ty en karl som Torkil kunde han icke tävla med. Denne var bonde endast som stor jordägare, eljes var han krigsman och hovman, domare även. Och köpmannen var föraktad. Därför låste nu denne in sin hustrus smycken, som hörde till hemgiften, och andra dyrbarheter även.

Det sved i honom och det sjöd; han ville komma ifrån värsta skammen genom att icke visa sig ovetande.

— Nå, när ska du ge dig av? frågade han Inga, en dag, när han tyckte det dröjde.

Hon svarade icke, men blev häpen att mannen visste hennes tankar, som ännu icke voro mogna.

En morgon vid midsommartid var Inga borta.

— Nu blir det krig! sade Ragvald. Men han var en klok karl och väntade in på sommaren tills mörka nätterna kommo igen. Men under väntan, roade han sig med krigsplaner och utmaningar. Björkön är skild från Adelsön genom det smala sundet Kogghamn. Ragvald ägde Birkastranden, och Torkils gård låg mitt emot på andra sidan. Man kan se över, men icke höra, när vind blåser. Här samlade Ragvald alla sina släktingar och vänner, och de höllo tysta rådslag om aftnarne.

— Stäm honom för ting! sade en äldre man.

— Honom? Nej, han tar tolv falska vittnen och friar sig. Vi få bränna honom inne i hans hus,

Digitized by Google

— Det kan vi inte, vi äro för få.
— Gå till kungen.
— Han bara skrattar och säger: ta igen henne.
— Röva hans hustru!
— Hon kommer självmant, när tider bli.
— Ja, då få vi finna på något annat.
Det var detta de nu lade råd om.

*

Kungen hade satt sig i Sigtuna, och nätterna voro mörka. Torkil Svarte hade befunnit sig i okvald besittning av den sköna Inga, och hade upphört sätta sig i försvarstillstånd. En dag syntes olyckan dock vara kommen över honom. Hans sädeslada brann upp, och tjugu tusen tegel i hans ugnar voro förstörda av överhetta.

Ingen visste vem nidingen var. Men sedan kom det slag i slag. Alla hans båtar voro borrade, idgarnen och största noten fördärvade. Men han vågade icke klaga, för det skulle inte hjälpa. Han misstänkte Ragna och låste in henne. Men nu blev det värre än någonsin. Hans skog brann upp, och hans gröda. Och en dag var hans lilla dotter försvunnen. Då blev han vild. Först sände han över gode män, att undersöka Ragvalds hus, men där fanns barnet icke.

Adelsöarne samlades och lade onda råd:

— När ingen rätt finns i landet, så låtom oss hämnas! Det var slutet.

Och nu fingo björköarne annat göra än sova om nätterna. Men byn tog eld lika fullt och det började i Ragvalds varuhus.

Digitized by Google

Ett lögnrykte från Adelsö gick ut på att Ragvald själv tänt på.

Rövaren Åke hade åter visat sig och tagit skepp från Birkaborna. Därjämte spordes ester nere vid Agnestrand, och snart därpå i Mälaren.

Under detta förvildades mänskorna; ingen trodde en annan, och öarne runtomkring, Selaön, Ridön, Munsön, Ekerön, togo del i striderna.

Då kom Ragna en dag över till Ragvald.

— Nu är jag här! sade hon.

— Varför icke förr?

— Nej, jag ville se hans nedergång först. Nu har han fått sitt! Inga har ledsnat och tar en ny!

— Var är barnet då?

— Det är på Ekerön!

— Låt hämta henne hit, så ska vi börja i en annan ända.

*

Torkil hade icke goda dagar sedan Inga drog av till Selaön. Men hans saknad gick åt sidan, och fästade sig på dottern, som han sökt över allt. Han sörjde och vanskötte vad han hade om händer, så att rikedomen gick över styr. Lusten att arbeta försvann och all kraft åtgick till hatet.

Han vandrade och grubblade. Kom han så en afton ner till stranden, och själv i skuggan av Adelsöns alar, såg han solen lysa opp Björkön. På koggarnes brygga syntes tre människor vandra, en man, en kvinna, ett barn. Det såg lyckligt ut, mannen ledde barnet som var en flicka, och de voro svepta i solsken, deras kläder förgylldes, och ansiktena skeno i aftonfrid.

Digitized by Google

Torkil stod länge och såg på dem; så gick det plötsligt upp för honom vilka de voro. Han kände först sin dotter på hennes små trippande steg; då visste han det var hustrun och svågern.

Utom sig, vild, steg han upp på en sten och började ösa bannor, lyfte händerna mot himlen, skrek av hat och sorg. Ragvald hörde icke orden över sundet, men han förstod; och som han icke tordes vända ryggen till, steg även han upp på en påle och sade trollrunor, onda svarta ord, manande mörka makter till sin hjälp. Hans ord hade vinden med sig och fördes över till svågern, som fick dem i sig likt en tolft pilar.

Ragna och barnet flydde; men de båda svågrarne stodo kvar tills mörkret föll; de bannade genom mörkret, och när vinden lagt sig, hörde de båda varandras ord.

Så stodo de tills fradgan flöt om munnarne; Torkil tröttnade först, föll till marken och slog huvudet i en sten, dock ofarligt.

Lyckan övergav dem båda; allt vad de vidrörde var förbannat; arbetet gav ingen frukt, maten smakade icke, sömnen flydde dem, och fattigdomen kröp över dem, fort och säkert.

Ragvald hade en gammal far som han försörjde; hittills hade de dragit jämt, då den gamle var undergiven och förnöjd; men nu med fattigdomen kom split i huset. Den gamle kunde icke lida att Ragvald satt med en annans hustru och barn; han teg först, men en dag talade han. De voro till bords; Ragna tog före gubben, och delade bröd åt sin lilla dotter. Detta stack den gamle, och han sade ifrån:

— Är jag icke närmast till ditt bröd, Ragvald?

Digitized by Google

— Du är närmast att gå hädan.

— Menar du det?

— Utlevad man förtjänar intet i mun!

— Så sade icke våra fäder, ty gudar hägnade om ung och gammal; nu är andra tider, ve och fy vare över er!

Gubben gick ut.

— Han går till stupan! sade Ragna.

— Må han gå! Jag kan icke föda'n.

Gubben gick sakta men stadigt uppåt berget, där branten var, men Ragvald gick efter, ty det var icke ärofull död för ätten.

När de kommit högst upp, ställde sig fadren längst ut; såg nedför hällen som var blodig efter föregångare. Men han kunde icke taga språnget; lade händerna för ögonen och jämrade som ett barn.

— Stöt på mig! sade han.

— Nej, du skall göra't själv, harhjärta.

— Skäller du mig? Usling, niding!

— Du skulle icke sagt niding, hade du fått leva! svarade Ragvald, och stötte till fadren.

Det var en ömklig syn; och sonen gick straxt ned en omväg där han fann liket. Men fadren var icke död; och då förbarmade sig sonen över hans lidanden, slog honom med stenar i huvudet. Sedan risade han ner liket att icke vilda djur skulle riva't.

— Hade jag icke tänkt på Torkil, vore det icke skett, sade Ragvald åt sig själv.

Och saken var den att han var liksom intagen och besatt av sin fiende.

Åt han, så hade han Torkil under tänderna; högg han ved, var det Torkil yxan tog i; rensade han fisk, skar han ut Torkils hjärta och såg hur det

Digitized by Google

hoppade på brädan. Men varje afton i solnedgången mötte han och Torkil vid sundet. Där hade de rest nidstänger mot varandra, där kokade de sejd, och där bannade de varandra. De stodo och slungade förgöringsrunor mot varandra tills de föllo i svett som hästar när maran rider dem; håret tovade sig som torv och kunde icke redas med kam; de hade upphört att bada, och deras kläder föllo i trasor. De voro tiggare båda, och skyddes av allt folk.

Men då gick Ragna med barnet hem till föräldrarne på Munsö. Och alldenstund hon var förskjuten och skämd, började Munsöborna att fejda.

*

Konung Erik hade kommit igen till Birka, men han var nu gammal och trött, följdes icke mer av lyckan. Vid juloffret i Uppsala vägrade han gå med.

— Vad nyttar det att slakta djur, sade han; gille kan man hålla hemma. Aldrig ha gudar hulpit mig; det har jag gjort själv, bara jag haft lycka.

Folket tyckte ungefär detsamma; och blevo de flesta hemma. Men offergodarne, som funno sig överflödiga, fattade agg till konungen.

Gudarne ansågos vara döda, och i stället för glada givare, som offrade för välgång, frid och god årsväxt, växte nu ett släkte som mutade onda dunkla makter, och manade ont över fiender.

Konungen själv ansågs vara en hemlig sejdare; han kunde som Odin kasta sin kropp i dvala, under det anden gick ut på vandringar. Han förstod även förgöra fiender på långt håll. Detta hade han lärt av finnar, och han var mycket hatad, men även mycket fruktad.

*

Digitized by Google

En morgon stod konungens hovmästare nere vid torget, då det hölls trälmarknad. Det hade hållits boskapsmarknad dagen förut, jorden var därför mycket smutsig, och trälarne stodo i spiltor med ett rep om benet som grisar. Hovmästaren sökte en skosven; och bland de yngre fann han en frank med gott utseende, vilken behagade honom, även därför att han var utländing. Konungen hade nämligen ledsamt, och hörde gärna nytt utifrån världen; därför var honom varje främling välkommen, huru ringa han än syntes.

Franken stod där, men såg på ingen; hans blickar riktades över hopens huvud, hans händer voro knäppta och han småsjöng på en okänd sång.

När köpet avslutats, fördes främlingen upp till kungsgården; hans skägg och hår klipptes och han ifördes en anständig dräkt. Mot aftonen, när konungen ville ha gamman, inkallades främlingen, och enär hans språk liknade norrœna, krävdes ingen tolk.

— Du kommer fjärran från, sade kungen. Vad kallas ditt land?

— Rhenlandet, herre.

— Ett gott land, där växer druva. Vem har du tjänat?

— Närmast har jag tjänat hos kejsaren.

— Du, kejsaren? Ljuger du inte?

— Nej, herre, det vågar jag icke.

— Är du feg?

— Hos oss ljuger endast den fege!

— Vad heter kejsaren nu i våra dagar?

— Han heter Carolus Magnus, Karl den Store!

— Å, ja, visserligen; en väldig man, bor i Romaborg.

Digitized by Google

— Nej, herre, han bor mest i Aach
Goslar, men han är kejsarkrönt i Roma.

— Så, så! Vem kunde kröna honom

— Den helige fadren, eller påven.

— Vänta nu, påven är kejsare i Ror

— Nej, herre, fadren i Rom, hans rik
denna världen.

— Det förstår jag inte; sagorna tala
om Gimle, Lidskalv, Bredablick i andra
det sådant?

— Något sådant.

— Och ni tjänar Roms gudar då?

— Romas gudar äro döda...

— Si, si, si, gudar kunna dö också;
alltid sagt, och våra äro döda! — Roms
döda, sa du, alltså vilka äro edra?

— Den ende och sanne guden, Jes
världens Frälsare.

— Den har jag hört omtalas, vita Kr
god. — Hör du... vad heter du?

— Jag heter Fulko eller Folke.

— Folke, du skall icke vara skosven,
händer, du ljuger icke men du kanske stj

— Nej, herre, det gör endast tjuvar!

— Här äro alla tjuvar! — Det är me
de berättar om Odin; han hade nämligen
tala så, att alla trodde vad han sa. Jag tr
du säger! Därför skall du sitta vid skatt
Men om du bedrar mig, så ristar jag blodö
Från denna stund är du en fri man, oc
tala för mig varje afton.

Digitized by Google

Folke blev hos konungen, räknade skatten om dagarne, men om kvällen talte han om främmande land och utländska seder. Han berättade om kejsarens tåg mot saracener, spaner, lombarder och blåmän; förtäljde om Muhammed och hans härskaror som redan sutto i Spanien, men om vita Krist ordade han aldrig ospord, ty han var en klok man. Däremot gick han ofta ut bland folket, på torget, i hamnen och i bodarne; hörde vad de sade, svarade när han frågades, men förteg vad han erfarit. En dag sporde konungen:

— Nå, Folke, vad tycker du om det här folket?

— De hata ju varann, alla människor.

— Ja, vad kan man göra åt det?

— Och så äro de trötta; de arbeta alla dagar året om, utan vila.

— Hur gör ni där i Rhenland då?

— Vi arbeta sex dagar, men varje sjunde höra vi opp.

— Då förlorar ni ju var sjunde arbetsdag.

— Men vi vinner likafullt; ty utvilade längta människorna till arbetet som till en fest, och äro aldrig trötta och leda. Dina undersåtar äro leda, herre.

— Då ska vi införa den seden, sade konungen, och lyckas det, är oss väl.

Det blev påbjudet att sjunde dagen skulle arbetet upphöra. Trälar och tjänare jublade, dragande djur och ök trivdes bättre; själva vagnarne och båtarne mådde väl av vilan; redskapen hämtade sig och syntes hålla längre.

Husbönderna knotade först; men när de fingo sova ut och klä sig bättre på den sjunde dagen, njöto de. Söndagen blev visserligen lång, så lång att de

Digitized by Google

längtade till mödan och arbetet som till något gott; och det var huvudsaken.

Av sig självt uppstod vanan att bada på lördagen; och om söndagen besökte man varann; talade om gammalt och nytt, och med tystnaden, som man aldrig hört förr, kom man att tala mera dämpat, begagnade mildare ord, blev liksom försonligare i sinnet.

Det var ett gott påfund, och det lyckades. Vanan vid friden och tystnaden utvidgade sabbatshelgen, så att ingen på den dagen fick fejda eller klaga för domaren; däremot gick Folke omkring och sökte bilägga tvister med goda ord, vilket den dagen gick lättare än eljes.

De som icke kunde lida nyheten voro offerprästerna, och de stodo Folke efter livet, spejade på honom; men han var oförvitlig, mild, undfallande, så att de icke kunde få sak.

En dag talade konungen och Folke samman, och de hade ordat om gudarne.

— När jag stod i min kraft, sade kung Erik, så trodde jag på kraften, och när jag hade lycka, trodde jag på lyckan; men nu: jag fruktar prästerna stå mig efter livet, och jag är villrådig.

— Nämnde icke sagorna om någon som stod över Odin, och kallades den Fördolde, den vars namn icke får nämnas?

— Jo, visserligen.

— Han kan väl icke vara död.

— Nej, det synes.

— Varför dyrkar man icke honom då? Det är honom vi dyrka. Han är fridens gud, och frid är ju likare än strid.

Digitized by Google

— Är det den gode Balder du menar? Den vite Asen?

— Svårt att säga!

Där stannade de den gången.

*

Striden och vigarvet mellan Adelsö och Björkö hade icke avstannat, och i Torkils och Ragvalds personer samlades hätet.

Fulko hade hört talas om dessa två som nu voro förfallna till ett slags dårar. Han gick därför ner till stranden vid Kogghamn och hörde på dem när de bannade. Ragvald var vorden blind, tålde icke ljuset, och infann sig först i mörkningen.

Fulko lyssnade på dem; och han kom i gråt när han hörde de gamle männen slita sina sista krafter på att bannas.

Ragvald åtföljdes av en svärm pojkar, som kastade sten och smuts på honom, så djupt var han föraktad.

När den blinde tröttnat och skulle gå hem, röck en av pojkarne ifrån honom hans käpp, hans enda stöd. Därpå sprang en annan fram och låtsade bjuda honom sin ledning, men den blinde hörde vad de sade: »För honom till lagårdsgropen!» Då slet han sig lös, ville gå själv, men föll omkull; reste sig, men vågade icke gå.

Där stod han orörlig som om han ämnade stå där hela natten.

Då gick Folke fram, tog hans arm och ville leda honom.

— Kom, gamle, så gå vi nu, sade han.

Digitized by Google

Men den blinde slog honom i ansiktet.

— Du vet icke vad du gör! sade Folke åter. Eljes sloge du icke din vän.

— Vill du stjäla mig?

— Du har ingenting att stjäla, och jag behöver icke något.

Den blinde for över Folkes ansikte, vädrande:

— Du luktar gott, din röst är god, jag följer dig.

— Var bor du?

— Bor? I grannens lada.

— Då skall du bo hos mig! sade Folke; och de följdes åt.

Skattmästaren ägde ett litet hus med en bakkammare och badstuga. Där införde han sin gäst; lät honom bada, gav honom rena nya kläder och satte fram mat. Ragvald lät ske och teg av förundran. Han visste icke var han var kommen; slutligen gick en misstanke upp för honom:

— Är det meningen jag skall offras? Hängas i träd, skäras upp? Av prästerna?

— Intet av allt detta! svarade Folke. Du skall endast ha det bra.

Ragvald tänkte en stund, och så bröt han ut:

— Varför slog du icke igen nyss?

— Av det skäl, min vän, att då hade du slagit tillbaks, och så hade jag åter slagit dig, och så hade vi stått där än och slagits. Kan icke tappra män finna bättre göromål?

— Det är nog klokt sagt, men jag tror dig inte.

— Pröva mig!

— Kan du ge mig min syn åter, så skall jag tro på dig.

Digitized by Google

— Du skall icke tro på mig, men på min goda vilja; du skall tro att det finns en god vilja.

— Låt mig se den, och jag vill tro.

Folke undersökte hans ögon, och sade:

— Du är icke obotlig, men allt beror av dig om du vill bli botad.

— Tala; jag skall lyda.

— Du skall sitta tre dagar i ett mörkt rum, här hos mig; men — här är villkoret: Du får icke tala om Torkil...

Vid namnet Torkil flög Ragvald upp. Och nu började han en historia om alla oförrätter han lidit av sin fiende. Folke lät honom hållas tills han tröttnat. Därpå tog Folke ordet:

— Väl, jag tror vad du säger, och Torkil är en ond man; detta har han gjort dig; nu ska vi se vad du vållat honom. Du har lockat hans hustru och hans enda älskade barn. Du har bränt hans skog, hans lada, hans gröda; du har borrat hans båtar, fördärvat hans fiskbragder och gjort honom utfattig. Nåväl, du som köpman, bör kunna räkna ut att ni äro kvitt.

— Kvitt? Nej inte förrän jag tagit hans liv.

— Hör du; vad är hans värdelösa, usla liv för dig? Vad skall du med hans liv? Kan du äta't eller dricka't? Och tror du inte han får det bättre i döden, än han har det i livet?

— Må vara! Men jag hatar honom; och mitt hat bränner som eld!

— Bränner dig, ja. Varför skall du brinna för den där uslingens skull? Är han värd att du plågar dig så?

Digitized by Google

— Jag kan inte svara, ty du är en bedragare, och du står på det orättas sida...

— Jag står ju på din sida...

— Tala inte mer, nu går jag!

Han gick till dörren, men där åtrade han sig, ty han tänkte på pojkarne.

— Jag kan icke gå ut i natten, får jag sitta här hos dig?

— Du skall få ligga i min säng...

— Det vill jag inte, där skall du ligga själv, och för övrigt... jag drar ohyra åt dig! Låt mig ligga i badstugan.

— Som du vill!

Folke följde sin gäst ut i badstugan och fick honom i säng.

— Vill du sova straxt eller vill du språka? frågade han.

— Jag vill tala — om Torkil!

Folke lät honom tala om Torkil tills han icke orkade mer; orden voro lite nötta, minnet svek, och han kunde icke säga mer om honom.

— Det är skönt att få utgjuta sitt hjärta, icke sant? frågade Folke.

— Du är den förste som velat höra på mig.

— Men Torkil är ju en högst ovanlig usling också. Han tog ju hustrun från dig.

Här vände sig något i den vilde mannens hjärta, och han reste sig i bädden med ett förnöjt leende.

— Ja, men jag tog både hustru och barn från honom.

— Det vill säga, att du tog mera, och följaktligen är du skyldig honom för barnet.

Detta köpmansmässiga sätt att göra räkning,

Digitized by Google

skulle ha övertygat Ragvald, men det retade honom bara, och sömndrucken kastade han ut sista ordet:

— Du kan aldrig förstå mig; och i morgon går jag.

— Godnatt då! Jag ställer vattenkrukan här vid huvudgärden, och fällen lägger jag vid fötterna i fall du får kallt. Sov gott!

*

Följande morgon gick Folke i sin tjänst utan att se Ragvald. Denne hade icke sovit en lugn natt på flera år av fruktan för Torkils hämnd. När han nu vaknade befanns han styrkt och lugn; åt ett bröd som låg till hands; därpå satte han sig ute i solen och grubblade.

Vid middagstid kom Folke hem, förde en trälkvinna med sig som redde mat.

Ragvald var liksom ond och högfärdig, ty han var förödmjukad och återfann icke sig själv. Full av misstänksamhet var han också, ty han kunde icke fatta vad Folke, den främmande mannen, ville honom. Något gott hade han aldrig sett i ett samhälle av bedragare, tjuvar och mördare, därför trodde han mest att Folke ville honom ont.

— Har du sovit gott? frågade Folke.

Det hade han gjort, men han fruktade en snara, och han var så van att ljuga, att han måste svara ett tvetydigt nääj.

— Bättre lycka nästa gång, svarade Folke.

— Bara jag fick min syn igen, komme nog lyckan.

— Det får du, men det kostar.

— Är det pängar du räknat på; det har jag inga.

Digitized by Google

— Men jag har, om du vill dela! Nej, min vän, det kostar inga pängar, men litet tålamod och lydnad. Tre dagar mörkt rum och inte tala om Torkil.

— Är den någonting att tala om? Är han så märkvärdig?

— Visst är han märkvärdig, då han upptagit hela ditt liv nu på sistone.

— Jag bryr mig inte om Torkil! sade den blinde och vände sig bort.

— Då kan vi börja när som hälst. Jag skall sitta hos dig och tala, om du vill.

— Det behövs inte, jag är inte mörkrädd.

— Börja vi denna afton? — Men det är sant, du skall gå i stranden att banna.

— Jag går inte till stranden mer; där är så mycket pojkar.

— Kan du fasta i dessa tre dagar, så går det säkrare? Du kan få ett bröd och en kruka vatten om dagen; räcker det?

— Jag kan vara utan! snäste Ragvald.

De gingo in i bakkammaren, som var mörk. En kruka vatten och tre bröd lämnades, jämte en skål med en salva för ögonen.

Dörren stängdes och Ragvald satt där.

— Om tre dygn hämtar jag dig i soluppgången, sade Folke, Herren vare med dig!

— Ja, men narra mig inte! var Ragvalds sista ord.

*

I soluppgången på tredje dagen öppnades dörren, och Folke förde ut den blinde. Denne var vit i ansiktet, och hans händer voro rena. Han hade icke magrat, men han såg tvättad ut och sund.

Digitized by Google

— Var har du varit med dina tankar? frågade Folke.

— I Helhem! svarade Ragvald.

— Då gå vi till Gimle nu!

Folke tog den blindes hand och ledde honom genom en lund. Solen var icke uppe än, men skulle strax gå. De stego uppför ett berg genom en granskog, långsamt uppåt. På bergets hjässa stannade de, och Folke vände den blinde mot öster.

— Öppna ögonen och låtsa du såg rätt fram.

Folke lade sin hand på den blindes huvud, talade något på ett främmande språk.

Sålunda stodo de en stund.

— Et lux perpetua ei luceat! sade Folke.

Nu syntes solkanten i fjärran över Munsö skogar.

— Ser du något?

— Jag ser ett eldkol i en mila.

Solen steg.

— Vad ser du nu?

— Ett brinnande ljus.

— Och nu?

— En eldsvåda.

— Nu?

— Himmelens krafter! Det är solen, utropade Ragvald, och föll ned på knä för Folke. Du är gud!

— Stig upp i Jesu Kristi namn, du hädare! — Du är botad, men du kan förlora din syn än en gång.

— Vad må jag göra att jag får behålla den?

— Folke tänkte, och så svarade han:

— Du skall icke ljuga, icke stjäla, icke hata!

— Jag vill försöka.

— Det är nog! — Men nu skall du söka ett arbete, som icke är köpenskap.

Digitized by Google

— Varför skall jag arbeta?

— Därför att då tänker du icke på Torkil; därför, att maten skall då smaka dig och sömnen vara dig ljuv.

— Det är sant, endast den trötte kan sova och den hungrige äta!

De gingo nerför berget talande om det arbete som Ragvald skulle välja; och de stannade vid korgflätning.

*

Konungen hade lagt alla möjliga snaror för Folke i avsikt att pröva hans redlighet, men denne föll icke i en enda. Det förargade den onde mannen först att han fick orätt; men hans självisk het fann snart sin fördel vid att kunna lita på en, ty det besparade honom arbete med räkningen.

En dag kom skattmästaren inför sin herre och fann honom ljus i sinnet.

— Det säges att Torkil Svarte börjat arbeta igen och blivit lugn; är det Ragvalds förtjänst? sporde konungen.

— Ja, det är; ty när Ragvald upphörde gå i stranden, så slutade Torkil också, då han ju inte kunde gå ensam.

— Det vore alltså ett sätt att få slut på kiv och nit.

— Så göra vi i Rhenlanden; ofta, icke alltid.

— Och Ragvald arbetar?

— Ja!

— Har du talat vid Torkil?

— Jag har aldrig sett honom; men när hans eld icke får någon näring, så slocknar den.

Digitized by Google

— Man har även lagt märke till en viss försonlighet mellan Adelsö och Björkö.

— Det följer med.

— Strid är ju livets öljäst, men frid är humlen. — Kan du lita på Ragvald nu?

— Nej, icke fullt; men ganska mycket.

— Hur botade du hans blindhet då?

— Han var förblindad av sitt hat; därför började jag med hatet, som satt i det inre ögat.

— Du kan bota sjukdomar alltså?

— Ja, liten smula.

— Du har stort rykte här, och det finns enfaldigt folk som tror att du är en gud. Ja, de vill se fel för att finna en människa. Vem är du?

— Jag är — en Herrans tjänare.

— Vad gör du i din bakkammare, när du är ensam?

Folke rodnade och böjde huvudet:

— Jag gör min gudstjänst.

— Vad har du i kitteln som röker? Kokar du sejd?

— Nej, jag renar luften från onda inflytelser medelst rökelse.

— Som när man röker för sjuka?

— Ja!

— Vilken är kvinnan och barnet du har avbildade?

— Det är modren och sonen.

— Och så är det en man på ett kors?

Här tvekade Folke, ty det som var grekerna en galenskap, en korsfäst gud, det måste här hos dessa vildar bliva hans död. Han svarade därför, inläggande en folklig betydelse:

Digitized by Google

— Det är den lidande mänskligheten.

— Du har rätt, ty när styrkan och lyckan överge en, då är det bara ett stort lidande. — Men vad är det vita brödet och det röda vinet?

— Det föreställer offret, men är oblodigt.

— Slaktar ni inte djur?

— Aldrig till offer.

— Det är ju vackrare, förstås, och jag har aldrig lidit blod. Så lär ni vattenösa barn, alldeles som vi?

— Ja!

— Ser du, allt det där är ju oskyldigt, men Ragvald har framställt detta för prästerna på ett skändligt sätt.

— Ragvald? Hur vet han?

— Han har spejat.

— Och förrått! O Judas, Judas!

— Litade du på honom?

— Egentligen icke...

— Ja, du har gjort honom gott, botat hans syn, och han har svikit dig; men jag skall straffa honom.

— Nej, han förstod icke bättre, förlåt honom, herre!

— Som du vill! Men akta dig nu för prästerna! — Och gå så i frid!

*

Folke kom hem, och vänligt frågade han Ragvald varför han spejat och angivit.

— Konungen bad mig! var allt han svarade.

Som detta kunde vara sant, frågade icke Folke mera, men han blev som förr mot Ragvald.

*

Digitized by Google

Om denna höst blev missväxt i landet, och man motsåg dyrtid. Därför utsattes nyfödda mer än eljes i skogarne. Folke grät i sin kammare och gick sedan till konungen.

Det blev ett långt och hårt samtal den gången, och om även man ville hjälpa, så kunde man icke finna alla utsatta barn.

Slutligen kom hungersnöden; folket sorlade, och skatten uteblev. Kungen ville driva in den, men Folke avrådde.

Pesten följde på hungern. Då blev ett ting sammankallat; lagmän, hersar, odalmän trädde tillhopa, men även offerpräster voro där.

Och prästerna från Uppsala ledde. De talade om gudarnes vrede som måste blidkas; men denna gång nöjde de sig icke med osjäliga djur.

Påpekningen var tydlig, och tankarne länkades på ett större människooffer. Man hade inga krigsfångar att tillgå, därför tänkte man hit och dit. Någon erinrade sig då Domald, drotten, som gavs Odin för hela folkets skull, till att avvärja en hungersnöd, och det ropades på ett drott-offer.

Folke, som åhört överläggningen inför konungen, berättade vad tingsmännen krävde:

— Man står dig efter livet, herre.

Då for konungen tillsammans och förskräcktes.

Men ropen utifrån hördes: »En skall dö för folket.»

Då talade Folke till konungen tröstande honom:

— Herre, jag har en halv osanning på samvetet. Du frågade mig en gång vem den mannen var som var hängd på kors. Jag svarade den gången: »Den lidande mänskligheten.» Men sanningen är den: att

Digitized by Google

det var bilden av Guds son, som dog för mänsklighetens räddning. Nu kanske du fattar det; och då du blivit utsedd till det stora försoningsoffret, så följer du endast Herren Kristus' föredöme och ger ditt liv för folket.

— Det vill jag inte, ropade konungen; jag vill inte dö, aldra minst för detta packets skull.

Och som han var en listig man, lät han bära sig till tingssalen.

Där talade han om gudarnes vrede, och sökte dess orsak i nya läror från främmande land, om trollkarlar som kommo och undergrävde den gamla tron, gjorde människorna veka och fega, föregåvo sig bota sjukdomar, stulo utsatta barn som voro helgade gudarne, och sådant mera.

Detta var att utpeka Folke; prästerna skriade, mängden stämde in, och främlingen skulle dö.

Folke kunde icke försvara sig, han endast åberopade Ragvald som vittne för sin goda vilja och sitt fromma leverne. Denne drogs fram, och han vittnade:

— Främlingen har sagt att de gamla gudarne äro döda, och att den nye guden blivit död på ett kors för mänskligheten...

Här skrattade hela församlingen högljutt.

— På ett kors! ropade de. Låt oss se främlingen på ett kors!

Och där timrades ett kors, som restes uppe på en backe åt sjön. Folke blev fastnaglad, utan klagan, utan motstånd. Han kände som en ära att få just en sådan död.

I två dagar hängde han där och i nätter; såg solen gå upp och solen gå ner.

Folk gick därut för att akta på honom; men han

Digitized by Google

tycktes icke lida. Hans ansikte var friskt, och han log emellanåt, hälsande sina vänner.

Men Ragvald gick icke ditåt, utan höll sig undan. När Folke kände slutet nalkas, bad han en närstående kvinna gå att hämta Ragvald. Men hon ville icke. Då sade Folke:

— Giv honom min sista hälsning: jag har förlåtit honom, ty han förstod icke bättre. Men kommer han en dag att förstå, skall jag vara när honom, och giva honom tröst att han icke förtvivlar.

När Folke var död, togs han ner och begravdes. Men korset fick stå kvar, och blev ett sjömärke som visade skeppen till Birka. I tjugo år begagnades det till inseglingen; det syntes i nattens mörker mot den gråa himmelen, med sina stora utsträckta armar. Och när så de första kristna sändebuden från konung Ludvig i Frankerriket anlände till Birka, fingo de se det stora korset på berget; och undrade de om hedningarne redan kände kristenhetens stora hemlighet.

— Nej, det är bara en vägvisare! sade skeppshövdingen.

Detta togo de som ett tecken, och stego i land.

Men då var kung Erik död för länge sen. Efter Folkes bortgång hade han varit svag i förståndet och ämnade resa ett tempel åt sig själv, berätta sagorna, ty han trodde sig vara en gud. Men när ingen ville dyrka honom, lät han rista sig geirsodd, med nio styng kring hjärtat.

Digitized by Google

Vikingaliv

Österut från Uppsala, öster
öster om gärden, skogar och lun
Östersjöns magra strand levde To
bonde, med sina tolv söner. Han
vara storättad, åtminstone ägde ha
landstycket, där han nu satt. Inga
gårdens gränser, utan alltefter som
man in ett stycke från allmänning
ut. Jorden var usel, nerregnad m
svedjade man och hackade; för plo
djup i myllan.

Torwald var en hård man, akta
lag och rätt än sin yxa; grannar dre
åbor tålde han icke. I Uppsala ha
varit, visste endast att där satt en k
där fanns gudahov. Men det var sag
Åskan, olyckan och döden fruktade
nöden var stor, ropade han på Tor.

Utanför stranden lågo öar och skä
och fågelberg. Dem tog han, ty de hade
Men jord, fiske och jakt var bara för
Torwald och hans söner idkade sto
kallade. De byggde snäckor och drak
österut, gjorde strandhugg, plundrade vrak

Digitized by Google

köpmansskepp med last och allt, men dessa voro sällsynta fåglar så långt norrut från inseglingen till Mälaren. Allt, vad tagas kunde, togs: människor, boskap, båtar, handelsvaror. Män gjordes till trälar att sköta gården, kvinnor våldfördes och blevo trälinnor.

Tolv söner hade Torwald, och han hade sagt hustrun:

— En tolvt broddar, men den trettonde blir icke min.

Nu var den trettonde på väg likafullt. Torwald stod vid stuguknuten och lyddes; när skriken upphörde, gick han in. Jordemodren var där med vattnet och väntade.

Torwald tog den nyfödde i foten, höll honom mot ljuset — det var en pilt — synade honom, och sade:

— Duger inte!

Han dolde barnet under kappan och gick ut. Modren reste sig i sängen, grät och bad.

Torwald blev borta mycket länge, gick på skogen mol ensam, och så kom han hem. Samlade så sina tolv och gick till sjös.

På andra dygnet steg modren upp, tog gårdshunden med sig och gick till skogs; men hon sökte först på skräphögen en skosula som sutit på husbondens stövel; den gav hon hunden att vädra på; och så började den sorgliga färden. Över mo, över myr, gärden och tegar, fällor och svedjor; men hustrun var sjuk ännu efter barnsbörden, och sjukare blev hon; lämnade blodspår efter sig, men gick alltjämt.

Så började storskogen med ris, rotvalv och skatar; gångstigar med blanka rötter i mylla; och i

mullen syntes nu mannens sp.
som bakvända hästskor. Till sis
en myrstack...

Modren grät icke, men hon
varg; och när hunden det hörde,
som för lik. En svärm kråkor
väckte räven i grytet, och han gå
flydde pipande i sina hål, trärän
spillade och hamrade på den
ormarne striglade sig mot bl
suckade och hela naturen ryste.

*

Emellertid hade Torwald med
seglet på största draken och lagt ut
stod till rors och sex man på var sida
land, togo de fram stålhuvor och yxor,
som de brukade.

Pojkarne, fullvuxna karlar, fula oc
fadren, men med motvilja; de syntes
av gammal vana och på samma gång h
han misshandlade dem. Men de frukta
trodde även varandra, ty de visste vad de
till, visste hur många brott och fega h
utfört tillsammans.

Tystnad rådde ombord, under det sk
sig ut genom sista skären. När det blev f
att tiga, frågade den äldsta, som hette (

— Vart ska vi hän?

— Det rör dig inte! snäste fadren.

Grim mumlade något, och de andra vis
emellan.

Digitized by Google

— Du har grunt föröver, upplyste utkiken.

— Håll din käft! svarade fadren.

Han talade nämligen bara med snäsor. — Pojkarne började nu språka inbördes, men nerhutades igen:

— Tyst i båten!

När de kommit utanför alla skären, vände skeppet och tog in nordosten akterifrån. Då förstodo alla att de skulle gå långtur söderut.

— Men vi är ju inte rustade, vi har ingenting med oss, sade Grim.

— Vi skaffar oss! svarade fadren.

Därpå satte han dem i arbete. En skulle ösa, en annan vira tåg, en tredje lappa segel, en bryna yxor och så vidare. Fadren var nämligen rädd för sysslolösheten, ty då sutto de och malde, det vill säga lade onda råd, häcklande allt. Han litade icke på sönerna, men han hade lärt sig hålla dem stången genom att hetsa dem mot varandra, väcka split där en vänskap hotade uppstå, reta dem med avund. Till den ändan begagnade han det säkraste sättet, att ställa någon till rors. Tog han en yngre, så knotade de äldre, ty den som styrde, hade befälet, och de andra måste lyda.

Som han mest fruktade den yngsta, emedan den var en ogärningsman, utsatte han honom för de andres hat. Ulf hette han, hade pinat både djur och människor sedan barndomen. En gång hade han lyft hand mot sin far, men blivit övermannad och bränd under fotsålorna, så att han hade svårt att gå. Därför vistades han hälst i båt, där han tog sig ståtlig ut sittande vid roret, med benen uppdragna under sig.

När det blev afton begärde pojkarne mat.

Digitized by Google

— Nej, vi ska arbeta först, och vi ha ingen mat ombord.

Det var fadrens sätt att reta deras stridslust: icke föra med sig mat eller dryck, utan allt skulle erövras. Inga överkläder, inga bäddar funnos heller, ty han ville härda dem.

— När vi kommer till Gutska Sandön, får ni mat, sade han.

— När äro vi där då?

— I morgon!

Aftonen kom, vinden höll sig. De voro hungriga, törstiga, trötta och sutto i dovt raseri. Om någon somnade, så lät fadren skeppet gira så att seglet slog om och drog dem om öronen.

Där knötos nävar och skars tänder. Men vid midnatt lade sig vinden, nu tänkte de få sova, men fadren befallde:

— Ut med årorna!

De mumlade, men lydde; sex tunga åror sattes ut, två man vid var. Nu hade han dem som vilda hästar i selen, och ingen vågade vila, ty då gick rodden sönder, då knuffades i ryggar med årlommen.

Så gick det på till morgonen utan ett uppmuntrans ord, utan ett leende eller ett skämt.

Det var som skeppet drevs fram med hat och raseri. Så restes morgonbrisen, seglet sattes åter, och det gick framåt. Men försenade av stiltjen sågo de icke Sandön förrän mot middagstid.

Alla sutto nu som skuggor med håliga kinder och sjunkna ögon; men med hoppet om vila och förfriskningar vaknade även misstanken om ett sviket hopp.

— Får vi nu inte mat och dryck, så måste vi äta varandra! sade Grim.

Digitized by Google

Fadren blev lite rädd, och var nödd att ge ett löfte ifrån sig:

— Jag har så det räcker på Sandön, upplyste han. I en grotta! Var lugna bara!

De sex årorna stuckos ut.

— Vem har befallt årorna? skrek Torwald.

— Vi! svarade Grim tvärt. Och vill du inte, så får du simma hem.

Torwald letade efter sin yxa, men genast lyftades de sex årorna till att slå ut i försvar. Och där växlades blickar så vilda, att fadren lät yxan ligga; men han ville själv ge befallningen för att icke visa sig besegrad:

— Alle man, sätt ut med årorna!

Pojkarna grinade och hade redan årorna i sjön.

Nu voro de helt nära ön; Torwald hade varit där förr, men sönerna icke. Mitt i havet låg den, utanför Östgötaskären och ovanom Gottland. En sandöken med martallar, mycket sjöfågel, kråkor och harar.

Torwald ville av ren elakhet fördröja landstigningen och förebar hinder varje gång de ville gå i hamn.

— Där är för grunt! Där är för djupt!

Slutligen genomskådades han, och sönerna satte skeppet i land.

Grottan blev snart funnen; där hängde på gällstänger salta fårsidor, rökt fläsk och torkad fisk. Som svultna hundar kastade de sig över maten, sleto åt sig stycken; och så gick var och en för sig att sluka. De lågo framstupa på magarne, tillräckligt långt ifrån varandra för att övervaka den ene den andre. Några

Digitized by Google

av de svagare gömde sig i buskarne av fruktan att väcka avund. När de ätit, begärde de vatten.

Torwald led själv av törsten, men han njöt så obeskrivligt av sönernas kval att han låtsades ha glömt var källan var.

Den salta maten hade verkat, och alla tolv med yxor i händerna uppfordrade fadren att genast föra dem till källan.

Han förde dem vilse med avsikt, men när de märkte det, spridde de sig och började själva söka.

Ett anskri inne i skogen samlade hopen kring en grop, som skulle vara källan, men den hade sinat. De röto och tjöto, tills Torwald blev rädd, ty detta fallet hade han icke tänkt sig. Han förde dem tillbaka till grottan, där han gömt ett mindre fat, vilket sprundades opp och befanns innehålla vitt vin. Träskålarne räcktes, var och en fick sin full. Det var ljuvligt; törsten lade sig, och sinnena befriades.

Men efter en stund visade sig olika verkningar hos de unga kämparne.

Grim gick rakt på fadren och fordrade mer. Då denne nekade, lyfte han hand, men fick tillbaka ett slag vid örat så att huvet skakade under det näsan gick i blod.

Men Torwald fann för gott låta dem få rus, och han gav fatet ifrån sig. De drucko, de slogos, tills de slutligen föllo i sömn.

Fadren blev ensam nykter, och nu gick han och samlade alla yxorna, som han låste in i skeppets krapp. Sedan vandrade han ut på ön för att finna vatten, och han fann verkligen regnvatten i en bergskreva.

— Nu har de smakat vinet! sade han sig själv.

Digitized by Google

Nu gå de vart jag vill för att söka det! Söderut alltså!

När Torwaldssönerna vaknade, voro de törstiga och sura, ondsinta och bortkomna. De fingo vatten att dricka, badade och voro åter sjödugliga.

Men det fanns en, den näst yngste, som hette Dag; han var mer människoliknande än de andra vilddjuren. Ljus och blid, veksinnad, fridsam var han föremål för de andras förakt, även därför att modren älskade honom. När han fick höra de skulle segla längre bort, blev han bedrövad och ville gå hem.

— Gå då! hånade skaran.

— Du är blödig ännu, sade Torwald. Det ska vi snart ta bort.

— Jag vill hem till mor, som är sjuk, svarade Dag.

— Du tigger för din sjuka mor.

— Hon behöver någon hemma, och ingen av er bryr sig om henne, svarade Dag.

— Har du badat av dig ruset, gosse?

— Jag har icke tagit rus, icke heller badat.

— Då skall du få bada!

Torwald fattade honom i benet och kastade honom i sjön. Dag sam i land, torkade sig och tog sin plats undergiven utan att visa missnöje.

Så hissades seglen och man gick till sjös igen.

— Nu, gossar! sade Torwald och styrde sydväst nedåt Smålandsskären.

Vid Ölands norra udde väntade man möte med köpmansskepp, och där skulle första bragden utföras. Under gräl och slagsmål gick dagen; natten indelades i vakter, så att en satt till rors och en stod utkik, under det de andra sovo. I gryningen varskoddes en

Digitized by Google

kogg, och utkiken gjorde al
huvorna och yxorna togos fı
sig i framstammen och utdela
fick sitta till rors.

Det främmande skeppet na

— Vad är detta för en l
wald.

— Säg själv, du som är
Grim.

— Kan du se märket?

— En vit duk med ett rött

— Då är det kristenmän,
fram!

Skeppet gjorde intet för a
gång. När Torwald och hans t
ropade Torwald an:

— Stryk seglet!

— Vad önsken I, gode män
koggen.

— Stryk seglet!

— Ären I rövare då?

— Rövare? Å skäms!

Nu lade bord vid bord.

— Försvaren er! ropade T

— Det kan vi icke, ty vi äro
lösa män.

— Men vi äro stridsmän so
mot främmande inträngling ar oc
gods!

Därpå äntrades; de främm
med ett yxhugg åt var över nac

Dag satt kvar vid roret och
han vämjdes vid en så litet arof

Digitized by Google

När blodbadet var slut, borrades Torwalds skepp, och koggen bemannades av hans folk. Det var ett välbyggt, vackert fartyg med god last, som pojkarne genast ville undersöka.

— I land först! sade Torwald, tog roret och höll ned i Kalmarsundet.

Grim ville stryka märket, men fadren menade det skulle sitta.

— Härnere är det gott skydd, sade han. Men nu blir det andra ordningar, och den som icke lyder, den dödar jag.

Skeppet gick, men trögt, och det styrde illa; ibland röck det bakut och stannade.

— Jag tror att trollen tagit vid koggen! sade Torwald. Man undersökte nu kölvattnet, och fann tre lik fastnade vid roret. Sedan man lösgjort påhänget, sköt koggen fart och höll ned på ön Jungfrun, där de landade.

Nu började undersökningen av lasten. Den första packan innehöll en mängd saker av okänt bruk: bilder, böcker, skålar, ljus.

— Det är trolltyg, vräk det i sjön! befallde Torwald.

En del kastades i sjön, men somt gömdes.

Därpå landfördes tunnor med salt, lådor med kläden, vapen, dynor, färgämnen. Allt detta skulle gömmas i en grotta som Torwald kände. Men då steg Grim fram för fadren:

— Vi må dela ljuvt, som vi delat lett, sade han.

— Ska ni dela? Ja, när jag ä dö ska ni få dela!

— Måtte du dö snart då! svarade Grim.

— Tyst, Grim! sade Dag,

Digitized by Google

— Jag klär inte av mig, förrän jag lägger mig! menade fadren.

Ulf, den värste och lömskaste, tog bröderna med sig uppåt ön för att söka vatten, som han förebar, men Dag fick stanna, emedan de icke trodde honom. När det kommit på andra sidan ön, satte de sig ner att lägga råd.

— Den gamle vill icke dela godset, väl, må han behålla det. Men vi tar koggen och gå ut på egen delning, föreslog Ulf.

— Menar du att vi lämna den gamle kvar? frågade Grim.

— Det är mitt råd!

En tystnad uppstod, varefter Ulf sökte häva de sista betänkligheterna.

— Antingen slår han ihjäl en av oss, eller vi honom. Är då icke bättre skiljas i godo, om icke som vänner?

Återigen vart tystnad.

— Hur skall han komma hem? frågade Ottar, en inbunden man.

— Det blir hans sak; för övrigt, vad skall han hemma att göra?

— Att sätta ut sin far? Det står vi inte till svars med, inföll Yngvar.

— Har inte han satt ut vår bror? skrek Ulf.

Detta hade ingen haft att invända emot förut, men nu tog det sig bra ut som samvetsfredare.

— Han har satt ut vår bror! medgav Grim. Ska vi kasta lott, för att vara rättvisa?

Förslaget antogs; svarta och vita stenar samlades i en hatt, skakades och fingo falla på marken. Svart rådde, och Torwald skulle bli kvar.

Digitized by Google

Följande natt satte de segel och reste av, medan fadren sov i sin grotta på varorna, ty han misstrodde sönerna. Dag togs med ombord; när han frågade, så ljögo de andra och sade att de skulle hämta fadren senare.

Grim som den äldste skötte roret och befallde. I två dagar gick det lugnt, alltjämt söderut, men de råkade inga köpmansskepp att röva. Mötte de andra fartyg med väpnade män, så hissade de sina medförda fisknät i vanterna, och anropades de, uppgåvo de sig vara fattiga fiskare.

Vid Ölands södra udde funno de sig utan mat och måste göra strandhugg. Om natten gingo de i land och stulo boskap. När bonden vaknade och kom emot dem för att skydda sitt, så dräpte de honom, de måste dräpa honom. På tredje dagen hittade de i skeppskrappen en säck av läder, som var fylld med något vått. När de trampade på den, så blödde han rött. Det kunde vara ett okänt djur, ty den hade fyra benstumpar kvar och halsen hängde. Men det luktade gott, och när någon slickade på't, befanns det vara vin.

Då blev det rus och slagsmål igen, sång och dans; under tiden växte storm, och koggen ilade fram. Ottar satt till rors, ingen utkik fanns; ibland skrapade skutan i botten, men stormen röck henne genast loss och hon fortsatte i rasande fart. Slutligen tog hon törn på en sten, vickade åt sidan och stjälpte ut sex man, som råkade i sådant skratt över den kostliga färden att de gingo till botten, fastän de kunde simma. Vinet och den vilda framfarten hade bragt dem i det galnaste sinnesrus, att

Digitized by Google

de drunknande, när de kommo upp till ytan, ä
brusto i gapskratt; och så drunknade de i gapsk

Bland de döda var Grim; nu var Ulf nästa han
att ta befallningen, och sedan de stakat sig lass
med årorna, fortsatte de färden, alltjämt söderut.

Emellertid skulle lastrummen undersökas om där
var en läcka; Ottar gick ner och lyfte upp skotten
fann en lönnlucka. När han öppnat den, märkte ha
en kista med skurna sidor och lock samt med stark
järnbeslag. Den var honom för tung att lyfta ensam
han ropade på bröderna; och när de fått upp kista
måste de bryta upp henne. — Hon var fylld m
guldmynt.

— Dela! ropade alla.

— I land först! svarade Ulf och styrde mot
skär. Strax märkte han hur han haft samma ord
som fadren när denne blev landsatt, och han bes
vara klok. När de tagit i land, förklarade Ulf att l
icke ville vara med om delningen och ingent
ville ha.

Bröderna förvånades, men voro för enfaldiga
misstänka svek.

Dag förklarade också att han avstod:

— Det är ju icke vårt, sade han.

Guldet delades. Under tiden satt Ulf och tälj
på en träbit, först fyrkantig; sedan gjorde han ett l
i den och trädde en pinne igenom. Tog så en spik o
glödgade, brände märken på fyrkanten, udda o
jämna till tal.

— Vad har du där? frågade Yngvar.

Det var den frågan Ulf väntade:

— Det är en pirk, svarade han.

— Vad är en pirk?

Digitized by Google

— Man spelar med den.

— Då ska vi spela!

Ulf snurrade pirken, och udda föll opp.

— Men ni ska inte spela, för då slåss ni.

Det var just vad han ville. Och nu gick spelet lös. Men de andra skuro pirkar också, och de fyra spelade, liggande framstupa på det blanka berget. En förlorade och en vann, och guldet stannade hos två, som voro nöjda, under det de två andra voro missnöjda. De lyckliga voro Yngvar och Arnkel.

— Nu ska vi spela dubbla, sade Arnkel.

De två spelade, och Arnkel satt ensam med allt guldet.

— Du spelade falskt! skrek Yngvar.

Och så slogos de; men Dag satt och grät.

Ulf hade under tiden sysslat med annat, som ingen lade märke till. Han hade rustat lilla skeppsbåten med ett segel, fiskredskap och annat, under förevändning att han ville fiska.

Men nu började en ny vända hos de spelande. De som förlorat lånade av de andra, och så kastade lyckan om, så att alla ägde pängar när de gingo att sova. Men de sovo på sina pängar och hade ingen ro.

Följande morgon började spelet igen, och när Arnkel vid middagstid satt inne med alla penningar, anklagades han för falskt spel. Då slogos de igen, och som de tre slogo för hårt, blev Arnkel liggande i sitt blod.

Dag begrät honom, men han var också den ende. De tre överlevande delade guldet och spelade återigen tillsammans, med samma påföljd, men nu voro de så uppretade att de togo till yxorna. De hasslade vall och slutade icke förrän de lågo alla tre.

Digitized by Google

— Nu kommer jag! sade den kloke Ulf.

Han var den yngste och hade alltid varit förtryckt av bröderna; därför hatade han dem liksom han hatade allt levande som stod honom i vägen, med undantag dock av Dag. Ehuru äldre med ett år, hade han av Ulf alltid betraktats som den yngre emedan han var så vek; och detta var Ulfs enda mänskliga känsla att han höll av sin broder, snarare som en liten syster dock.

— Gråt inte nu, sade han till brodern, så ska vi fara till danerkungen.

— Men vi skulle hämta far.

— Han har tagit sig hem själv och sitter redan hos mor. Men jag är född att tjäna konungar!

Och han samlade allt guldet i lilla båten, borrade koggen, tog Dag ombord och seglade, alltjämt söderut.

De följde kusten och skötte sig väl. Dag sörjde både far och bröder; den frid, som inträtt i båten, gav honom tröst; hoppet att få se nya, vackra länder stärkte hans mod; men ofta måste han vara ensam, och då gick han ut i framstammen, satte sig på sprötet med ryggen åt båten, och seende endast vattenspegeln framför sig, tyckte han sig gå fram på vattnet. Ulf lät honom hållas, snäste honom aldrig.

Ibland hördes Dag sjunga små sorgsna visor, som han sannolikt gjort själv, ty Ulf kände dem icke. De handlade mest om mor och far och stora bröder; men ibland kom den lille i skogen fram. Dag tycktes känna honom, men icke hans öde; och han sjöng sina önskningar om hans välgång. Han bad skogens små fåglar plocka undan mygg och flugor för honom;

Digitized by Google

manade skällkon ge honom dricka; anropade vallaremannen taga honom upp i sin päls, värma honom och bära honom hem till kvinnorna. Så skulle hans egen mor kommo dit och finna honom, lägga honom vid sitt bröst, men då måste fadren vara död, eljes blev det ont igen. Fadren måste vara död, annars kunde han komma igen.

Årstiden var varm och de sovo om dagarne, seglade om nätterna. En morgon i gryningen hade de kommit in i Öresundet. Dag satt framme i stammen, och när han fick se det blåa vattnet mellan gröna skogsstränder, då förstod han de voro komna solen närmare. De tycktes dock segla uppföre något, uppåt där vatten och himmel gingo samman, och mellan gröna molnväggar:

— Är det moln? frågade han Ulf.

— Nej, det är skogar.

— Men skogarne äro ju taggiga hemma hos oss, och de här äro runda som åskskyar. Är det lindar?

— Vet inte, kanske ekar.

— Det är inte ekar, det skönjer jag på stammarne. Men det är inga stenar i stranden, inga berg. Växer skogen i vattnet då?

— Nej, det är sand, det vita.

— Därborta är en vit ö, vad är den av? Är det socker?

— Det skall vara krita, lilla barn. Och det är ön Hven.

— Vän är den, vit och grön som en brud. Men själva himlen är annorlunda här; molnkåporna stå rätt upp, men hos oss ligga de efter jorden. Växer vinet här, det måste det?

Digitized by Google

— Nej, icke här; men apeln och de stora nötterna.

— Hur stora äro de?

— Som kajans ägg.

— Å, tänk!

Så vände de för Hven, och med en gång fingo de se: det var väl tusen skepp med vita segel och röda korsmärket på alla seglen.

— Se, se!

— Det måste vara sundsflottan!

— Skall de kriga då?

— Nej, det är kristna köpmansfartyg som samlats för att gå in i Östersjön och skydda varandra på vägen.

— Mot rövare! tillade Dag betänksamt. — De hjälpa varann, de, och äro vänner alla; annat folk det här än vårt, där alla äro ovänner! — Jag tänker på far och bröderna, som alltid kivades. Och det var inte rätt att taga den där koggen.

— Vill du hala in lite i seglet! avbröt Ulf.

— Nej, vad är det?

— Det är en stad, du! Skall väl vara Halsingör.

— Är det en stad, o! Allting är vitt här i landet, hos oss är det så svart; här skola människorna vara godare också, annars äro de otacksamma.

Men nu kom flottan ner på dem.

— Tror du de seglar på oss? frågade Dag.

— Inte gör de det.

— Tar de vårt guld då?

— Inte ta de här något.

Så kom hela flottan strykande; de väjde för den lilla båten, och ett vänligt ord tillropades dem då och då.

Digitized by Google

Och straxt efter landade de i Halsingör. Män stodo i stranden och drogo upp deras båt. Ulf trodde att de ville taga den från dem, men de ville bara hjälpa främlingen och välkomna honom.

*

När Torwald vaknade på ön Jungfrun och fann sig vara ensam, blev han vild. Han rasade i två dagar, gjorde sig sedan en utkik i ett örnbo uppe i en strandtall, där han även sov om nätterna.

En natt vaknade han och hörde röster under trädet. Han tyckte sig känna igen dem, trodde först det var sönerna, ty de talade som Roslagens folk. Men det var icke hans söner. Han hörde namn nämnas, och slutligen upptäckte han det vara landsmän, unga pojkar med ett dåligt skepp som de stulit. När han gav sig tillkänna, befanns det vara bekanta och i någon avlägsen frändskap. Som de icke fått något, löste han sig in hos dem med sitt gods, och de beslöto härja i Östgötaskären på andelar. Torwald som äldst, djärvast och kunnigast fick styret ombord; varpå de seglade av i nordväst inåt Östgötaskären.

Där gjorde de ett strandhugg efter boskap, dödade bonden, och Torwald rövade hans dotter som han tog in i skeppet. Hon var svartögd och fager, lätt att trösta, men falsk i hjärtat.

Pojkarne hade knotat, och funno det omanligt segla med kvinnor, men det halp icke.

Dock från den stunden var det ute med hövdingens frid. Tärnan satt uppe och valde med ögonen bland pojkarne, vilka glammade med henne och ön-

Digitized by Google

skade henne med tecken och åtbörder. Torwald var ursinnig och skickade henne ner i rummet. Hon lydde och gick, men nu såg han på pojkarnes grin var de hade sina ögon, och ehuru han icke såg tärnan, märkte han hur hon gjorde narr av honom. Men även pojkarne hade ögonen på varandra, och de sutto bevakande, spejande, outtröttliga som hundar kring en tik. De sovo icke, magrade och förlorade all lust att gå i land; främmande fartyg läto de gå oantastade, och de voro lika fattiga som förut.

En dag satt tärnan bredvid Torwald, som alltid skulle ha henne i sin närhet; han höll armen om hennes liv för att reta pojkarne. Men som han böjde sig ner att dricka, såg han i skålens vatten som i en spegel huru tärnan lekte med den äldste pojkens skägg. Då lyfte han handen och slog jäntan på kinden, så att märke efter fyra fingrar syntes i blått och blod.

Alla pojkarne gingo föröver i en klunga och lade tysta råd. Torwald hörde intet, men han såg i deras ögon att han måste dö. De voro sju mot en, och han fann den enda möjliga räddning i flykten.

Om natten gick han icke ner i rummet utan blev uppe, och i tjocka mörkret släppte han sig ner i sjön, simmade till en skogbevuxen holme, steg i land och lade sig att sova.

När han vaknade och såg upp, trodde han sig vara i Nastrand. Runt omkring stodo nämligen gestalter av människor klädda i vita och svarta dräkter, men de sågo icke levande ut, de voro som lik, vilka legat i jorden och stigit upp, halvt förtärda av maskar och förruttnelse. Näsor fattades, ögon hängde ner på kinderna, fötter saknades, händer likaså.

Digitized by Google

Den gamle ogärningsmannen darrade och svettades, vände sig mot marken och dolde ansiktet i sanden.

Så låg han en stund, tills ljudet av en harskramla väckte honom till besinning. När han reste sig, var synen borta, så att han trodde det var en drömvilla. Men han låg på heta sanden och kunde icke röra sig, hans ögon sveko, det susade ord i hans öron, gamla minnen ur fornsånger och heliga kväden.

Sanden brände, men han frös, tungan var tjock i hans mun av törst; solen stod blodröd och havsströmmen väsnades. Han sökte välta sig för att komma i skuggan; råkade en svart fläck, och troende den vara våt jord, lade han sig på den för att få svalka, men då brände hans kläder som gnistor, och han såg där var kolglöd med aska efter en eld. Han rullade sig ner till vattnet för att släcka, men det var iskallt, och när han drack var det salt så att törsten ökade.

Han föll i vanmakt igen och låg så länge, länge. När han kommit sig, hörde han röster tala:

— Det är han, som satt oss ut här. Må vi bränna honom.

— Han är redan död, svarade en annan.

Torwald vände huvudet och såg återigen de samma liken i en lång rad en och en.

En kvinna föll på knä vid hans huvud och lutade sig fram till hans ansikte; då såg han en mun utan läppar med två tänder, och ur munnen utgick en stank så gräslig, att han ryste. Hon lade sin hand, som var berövad huden, på hans kind och sade:

— Han lever, men det är icke han, som förde oss hit!

— Måske han kan föra oss härifrån.

Digitized by Google

— En kan spörja honom.

Torwald började fatta, och med hoppet försvann skräcken.

— Vilka ären I? frågade han.

— Vi äro kranka.

— Vad för sjuka?

— Kan du se't?

— Sköran eller bjuggen?

— Ja, ditåt; spitälsk snarare.

— Han I mat och dryck?

— Fyra gånger i månskiftet sätter man hit.

— Kan I ge mig något?

— Följ oss!

Torwald reste sig, men föll ner igen; då kröp han på händer och knän, tills de kommo i skogen. Där satte sig skaran i en ring kring en tunna och bjödo honom äta. Men där funnos endast avlevor, sura, stinkande som man ger svinen, och han kunde icke äta; endast en dryck vatten tog han.

De sutto så och sågo på varandra; de sjuka suckade och jämrade, vaggande med huvena.

Då kom fram från skogen en ung kvinna, vitklädd med en svart huva. Hennes ansikte var ljust och rent, och det syntes icke hon var krank. Med en skål vatten i handen gick hon omkring och tvättade de sjukes sår. När hon fick se Torwald, stannade hon:

— Vem är du, främmande man? frågade hon.

— Icke frågar man gästen! svarade Torwald.

— Förlåt, broder, sade kvinnan.

— Vi kallar du mig broder? frågade Torwald.

— Därför att jag är allas syster, mest barmhärtighetens.

— Är du icke sjuk, syster då?

Digitized by Google

— Nej, jag vårdar de sjuka.

— Och fruktar icke?

— Vad skulle jag frukta? Döden? Den är min vinning, min mödas lön, den goda sömnen; skulle jag frukta den?

— Kan du skaffa mig i land?

— Nästa färja skall föra dig.

— När kommer den?

— Snart, om du är tålig. — Res dig nu upp!

Hon räckte handen, och Torwald reste sig.

— Är du en soljungfru från vite Balders land? frågade Torwald.

— Du kan få tro det, svarade hon och gick.

Torwald vandrade i stranden och tänkte på allt han upplevat; så kom han till färjan och satte sig att vänta.

*

När Ulf och Dag inträtt i staden, förvånades de över allt nytt de fingo skåda. Här lågo varor från alla kända länder utbredda och upphängda utanför stora vackra hus och mest på en öppen plats som kallades torget. Men där fanns även en byggnad större än de andra, med fönster höga som portar och vid ena ändan ett spetsigt hus flera gånger högre än det andra.

De gingo in, eftersom där var öppet. Taket inne var rundat som ett kluvet rör, stenarne syntes hänga i luften utan stöd, och pelare stodo tätt som trädstammar i skog. Men längst bort var en tavla med ljus framför, och där stodo vitklädda gossar med små kittlar, ur vilka det rökte något som spred en ljuvlig vällukt.

Digitized by Google

— Här ville jag bo! viskade Dag.

— Tyst! sade Ulf.

Nu hördes en sång från ett rum som icke syntes, och aldrig hade de hört vackrare. Tysta och stilla gingo människor fram till den stora tavlan, föllo på knä och lade händerna på bröstet. En vitklädd man tecknade över deras huvuden, som om han smekte dem, och det ringdes i en liten klocka av silver. De knäböjande reste sig upp, omfamnade varandra, kysstes på kinderna och gingo att sätta sig. Allt var vänligt, fridsamt och så olikt det bullrande råa livet ute i världen.

— Här vill jag bo! upprepade Dag.

— Det är ju ett tempel, lille bror.

— Jag vill bo i templet.

En präst kom nu fram räckande en skål med vatten; men bröderna förstodo icke meningen. Då log den gamle mannen, doppade två finger i vattnet och vidrörde sedan de bådas pannor, sägande:

— Jesus Kristus världens frälsare beskydde och välsigne eder.

Nu slutade sången, och bröderna gingo ut i staden att handla. De köpte vackra kläder, vapen och var sin häst, ty de skulle nu söka konungen i hans hov. Men först måste de vila i härbärget och få sig mat.

När de anlänt till gästhuset, mottogos de som herremän, och deras hästar fördes till stallet.

Värden ledsagade dem in i en stor sal, där mat och dryck fanns i överflöd. Och så blevo de anspråkade:

— Unga resande komma ifrån långväga?

— Från Sverige! svarade Ulf.

Digitized by Google

— Då ha de haft lycka, ty just nu har svenske konungen Styrbjörn förhulpit danerkungen att få igen sin krona.

— Vad heter danerkungen då?

— Harald Gormsson, må en veta. Och nu är frid i danska riket, ty allt folk är vordet kristmän. Men nu skall konung Harald — de kallar honom Blåtand emellanåt — förhjälpa Styrbjörn till sitt arv och rike mot hans farbror Erik, även benämnd Segersäll i Uppsala. Tolv hundra skepp skola samlas, och här sökes män i vapen.

— När kan flottan vara redo? frågade Ulf angeläget.

— Om ett par månskiften eller så! svarade värden.

Detta var goda underrättelser, och när Ulf frågat vägen till Ledre, som var danernas huvudstad, bröto de upp till avfärd.

De redo först i stranden utmed fiskarhyddor och vaktstugor med Sundets blåa vatten ledsagande. Deras klippare gingo snällt, nickande stolta att bära vapenföra män, och vid första biväg togo de av in i skogen. Under lövvalvens skugga styrde de efter solen sin färd, hållande söderut. De frågade en vandrare vad de stora träden kallades, och fingo veta det var bokträd. Slät var marken luktande av god mylla; inga gråberg, inga stenar; allt var mjukt och rundat. Okända djur sprungo upp ur underskogen, rådjur, hjortar och vildsvin. Detta nya muntrade dem, och de tyckte livet nu först började. Ulf tog upp en sång och gjorde låtsade utfall, med sin lans sårande trädstammar så att barkflisor flögo. Dag

Digitized by Google

var mera sluten och stilla, tänkte på mor och far, de förlorade bröderna och det rövade skeppet.

Vid en källa gjorde de halt och togo något ur matsäcken.

— Livet är skönt! sade Ulf.

Dag svarade med Odins höga visa:

> Vid kväll skall dagen rosas,
> hustru jordad,
> svärdet prövat,
> mö äktad,
> is över,
> öl drucket!

Ulf svarade:

> Gott förstånd
> var bör äga,
> ej för mycket dock.
> Ingen i förväg
> forske ödet;
> honom är sorglös anden.
> — — — — — — —
> Ty den vises hjärta
> sällan av glädje rörs,
> om det en allvis äger.

Dag svarade:

> Ofta spares åt led
> ämnat åt ljuv,
> mycket går emot förmodan.

— Varför är du sorgsen, Dag?

— »Hoppets stjärna flög mig från bröstet då jag föddes...»

— Nu först går den stjärnan upp, broder lille!

Digitized by Google

Dag svarade:

Män såg jag,
som hade mångom
liv och gods berövat.
Dessa männers
bröst igenom
runno starka
etterormar.

— Vad kväder du? Ej är det Odins höga sång.

— En ny sång, jag lärde av moder.

— Vad kallar du den?

— Solar-sång.

— Den likar jag icke!

Nu hördes hojt och rop borta i skogen. Ulf for upp, gripande sitt spjut; men Dag bleknade, lade händerna på bröstet, som om han väntade ödet.

Tre beridna män rusade fram.

— Här äro de! ropade den förste.

— Vad gäller? sporde Ulf.

— I köpten hästar, kläder och vapen i staden?

— Ja väl, och betalade i gott guldmynt.

— I falskt mynt!

Ulf blev svarslös, tänkte ljuga, men erinrande sig rovet, fann han gott att invända:

— Vi ha tagit det för gott, ha icke gjort det själva.

Detta var ju idel sanning, då de tagit det och tagit det som gott.

— Följen till fogden; han skall få ut sanningen, att köpmännen må gäldas för sina varor.

Här fanns ingen hjälp, och så gick den sorgliga färden tillbaka.

Digitized by Google

Det var afton när de nådde Halsingör, och där sattes de i tornet för att vänta förhöret dagen efter.

Ulf blev ond på Dag för hans klagan.

— Bättre att du blivit satt i skogen, när du inte kan fördraga livets vedermödor.

— Kanske det varit bättre. Leva är mig för tungt.

— Men nu ska du inte tala om för domaren att guldet är rövat, ty då sluta vi i galgen.

— Vad skall jag säga då?

— Du skall säga att vi hittat det.

— Men det ha vi inte gjort.

— Du skall säga det likafullt!

— Det kan jag icke; domaren måste se att jag ljuger.

— Hur skall det synas?

— På ögonen!

— Vänd bort ögonen då!

— Då syns det ändå mer!

— Du är en stackare.

Under det talet så gick, öppnades en lucka i taket; och ett huvud syntes.

— Jaså, ni äro rövare, sade huvudet; alltså icke falskmyntare. Nå! För er ungdoms skull slippen I galgen, men jag vill bortskänka er som trälar.

— Vem talar där? frågade Ulf.

— Domaren! svarade rösten, och luckan stängdes.

*

Åtta dagar hade gått, då Ulf och Dag befunno sig nere på Fyen som trälar köpta av amtmannen. Denne ägde ett stort stenhus med förborg och en

Digitized by Google

trädgård, i vilken Dag arbetade, under det den starkare fick gå i åkermarken.

Ulf hatade jordarbetet, men Dag fann sig förträffligt; och de blevo väl behandlade.

Aldrig hade Dag sett något så ljuvligt som denna örtagården. Där stod ett litet lusthus med en grön matta utanpå, och den nya plantan hette murgröna; runt omkring huset var en rosengård; rosor från Damaskus i heliga landet, rosor från Bagdad, där den store Harun hade härskat över de otrogna; rosor från Egypten, stora träd; men även rosor från Bengalen slingrade sig uppåt lusthusets väggar och hängde ner från tak-kanten. Därnedanför vidtog apelgården, som nu var i första höstskruden med guldgula, rosenfärgade, blodröda frukter i sådan mängd att löven voro mest dolda. Och mellan träden växte blommor, av vilka ingen var Dag bekant, men vilkas namn han snart fick lära; och där fanns liljor, gökblommor, solsiklar, nejlikor, blåa klockor, röda hjärtan, saffran och randgräs, många, många flera.

Nedanför voro lök- och kålgårdarne; längst nere mot sjön stod en vit mur, och mot densamma rände vinrankor, som nu buro sina blåa daggiga druvor; det var underverket.

Muren öppnade sig med en gallergrind till båtbryggan och badhuset, men i stranden växte ett valnötsträd, som böjde sig ut över badhuset och gav skugga.

I trädgården vandrade ofta amtmannens dotter; hon var femton år och skön. Hon märkte snart på trälen att han haft ett hem och levat bättre liv förr; hans höviska sätt och veka väsen behagade henne,

Digitized by Google

och han fick ofta hjälpa henne med blommors avplockande till amtmannens bord.

Dag var strängt tillsagd att aldrig röra frukter eller bär; och han var så trogen och samvetsgrann att han aktade sig trampa på ett nedfallet äpple. Varje nedfallen frukt lade han undan i lusthuset.

Ibland trodde han sig märka att man spejade på honom, men han fann det i sin ordning, då han ju tagits i träldom som rövare.

En dag kom jungfrun ner i trädgården och syntes mindre nådig än förut.

— Har du några blodäpplen till mig? frågade hon.

Dag lämnade några av de aldra vackraste.

— Har du inga vackrare? frågade hon.

— Nej, det har inga fallit i natt!

— Skaka ner då!

— Förlåt mig, men jag får icke röra träden.

— Om jag befaller dig?

Dag tvekade:

— Icke ändå! Endast amtmannen kan jag lyda!

Flickan bet i ett äpple, så att hennes röda läppar blevo ännu rödare.

— Smaka här, sade hon och räckte frukten.

Dag rodnade.

— Det anstår mig icke, sköna fröken.

Flickan såg honom i ögonen:

— Icke är du en rövare, sade hon.

— Icke jag, svarade han, men jag har varit i sådant sällskap.

— En liten rövare! skämtade flickan. Jag är dock icke alls rädd för dig.

— Det skall ni icke vara.

— Men din bror är icke snäll.

Digitized by Google

— Har han uppfört sig illa?

— Nej, men han har onda ögon; det har inte du!

Och så gick hon.

Dag hade lätt arbete och trivdes; men han hade det bäst när den sköna jungfrun talade vid honom. Då var trädgården vackrare än eljes; hans kärve husbonde mjuknade och de andra trälarne upphörde kivas.

Sin broder Ulf fick han icke se, men hörde att han hölls strängt, emedan han var hård, och det sörjde han över.

En dag kom amtmannen ner i lusthuset förande en präst med sig. De talade länge, varpå Dag blev inkallad.

— Min son, sade prästen, du heter Dag, och din far?

— Hette Torwald kallad Långe, svarade Dag.

— Han var viking?

Här avbröt amtmannen:

— Säg sjörövare, fader abbot; vikingar plundra icke, utan försvara fredliga köpmän.

— Varje land sina seder! Icke så sträng, amtman, fortfor abboten. Nu har emellertid den avlidnes änka velat friköpa en träl för att hedra den dödes minne, och summan är redan i mina händer. Du, Dag, jag har hört gott om dig och amtmannen vill lämna dig friheten.

Dag tänkte, och så svarade han:

— Mig går ingen nöd på, men kan jag få min broders frihet utbytt mot min träldom, så har jag mera glädje av det.

— Du vill friköpa din broder? Du vill lida för en annan? Vad säger amtmannen härtill?

Digitized by Google

— I sanning, ja, men brodern är en vild man.

— Sätt honom i hären som nu går till Uppsala, och hans vildhet kan komma till bruk.

— Skall man skilja bröderna åt, är det icke grymt?

Dag svarade:

— Jag vill icke återvända hem, och jag är ingen stridsman.

Amtmannen och abboten överlade en stund tillsammans, och Dag kallades igen.

— Din broder är friköpt, sade abboten, för den fromma änkans pängar; och du är given fri, för din barmhärtighets skull, och din offervillighet. Porten är öppen, vart vill du gå?

— Om jag får följa er...

— Mig, kära barn? Jag bor i ett kloster, och de som följa mig, de ha tagit farväl av denna världen.

— Det vill jag!

— Så ung och redan färdig...

— Jag har sett så mycket fult och ont; jag vill glömma, och jag vill göra gott det som är brutet.

— Tag ditt kors då, unge man, och följ mig!

*

Dag inträdde i klostret, men Ulf följde Styrbjörns här uppåt Sverige. Där stupade han på Fyrisvallen i striden mot konung Erik, och så var han ute ur sagan.

Men fadren Torwald hade då kommit hem och var död. Efter många äventyr återvände han hem från de krankes ö. När han en dag skulle simma ut i viken, att hämta en skjuten fågel, fastnade han i

Digitized by Google

snärjgräs. Han skrek på hjälp, men ingen mer än hustrun var hemma. Hon gick ut på bryggan och såg hur det var fatt.

— Tag båten och hjälp mig, hustru! skrek Torwald.

— Nääj! var allt vad hon svarade.

Men hon gick icke ifrån, utan stod och såg på hur mannen arbetade i dödskampen.

Han tiggde, han bad om förlåtelse, han lovade allt.

— Nääj, svarade hustrun bara. Aldrig tillgiver jag dig!

Då sjönk Torwald Långe till botten. Och därmed ändades hans saga.

Digitized by Google

Bjälbo-jarlen.

Från östra sidan av Brantberget vid Norreström syntes en pilgrim sträva uppför sandbacken. Han var en sextioårsman med hår och skägg förvildat; otvättad, okammad, trasig; med pilgrimssnäckan på en hatt som grönskade av regn och sol, vandringsstaven halvsliten så att endast en käpplängd återstod, skorna järnbeslagna. Utsläpad, förtärd av hunger och törst stapplade han i den lösa sanden; och när han föll blev han liggande en stund som död; men han reste sig snart och klättrade vidare.

Några barn plockade stenar, som de läto rulla utför branten tätt förbi gubben, som i början var alldeles för likgiltig att fästa sig vid en törn mer eller mindre. Men när en sten träffade honom i pannan, reste sig hans självkänsla, och som en blixt var han över pojkarne låtande käppen gå runt. Vid deras skrik kom en man springande och hojtande:

— Ska du slå barnen, din gamle kältring?

— Ja när inte du vill göra det! svarade pilgrimen.

Den tillstädeskomne ansåg sig vara en betydande person, ty han vaktade vårdtornet och kasen uppe på Brantberget, men när han såg pilgrimsmärket, fick han aktning och bad undskylla.

Digitized by Google

— Fromme fader, lät det nu, värdigas glömma mina ord i hastigheten, och stigen in att vila i min stuga...

— Stor tack! svarade gubben, vill I ge mig en dryck vatten, så är jag er tack skyldig.

— Så men ett glas öl, svarade väktaren.

Nu voro de uppe på åsen, som var bevuxen med hög tallskog och krönt av en väderkvarn.

Gubben haltade vid varje steg, måste stanna och se ned på sina nötta skor.

Utanför vårdtornet hade väktaren byggt en lövhydda för den rådande värmens skull, och i den satte sig pilgrimen efter att ha avböjt bjudningen inträda i stugan.

— I kommer från en långfärd, fromme fader? sade väktaren, och satte fram ett glas öl.

— Intet öl, jag bad om vatten! sade främlingen.

— Efter behag! svarade väktaren och hämtade en stenkruka. I kommen långt ifrån?

— Mycket långt.

— Från Danmark måske?

Gubben log.

— Från Tyskland?

— Det är inte långt till Tyskland.

— Från Italien? Rom kanske?

— Jag kommer — från — den Heliga graven.

— Å trösta mig, från Jerusalem, och till fots hela vägen?

— Utom på vattnet!

— Må jag då taga av era skor, fader?

— Det må du icke; jag icke heller, förrän jag avlämnar dem i Heligandshuset. De ha suttit där de sitta sedan jag lämnade Linköping, jag har sovit

Digitized by Google

med dem, och jag har gått på spikarna sedan Blockhuset på Vagnsön.

Väktaren såg att skorna voro blodiga, och han korsade sig:

— Trösta mig, trösta mig...

— Är jarlen i staden? frågade pilgrimen.

— Jarlen? Vi säger kungen, och det hör han icke ogärna... Nej, han är på Årsta eller Håtuna, kan icke säga så noga.

— Det är fred i landet?

— Lugnt och stilla!

Pilgrimen reste sig och kastade sina blickar nedåt det nyanlagda Stockholmen.

— Här är nytt vordet medan jag varit borta, sade han. Kvarnar och laxkistor i strömmen; Helgeandshuset känner jag; men murarne med tornen såg jag aldrig. Vad är det jag ser där uppe?

— Där? Det är kungshuset med tornet.

— Såå? — Men där bakom synas stellage...

— Det blir nya bykyrkan åt Sankt Nikolaus, alla sjöfarares gud... jag menar skyddspatron.

— Jarlen är icke i staden; nå, farväl och tack då för mig!

— Ingen orsak, fromme fader.

Pilgrimen haltade nerför branten, mot Strömbrons huvud, suckande av smärta:

— Herre, huru länge? På stenskärv och törnen gick min väg tillförene, skall jag nu vandra på spikar?

Vid brohuvudet blev han anropad av väpnad vakt, men för snäckan på hatten öppnades stadsporten genast. Och han styrde sina steg till sjukstugan eller Helgeandshuset. När han ringt och blivit

Digitized by Google

insläppt, mottogs han av föreståndaren, som hälsade honom välkommen utan att fråga hans namn.

I förhallen sköt pilgrimen av sig skorna.

— Häng opp de här, min broder, sade han; de ha gått till den Heliga graven och åter.

Därpå föll han på knä och tackade Gud för en lycklig färd, jämförelsevis lycklig, ty han hade dock kommit åter med livet.

Efter ett bad fick han gå till sängs. Och han sov i tre dagar och tre nätter som om själen lämnat kroppen.

*

Jarlen gav en stor fest med anledning av slottets fullbordande och Stockholms stads begåvande med privilegier. På åttio år, alltsedan Sigtuna brändes av esterna, hade de sex holmarne vid Mälarens utlopp börjat på allvar bebyggas, och det urgamla fiskläget artade sig till att bli stad och befästad ort. Under striderna mellan svear och göter hade Uppsala förlorat sin plats som residens, och drotten förde en ambulatorisk tillvaro, alldeles som tyske kejsaren. Birger Jarl bodde omväxlande på Kungs-Lena i Västergötland, Bjälbo i Östergötland, Håtuna i Uppland, Näs på Visingsö; men nu höll han mest hov i Stockholm eller på lantgården Årsta vid Mälarviken av samma namn.

På själva Stadsholmens högsta ås var Adelshuset eller slottet färdigbyggt, försvarat av runda tornet. Framför låg förborgen med öppen borggård och en mycket stor trädgård med lejongrop, ett efter korstågen oumbärligt tillbehör till en furstes residens; men fanns icke alltid djurens konung där, så höll man

Digitized by Google

några björnar eller lodjur, vilka vid högtidliga tillfällen hetsades, alldeles som på Roms cirkus under kejsartiden. Och det var Rom, som slutligen tryckte sin stämpel på norden, så att allt vad vi kalla medeltid icke är annat än romerskt. Slottet var ett romerskt hus men med brant regntak på, fordrat av klimatet; kyrkan var en basilika som välvdes; borgen var ett fäste. Konungens kröningsdräkt var imperatorns; riddarnes och knektarnes rustningar med hjälm, sköld och brynja varierade endast de romerska legionernas. Möblerna hos herremannen fortsatte icke de fornnordiska mönstren, utan togo nytt från södern, efter korstågen även orientaliskt. Detta allt under inflytande av tysk-romerska kejsardömet och romerska påveväldet, med vilka norden trätt in i ett mer eller mindre direkt vasallförhållande vid kristendomens införande. Genom Linköpings kyrkomöte 1152 och Skänninge 1248 hade Sverige blivit skattskyldigt till Rom, men ett visst beroende av romersk-tyske kejsaren synes även ha förefunnits ehuru mera svävande hållet, då det kanske uttryckte sig i aktförklaringar, utdelande av riddarvärdighet och rangbestämningar. Vid medeltidens utgång bestämde dock påven de europeiska staternas rang sålunda: Kejsaren, konungen i Rom, Frankrike, Spanien, Aragonien, Portugal, England, Sicilien, Skottland, Ungern, Navarra, Cypern, Böhmen, Polen, Danmark (inclusive Sverige och Norge då unionen ännu fanns kvar på papperet). Skandinavien bar alltså numret 15, men var därför icke sist, ty efter följde Venedig, hertigdömet Bretagne, Bourgogne, Bajern, Saxen, Brandenburg, ärkehertigdömet Österrike, Savojen, Florenz, Milano, Lothringen. Europa liknade alltså ett statsförbund, upp-

Digitized by Google

kommet genom trycket utifrån av fruktan för den gemensamme fienden i öster, saracenen eller turken.

Ifrån att ha varit rövare blevo nu de skandinaviska folkens erövrare: norrmännen togo Normandie, danskarne togo England, och svenskarne gjorde först en fredlig erövring av norra Ryssland, sedan en mindre fredlig. Men även furstliga giftermål hade förenat de små nordiska rikena med de stora europeiska ända upp till kejsardömet; och sinsemellan voro de skandinaviska furstehusen ingifta till en enda stor släkt. Folkungarne räknade sin härledning från Knut den Helige i Danmark; Birger Jarl var gift med Erik X:s dotter Ingeborg, men Erik X själv var gift med Valdemar den Stores ena dotter Richissa, under det den andra dottern Ingeborg hade äktat Philip August i Frankrike. Kung Sverre i Norge var gift med Erik den Heliges dotter, och Birger Jarls dotter var nu förmäld med norske tronföljaren Hakon, son av Hakon den Gamle. Och så vidare.

Många stormän hade nu infunnit sig i jarlens hov för att övervara firandet av den nya stadens grundläggning. Ty från den dag Stockholm fått privilegier och egen stadslag (Bjärköarätten) kan den anses vara till såsom självständig kommun, frigjord från allmän landsrätt.

Festen öppnades med en procession till bykyrkan helgad åt Sankt Nikolaus. Den var visserligen bara kommen något över grundmurarne, men man såg fotstyckena av de fyra pelarraderna, som sedan skulle bilda de fem skeppen; och inom grundmurarne var ett litet träkapell upprest.

Processionen var lysande av färgprakt, guld och silver, blänkande stål, mörkblått järn. Först kom

Digitized by Google

jarlen med ett slags hertigkrona, och vid hans vänstra sida rikets konung, den unge mannen Valdemar som var krönt. Denna jarlarnes självtagna makt erinrade om frankiska majores domus, som under sista merovingerna regerade, och ur vilkas led den första kejsarätten, den karolingiska, skulle uppstå. Sedan följde ärkebiskopen i Uppsala Lars Lilje, biskoparne Lars i Skara, Magnus i Västerås; konungens äldre broder lagman Eskil i Västergötland; rådet Peder Andersson Brahe i Tiunda, rådet Nils Sixtenson Sparre från Tofta på Adelsön, gift med Erik X:s dotter, och således jarlens svåger; Benedict Oxenstjerna, Arvid Ulf Trolle, Jon Persson Bååt. Efter dessa kommo utländska sändebuden: ryske storfursten Andreas Jaroslawitsch, Alexander Newskis broder; Englands utskickade från konung Henrik III, Albert av Braunschweig, franska sändebudet från Ludvig IX den Helige; rådsherrar från Hamburg och Lübeck, med vilka makter jarlen nyss avslutat fördrag; förnämliga män från Kristofer I i Danmark och Håkan i Norge. Därpå följde Stockholms fogat, borgmästare, råd samt en otalig mängd väpnare, borgare och småfolk.

Prinsarne Magnus, Erik och Bengt hade stannat hemma för sin ungdoms och oförståndighets skull. Efter modrens död uppfostrades de i frihet på Bjälbo, och Magnus särskilt hade svårt att lära sig behandla broder Valdemar som krönt huvud, ty den unge konungen själv uppförde sig mycket ungdomligt och deltog aldrig i allvarligare regeringsärenden; lekte, spelade och sprang efter flickor. Med Magnus följde alltid Erik såsom beundrare; allt vad den mörke, dystre Magnus tog sig för hade Erik velat göra. Den yngste Bengt gick för sig själv, sörjde sin

Digitized by Google

moder och var bestämd för det andliga ståndet; hade redan inträtt på banan som djäkne och var för övrigt en grubblare.

Medan mässan nu påstod uppe i Nikolai-kyrkan gingo prinsarne med sin tuktomästare, den beskedlige mäster Matheus, omkring i slottet och skådade tillrustningarne till gästabudet. I förstugan hängde vapensköldarne, som just började komma i bruk, och en prins måste lära känna alla sköldmärken.

— Nå, junkrar, började mäster Matheus, nu ska vi läsa vapen. Vet ni vem den där med lejonet som trampar på hjärtan är?

— Det är hertigen av Braunschweig, svarade prins Magnus.

— Men vi ha också lejon som går i hjärtan... inföll prins Erik.

— På tre tvärbalkar ja, det är annat det, och dansken har också hjärtan med tre blå lejon...

— Varför ska lejon alltid trampa på hjärtan? invände den lille Bengt.

— Ja, det är styggt, mitt barn, ett styggt djur, svarade mästern.

— Det är hans art och natur, så dum du är, inte kan han hjälpa det, inkastade Magnus.

— Men nu ska vi klä oss, små herrar, så få vi gå ner i trädgården och vänta till gästabudet börjar.

De gingo upp i härbärgshuset, där de voro inhysta i anseende till det knappa utrymmet.

Små rum, lågt i taket, små fönster, allt för värmens skull; halvdager med mörker i vråarne och under möblerna, starka enkla färger i förhängen och möbeltyg utmärkte det nya som efterträtt hedendomens öppna lider, där alla voro packade i ett rum,

Digitized by Google

varest livets mångfaldiga bestyr uträttades. Boningshusets många kammare antydde dessa människors benägenhet att avsöndra sig, skydda sina personer mot slitning, vilket dock fann sitt högsta uttryck i klostret. Medeltidens folk började individualisera sig, som en filosof skulle säga.

Tuktomästaren och hans disciplar passerade skolrummet, matsalen, sovkammaren och lekrummet, inträdde i klädkammaren, där de ungas dräkter i sammet, siden, silver och guld voro hängande. Kammarsvenner voro tillstädes och påklädseln var snart gjord.

Därpå gingo de ut, över borggården ner i trädgården, där det var ljuvlig svalka under alla slags träd. Där fanns fiskdammar med ruda och karp, fågelhus med fasaner och pärlhöns; i björngården syntes endast björn och lo. Men intill örtagården voro stallarne, med sköna hästar; och där ville Magnus in, men det fick han inte för sina nya kläders skull. Bengt såg hälst på träd och blommor, och där fanns många sällsamma nyheter dem mäster Matheus demonstrerade, bland andra ett litet mulbärsträd i en balja, hemfört av en pilgrim från Österlandet.

Under tiden hade mässan slutat och tåget begivit sig till rådhuset, där jarlen överlämnade stadens nya privilegier, på pergament präntade. Det ringdes i klockor, trummades och trumpetades. Och där hölls tal, varpå man återvände till kungliga borgen för att sätta sig till bords.

Salen var prydd, borden voro dukade med blommor och frukter, silver och guld, venetianska glas, rhenska krus. Vildsvinshuvud och påfågelsstjärtar, hjorthalvor, hela harar, torkade druvor och mandel.

Digitized by Google

De världsliga herrarnes lysande dräkter, biskoparnes violetta, benediktinernas svarta, dominikanernas svartvita, kartusianernas vita kåpor, allt bildade ett skådespel som man icke sett förr i Sverige. Musik fanns på en läktare, pipor, trummor, trumpeter, lutor och och gigor; men gycklare och narrar voro förbjudna, dels i anseende till rådande sorg efter drottningen, dels därför att jarlen icke kunde lida skämt och upptåg. Några fruntimmer syntes heller icke, då jarlen var änkling och den unge konungen var ogift. Prinsarne med pedagogen hade fått sina platser på en läktare. Men i fonden satt jarlen med konung Valdemar mitt emot, dock så att ingen kunde se vem som satt före.

Ärkebiskopen läste bordsbön, därpå sjöngs Mariæ minne, och så var festen började.

Jarlen satt där, hövlig men stel, sluten, otillgänglig. Hans två stora sorger hade präglat hans person med ett allvar som var orubbligt och endast gav plats för ett tillfälligt utbrott av bitterhet. Att han icke blivit kung, ehuru han var av konungasläkten och styrt riket en mansålder, det kunde han icke glömma; och när han såg sin oduglige son mitt framför sig med alla kungliga insignier, så plågades han av mödan att dölja sin förtrytelse. Det andra såret hade han fått genom meneden, varigenom han kunnat taga folkungarnes huvuden vid Herrevadsbro. Själv hade han förlåtit sig och aldrig erkänt skuld, då han endast avrättat upprorsstiftare, men kyrkan och påven själv hade dömt honom till sträng botgöring, vilken han dock friköpt sig från och delvis fått uppskjuten. Folket hade dock skräck för honom, och han visste sig vara fruktad men icke älskad. Där-

Digitized by Google

för tröstade han sig medelst outtröttligt arbete för landets förkovran, dess framfärd och dess yttre anseende befästat genom förbund med utländska.

Den första minnesbägaren höjdes av ärkebiskopen, som utbragte skålen med hyllning och välgång åt kristna kyrkans överhuvud, påven Alexander IV.

»Vad de romerska kejsarne drömt om ett världsvälde, hade nu Roms ärkebiskop förverkligat. En tro, ett dop, en gud och allas fader. Alla voro vi blivna från barbarer upptagna i Roms beskydd, och vi goter och svear hade nu sist blivit romerska medborgare — Cives Romani.»

Trumpeterna bekräftade det ärofulla budskapet, men talaren hade glömt något mycket viktigt, som ryske fursten Andreas icke glömt; och uppvärmd av vinet gav han sin granne biskop Lars av Skara en vördsam och godmodig påminnelse.

— Hälften osant, förstår sig, sade han. Den gode ärkebiskopen glömde att Ryssland icke hör till det fårahuset och icke vill höra dit. Han glömde att salig Innocentius IV för några år sedan skickade sändebud till min broder Alexander Newski för att förmå ryssarne övergå till romerska från grekiska kyrkan, men fick ett bestämt nej!

— Ja, svarade biskop Lars, mellan skål och vägg får man inte sikta ord...

Ryssen var godmodig och lät gå utan protester.

— Kan ni säga vad braunschweigarn gör här? frågade han.

— Ja, det rör väl Lübeck! Braunschweig är ju nederlagsort för Hamburg och Lübeck och station på handelsvägen nedåt Franken och övre Pfalz... För

Digitized by Google

övrigt, hela det här bordsällskapet förefaller mig som schackpjäser på en bräda, det spelas, rockeras och schackas, tro mig, jarlen har placerat varenda pjäs, och det är icke för nöjes skull han satt mig bredvid er.

— Å kors, vad skall ni lura på mig då?

— Det får ni gissa! Men vet ni varför jarlen har tagit dansken på hederplatsen?

— Är det giftermål, kan jag tänka?

— Det spörjs och det synes! Men vet ni att det synes mest av det som icke syns. Saknar ni ingen storman här i dag?

— Låt mig tänka!

— Konungamakarn är inte här!

— Ivar Jonsson Blå? Var är han?

— I Danmark!

— I friarärenden?

— Ni sade't!

— Det var det ni skulle inbilla mig.

Biskopen skrattade.

Ärkebiskop Einar i Trondhjem hade fått en ringare plats nedvid bordet, vilket retade honom. Jarlen var visserligen nära släkt med norske konungen, då dennes son Håkan var gift med Richissa, Birgers dotter, men det var alltid skört förhållandet med Norge, ömtåligt och lite förställt. Både Sverige och Norge friade till Danmark, som ägde största reputationen, alltsedan Knut den Store erövrat England och fått sin dotter Gunhild gift med tyske kejsaren Henrik III. Jarlen ville nog hålla frid med norrmännen, och han hade vid dödsstraff förbjudit svenskarne begagna öknamnet baggar, men han såg icke ogärna att den högmodige Håkan den Gamle fick veta att Sverres legitimitet varit omtvistad en gång.

Digitized by Google

Emellertid satt ärkebiskop Einar mellan Jon Persson Bååt och Nils Sixtensson Sparre, vilka icke ledo honom. Norrmannen hade försökt få dem att höra och inleda samtal, men de visade sig tankspridda och talade till varandra. Biskopen fortsatte sin svada ut i luften, till grannarne mitt över bordet, ty vinet hade gjort honom uppblåst.

— Kung Håkan, gick han på, blev krönt av kardinalen Vilhelm av Sabina i egen person, och många ha icke blivit det. Men det herrarne icke veta kanske, är den saken, att konung Ludvig IX, kallad den Helige, av Frankrike, erbjöd vår nådige konung befälet över sina korsfararhärar.

Nu kunde inte Sparre tiga:

— Känner franska kungen den norska?

— Om? Han? Känner?

— Nå, varför tog inte kung Håkan befälet?

— Han ville inte! — Men, vet herrarne det kanske? Att påven Innocentius IV uppfordrade vår norske konung att sätta sig i spetsen för härarne emot kejsar Fredrik II Hohenstaufern, mot bestämt löfte att konung Håkan skulle få kejsarkronan.

— Det ljuger han bestämt! viskade Bååt.

Och därpå med hög röst:

— Varför tog han inte emot kejsarkronan då?

— Han ville inte!

— Var det blygsamhet då?

— Blygsam — het?

— Förstår inte en norrman vad blygsamhet är?

Ärkebiskopen sväljde ett glas vin och fortsatte:

— Och, fortfor han, konung Alfons av Kastilien anhöll nyligen om konung Håkans syster Margareta för sin broder Filips räkning.

Digitized by Google

— Ville han inte det heller då?

— Nej, han ville inte.

— Vad fanen i helvete vill han då? skrek lagman Eskil mitt över bordet.

Ärkebiskop Einar korsade sig och försjönk i en olycksbådande tystnad.

Gästabudet pågick i timmar och tre. Samtalen fördes högljudda, men avbrötos då och då av musik. Halvrusig syntes nog mången, men ingen gick under bordet. Slutligen gavs trumpetsignal till uppbrott, alla reste sig och efter en kort bön gick man ut i trädgården.

Jarlen hade endast hunnit ut i förstugan, då en bernhardiner stack honom ett litet papper i handen så omärkligt som möjligt. Jarlen läste endast tre bokstäver skrivna med runor: ᚴᚬᛚ eller uttytt, k, o, l. Han tänkte en stund och stavade: kol. Då förstod han.

— Var finns biskopen? frågade han.

— I Helgeandshuset, där han ligger sjuk.

— Säg att jag besöker honom genast. — När kom han?

— I förrgår, men sen dess har han sovit.

— Väl! Jag skall komma!

*

En halv timme senare satt jarlen nere i Helgeandshuset vid biskop Kols sjuksäng.

— Varför ligger du här? frågade jarlen.

— Därför att jag är sjuk, och därför att min plats är här.

— Har du icke frid än med ditt samvete?

Digitized by Google

— Nej! — Har du?

— Icke ångrar jag att jag lät slå huvet av upprorsmakare.

— Men meneden?

— Jag har aldrig trott på eder och löften.

— Du är en gammal hedning!

— Icke fullt; jag har börjat med god vilja och god tro; jag söker och kämpar, men jag finner icke min väg. Jag iakttager fastedagar och helger, jag ber och vakar, men det blir bara utvärtes. Inom mig är jag tämligen oförändrad; mina tankar gå sin gång efter vana och natur...

— Det blir ju hyckleri.

— Kalla det så; jag fruktar du har rätt. Hyckleri, hycklare...

— Kan du inte förlåta en fiende?

— Jo, jag hämnas icke i handling, men jag hatar min fiende och älskar min vän.

— Då är du icke kristen.

— Möjligt! Vem är då kristen?

— Den som förlåter!

— Det ljuger du! Det finns ingen som förlåter förrän straffet har gått fram. Biskop Bengt brukar översätta för mig ur Septuaginta, och ur Mose böcker har jag lärt detta språket: »Du skall icke hata din broder i ditt hjärta, utan du skall straffa din nästa, på det du icke skall lida skuld för hans skuld.» Detta att straffa det kallar du hämnd. Vill du nu tala om din färd?

— Du vet, att jag för din skull gjorde denna vallfart; jag kom till det Heliga landet, men aldrig in i staden. Den var återtagen av seldschuker...

— Återtagen?

Digitized by Google

— Ja, den är förlorad för de kristna och Ludvig IX ligger i fångenskap hos saracener.

— Det blev slutet alltså på hundrafemtio års krig. Herrens vägar äro förborgade. Har du slitit ont?

— Jag har varit i fångenskap hos turkar; jag har gjort två skeppsbrott på Tyrrhenska havet, jag har suttit i fängelsen i Tyskland.

— För min skull! Är det nog lidet nu? — Hur är det i Tyskland?

— Påven och kejsarn strida. Fredrik Hohenstaufern förlorade sin sista här vid Parma, Enzio blev halshuggen. Och till kejsarkronan finnas nu fyra sökande efter Henrik Raspe av Thüringen, Wilhelm av Holland, Richard av Cornwallis, Alfons av Kastilien...

— Är det sant att Håkan i Norge varit erbjuden kejsarkronan av påven?

— Det vet jag inte; det kan ju vara möjligt...

— Men det är i alla fall påven som tillsätter! Vi börja få nog av det här andliga överväldet som är alltför världsligt. Man är ju icke herre i sitt rike; man stiftar lag, och så befinns den stridande mot den kanoniska; det sliter och drar tills det brister.

— Säg icke ont om Rom; heldre lyder du väl under Petri stol än under tyska kejsarn?

— Petrus? Tala inte vid mig om den! Rom har gjort oss till en nation, och när vi alla tala dess språk, så förstå vi varann till och med ryssen — — — Du stannar här alltså?

— Tills jag går hädan; jag har inträtt här som tjänande broder.

Digitized by Google

Nu hördes genom väggen ett kvidande som ibland steg till rop och rytande.

— Vad är detta? frågade jarlen. Han I dårar här också?

— Ja, både sjuka och dårar.

— Vem är som skriker så?

— Du känner honom.

— Han ropar en kvinnas namn.

— Ja, det är domprosten Lars i Oppunda, som genom Skänninge beslut om celibatet blivit skild från hustru och barn.

— Och därför mistat förståndet?

— Ja.

— Men det är ju rysligt!

— Det är rysligt att en andans man skall binda sitt kött så fast vid det jordiska och vid ett så bräckligt ting som en kvinna.

— Säg icke ont om kvinnan!

— Vad säger den helige Krysostomus om kvinnan? »Vad är kvinnan annat än en vänskapens fiende, ett oundvikligt straff, ett nödvändigt ont, en naturlig frestelse, en önskvärd olycka, en städse rinnande tårekälla, ett ont naturens verk, överdraget med skimrande fernissa.»

— Å, tig du!

— Ämnar du gifta om dig?

— Inte jag!

— Men Valdemar skall giftas?

— Ja, han måste giftas bort.

— Med Erik Plogpennings dotter Sofia?

— Det visste du?

— Du har stora planer fortfarande? Norge först,

Digitized by Google

Danmark sedan. Men du är ett denna världens barn, Birger.

— Måtte väl det! — Nu måste jag återvända till mina gäster. Men när jag får tid, kommer jag igen och hör dig berätta om resan.

— Farväl, och välkommen åter.

*

När jarlen återkom till slottet, fann han sällskapet upplöst och skingrat; många hade gått att sova i härbärget, andra drucko i lövsalarne.

— Var är konungen? frågade jarlen en tjänare.

Denne blev bestört.

— Konungen avlägsnade sig straxt efter uppbrottet från borden.

— Var är han?

— Det kan väl ingen säga! svarade tjänaren tvetydigt.

— Var är lagman Eskil då?

— Lagmannen är i kapellet!

Jarlen gick hastigt över inre borggården och nådde det lilla kapellet, där han fann sin broder lagmannen i bön.

— Var är Valdemar? frågade jarlen utan hänsyn till ställets helgd, avbrytande andakten.

Lagmannen, Birger Jarls äldre broder, fullföljde sin bön, och först när den var slutad, reste han sig och frågade:

— Vad ville min broder?

— Var är Valdemar? Du har lovat ansvara för honom.

— Du vet var han är, vi frågar du mig, om icke för att få skuld på mig?

Digitized by Google

— Då är han hos arklimästarn?

— Jag är ingen spejare.

— Men landets ära ligger väl dig om hjärtat? Gå dit och hämta honom, tag två knektar med dig.

— Det vill jag inte; han är min konung dock.

— Men du är hans äldre frände!

— Ja, som sådan, men då utan knektar! Vad skall jag säga?

— Först må du låta den gamla kopplerskan och hennes dotter veta att Valdemar är trolovad med en dansk prinsessa, sedan ber du gossen komma ut på murstigen, där jag väntar honom!

Lagman Eskil gick före och jarlen efter; över gravar med broar, under valv, tills de stodo vid foten av det runda stentornet, Kärnan i kungaborgen. I detta torn förvarades vapen och skytte, blidor och slungor, men i bottenvåningen bodde arklimästaren med hustru och dotter.

Därinne satt nu den unge konungen och glammade med den sköna Else, hans lekkamrat från barndomen, och vid vilken hans hjärta var fästat. De hade lekt trolovade i yngre år, och bådas föräldrar hade lett däråt, men nu hade det kommit allvar i leken. Elses moder hade varnat, men när intet hjälpte, så beslöt hon sig för att vänta. Fadren arklimästarn drack och blundade, även när han icke sov.

Valdemar hade i afton smugit sig till mötet i sin stora galadräkt och blivit mottagen därefter. Else såg i honom sin konung och herre; hon låg på knä framför honom och tillbad:

— Du, älskade, har övergivit allt och alla för en fattig flicka som jag är, du som har alla hovets sköna

Digitized by Google

damer att välja ibland, du, min herre, min lilla konung...

Ynglingen tystade hennes mun med kyssar och kammade hennes hår med sina vita ringprydda fingrar.

— Du, kära hjärta, min glädje, min härskarinna, min drottning...

Han tog av sin riddarekedja och virade ett diadem som han lade kring hennes panna.

— Min, min, min är du...

Han strök av den minsta ringen och lät glida över hennes finger.

— Nu fäster jag dig, och du mig, inför Gud och himmelens änglar, må vi aldrig ångra denna stund.

Lagman Eskil hade stått i öppna dörren med handen på låset; han hade sett och hört, ämnade vända om och gå, men när ederna började växlas, blev han räddhågad, bullrade och steg in.

Den eljes försagde Valdemar, upptänd av den mäktiga kärlekens eld och stålsatt av den älskades närvaro, sprang upp:

— Vem söken I, varför lyssnar I?

— Undskyll, konung Valdemar, men jarlen ber att få möta ute på vallen.

— Och därför bryter I hemfrid?

— Konungaborgen är icke arklimästarns hem.

— Konungaborgen är konungens hem, är mitt hem! Därför, ut, eller han I brutit konungs edsöre!

— I har rätt; men...

— I har orätt alltså!

— Kanske...

Lagmannen gick och sökte den väntande jarlen.

— Här är vår makt slut! sade han. Där är älskog av det stora slaget.

Digitized by Google

— Min makt är icke slut! var allt vad jarlen svarade, och så gick han själv.

Valdemar stod mitt på golvet med den skrämda flickan i sin famn. Men så stark var fadrens personliga makt att sonen genast blev försagd, när jarlen tog hans arm och sade: låt oss gå!

Till flickan, som började gråta, väste han endast:

— Du skulle ha ris, du! som inlåter dig med en annans trolovade!

Ute var nu månsken där fader och son gingo på vallen, med strömfåran under, där båtar och skepp foro med bloss för att fira den betydelsefulla dagen.

— Vet du icke att du är trolovad danska prinsessan? började den vredgade jarlen.

— Men jag vill icke! svarade Valdemar.

— Vill du icke, så finnes andra som vilja!

Och den gamle ruskade ynglingen.

— Är jag konung eller icke? frågade denne.

— Du är vald konung, men det kan väljas om; och vad värre är, det kan väljas ur en annan släkt än vår! Vill du det? Eller vill du ha bror Magnus till kronan?

Det ville ju Valdemar icke och han teg, men jarlen fortsatte:

— Dina flickhistorier har jag icke blandat mig in i; men från denna stund är det slut. Tänk på ditt bröllop som förestår; prinsessan Sofia är konungadotter, är ung, skön och av mäktig släkt. — Men nu en annan sak: varför har du övergivit våra gäster?

— De voro så tråkiga! Och så talade de falskt, så fort de kom från bordet. Där fanns icke en vän till oss och vårt land.

— Du unga dåre; just därför hade jag bjudit

Digitized by Google

dem. Om jag skulle bjuda vänner, vem skulle då komma?

— Jag förstår icke sådant, och därför...

— Därför skall du låta mig råda! Alla människor äro födda fiender, men samlevnaden fordrar att man behandlar dem som vänner. Minns Odins höga lärdom:

Har du en man
som du tror illa,
men vill klokt begagna;
fagert skall du tala
och slugt tänka,
med list förställning gälda.

— Så har jag icke lärt av biskop Lars.

— Nej, jag kan tro det. Röja sitt spel, sticka huvet i snaran, lägga kinden till slaget, det är dårars visdom; därför går dem illa på sistone! — Återvänd nu, tala vid danska legaten, säg honom att du är tillfreds och hedrad av anbudet. Gift dig sedan snarliga, få en son eller par; du vet att många vänta på kronan; akta dig för Magnus; håll ögat på din brud, när du väl fått henne. Nu går du!

*

Tre månader senare var Valdemar gift med den mördade Erik Plogpennings dotter Sofia. Mord ingick i tidens seder och kastade icke någon skugga över förbindelsen. Under Sverkerska och Erikska ätterna var svenska tronen regelbundet besatt med en mördare som efterträdde den mördade.

Bruden var ung, skön, livlig; bröllopet stod i

Digitized by Google

Jönköping och var lysande. Brudgummen hade glömt sin ungdoms Else, som genast jämte föräldrarne blivit avlägsnad från Stockholm och skickad till det befästade Kungslena.

Den som vunnit mest på giftermålet var dock jarlen, ty han blev nu ytterligare och närmare besläktad med danska konungahuset, då Kristofer I var Sofias farbror. Denne Kristofer, Erik Plogpennings broder, hade undanträngt mördarebrodern Abels son från tronen, men Abels änka Mektild levde ännu i ett kloster och arbetade för sin sons tronföljd samt hade ett parti för sin sak. Den unge pretendenten, Valdemar kallad, hade dock blivit tillfångatagen av ärkebiskopen av Köln under en resa från Paris, men var nyss lössläppt och satt såsom hertig av Sönderjylland. I detta grumliga vatten älskade jarlen att fiska, och om icke något fanns att vinna direkt, så fick den härsklystne dock tillfälle att känna sin makt. Kristofer dog nämligen helt hastigt, förgiftad av en abbot, och hans änka, Margareta, kallad Spränghäst, blev förmyndare för sonen Erik (Glipping). Straxt förut hade Lunds ärkebiskop Jakob Erlandsson satt sig i spetsen för ett uppror med dubbelt syfte: först att utvidga kyrkans makt på statens bekostnad, sedan att stödja tronföljden åt Abels ättlingar. Birger hade då fått det ärofulla uppdraget att medla mellan Kristofer och Erlandsson, och parterna råkades i Fjällhem i Halland, där Sveriges jarl satt skiljedomare. Hur han utförde uppdraget är okänt, men han hade fått ett finger med i den danska vevan och började spinna planer.

Emellertid sutto nu de nygifta på Bjälbo, stamgodset i Östergötland, mellan Skänninge och sjön

Digitized by Google

Tåkern; och där voro även gästande bröderna Magnus, Erik och Bengt. Sommarboningen eller hovgården låg nere vid sjön jämte därtill hörande trädgårdar. Det var ett stenhus i två våningar med en gång mitt igenom huset, så att de som bodde ovanpå hade sin ingång från öster, och de som bodde i jordvåningen från väster. Nu hade jarlen inrättat sig i bottenvåningen och anvisat de unga den övre. Detta behagade icke den unga drottningen, och hon lät straxt göra en omflyttning trots Valdemars gensägelser:

— Du känner icke jarlen, varnade Valdemar.

— Jo då, men det är han som icke känner mig, svarade Sofia.

Brodern Magnus, som var närvarande, höll med svägerskan, ty han älskade strid och förändringar. Sofia kunde icke lida den svarte Magnus, som hon kallade kettilflickaren, men hans medhåll var henne av värde, isynnerhet som Erik alltid röstade med.

Flyttningen verkställdes och det unga hovet levde i fröjd och gamman, med spel och lekar en tid framåt.

Där rann en å förbi kungsgården och den var övervuxen av alar och pilträd som bildade en välvd gång. Det var hovets förnöjelse att i en förgylld drake, med musik och förfriskningar följa med strömfåran ner till sjön och sedan låta ro upp båten av tjänare. En dag hade de sålunda drivit ner halvvägs till sjön, och där båten fastnade, blevo de sittande att fiska. Inga tjänare voro i dag befallda att passa, emedan man ville ha det otvunget. När det nu började regna, önskade Valdemar vända om hem, men Sofia lät spänna upp ett tjäll och ville fortsätta, emedan fisken tog bättre när det regnade.

Digitized by Google

Magnus höll med som vanligt, vilket retade Valdemar.

— Du skall alltid hålla med henne, sade han i vrede.

— Man måste vara artig mot damerna, svarade Magnus.

— Men nu vill jag hem, gentog Valdemar, och jag befaller dig sätta ut årorna.

— Du befaller?

— Ja, vet du vem jag är?

— Hör på den! Du menar du är kung! Men jag är hertig, och det är mera; nästan lika mycket som jarl.

Sofia skrattade, vilket retade Valdemar än mer. Emellertid hade ån börjat svälla, draken blev flott och drev med stark fart neråt sjön.

— Sätt ut årorna! befallde Valdemar.

Men Magnus kastade i dess ställe årorna i stranden, ställde sig i fören och vickade båten. När de kommo till åmynningen skulle Magnus hejda farten och fattade i en trädgren, men denna brast, och båten drev ut. Här blåste hårt, tjället slets och alla blevo dränkta av regnskurarne.

Då överfölls Magnus med förebråelser; han och Valdemar kivades och fällde hårda ord, som röjde gammalt agg; Sofia skyllde allt på sin gemål, ehuru han var oskyldig. Sålunda drevo de redlösa allt längre ut på sjön.

*

Under det konungaparet drev omkring på den milslånga sjön Tåkern, hade jarlen kommit på besök. Han älskade överraskningar, ty det var enda sättet att få reda på folk, menade han.

Digitized by Google

När han icke återfann sin bostad sådan han lämnat den, föll han i raseri, men som det var för sent att flytta om, bröt han in i de ungas våning och slog sig ner jämte en främling han medförde, och vilken såg ut att vara förklädd.

Allt som låg framme och påminde om intrånget, kastade han ut genom fönstret, och när slutligen han fått så pass i ordning att han kände sig hemmastadd, lät han reda en måltid.

Då han hört att de unga voro ute på fiske, bekymrade han sig icke vidare om dem, utan gick in i ett gemak med den främmande mannen och stängde dörren.

När nu de skeppsbrutna kommo hem i sin ordning och funno dörren stängd, så blev Valdemar rädd, men drottningen blev ond. Hon hade endast sett jarlen på bröllopet, och då var han gunstig och blid, därför trodde hon han icke var så farlig; och i förlitande på hans kända artighet, knackade hon. Men svaret blev endast ett rytande. Hon bultade; och inifrån befalldes hon laga sig därifrån och gå upp en trappa på sina rum.

Och därvid blev det; de unga måste upp och tillbringa natten i främmande möbler.

*

Följande morgon sände jarlen en kammarsven upp till konungaparet och bad dem stiga ner till jarlen. Efter överläggning beslöto de unga att avvakta ett nytt bud. Detta kom efter en stund, och det var jarlen själv. Valdemar föll till föga, men Sofia blev sittande, spotsk, utmanande.

Digitized by Google

— Du vilar dig, mitt barn? började jarlen som hälsning.

— Jag är trött, svarade drottningen utan att resa sig.

— Tänk på mig då, som är så gammal att jag kan vara far åt din gemål, och har fått gå i trappan till.

Sofia svarade icke, ty nu förstod hon var udden satt. Jarlen fortfor:

— Din man är oartig som går och flyttar mina möbler. Ser du, mitt barn, denna gård är mitt fädernegods, här är jag född och här önskade jag dö; och i jordvåningen trivs jag bäst.

— Det var icke Valdemar utan det var jag som flyttade möblerna, inföll nu Sofia. Jag trodde nämligen att Bjälbo var kungsgård, och att jag som landets drottning ägde rätt att bestämma om rummens indelning. Hos oss i Danmark är det kungen som avgör sådant, och hans drottning.

— Hos oss i Sverige, genmälde jarlen, är det lite annorlunda, och man får ta seden dit man kommer.

Nu reste sig Sofia; vändande ryggen åt svärfadren gick hon in i kammaren och smällde igen dörren.

— Hon är icke artig, din gemål, knotade jarlen.

— När hon blir van vid dessa särskilda och ovanliga förhållanden, kanske hon fördrar det bättre. Men, min far, om du icke bemöter oss efter vår värdighet, så skall aldrig herrar och folk göra det, när vi en gång enligt naturens ordning måste regera själva — vilket icke kan dröja så länge.

— Vad rasar du, pojke? Väntar du livet ur din far? Är jag så gammal, menar du, att min grav är grävd? — Du skall snart få se... Du skall få se!

Digitized by Google

Och för att icke narras säga mer än han ville, gick han ut ur rummet och ner till sitt och sin gäst.

Det var danske ärkebiskopen Jakob Erlandsson som väntade honom. Nyss sluppen ur fängelset, där han sutit för sina stämplingar mot konungamakten för kyrkans supremati, hade han sökt opp sin gamle vän Birger för att vinna hans bistånd i nya upprorsplaner.

— Du sade, upptog Birger deras tappade tråd, att prästerskapet ligger under och påvedömet försvagas. Men du har orätt. Här hos oss blomstrar det oskicket att föräldrar göra sina barn arvlösa och testamentera all sin egendom till kyrkor och kloster. Fortgår det, skall slutligen Rom sitta inne med svenska jorden, och vi få existera som vasaller...

— Vänta lite! Att det oskicket florerar, det beror på er olydnad mot påvens reskripter, bullor och encyklikor. Ty Alexander III kallar detta ofog alldeles otillåtligt i sin bulla av 1172...

— Den känner jag inte!

— Men den existerar, och med dess existens förfaller din anmärkning! Vad har du däremot ställt till med din oförsiktiga lagbestämmelse om systers arvsrätt? All primogenitur skall ju därigenom förhindras uppstå, hemmansklyvning skall alstra torpare av bondsöner, och ni skall få ett nytt stånd av ogifta kvinnor, halvbesutna och olustiga att ingå äktenskap.

— Följderna har jag icke kunnat betänka; avsikten var endast att befria fäder och bröder från tungan att i sitt hus försörja dotter och syster. — Men vi talade om kyrkan och dess växande makt! Jag erkänner alla våra stora förbindelser till Rom;

Digitized by Google

vi ha blivit utförda ur vår obemärkthet; vi ha dragits in i de civiliserade nationernas krets; era präster äro de enda som äga kunskaper, och era kloster hava förvandlat landet till åkerfält och trädgårdar; fridslagarne hava gjort riket beboeligt; man kan ju sova i sin säng tämligen trygg, man kan färdas på vägarne, besöka kyrkan och tingstugan utan att bli ihjälslagen...

— Du talar vist... låt mig då fråga: när du erkänner alla dessa kristendomens välsignelser, som utgått från Rom, hur kan du sakna hedendomen, ty du är i själ och hjärta en gammal hedning...

Här avbröts samtalet av en vördnadsfull knackning på dörren, men som den var beledsagad av vapenslammer, förstod jarlen att det var ett ridande bud. Han öppnade dörren och mottog ett brev, som han genast läste. Därpå vände han sig till Erlandsson.

— Min svärson, Håkan, tronföljaren i Norge, är död, sade han, så långsamt att han under tiden kunde tänka på följderna.

— Vad skall därav följa?

— Jag vet inte, svarade jarlen. Lycka bringar icke det budskapet; och däruppe (han pekade åt taket) kan jag icke heller vänta något gott.

— Vad står där på?

— Jag fruktar vi fått en drottning i landet; den lilla Sofia har lärt av fastern Margareta Spränghäst att vilja regera!

— Så, så? Vad ämnar du nu då?

— Det må du spörja!

Erlandsson teg en stund; därpå kastade han fram som ett löst ord:

Digitized by Google

— Skaffa dig en egen drottning.

— Gifta om mig? Med vem?

— Inte kan jag säga det. Sofia, din svärdotter, är svägerska med norska tronföljaren, Magnus.

— Vet nog det! — Erik Plogpennings två döttrar borde inte ha fått Sverige och Norge. Det är för mycket för den ätten!

— Därför har jag alltid arbetat för Abels efterkommande.

— Rörande Abel, var sitter änkan nu?

— Hon finns i ett kloster.

— Det är ett kraftigt kvinnfolk; har hon parti för sig?

— Abel svor sig fri från brodermordet, och många anse honom oskyldig.

— Men det var han icke.

— På visst sätt oskyldig, ty han begick icke mordet själv.

— Tysta förbehåll!

— Ja, varför icke!

Nu hördes larm i förstugan och Valdemar störtade in i rummet, som förblivit olåst efter budet:

— Far, jag måste tala!

— Tala då!

— Sofia vill resa hem till Danmark igen; hon kan icke hålla ut här.

— Vad, vad säger du? Det får icke ske; hon skall få hela huset; jag reser genast till Stockholm.

Jarlen blev utom sig; skyndade upp till drottningen, gjorde undskyllan, lovade allt vad hon ville och förmådde slutligen få henne blidkad.

När han åter satt ensam med ärkebiskopen, hade hans planer hunnit mogna.

Digitized by Google

— Jag måste ha en drottning för att få ett hov, sade han; eljes blir jag utanför.

— Skall jag peka på Mektild nu?

— Det behöver du inte! Men, tänk på brodermördarns hustru!

— Hon är änkedrottning dock, har burit kungakrona och kan hålla tukt med unga Sofia!

— Men unga Sofia är den mördades dotter!

— Det är glömt! Och Mektilds söner sitta som hertigar i Sönderjylland, icke utan förhoppningar på tronen.

— Mina styvsöner — på Danmarks tron! — Men det duger inte! Nej, nej, nej!

— Äpplet är surt, men det är ett riksäpple!

— Följ mig till Kungslena, Erlandsson, så har vi god tid att tänka på saken. Här stannar jag icke en timme till. De unga vänta livet ur mig, men de skola se annat; de skola se!

Jarlen bröt upp; lämnade Bjälbo i orubbad besittning åt de nyförmälda. Med många fagra ord skildes han från sin svärdotter, som icke anade vad oväntat hon skulle få se i en snar framtid.

*

Det var julafton i Stockholm, som nu var bliven en köpstad av betydenhet. Storkyrkan var under tak, korsverks- och trähus bildade gator och gränder; murar och torn försvarade norra och södra strömfåran, Mälarens och Saltsjöns stränder.

Vespern var slut i Storkyrkan; folket vandrade ut i staden för att köpa julgåvor och hälsa på varandra. Södra stadsmuren var på insidan klädd med

Digitized by Google

trätak, hyllor och bord, bildande en räcka bodar, upplysta av lyktor. Där gick folkströmmen fram, men trots den livliga handeln, rådde en viss förstämning. Stadstjänare gjorde visserligen vakt, men där syntes även en myckenhet röda tröjor som retade ögat. Det var danska hovtjänare, vilkas antal ökats sedan även jarlen förmält sig med en dansk kvinna. Dessa rödjackor föreföllo övermodiga, snodde efter borgarnes döttrar, voro närgångna och behandlade stadens tjänare med öppet förakt.

I en öppen ölbod sutto hantverkssvenner, knektar och stadstjänare drickande kring en julbrasa, tänd i en stor hängkorg av järn. Alla talade halvhögt och om samma ämne:

— Varför har jarlen gift sig, och med denna?

— För att skrämma Valdemar, som började komma honom för nära.

— Det var ärkebiskop Erlandsson som ställde till det där, för att schocka danskarne mot holsteinskan.

— Jarlen fikar efter tronföljden i Danmark, sen han miste taget på Norge.

— Inte! Det var herren till Gröneborg, Ivar Jonsson Blå, som hämtade bruden, och den räven vet vad han gör.

— Kungar kunde han skaka ur kappan, men nu ville han göra en drottning också, för att få fatt i jarlen.

— Det är alltså Ivar Jonsson som råder nu omtider.

— Ja, känner I visan om Ivar Jonsson?

— Nej, må vi höra!

En hantverkssven började sjunga upp:

Digitized by Google

Vi känna väl Ivar Jonsson,
han var ock en man,
som förde den danska drottningen an
till Sveriges land —
Vi känna väl Ivar Jonsson!

Nu hade några danska knektar stannat vid elden att värma sig, och när de hörde sjungas, lyssnade de.

— Vad är det I sjunger om? frågade en röd.

— Vad vi sjunger? Här skall du höra:

Contigit in Lenom
två danska lupo för enom;
av svenskom svenom
togo dorsum verbere plenum.

Dansken kände icke visan om slaget vid Lena, och latinet var honom obekant, men han vädrade oråd:

— Det var inte den visan du, och latin förstår vi inte.

— Nå, var det denna då:

När danskarne redo till Valaberg
så voro de tolv tusen krigsmän;
men när de kommo tillbaka igen
så voro de inte mer än fyrtiofem.

Nu förstodo danskarne, och där föllo slag. Så stod hela boden i slagsmål; stadsvakten kom tillstädes beväpnad. Danskarne flydde åt slottet till, kommo inom portarne, som stängdes, men folket stannade utanför och mumlade.

Digitized by Google

Biskop Kol satt om samma afton i Helgeandshuset på sin kammare vid ett talgljus och läste. Det lilla bordet bar ett krucifix som var virat med kvistar av barrlind eller idegran. När den gamle höll upp att läsa i boken kunde han se framsidan av adelshuset eller slottet. Där syntes nu tända ljus i hela nedre våningen, men innanför i stora salen måtte någon ha vandrat fram och åter, ty ljusen på bordet förmörkades och återtändes omväxlande.

— Där går jarlen, tänkte gubben för sig själv. Han har det väl icke så ljuvt, efter som spörjes.

I slottets övre våning såg det halvmörkt ut; men det största fönstret, som var belagt med rimfrost, belystes då och då av ett rött flammande sken från en eldbrasa.

— Har de sjukt oppe hos de unga? På själva julafton, eftersom de gjort eld i spisen?

Han återtog läsningen, då det knackade på dörren:

— Ja, du skall få komma in, Lars, om du är lugn och om du lovar att icke tala om — det andra du vet.

Den sinnessjuke domprosten i Oppunda, som av biskopen blivit skild från maka och barn, inträdde nu i cellen.

— Jag vill bara sitta hos dig, Kol, bara sitta lite, för det är julafton.

— Alla dagar äro julafton för oss, ty Kristus födes i vårt hjärta på nytt med varje ny sol.

— Står det i den heliga skrift?

— Ja, läser du den?

— Jag lånar fascikler av kapellanen; men jag önskade aldrig ha skådat den.

Digitized by Google

— Vad har du då läst, broder, och huru har du läst?

— Senast såg jag Hieronymus' översättning av Salomos predikare, och där stodo följande visdomens ord: »Ty det går människors barn såsom det går djuren, och det går dem båda lika. Såsom djuren dö, så dö ock de, och enahanda anda hava de alla, och människorna hava intet framför djuren!»

Och domprosten slog upp ett fånigt skratt, men biskop Kol häpnade.

— Var står det att läsa?

— I slutet av predikarens tredje kapitel av vulgatan.

— Här har jag septuagintan på grekiska, må vi se!

Han bläddrade i de sjuttio uttolkarne, fann stället och läste. Och när han läst, sjönk han ihop och förblev stum som om hans ande lämnat kroppen.

— Nåå? frågade domprosten skadeglad.

— Herre, föröka oss trona, sade biskop Kol och började läsa om igen. »Och människorna hava intet framför djuren.» Men det är judarnes visdom och icke vår! Det kommer oss icke vid, »ty jag vet att min förlossare lever och han skall på sistone uppväcka mig av jorden. Och fri från min hud och från mitt kött skall jag skåda Gud.» Men du, gå bort, satan, ty du är besatt av en oren ande, som jag skall låta utdriva, om så med eld och vatten.

Nu föll domprosten ihop och började gråta:

— Det var inte mitt fel, jag förstår inte bättre, ser du, broder.

— Vem har pekat på detta för dig? Det finns en kättare och en albigenser här i gården, som sitter

Digitized by Google

och plockar ut agnar och ogräs ur Herrans åker. Är det läkaren, är det magister Isak?

— Jag skulle inte få säga det, kvidde den sjuke prosten.

— Nu gråter du, men du skrattade nyss, ty du förstod inte bättre; du förstod inte att den vise Salomo, som säger att all visdom är fåfänglighet, även menar denna lära vara fåfänglighet, och därför slutar han med denna bekännelse, som du skall hålla i minnet: »Stoftet måste åter komma till jord igen och anden till Gud igen»; och huvudsumman av all lärdom blir den: »Frukta Gud och håll hans bud.»

— Jag söker hålla Guds bud, gentog domprosten, men det står i Guds bud: Vad Gud förenat, skall människan icke åtskilja, och ändock har man skiljt mig från maka och barn...

— Är du där igen?

— Ja, ja, jag kan aldrig glömma dem, och denna kväll aldraminst; jag fick se dem i morgse genom gallret — min lilla dotter, min Agnes, och hon sträckte ut handen för att få en julgåva, men jag ägde intet att ge... Kol, min broder, hav medlidande, släpp mig ut, i kväll bara, denna enda välsignade kväll, du har makt till det, du kan med ett ord... De bor nere i staden hos en faster som är änka efter köpman Holst, jag vet var de bor, ännu är det icke för sent...

Han föll på knä och grät. Biskopen, som trodde sig ha lidit all livets bitterhet, var dock främmande för denna sorg.

— Det är icke barnet du sörjer, det är kvinnan du åtrår! dömde han.

Digitized by Google

— Det är båda, det är modren och barnet, det är hemmet, det är det högsta, det bästa som vårt usla liv kan bjuda...

— Det där förstår jag inte!

— Därför är du ingen människa heller, röt prosten och reste sig; du är en skråpuk, en liknelse, ett torrt skinn, och det är om dig den vise Salomo talar när han kallar dig ett djur...

Biskopen hade dragit sig mot dörren, ty han fruktade ett anfall, och i samma ögonblick prosten fick fatt en stol för att kasta i huvet på sin obarmhärtige domare, stod denne ute i gången och stängde dörren i lås.

Han skyndade nerför trapporna, förföljd av det rysliga bullret från den instängde.

Nere i refektoriet väntade honom ett bud från jarlen, som anhöll om ett besök, nu genast.

*

Det hade rustats till jul uppe i konungaborgen, och många bjudningar voro utfärdade, men endast till släktingar. Jarlen vågade icke bjuda andra, ty hans bröllop hade väckt misstämning i landet både bland lekt och lärd.

Men när julafton var inne kommo återbud under dagens lopp även från släktingarne.

Jarlen satt i sitt skrivrum om eftermiddagen och räknade de mottagna breven, då drottning Mektild inträdde. Hon lät kalla sig drottning, därför att hon varit en konungs gemål, och jarlen lät det ske, då han därigenom erinrades om att han var kungen.

Fru Mektild var vid denna tid omkring fyrtio år;

Digitized by Google

hatad som drottning, emedan hon var holsteinska, hatad än mer som änka, då hon misstänktes delaktig i mordet på Erik Plogpenning, avskydd såsom svenska jarlens maka, emedan hon lämnat klostret, hade hennes yttre antagit en dyster prägel, som blott förvärrades av hennes gränslösa högmod. Hon hade mottagit svenska jarlens erbjudna hand, endast för att få stöd vid sina stämplingar för Abels tronföljd, men detta blev henne en stor missräkning, enär jarlens makt och inflytande var slut i samma stund han äktade henne, men därom hade hon ännu icke fått full visshet.

— Så ensam, min gemål, började hon, kastande en blick på de många breven som jarlen sökte dölja.

— Jag var mest ensam; den som har inne makten är icke älskad...

— Munskänken frågar hur många bord han skall täcka.

— Hur många bord? Ett räcker.

— Barnen komma väl? Någon gång måste vi ju ses.

— Jag har fått budet från Adelsö, och de kunna vara här när som hälst. Mina barn äro väl uppfostrade, och av dem har du som styvmor icke annat än vördnad att vänta...

— Men du fruktar Sofia?

— Fruktar? för din skull, ja! I han ju icke råkats, sedan... händelsen med...

— Varför skall du påminna?

— Om jag icke gör det, så skall hon, din fränka, med sin blotta närvaro erinra om detta förflutna — som aldrig kan glömmas; jag såge hälst att I aldrig råkades.

Digitized by Google

— Kommer ärkebiskopen?

— Nej, han uteblir.

— Av vilka skäl?

— Vill du veta't?

— Eftersom jag frågar.

— Nåväl; han fördömer mitt äktenskap, emedan jag blir i släkt med min son.

— Då är Valdemars äktenskap ogiltigt, emedan han är gift med sin syssling.

— De finnas som påstå sådant också.

— Kommer lagman Eskil?

— Han är sjuk.

— Nils Sixtensson?

— Nej!

— Alltså, ingen kommer?

— Nej!

— Men Ivar Jonsson Blå kommer.

— Honom har jag icke bjudit.

— Men jag har bjudit honom.

Jarlen sprang upp från stolen.

— Har du? Med vad rätt?

— Jag ansåg honom självskriven som vår giftoman, och för övrigt är han din släkting.

— Den sista jag ville se vid mitt bord.

— Min enda vän...

— Min värsta fiende.

— Han är av konungablod.

— Av Sverkerska och Erikska blodet som runnit ut, men jag är Folkungaätt, och min son desslikes.

— Birger, jarl! Du är icke den jag trodde, och din makt är på upphällningen.

— Min makt? Vad vet du om den?

Mektild pekade på brevhögen.

Digitized by Google

— Där ligger din makt; en pappershög färdig att kastas på elden! Du lovade skaffa kronan åt mina barn, det kan du inte, ty du har icke en hövding som inställer sig när du blåser i hornet.

Detta var hela sanningen, och jarlen satt förkrossad, svarslös. Slutligen måste han tala:

— Ett ömsesidigt misstag är begånget, det är försent att rättas; nornorna hade skrivit så; låtom oss ta emot och bära... Jag hör bjällerklang och vapendån — barnen äro här.

— Då går jag att kläda mig, vi ses om en stund när du vill kalla på mig.

Mektild gick ut att söka sina rum; jarlen blev kvar. Hans sextio år som förut skonat honom, syntes nu på en gång ha fallit ner. Den stund han fruktat var nu kommen: den mördades dotter och mörderskan måste råkas. Och så skedde. Steg hördes ute i salen; jarlen samlade sig och gick ut.

— Välkomna, mina barn, hälsade han. — Ordet barn begagnade han med förkärlek för att avvisa alla kungliga anspråk från den krönte.

Valdemar och Sofia stodo där, bleka, upprörda, kastande blickar åt alla salens dörrar, undrande genom vilken dörr olyckan skulle komma. Men den lilla drottningen var blekare än vanligt och hennes ansikte sken av en inre lycka som gjorde henne skön. Jarlen märkte nu hennes välsignade tillstånd och blev gripen både av den glada bebådelsen och av fruktan för mötets följder, som nu kunde bli allvarligare än han trott. Därför gick han emot sin svärdotter, tog henne i famn och viskade:

— Gud välsigne din ingång och din utgång; hoppas på Herren, han skall väl göra't.

Digitized by Google

Det var första gången man sett jarlen rörd, och han lade sin arm om hennes hals, förande henne fram och åter i den stora salen.

Prinsarne gingo fram till ett fönster och sågo utåt, för att dölja sin oro.

— Vad skall vi kalla henne? frågade Erik.

— Jag säger styvmor, för det är hon, svarade Magnus.

— Inte kan man säga så, invände Bengt. Jag säger mor, jag.

— Jag säger ingenting, det är bäst, genmälde Erik.

Väntan blev olidlig och jarlen måste lugna den unga drottningen genom att stryka hennes kind med avigan av sin hand, ty att säga något vågade han ej.

Då hördes mummel nere på borggården, slottsporten slogs igen och vapen skramlade.

Jarlen gick till ett fönster, som han öppnade, för att se vad som stod på. Men då rusade den kalla vinden in i salen, släckte några vaxljus och kom de andra ljusen att flämta och röka. Sofia blev uppskrämd och började ropa:

— Ni dödar mig; stäng, jag fryser ihjäl!

Förhängena för fönstren flaxade och sleto sig, bordstäcket låg ut som en flagg, röck ikull en stake. Men jarlen hade gått ut på en altan, och där möttes han av folkmassans skrik:

— Ner med danskarne, och danskan!

Ini salen öppnades nu en dörr av tvenne kammarsvenner. Änkedrottningen Mektild syntes i stor galadräkt, blek som ett lik, stelnad av fasa vid de fientliga ropen nerifrån. När den unga drottningen fick se vålnaden av den kvinna hon en gång känt i maktens

Digitized by Google

dagar, rusade minnena över henne, och med utropet: min far! föll hon i sin makes armar, vilken genast bar ut henne med prinsarnes tillhjälp.

Då jarlen kom in i rummet var det tomt och halvmörkt.

Drottningen låg sjuk på sina rum, och änkedrottningen hade stängt sig inne på sina.

Det var då som jarlen i sin stora nöd skickade efter biskop Kol från Helgeandshuset, sedan han tillsagt hovmästaren att intet bord behövde dukas i salen, utan stode det var och en fritt befalla måltid på sina rum. Till herr Ivar Jonsson nere i staden skulle bud genast avgå med underrättelse, att det var sjukt på slottet och att julfesten vore uppskjuten.

*

Jarlen satt med biskop Kol om den aftonen och talade samman.

— »Mycket går emot förmodan», anförde biskopen ur Håvamål.

— Väl, svarade jarlen; ett misstag är begånget, det är för sent att rätta...

— Din härskarlystnad vållade allt...

— Erkänner! Stora krafter reste sig i min själ, och de måste verka; det svaga böjde sig som det skall, och min styrka växte. Icke säger du åt eken, böj dig, ty då brister den; stormen stod han mot, men åskan slog honom...

— Därför ligger du där...

— Endast därför ligger jag!

— I ånger och ångst...

Digitized by Google

— Ingen ånger, men grämelse! Jag grämer mig, att jag icke fick leva i öppen fejd, utan måste dölja min sanna natur och lisma med fiender. Men det har er kristna tro vållat. När man icke fick slå, måste man ljuga; jag har bett påven om förlåtelse för det som jag aldrig ångrat; så blev jag hycklare; förfädrens ridderlighet har jag förstått: hugg mot hugg, mod och tapperhet, seger åt den starke. Men dessa nya seder som vänt upp och ned på världsordningen, dem har jag aldrig erkänt inom mig; lejon ha blivit rävar, den friske får ställa sig sjuk och den kloke spela dåre för att kunna leva; män låta regera sig av kvinnor...

— Det göra de icke!

— Nej, men de låtsas, och därför är livet förfalskat! Allt är vordet lögn och bedrägeri, förställning och sken. Jag kan icke leva längre; jag har stiftat lagar, som alla kringgå, jag har byggt vad andra riva...

— Vanitas vanitatum vanitas, och se det var allt fåfänglighet, ty du verkade endast för dig själv, din makt, din ära.

— För mig själv, ja, ty j a g v a r m i t t l a n d, vi voro ett; och därför var min makt landets, min ära rikets, liksom Birgers huvudstad är Sveriges!

— Du är otrolig, och din vältalighet liknar Odins, ty när han talade funno alla att han hade rätt! Men mig omvänder du icke! Vart går du nu?

— Jag går till Visingsö; där har jag mitt rede, där vill jag dö, och låter man mig hållas, skall jag be min bäste kämpe ge mig nio spjutstyng kring hjärtat, och så skall jag sjungande mitt drapa gå till Odin!

Digitized by Google

— Dina vägar äro icke mina; gå i frid, Birger, dö som du vill; du har levat som du kunnat; och vad vi båda brutit, ha vi gäldat; jag har lidit, du har verkat; du, hedning, har kristnat Sverige och dess gamla lagar.

Digitized by Google

Karl Ulfsson och hans moder.

Mot dagens slut stannade en liten skara resande utanför ett hus på Via Panisperna i Rom. Ryttaren i têten, som av kedjan och sporrarne visade sig vara riddare, ropade uppåt ett öppet fönster men fick intet svar. Då vände han sin häst, strök honom, och med ett maningsrop lät han kampen bulta med vänstra bakhoven på den stängda porten, ett konstgrepp han lärt på tornérbanorna. Då intet svar följde, befallde riddaren sin häst att slå bakut; och nu började ett trummande på den murkna porten.

— Inte så, inte så! varnade en yngre riddare med ett tamt utseende och veka later.

Men en kvinna syntes i fönstret.

— Vad är för buller; har de börjat igen med sina rövarbragder? Är det Orsini eller Colonna? Har Cola di Rienzi stigit upp ur Tibern, eller månne den helige fadren återkommit ur babyloniska fångenskapen?...

— När ni tröttnat, avbröt förste riddaren, så säg till; ty då vill jag fråga om den ädla och välborna fru Brigitta Birgersdotter, lejon med tre balkar, är hemma?

— Nej, hon har flyttat!

— Har hon — flyttat? Varför har hon det?

Digitized by Google

— Därför att hon inte betalte hyran.

— Har det gått så långt? — Var bor hon nu då?

— Det vet jag inte, det rör mig inte, och jag ville ha aldrig känt henne.

Riddaren blev något förvånad, men det var hans mor, och därför ville han icke fråga mer; vände hästen och stannade vid gathörnet nedanför Viminalen.

— Rådplägning alltså, god vänner! Var skola vi söka den bortkomna modren? Du Birger, som varit här förr, hos vem kan hon uppehålla sig?

— Jo, kardinal Orsini bör veta var moder finnes.

— Gott! Till palazzo Orsini då! Visa vägen du, lilla bror.

— Det ligger ini Marcellusteatern nere vid Tibern, mitt emot Isola Tiberina.

— Avanti!

Truppen satte sig i rörelse, nådde kardinalens palats, och där upprepades frågan hos portvaktaren, som var en beväpnad knekt och avgav svaret med en aktningslös min:

— Frun i fråga har gett sig av till Bologna...

— Var är kardinalen då?

— Tror ni jag står och talar om det för er?

— Vi ska inte mörda honom! svarade förste riddaren, som hette Karl.

Nu slogs portvaktarluckan igen, och därmed började ny rådplägning.

— När jag har ridit häst från Lübeck genom Bologna, så inbillar väl sig ingen att jag vänder om till Bologna, yttrade sig riddar Karl.

— Men jag måste, svarade riddar Birger, ty jag har givit ett heligt löfte att icke sova under tak förrän

Digitized by Google

jag träffat moder. Och den mig älskar och min mor, han följe mig.

— Discessus! utropade Karl Ulfsson.

Och på hans sida gingo hans två tjänare samt doktor Laurentius Johannis, vilken var regerande konung Magnus Erikssons medikus, måg till fru Brigitta och följaktligen svåger med de båda riddarne.

Efter ett något kyligt avsked skiljdes partierna, och riddar Karl drog av med de sina att söka ett härbärge, under det den »heliga skaran» vände om på sina spår och ut genom norra stadsporten.

*

Följande dagen sutto riddar Karl och doktorn i ambassadörernas härbärge, inhyst i ett gammalt palats som slopats under sista upproren då Rienzi dödades.

— Är detta Rom? upprepade för tionde gången riddar Karl. En småstad i ruiner med 20,000 innevånare.

— Ja, svåger; barbarerna ha ju aldrig gjort annat än skövlat, och sista gången var det våra landsmän norrmannerna från Sicilien som grasserade värst; svarta pesten har hjälpt till, och påvarnes frånvaro i Avignon har icke förbättrat tillståndet.

De resande sutto på gården som var omgiven med kolonnader, innanför vilka gästrummen voro belägna. En fontän gav svalka, då hettan om dagen var olidlig. Härbärgets värd, en calabresare som numera övade sitt röveri här inomhus genom att salta räkningarne, satt och sov i ett hörn under pelargången eller låtsades sova, ty han var spejare åt

Digitized by Google

huset Colonna, som var Ghibellinskt eller kejserligt sinnat och fejdade med Orsini, som var Guelfernas eller de påvliges parti.

En liten livlig man med svarta ögon, och vilken kunde lika väl vara fransman som italienare, inträdde nu på gården. Han syntes förkrossad av värmen; tog genast av sin huvudbonad och gick fram till värden, som han väckte.

— Har ni sett en kartusianer här? frågade han orolig.

Värden sprang upp, igenkännande främlingen, och svarade ödmjukt:

— Nej, signor illustriss —

— Tyst! varnade främlingen, nämn icke mitt namn; det sitter resande där, och jag vill vara okänd! — Nå, har ni sett min vän Francesco P*?

— Nej, signor!

— Då kommer han snart!

Den främmande gick nu fram till fontänen, sköljde bägaren och störtade i sig ett glas kallt vatten. Men som han gjort det, bleknade han och föll.

Doktor Laurentius sprang upp från sin plats, och som han var en stor, stark man, tog han den lille fallne på en arm och bar honom till en marmorsoffa under några lagrar. Han knäppte upp kläderna, kände på handpulsen och hjärtat, skakade på huvudet och befallde den tillstädeskomne värden hämta en läkare.

— Finns inte en läkare i Rom, denna tiden.

— Hjälp mig då, skall jag öppna ådern, jag är medikus.

Värden skaffade ett fat och tillbehör, men ovilligt och oroligt.

Digitized by Google

— Det är väl aldrig...
igen? frågade han.

— Tyst, och hav ögoner
doktorn.

När blod flutit, syntes den
sig, men ehuruväl han blundade
le, av välbefinnande. Ansiktet r
igen, ögonen slogos upp, och c
det var kartusianern.

— Det är bara doktorn!

— Vad var det i bägarn?

— Kallt vatten, alldeles för
i denna värme.

Den sjuke lugnade sig oc
Laurentius.

— Främling? sporde han.

— Från Sverige, Suecia.

— Suecia? Konung Magnu
lilla Beatrix av Brandenburg!

— Alldeles ja. Och prinses
av Ludvig i Brandenburg, kej
son, och hennes mor är Valdem

— Då har jag sett henne,

— Har herren besökt Suec

— Nej, icke Suecia men Bra
nämligen i ett statsärende till

— Är herren ambassadör

Den lille herren log på sit
svarade:

— Emellanåt, tillfälligtvis,
är jag endast en gäst, som ni,
lång resa, ni gjort.

Digitized by Google

— Fasansfull! Inga människor, ödeland, tomma härbärgen, hästarne döda, ja djuren dogo också i svarta pesten.

— Pesten, ja!

— Har herren kanske bevittnat den plågans framfart här i landet?

— Om jag? Ja, jag var i Florenz då, reste till Neapel, hos drottning Johanna; jag har till och med... min vän Francesco — Petrarca säger så vältaligt: »Ve mig! ve oss! Sorg överallt, överallt fasa! Husen stå tomma, städerna öde, fälten oskötta, vägarne täckta med lik. Fråga historici: de tiga. Fråga läkarne: de stå bestörta. Fråga filosoferna: de höja på axlarne.

— Vet man nu varifrån svarta döden kom?

— Nu vet man det! Från stora Tartariet eller Sina. Men jorden var sjuk, vattnet, luften. Det började med en stinkande mörk dimma, jordbävningar, översvämningar, torka, eldkulor till och med visade sig och irrstjärnor. Men till Europa kom han då mongolerna belägrade Kaffa på Krim, och när de första dogo i den angripande hären, så slungade de sina lik med kastmaskiner in i fästningen; och därmed var smittan spridd. Men det var en hemlighetsfull sjukdom; sålunda smög den in en natt i ett karmeliterkloster i Marseille, det var den första november 1347, och tänk er, doktor, innan morgonen voro alla munkar döda utom en. — Nu äro ju munkar visserligen ett särskilt smutsigt släkte, och nunnorna också för resten...

Här log den lille åter och fortsatte:

— Har ni läst en bok, som heter Il Decamerone?

— Usch då, men den talar man inte om.

Digitized by Google

— Vill ni ge mig lite vin, doktor, så skall jag tacka er.

— Med mycket vatten! Det skall ni få.

Doktorn gick att söka värden; men han var förförsvunnen; han gick in i skänkrummet utan att finna någon; han ropade inåt köket, fick intet svar.

— Huset är öde! meddelade han den sjuke.

— De hörde oss tala om pesten och ha flytt! Då äro vi herrar i huset, och eftersom jag känner stället, skall jag bli värd... Nyckeln till vinkällarn hänger i köket — jag känner alla kokerskor... och deras konster kan jag också! — — Är det en svensker den gästen också?

— Det är en riddare som söker sin moder!

— Ovanligt fall; eljes brukar man söka förlorade söner; jag har själv varit mycket eftersökt som sådan! Sitt nu, go' herrar, så kommer vinet snart... Med mig är ingen fara, doktor, vatten tål jag sämre än vin.

Den livlige sjuklingen gick in i köket.

— Vem kan detta vara? utbrast riddar Karl, som följt med samtalet.

— Vem han än är, så kan vi ju alltid utfråga honom om det ärende som fört oss hit. Han, som umgås i stora världen, måste känna den ärevördiga fru Brigitta.

— I synnerhet som min moder varit här i mer än tjugo år, och efter alla landsmäns utsago åtnjuter ett anseende av helighet, som gått kring världen.

Främlingen återkom med en flaska och tre bägare.

— Falerno Rosso! Ab Jove principium, börjom med början! och fällda vizir! — Till er välgång och

Digitized by Google

en lycklig utgång på ert förehavande, långväga resande; vem sökten I?

— Efter herren frågar, svarade nu riddar Karl; så frågar jag om han känner en för sin helighet ryktbar kvinna...

— Jag känner endast oheliga kvinnor! Men vad heter hon?

— Fru Brigitta Birgersdotter till Finsta.

— Obekant! Men det finns i kalendern ett irländskt helgon Santa Brigida från sjätte århundradet; om hon lever bör hon nu vara vid en viss ålder. Emellertid, helgonet i fråga som var mycket skönt, på sin tid, och följaktligen efterlupet av manfolk, utbad sig av världsordningen som en nåd att få bli fult, i avsikt att hålla karlarne ifrån sig. Bönhörd stiftade hon ett kloster i Kildar för unga flickors uppfostran samt desslikes en Brigittinerorden som existerar än.

Riddar Karl, som var femtio år och lagman i Närke, tyckte icke om den lösaktiga tonen, men hans nyfikenhet var väckt och därför översåg han, även därför att hans naturell egentligen låg åt samma håll som främlingens.

— Ni sade, förlåt, att det existerar en Brigittinerorden?

— Ja, så har man sagt mig, och jag skulle personligen icke ha något emot att recipiera bland de unga flickorna.

— Oavsett de unga irländskorna, men ni har alltså icke hört om fru Brigitta från Suecia, som är min moder, med förlov.

— Aldrig! Men Katarina av Siena är min speciella vän, ty hon söker förföra påven i Avignon —

Digitized by Google

att återvända till Rom. Det är visserligen ingen nyhet, ty det har Cola di Rienzi gjort för länge sen, och min värderade Petrarca är sedan tjugo år den ivrigaste predikaren mot Avignoninternatet.

— Har Petrarca...

— Ja, känner ni inte hans latinska brev till Klemensar och Benedikter om återvändandet ur den babyloniska fångenskapen?

Riddar Karl fann sig något bortkommen, ty hans moder hade trott sig ha fött tanken på påvarnes återkomst, och hon gick dessutom och bar på stadgar till en Brigittinerorden. Men doktor Laurentius syntes tillfredsställd med de upplysningar som vunnits, ty han hade inga skäl att hysa undseende med den av hans konung förhatade kvinnan.

— Hör nu, återupptog doktor Laurentius, kan ni säga oss vad man här i landet menar med galanterie spirituelle?

— Jo, svarade signor Giovanni, därmed menades fordom, mest i södra Frankrike, den kappa, under vilken man dolde la galanterie charnelle.

Doktorn växlade en blick med riddaren.

— Skulle ni vilja förklara oss lite närmare...

— Närmare kan jag inte komma; men ni har hört talas om dessa cours d'amour, kärlekshov, där riddarne dyrkade damerna...

— Dyrkade?

— Ja, de offrade åt dem på kärlekens altare, bar reliker från damernas toalettrum, av de mest otroliga partier, och så vidare; denna gynolatrie upplöste sig i en mycket naturlig desillusion, liksom riddarne, oskuldens och svaghetens försvarare, i våra dagar demaskerat sig som rövare och banditer. Det är

Digitized by Google

denna återgång till ett sundare tillstånd som vi sett utvecklas vid drottning Johannas hov i Neapel, och det är under denna huldrika dames beskydd som den beryktade boken Il Decamerone uppstått.

— Men författaren tar ju heder och dygd av alla damer, inföll riddaren.

— Tar? Han visar att det inte finns något att ta, att intet behöver tas, där allting ges så gärna.

— Men han hånar dygden, predikar lasten och kallar de godtrogna och renhjärtade för dumhuvuden!

Nu visade sig i portgången en kartusianermunk, som, när han fått ögonen på signor Giovanni, sträckte ut armarne som om han ville hindra honom att fly ut genom porten.

Signor Giovanni råkade i synbar ångest, men blev förstenad sittande.

— Där är den ryslige munken som förföljer mig! sade han. Kan ni icke få bort honom?

Varken riddaren eller doktorn funno anledning skrida till försvar, då ingen verklig fara hotade.

Munken stod nu vid bordsändan.

— Signor Giovanni, sade han, var icke rädd; jag har bara en hälsning att framföra till er.

— En hälsning? Från vem?

— Från broder Petroni.

— Men han är ju död!

— Just därför vill han skicka er en hälsning, ty ni skall liksom vi alla dö; men hur snart ni måste hädan, det beror på er själv.

— Giv mig ett bevis att Petroni är död, och att hans bud kommer från andra sidan!

— Vänta! Ett bevis! — Får jag viska er i örat?

— Låt gå då!

Digitized by Google

Munken tog signorens hand, fick honom att lämna sin plats, ledande honom avsides, varpå han böjde sig framåt och talade lågmält en lång stund.

— Det är nog, avbröt signoren; det är mer än jag vill höra; släpp mig, jag tror!

Därpå återvände han till gästernas bord, upprörd och vit i ansiktet.

— Mina herrar främlingar, I han haft den lyckan bevittna en scen, som skulle utgjort den sista eller hundraförsta novellen i Decamerone, om den uppförts lite tidigare. Nu dricker jag mitt sista glas, sista här i livet, ty nu följer jag denne min broder, Ciani, som på oförklarligt sätt fått mitt öde i sin hand. Och om vi råkas igen, så ber jag er glömma vem jag varit för er i denna dag; och han I misstänkt vem jag är, så kallen mig icke vid det namnet, ty jag är icke längre signor utan fra Giovanni från Certaldo.

Han drack ur sitt glas, kastade det i luften, så att det föll i golvet.

Och så gick han med munken.

— Det var ett äventyr, som man endast får på resor, sade doktorn.

— Här i Rom sker ju så mycket underbart; men vem var han?

— Har du inte gissat det?

— Nej!

— Det måste varit författaren till Decamerone.

— Ja, för visso! Tänk, om mor Brigitta fick veta att vi druckit vin med den!

— Nå, vi äro inga helgon, ska icke heller bli! Men vad betydde sista scenen?

— Slutet på en bana! Han lär varit älskare åt konung Roberts oäkta dotter, som han kallar Fia-

Digitized by Google

metta, och alltså liksom i släkt med drottning Johanna — det lär vara en kvinna...

— Emellertid, avbröt doktorn, vi få icke glömma vårt ärende, vår konungs uppdrag, och nu måste jag bekänna för dig svåger, att...

— Det behöver du icke, jag har fått samma hemlighet av konungen. Min moders skriverier mot konungahuset har med rätta förtörnat dem, vilkas goda rykte hon förstört; hennes tjugotreåriga frånvaro från hemland och familj, hennes kringstrykande äventyrliga liv med dottren, min syster Katarina, har väckt anstöt, och nu är det efter vår fars död min plikt som familjens huvud att söka avstyra vidare förargelser, och med användande av alla medel, alla.

— Låtom oss då skiljas på, sägom tre dagar; må vi kunskapa var på sitt håll och sedan råkas, här eller annanstädes, så få vi granska och sålla vad vi inhöstat. Här stanna vi icke!

— Alltså: uppbrott! Och återseende!

*

Riddar Karl Ulfsson hade gjort bekantskap med unga herrar i Rom, däribland en av familjen Colonna, som ju var kejserlig och därför hatade allt som kom från de påviske Orsini; men den svenske riddaren tillhörde ingendera partiet, och var lätt att umgås; blev därför inbjuden till Colonnas villa utanför Rom men glömde icke sitt ärende bland unga adelsmän och courtisaner. I tre dagar hölls en backanal i fornromersk stil, varunder Karl Ulfsson fick kunskapa; och på fjärde dagen tågade sällskapet in i Rom med damer och tillbehör. Den överstândna pesten hade

Digitized by Google

nämligen efterträtts av en lust att leva som yttrade sig i vilda utsvävningar; staden var övergiven för sommarhettans skull och det bullrande sällskapet passerade den lilla kyrkan San Prassede i närheten av Santa Maria Maggiore. Riddar Karl hade stannat efter med sin dam, vars häst krånglat, emedan en sadelrem råkat i olag. Riddaren steg av för att spänna om remmen, men hur han bar sig åt, så ville icke söljan bita i lädret. Damen blev otålig:

— Skynda på då, Carlino, Carlaccio! manade hon.

— Det är förgjort, förhäxat, svarade kavaljeren. Det är alldeles som om någon såge på mig med onda ögon.

— Jettatura! skrek courtisanen. Där står häxan, vi känner henne väl.

— Var står hon?

— Där vid kyrkdörren och tigger!

Hästarne började krångla båda två, och ville icke gå framåt, skyggande för kyrkdörren.

— Låtom oss gå till fots, föreslog riddaren och lyfte damen ur sadeln. Hästarne hitta nog hem själva!

Med sin dam under armen gick riddaren framåt gränden och skulle just förbi kyrkan, då en gammal men välklädd kvinna räckte fram handen att tigga. Courtisanen drog sin kavaljer i armen, varnande:

— Giv icke häxan något, hon har onda ögat!

Häxan måtte ha hört, ty hon svarade genast:

— »Tre ting äro mig svåra att känna och fyra kan jag icke utforska: Örnens väg på himmelen, ormens väg på klippan, skeppets väg i havet och mannens väg till kvinnan.»

Riddaren såg upp, ty han kände rösten; och i det-

Digitized by Google

samma släppte han courtisanen, stod stum och förkrossad.

— Är det du, min moder! Efter tjugotre år, och jag finner dig åter som tiggerska.

Fru Brigitta dolde sitt ansikte i änkedoket hon bar, ty hon ville icke se styggelsen.

— Rösten är min sons, men vem är denna kvinna?

— Ja, kära mor, hustrun har jag hemma, och när jag är på färdvägar, går jag vill ibland; men bättre det än brinna i stumma synder!

Damen hade flytt; mor och son stodo där, främmande, kalla. Slutligen hämtade sig den gamla.

— Du mitt sorgebarn, jag vet vem som skickat dig hit, och dina tankar har jag redan sett; jag ser nämligen vad människor tänker, och du tror jag är en tiggerska...

— Den tanken uttalade jag nyss, så det var icke svårt att gissa.

— Men du misstager dig, ty jag samlar endast allmosor åt ett kloster. — Vill du nu följa mig hem, så skola vi tala? Vi ha nog mycket att säga varann. Du och din kung, åsnan med harhjärtat, ni tror att jag förlorat minne och förstånd, och du är skickad att speja på mig, det är doktor Laurentius också, han går bakom oss nu och lurar, jag har inte sett honom, men jag känner att han går där...

Riddar Karl vände sig om, och doktorn gick verkligen där på ett stenkasts avstånd. Denna fru Brigittas förmåga att både läsa folks tankar och förnimma människors närvaro var känd, och dessa hennes färdigheter, jämte flera andra, såsom att skilja vän från

Digitized by Google

fiende genom lukten, hade nog bidragit att giva henne ryktet vara häxa.

Riddar Karl skulle hälst ha slutit sig till doktorn för att få höra nytt, men denne försvann i en tvärgränd, och modrens myndighet övade en oemotståndlig makt på honom.

Vid Campo dei Fiori eller Blomstertorget stannade de framför ett litet hus.

— Stig in, min son, sade gumman, men torka dig om fötterna, vi ha skurat, jag ser där är främmande för övrigt, biskop Alfons är min synnerliga vän, han är hemma i Spanien eljes, och ingen förstår mig så som han, men nu håller han Katarina sällskap; de ha fått vänta på mig.

De hade inträtt i en försal liknande ett klosterkonvent med svarta bord och bänkar, krucifix, altare och bokpulpet.

Systern Katarina, den sköna blonda, hälsade stelt och främmande på den världslige brodern, som skarpt hade klandrat henne att hon övergav sin man och sitt land för att söka en fåfäng ära i främmande omgivning.

Den spanske biskopen Alfons, med vilken Brigitta levde i galanterie spirituelle eller andligt äktenskap, var en skön svart herre med världsligt yttre, och han mottog den främmande riddaren överlägset, nästan högfärdigt.

— Ni talade om den nya ryktbarheten, började fru Brigitta vändande sig till de hemmavarande, om Katarina från Siena, kan jag se. Ja, nu känner jag henne, råkade henne i San Prassedes sakristia, men utan att vilja förringa hennes värde som helig per-

Digitized by Google

son, må jag bekänna, att hon föreföll mig icke vara samma andas barn som jag.

Biskop Alfons syntes i dag riden av motsägelsens anda, eller ville han begagna den heliga från Siena för att hålla fru Brigitta nere, nog av, han tog sig för att plädera den italienska sierskans sak.

— Min ädla väninna, började han och strök fru Brigittas hand, den unga Katarina av Siena är mycket, mycket långt kommen på helgelsens väg, och dina restriktioner vid hennes bedömande synas mig icke dikterade av kristlig kärlek. Tänkom oss, mina vänner, denna Kristi brud avlade det eviga kyskhetslöftet vid åtta års ålder...

Riddar Karl, som man negligerat, satt i ett hörn och höll på att somna, men han måtte just nu ha erinrat sig den lustige Giovannis uppbyggliga samtal, ty han dolde sitt ansikte med ena handens fingrar...

— Och, fortfor spanjoren, sedan den tidigaste ungdomen har hon endast levat av örter, aldrig ätande kött...

— Ja, bröt fru Brigitta av, det där ha vi hört...

— Vänta lite, vänta; men numera äter hon aldrig någonting!

— Vad lever hon på då?

— Hon lever endast av nådemedlen som hon anammar tre gånger i veckan. Men därför kan hon också med skäl kalla sig Kristi brud, och hon har bytt hjärta med Försonaren, med den verkan att hon blivit benådad med de fem sårens tecken...

— Det såg jag icke...

— Men, mina vänner, denna ängel, ty det är hon, har redan som ung upptäckt det farliga missbruket av tungan, och därför talar hon aldrig...

Digitized by Google

— Är det åt mig det där? Du är älskvärd i dag, min Alfons, men gå på du, jag kan tiga.

— Hon talar aldrig annat än vid bikten.

— Skriver hon då?

— Ja, hon skriver, och därför behöver hon icke tala; hon har redan skrivit fem band, och däribland innehållas hennes brev till den helige fadren i Avignon...

— Jaså, hon håller på med det också?

— Med uppmaningar att återvända till Rom.

— Har inte Francesco Petrarca också hållit på med den saken?

— Jo, han var den första och största!

— Du glömmer en till... gissa vem?

— Jag har icke glömt dig, min väninna, men jag ville pröva dig. Du höll icke provet, du föll för högmodets dämon, och för avundens! Avunden är din skötesynd! Fy, Brigitta, fy! Gå nu i skamvrån och straffa dig.

Den sjuttioåriga kvinnan lydde som ett barn; hela hennes liv hade varit en oavlåtlig kamp mot ovanligt dåliga anlag; hon kämpade, men föll regelbundet tillbaka, straffade sig, och återföll.

Nu gick hon till pulpeten, tog fram något ur lådan och stoppade i munnen.

— Där har du, elaka tunga, för ditt tanklösa sladder.

Det var den äckligt bittra gentianan eller baggsötan, varmed hon tuktade sin tunga.

Därpå tände hon ett vaxljus, och sedan detta brunnit en stund, blottade hon sin arm och lät vaxet drypa på densamma.

— Där har du för din avund, du stygga Brigitta;

Digitized by Google

där har du för ditt högmod, och där för din olydnad. — Nej, se Karl sitter och sover; mitt sorgebarn, min förlorade son.

Karl sprang upp, ruskade sömn och rus ifrån sig och ställde sig vid öppna fönstret, som vette åt Blomstertorget.

Där fanns något som ådrog sig hans ivriga uppmärksamhet, och det märkte fru Brigitta, vilken dock trodde det var blomsterflickorna.

— Vad ser Karl efter? frågade hon.

— Icke det du tror; jag ser en hop unga herrar som stå i rader och betrakta detta fönster, och de bära blommor i händerna.

— Jaså, de stå där ännu.

— Är det min syster de vänta på, så skall jag snart avfärda dem, utbröt riddar Karl och slog på svärdet.

Fru Brigitta stängde fönstret och innanluckorna, så att det blev halvmörkt i rummet; och vändande sig till dottern:

— Du skall klippa av ditt hår, och jag skall sota dig i ansiktet; så upphör detta löpande. Är det icke som om jag ägde en tik i huset? Natt och dag sitter det ungherrar i rader utanför och med hängande tungor...

— Stilla din vrede, Brigitta, sade spanjoren; och låt mig nu gå; du har att tala vid din son.

Biskopen reste sig och gick åt dörren. Fru Brigitta följde och tog ett ömt avsked som icke var moderligt åtminstone. Därpå återvände hon och intog platsen vid kortändan av bordet som om hon sutte domare.

— Nå, Karl, började hon, säg nu ditt ärende.

Digitized by Google

— Får jag göra en fråga först: Vilka avsikter har du med din vistelse här?

— Att tjäna Gud!

— Det gjorde du lika bra hemma i ditt land; och bättre, ty du har försummat dina modersplikter då du satte ut dina små barn i kloster, skiljande dem från föräldrar och syskon.

— Jag har högre plikter dem du ej förstår.

— Jo, jag förstår att franska kungen skrattade ut dig, när du skickade biskop Heming för att läxa honom därför att han förde krig mot England; men du förstår icke att fransmannens krig är heligt krig, då han söker befria sitt land från främmande inkräktare.

— Skrattade han?

— Ja, han skrattade.

— Då skall jag straffa honom!

— Men när du straffar konungar, så skall du icke använda förtal och lögn. Det var du som med dina falska profetior narrade konung Magnus till ryska korståget, och när det misslyckades, så förtalade du honom.

— Vad vet du om mina profetior?

— Jag vet att du siat det Magnus' efterträdare fanns infödd i Sverige. Nu fanns han i Mecklenburg likvisst och heter Albrekt.

— Du känner icke min ställning och mitt rykte härute i stora världen, och du underskattar din mor.

— För tre dagar sedan visste jag icke, men nu vet jag. Jag vet att folket anser dig vara häxa, att de förföljt dig på gatan, och att ungherrar löpa efter din dotter; att du gjort dig löjlig med dina straffpredikningar mot påvarne i Avignon, vilka den store Petrarca hållit före dig. Jag vet att ditt oskyldiga

Digitized by Google

förhållande till biskop Alfons givit anledning till vanvördigt tal; du är sjuttio år och leker galanterie med en man; det är mig vidrigt och alla andra en galenskap. Men jag vet även att du söker bekräftelse på din egen ordensregel för Vadstena kloster. Nu vet du att inga nya klosterordnar få stiftas, därför söker du kringgå detta förbud genom att få din regel in under augustinernas. Att munkar och nunnor bo tillsammans har alltid visat sig medföra olägenheter dem du känner, men du vill att abbedissan skall härska över män, och det är kärnan i hela din själviska strävan. Härska, trampa, det var hemligheten i ditt liv. Och nu bör du veta att du där hemma är misstänkt eftersträva kronan för din släkt, att du konspirerar mot konung Magnus, genom dina uppenbarelser, där du bland annat talar om hans fula frejd, då det är du som förtalat honom. Men ditt högmod, ditt andliga högmod har även väckt tvivel om du äger ditt fulla förstånd. — Ja, din klosterregel säger du vara »direkt och uteslutande dikterad av Kristus, medan alla föregående regler skrivits av människor». Menar du dig vara heligare än Sankt Bernhard, då får du ändra ditt leverne och framför allt din inre människa, om du kan; och eftersträvar du beatifikationen, som här påstås, så bör du lära dig kristendomens första och enklaste dygder: sanningskärlek, ödmjukhet och lydnad. Nu har du fått mitt ärende, mor, och nu kan du begrunda vad du hört.

— Jag har icke hört ett ord, svarade sierskan; mina öron äro skyddade för allt oheligt och fåvitskt tal; ty dem renom är allting rent...

— Nej, den smutsige kan icke se smutsen, utan finner allting rent.

Digitized by Google

— Emellertid gör du dig i ordning och följer på resan till den Heliga graven.

— Nej, det gör jag inte, mor; men till Neapel skall jag följa min syster för att vaka över hennes ära...

— Hörde du inte vad jag sade! Du skall till Heliga landet och korsfästa din gamla människa, eller...

— Du vill väl icke ge mig ris heller?

— Nej, du skall dö!

Riddaren Karl, som under denna sittning lärt modrens stridskonst, att icke svara på tal, begagnade lärdomen.

— Alltså: när syster reser till Neapel, så sitter jag upp på min häst; jag är nämligen inbjuden till drottning Johanna, som lär vara ett intagande fruntimmer.

— Är du?

— Ja, genom familjen Colonna.

— Känner du den skurkfamiljen?

— Inte så grova ord, heliga kvinna; Orsinis rykte är icke bättre.

— Han umgås Colonna, sin mors fiender! Förbannad vare den stund jag födde dig!

Nu vaknade Katarina ur sin dvala och sprang upp.

— Banna icke, du hädar Gud; om någon hörde oss! Du ser ut, mor, som en furie; ni får icke tala så, jag kan icke lida höra...

— Vill du råka din svärson, doktor Laurentius? avbröt riddar Karl.

Digitized by Google

— Nej, inte den spejaren, kvacksalvaren, charlatanen...

— Väl, så skall jag se honom! Och nu är mitt ärende framfört. Farväl!

*

Doktor Laurentius och riddar Karl sutto åter tillsammans i härbärget, som återfått sin värd, sedan pestryktet dött bort.

— Summa summarum, sade doktorn, med galna kvinnor är ingenting att uträtta. Hela fru Brigittas strävan har intet för landet eller mänskligheten att betyda. Påvarne sitta i Avignon, därför att Frankrike vill ha dem där, för att kompensera tyska kejsarnes makt i Rom, och när den helige fadren är så gott som fången är det icke så lätt att flytta; för övrigt trivas de gott på platsen. Vad gummans kloster beträffar, så är det i sig själv onödigt, enär vårt land är översvämmat av dessa latmaskar, och både albigenser och valdenser ha lidit martyrdöden för sina uppror mot dessa överflödiga institut, vordna överflödiga sedan vi fått universitet i alla länder. Men huvudsaken för henne synes vara att få härska över män; chevaleriets kvinnokult har hon tagit på allvar och nu skall det förhatade könet bokstavligen ligga under härskarinnans fötter. Om hennes uppenbarelser, som mest innehålla elakheter och ineptier, är meningen här, att språk och stil äro ur bibeln, ur Taulers, Susos och Eckhardts fatabur; hennes biktfader Mattias har också översatt större delen av skriften — gumman kan intet latin. — Om hon blir kanoniserad en gång, vete fan, men omöjligt är det icke, om hon har lika mycket pängar som vän-

Digitized by Google

ner. Artigheten mot könet
och pandarer mer eller mi
tid tillhands. Men att hon ı
hon var fjorton år, celebre
barn, borde väl ligga emot h
som sagt, artigheten mot kör
åsna finner alltid andra åsna
tillfället stå dock icke hennes
faller alltför ofta för små fre
skapslivet, till och med på da
jakt; men kommer hon till H
gott stycke vunnet, ty Birger sk
där, och sedan har hon förspä

— Alltså, låtom gumman h
oskadlig. Jag följer till Neap
och du återvänder hem. Kostlig
jag skulle bli son till ett helg
fått det där ifrån att förguda

— Det är hedendom, gamn
dom. Apoteosen minns du, ända
blev förklarad gud, ända till uslin
Om jag skulle skriva mina upper
jag skildra världen som ett dårhus

— Och om jag blev förklara
riddaren, så skulle jag stiga ur g
med ord och gärningar att jag in

— Du vet icke var du slutar
vän signor Giovanni Boccaccio frå
är präst nu!

— Kors, är han präst! Ja, man

Svågrarne skiljdes, den ena för
den andra åt söder.

Digitized by Google

Fru Brigitta hade förestället sina barn för drottning Johanna i Neapel. Denna var nu över sina fyrtio år, skön ännu, kvick, bildad, älskvärd och med en indolens i väsendet, som påminde om en god människas överseende med mänskliga svagheten.

Riddar Karl hade genast fattat eld, i stället för handen råkat kyssa munnen, och detta hurtiga, barnsliga beteende hade särdeles behagat drottningen. Men fru Brigitta fick en annan syn på saken, då hennes Karl var gift för tredje gången och även drottningen var gift, för tredje gången, med Jakob III av Mallorca. Men ögonblicket var olämpligt för ett strängare uppträdande, ty fru Brigitta åtnjöt drottningens beskydd, hade mottagit penningar av henne och ägde löfte få följa ett neapolitanskt krigsskepp till Jaffa. Detta var emellertid en oförutsedd fara, som måste bekämpas. För dottern Katarina var numera intet att frukta, ty modren hade klippt av hennes hår och låtit solen bränna hennes hy, så att hon liknade en tatterska utan ett spår av den förra skönheten.

Med sonen började hon nu en varningspredikan i klostret Santa Croce där de voro härbärgerade. Men han förklarade ingen fara vara å färde, och han hade lovat bevista aftonens fest i Castel nuovo, där man för övrigt gav fest varje afton året om.

Modren låg på knä för Karl och bad honom stanna hemma, men han gick likafullt.

Castel nuovo, grundlagt av Karl I, låg vid stranden, med borgen på en höjd och trädgårdarne i terrasser med marmortrappor ända ned i sjökanten. Palatset, en öppen romersk villa med kolonnader, låg på första terrassen, där orangerna stodo hög-

Digitized by Google

växta med sina svarta löv och gyllene frukter. Den andra terrassen vara rosornas, den tredje var palmernas; den fjärde var blomstersängarnes, där nejlikor och liljor härskade; på den femte växte endast vin och meloner, och på den sjätte granatträden.

Nu om aftonen rådde vindstilla, men havet gick i sakta dyningar; månen stod lågt men fullgången; och i sydost rökte Vesuv, och det pinjeliknande molnet var på framsidan belyst av månskenet, men underifrån av kraterns röda eld.

Drottningen hade visat riddar Karl sina hängande trädgårdar, och hans barnsliga beundran av allt det nya intog hans dame; men han sade icke bara artigheter utan gjorde anmärkningar på det han fann bristfälligt eller eljes misshagligt.

— Ni är skön, mycket skön, sade han till exempel, men era ögon kunde varit något större; och ni skulle icke bära det blåa bandet i ert svarta hår. Er fot har jag sett, den är som ett barns, men era anklar har jag icke kunnat skönja ens i trapporna...

Drottningen skrattade och visade både anklar och smalben.

— Säg något ont emot dem, och jag får tio riddare att bryta lans för dem!

Riddar Karl erkände villigt den oförlikneliga skönheten och förklarade sig själv redobogen att simma över till Capri om hon fordrade detta vattenprov.

— Här är paradiset! utbrast den förtrollade riddaren.

— Och där är helvetet! svarade Johanna visande på Vesuv.

Digitized by Google

— Tror ni verkligen där är...

— Ja, visst är det! De gamla kände icke berget som eldsprutande, ty det började först kasta eld år 79, eller samma tid som Titus blev kejsare, han som förstörde Jerusalem.

— Tror ni verkligen...

— Ja visst tror jag, och dit komma alla onda människor.

Detta sade hon fromt, barnsligt som om hon aldrig gjort ont. Riddaren, som icke lärt behärska sitt ansikte, betraktade henne alldeles som om han visste det hon mördat sin första man, Andreas av Ungarn, men det förstod Johanna, och svarade själv på den frågande blicken.

— Ja, jag vet vad ni menar! Att jag dödat min första man! Nåja, det gjorde jag, men jag rådde icke för det; en ond ande väckte mitt hat, och så skedde det. Men ni skall veta att jag ångrat mig, fick lida mycken oro, och slutligen fick jag förlåtelse av påven — erlade böter, det var hela Avignon som var mitt; men påven Klemens låtsades köpa det, jag fick aldrig betalt, så att det är ingenting att tala om vidare; nu sover jag lugnt om nätterna, och Gud har förlåtit mig. — Har ni aldrig gjort något ont?

— Nej, svarade riddaren enkelt, inte vad jag vet. Och bara jag får äta och dricka ordentligt om aftonen, sover jag som en gris.

Drottningen skrattade:

— Tänk vad vi två skulle trivas bra ihop!

— Men ni är ju gift, människa!

— Man kan skiljas, svarade Johanna; och för resten...

— Jag är också gift...

Digitized by Google

Drottningen blev betänksam.

— Påven ger dispens... upplyste hon.

— Nej, tack! svarade riddaren. Men var är kungen då?

— Min gemål? Jag vet inte; ute på äventyr! Ser ni, vi tar det inte så strängt som ni, och i Avignon har vi lysande föredömen...

Riddaren hade flera gånger under samtalet kastat sina blickar inåt palatset för att se efter om gästerna samlats; men han såg inga; där var tomma salar.

— Ser ni efter gästerna? frågade Johanna; det kommer inga; ni är min enda gäst denna afton.

— Men vad skall folket säga om det?

— De säger ingenting, och de känner mig! — Men där kommer verkligen en, jag vet vem det är, han har nyckeln till lilla porten; giv mig en kyss innan...

— Jag tror mig också känna honom; är det icke signor Giovanni Boccaccio?

— Var har ni råkats? Talte han illa om mig?

— Vi träffades i ett härbärge, där en munk hämtade honom...

Den lille mannen trädde nu fram, men han var klädd i en dräkt som kunde vara en abbés.

— Förlåt, härskarinna, sade Giovanni; jag kom endast för att säga farväl, tacka er för det som varit och önska er att ni måtte förändra era tankar i samma riktning som jag.

— Vart skall du gå, stygge Giovanni?

— Till Florenz, att föreläsa...

— Ångrar du då din vackra bok Decamerone, som du skrivit för mig?

— Ångrar icke; men allt skall ha sin tid; denna

Digitized by Google

bok har haft sin, och nu kommer andra böckers tid, allvarligare som mannaåldern...

— Du har skickat mig Il Corbaccio; jag har läst den, men utan nöje; du är elak mot kvinnorna som skänkt dig så mycken glädje, och du predikar mot den sinnliga kärleken; vad menar du med det, min stackars vän?

— Jag menar den kärleken, som icke var Dantes till Beatrice eller Petrarcas till Laura...

— Det är sant, det är mycket vackert, och jag har ofta önskat vara föremål för en så upphöjd känsla, men jag är kanske icke värdig den...

— Ni, min drottning, har utan att veta det, varit länge föremål för en sådan hög känsla...

— Nej, nej, vem har kunnat älska mig så, en stackars liten kvinna?

— Det har jag! svarade Giovanni och störtade på knä.

— Du, du, kära gosse, och jag har intet vetat; men din Fiametta då?

— Det var något annat! Och därför övergav jag henne och hon mig.

— Kom, Giovanni, skall du kyssa mig på kinden, men sedan får du gå!

— Det vill jag inte; endast tänka på er!

— Hör ni, riddare, han har älskat mig som Laura, utan att jag vetat det, så lustigt! Men det är stort och vackert! Varför kan det icke alltid vara så! Farväl, Giovanni, nu får du gå, ty vi skola ro på sjön; glöm mig icke i dina böner, vi råkas en gång hos Gud i himlen, som förlåter oss våra synder såsom vi förlåta dem oss äro skyldige. Gå nu, min vän, vi ha lite bråttom innan månen sjunker.

Digitized by Google

Giovanni gick, utan bitterhet, utan avund, utan saknad, och han medförde sin kärlek till denna kvinna, som han älskat i hennes barnslighet, hennes omedvetande om skuld och synd.

Men riddaren och drottningen gingo ner till stranden och stego i en gyllene drake, ensamma, utan tjänare eller uppvaktning.

Båten gled och månen sken; drottningen talade och riddaren rodde.

— Är det vackert? sporde hon.

— Ja, naturen är alltid vacker, och här är så skönt att himlen icke behövde vara skönare för att locka.

— Icke sant? Men det är som i ett landskap av en mästare, däri en klåpare målat in figurerna; mänskorna äro fula, hur kommer det sig, då naturen är så härlig? Är det samma en som skapat båda?

— Ja, det lär ju vara. Livet är icke vackert, ni har rätt, och mänskorna bara plåga varann, lura på varandras fel, vänta på varandras fall; och det är icke nog för ens lycka att det går en själv väl, det måste även gå illa för andra, att man må ha det riktigt gott.

— Icke sant, ja. Det är nog så tyvärr! Jag har icke alltid varit i goda förhållanden; i tre år var jag borta härifrån och levde i Provence, min svåger, dåvarande, ungraren kom ju hit och intog borgen; sedan var det oroligt och eländigt; folket är alltid missnöjt och tycker inte om att man regerar; därför regerar jag så lite som möjligt, och när jag roar mig, ser de hälst.

De hade nu kommit ut ett stycke från land, dock skyddade av hamnarmen. Calvarieberget, förut osyn-

Digitized by Google

ligt, bortskymt av borgen, steg nu fram i månskenet, och de tre oerhört stora korsen tecknade sig mot himlen. Kristusbilden lyste vit från korset, vid vars fot stodo bilderna av Maria modren och Magdalena.

Drottningen betraktade en stund den hemska tavlan, varpå hon bad riddaren bemärka om där icke fanns folk uppe på berget.

— Jo, vid alla helgon; där kommer ett tåg nunnor med facklor uppåt åsen!

— Nu stanna de och ställa sig i rad med ansiktena hitåt.

— Det ser ut som om de siktade oss, eller slottet åtminstone.

— Alldeles som de ville tala oss till.

— Nu falla de på knä och sjunga, jag hör ända hit att det är en litania...

— Låt oss ro nedåt Posilippo, jag lider av det där; kan ni se om de bära kors också?

— De bära korset i ena och facklan i andra handen.

— Då äro de från Santa Croce, där er mor härbärgeras.

— Min mor! Aldrig får man ha någon glädje ostörd! Jag vet hennes förehavanden och känner hennes tankar ända hit; det gör mig beklämd, vi få ingen fröjd i denna afton; tror ni de sett oss?

— Min båt är känd, och jag fruktar Giovanni är med i det spelet.

— Det känns alldeles som de sköt på oss med bössor; fryser ni inte?

— Jag vill kvävas snarare; blir förstenad, stum...

— Då vända vi om! Tänk att mänskor kunna vara så elaka och störa ett oskyldigt nöje. Nu måste

Digitized by Google

vi vända, eljes väcker de
därinne som kan trolla; hc
— De säger att min m
baks i sin fåra nu vid sista
sant?
— Er mor är häxa, det
hon mycket fruktad.
— Kan de trolla gott ocl
— Nej, bara ont; men c
förstår dem inte. Gud är ju
men de där förlåta aldrig; kans
fastän de tro sig vara de frä
dårar, säger skriften. Ja, de äro
älskar dem! Se, nu börjar sjö
oss om de vill, ro fort i land!

*

Uppe på Calvarieberget hade
Croce gått ner, men fru Brigitta s
den vid korsets fot, mater Dolo
Gud att han skulle taga bort he
hellre än han skulle bli till förar
sin själ. Det var hennes sista ord.

*

Dagen efter låg riddar Karl s
Drottningens läkare, som skötte hon
finna annan sjukdom än tvinsot. Le
dryck nedsatte krafterna, och den jä
nen förtärdes, upplöstes och förlorade
Drottningen ville besöka honom, men n
blev spord, flyttades den sjuke en natt

Digitized by Google

sömnen, till ett lanthus på vägen till Posilippo, där han hölls dold.

När fru Brigitta fick veta att slutet nalkades, då först gick hon till den sjuke sonen.

Riddar Karl låg i sin säng med ansiktet mot öppna fönstret, varigenom han kunde se muren av kungliga palatset, topparne av de fruktbärande orangerna och röken från Vesuv.

Timglaset stod vid huvudgärden, sandkornen silade; men den sjuke väntade, icke att livet skulle förrinna utan att h o n skulle komma, hans hjärtas utvalda. Han hade skickat henne många bud, vilka icke blivit framförda.

Nu om aftonen hade han vaknat ur en slummer och kände en doft av blommor; han reste sig i bädden, såg en kvast av rosmarin vid huvudgärden och konturen av en kvinna som stod för ljuset.

— Älskade! viskade han och sjönk tillbaka, utmattad av sinnesrörelsen.

En kallsvettig hand fattade hans, en röst talade hårt, han såg att det var modren, och då vände han sig mot väggen.

När fru Brigitta märkte den fasa hennes närvaro framkallade, greps hon av smärta; och då hon såg hur den nyss så kraftiga mannen tvinat ihop till en barnkropp, fattades hon av ånger och förtvivlan.

— Min son, sade hon, du får icke dö.

Hon lade händerna på hans hjässa, hans panna, hans bröst; hon bad tysta böner; gav honom en drogue hon medfört och satte sig sedan vid sängkanten, talande:

— Du skall icke vara mig gramse, att jag slagit dig med helsot, jag ville endast rädda din själ.

Digitized by Google

Den sjuke, som återfått
livskraft, svarade:

— Vad högmodas du, a
och död stå i Herrans hand.
över mig, vore hon dig icke
ett förbråkat rö skall han ic
rykande veke skall han icke

— Tala icke hårda ord
annan har älskat dig så som

— Fruktansvärda moderskå
barn, som hedningarnes gud. I
mor och hem, när du drog länc
för din ärelystnads skull; du
syskon, skiljande dem åt; vet di
Har du frågat efter dem? Två
du kanske icke!

— Straffa mig, jag förtjänar
det lisar!

Riddaren syntes ha mottagit n
rens närvaro, och den hemlighe
tycktes hävas. Därmed mildrades
han fick medlidande med sin böd

— Gråt icke, mor lilla, du vi
gör så illa; du är ett oförståndigt
med och vi alla, men vi ha en fö
himmelen som leder alla våra dårska
utgång; snart är jag uppe igen...

— Tror du att du kommer upp, a
Då skall jag tacka Gud att han lyftat de
mitt samvete; ser du, Karl, jag visst
skulle höra min bön så, på det sätte

— Du har önskat livet ur mig, mo
har givit mig livet, det är ditt, tag de

Digitized by Google

— Nej, vid himmelens Gud, du skall leva, han vill ingen syndares död utan att han omvänder sig och bättras.

Så blevo de vid, straffande och tröstande varandra, tills fru Brigitta gick, med löftet att låta hålla en midnattsmässa för sonens tillfrisknande.

*

Följande morgon vaknade riddar Karl, till utseendet frisk, och när modren kom på besök, fann hon honom sittande i sängen.

Då tackade hon Gud som bönhört henne, och hon gladdes i sitt hjärta vara befriad från skuldbördan att ha dödat en människa i sina tankar. Detta kallades önskesynd eller viljesynd, och straffet var lika med det för dödssynd.

Sonen var med återvändande krafter vorden densamme som förr, skämtade och gladdes.

— När skall du resa till turkarne, mor? frågade han.

— När du följer! svarade modren.

— Det gör jag aldrig; men akta min syster för turkarne, de äro giftaslystna och räkna icke sina hustrur.

Fru Brigitta älskade icke sådant tal, och hon började så sakta att ångra det hon återkallat sonen till liv och hälsa.

— Jag tyckte mer om dig i går, sade hon. Döden gav dig in en hälsosam skräck, men nu är ditt världsliga sinne tillbaka. Den som kommer vid tjära, han besmittar sig därav, och du behöver en stark eklut för att bli ren.

— Ångrar du redan din ånger, moder? Din vrede

Digitized by Google

står som en stank i rummet och gör mig sjuk; låt kärleken råda och jag är åter frisk.

Nu hördes en röst utanför fönstret:

— »De som höllo vakt vid murarne, slogo mig, stötte mig och lyfte min slöja. Jerusalems döttrar, jag besvär eder: finnen I min vän, så sägen honom att jag är sjuk av kärlek.»

Riddar Karl lyssnade; hans anlete sken upp och han svarade:

— »Kom med mig från Libanon, min brud, fly bort från Amanas spets, från lejonkulorna, från leopardbergen. Mitt hjärta har du tagit, min syster, min brud!»

Rösten svarade:

— »Vart är din vän gången? Vart har din vän vänt sig? Vi vilja söka honom med dig!»

Fru Brigitta hade känt rösten; hon stängde fönstrets luckor och hastade till dörren att rigla den, då hon hörde steg ute på förstugans stenar.

Nu knackades sakta, milt, hopplöst, och drottningens röst hördes åter:

— Låt upp dörren, fru Brigitta, jag är drottningen, men lägger min makt härutanför, min krona, min ära. Jag vill intet ont göra, hellre ont lida; jag är en svag kvinna, jag vill säga farväl åt en vän, som var mig kär, förvägra icke min bön.

Fru Brigitta hade en svår kamp, ty i drottningens hand låg hennes äregirighets dröm, resan till den Heliga graven; men drottningen läste hennes tankar genom den lyckta dörren:

— Tron icke, fru, att jag hämnas, jag är icke sådan, jag håller mitt löfte likafullt; jag hotar icke, jag ber...

Digitized by Google

Då föll modren på knä, lyfte händerna som om hon ville riva ner himmelens ljungeldar över huset; och hon bad, bad återigen att Gud skulle taga hennes son. Och under bönen föll sonen i en vanmakt, ängslades och förlorade krafterna.

Men genom dörren hördes den lilla kvinnorösten:

— »O att du vore min broder, att du hade diat min moders bröst. Jag finge då kyssa dig och ingen skulle häda mig. Lägg mig som ett signet på ditt hjärta, ett signet på din arm, ty kärlek är stark som döden, dess nitälskan är hård såsom dödsriket, dess glöd är en elds glöd, en Herrans låga...»

— En helvetets glöd är din kärlek, sköka! rasade modren innanför dörren. »Och jag fann något som är bittrare än döden: En kvinna, vilkens hjärta är nät och snaror, och vilkens händer äro bojor! Förbannad vare din ingång och din utgång, förbannad vare din livsfrukt och din jords frukt; och din himmel som är över ditt huvud skall bliva såsom koppar, och jorden som är under dig bliva till järn; Herren skall låta damm och stoft regna över ditt land; Herren skall slå dig med Egyptens bölder, med svullnader, med skabb och skorv, Herren skall slå dig med vanvett, blindhet och sinnesförvirring...»

Hennes raseri kom munnen att fradgas och hon föll på golvet, men ägde nog kraft att krypa till dörren, vid vars tröskel hon lade sig på vakt.

Men ute i stenfarstun låg den lilla drottningen och kvidde, ty hon förmådde icke mer tala.

Och så lågo de där en natt och en dag utan att tala, endast lyssnande på varandra. Under tiden blev riddaren på sin säng, utan sans och besinning. Men när modren reste sig ur sin långa dvala och kom

Digitized by Google

till sängen, låg han död. Och hans läppar logo mot henne, förlåtande, beklagande, överseende.

Men modren föll på knä och tackade Gud som räddat hennes son.

Tre dagar efter begrovs riddaren och lagmannen Karl Ulfsson i klostret Santa Croce. Fru Brigitta var närvarande; stolt, hård, med torra ögon. Det var en segerfest hon firade.

Drottning Johanna sörjde en tid, men blev straxt därpå änka och gifte om sig fjärde gången. Blev förståndig med åren, regerade i vishet, älskad av folket, men dog bannlyst av Urban VI och strypt ihjäl av Karl av Durazzo, år 1380.

Fru Brigitta blev som bekant förklarad helgon efter sin död och fick Vadstena kloster upprättat. Det låg mycket emot helgonförklaringen, som skedde 1391, och bland motståndarne märktes Johannes Gerson, den store Pariserteologen. Och redan 1403 måste första abbedissan Ingegerd, Brigittas dotterdotter, avgå från platsen, anklagad för egenmäktig förvaltning, förfalskning av klostrets handlingar och lättfärdig vandel. Undersökning skedde enligt påvlig befallning, och anklagelserna befunnos grundade, så grundade att Martinus V slungade en bulla mot Vadstena kloster och förbjöd könens sammanboende. Vid reformationen indrogs klostret, och byggningarne förvandlades småningom till kurhus och dårhus.

Så förgicks hastigt nog det stolta företaget att upprätta kvinnoväldet i norden. — »Vad krokigt var kunde icke bliva rätt; och si, det var allt fåfänglighet och jagande efter vind.»

Digitized by Google

ANDRA SAMLINGEN

Digitized by Google

Digitized by Google

Kungshamns-gisslan.

I högsommaren 1518 rådde mycken rörelse i Franciskanerklostret på Gråmunkeholmen. Kristian II hade nyss blivit slagen vid Brännkyrka och låg nu tillbakadragen i befästat läger på Södermalm, då och då frestande ett utfall eller en landstigning. Det öppna klostret på Gråmunkeholmen hade därför blivit befästat, och munkarne voro nödsakade taga emot besättning att inkvarteras. Guardianen hade rasat, men under vapnen tiga lagarne. Riksföreståndaren unge herr Sten var också vorden så folkkär och mäktig efter de lysande segrar han vunnit vid Duvenäs året förut och Brännkyrka nu, att han vågade taga sig friheter mot de eljes fridlysta gråbröderna, vilka han visat upp till dominikanerna vid Järntorget att gästa. Men dessa tvenne ordnar voro fiender, och när de råkade ihop var alltid strid att påräkna, en strid som spred en välgörande frid utomkring i stat och samhälle. Klostergården var nu fylld av svenska och utländska krigsmän; de senare voro dels tagna fångar, som gått över, dels överlöpare, nu i svensk sold, vilka flytt från Kristians läger, emedan de höllo på att svälta ihjäl. Där funnos fruktansvärde sachsiska ryttare, skottar som längtade hem, sturska fransmän, preussare, holsteinare, men inga danskar, ty

Digitized by Google

dem kunde man icke lita på
som arbetare på slott och bo

Ini konventssalen satt rik
den yngre med sina bästa
Vid hans sida syntes den åtti
Gadh, vald biskop i Linköping,
av påven; därnäst riddaren G
som fört riksbaneret vid Bräni
till Töresö, Lars Siggeson Spa
Göran, Bengt Nilsson Grip av
märkta män, alla i släkt med v

Doktor Hemming, som medf
den visaste i sällskapet, talade so
längst:

— Mitt under det staden beläg
som icke slippa in, ha vi öppnat vå
tor Johannes Angelus, kallad Arcin
säljer avlat åt Leo X för Peterskyrka
det betyder mindre, emedan tiderna
försäljningen ingenting inbringar. M
annan omständighet, som innebär en
jag känner krämaren från äldre tider,
rarne veten, jag var kammarherre och
— skam till sägandes — hos hans hel
der VI...

— Det borde doktor Hemming ald
avbröt Olof Ryning.

— Ganska sant, Alexander var en
hade tre juveler till barn, Giovanni, Ces
crezia; förlåt gubbens talträngdhet, men de
boldus, arkidiakon i Arcisate, har förut prej
det månde han ha gjort! — men sedan har
hållit sig länge i Danmark och därstädes

Digitized by Google

Kristian samt mottagit hemligt uppdrag av honom. Med ett ord, fienderna ligga utanför staden, men vi ha fienden mitt i staden.

— Käre doktor, svarade nu herr Sten, ni ser då alltid det mörka...

— Men jag ser rätt, även i mörkret, och alltid; har alltid gjort det; men I, herr Sten, viljen alltid se ljust, därför att det är gladast; ert saktmod, som jag eljes prisar, liknar ofta tankelättja, ert ädelmod högmod, och er goda tro på allt ont påminner mycket om enfald. I hundra år ha vi lärt känna danska seder, men ändå haven I intet lärt.

— Vad har påvens legat med danskarne att göra?

— Jag ville icke såra er med att frambära andras orenlighet, men nu nödgar I mig! Se detta brev, från konung Kristian till titulus Angelus, men vredgens icke på mig för skamligheterna mot er person; jag vill icke överbringa papperet med bara händerna, därför lämnar jag det så här.

Doktorn svepte en flik av sin rock om skrivelsen när han räckte fram den.

Herr Sten tog brevet på sin dart och läste det. Ömsom röd, ömsom vit blev han.

— Jag är bannlyst, och I, doktor Hemming, det visste vi; Sveriges rike är förklarat i akt av kejsaren, det vet vi; men har denne legat i uppdrag att under det heligas skydd söka undergräva vårt anseende och arbeta för danskarne...

— Ja, det har han; och i bykyrkan denna morgon har hans kramhandel fått stor tillslutning, ehuru pängarne icke blivit så många. Han har hållit förbön för ärkebiskopen...

— Förrädaren, statsfången?

Digitized by Google

— Ja, för rikets fiend
sade amen!

— Kan vi få ut honom

— Icke med våld, ty c

— Finns något annat s
rådsnäll.

— List lyckas med listig

— Det vill jag icke, det

— Det skall I heller ick
oroa ert samvete; men giv
legaten snart vara vår man;
känner Leo X, jag känner Kris
niskorna, himmelens höjd och
handla?

— Men endast rätt!

Här avbröt Gustav Vase, so
bultar:

— Doktor Hemming kan s
han är nog mannen underhandla

— I menar det brev jag skrev
namn, då han var död. Tacken
sute icke herr Sten här som rik

— Han har ett italienskt san
ming, inföll Lars Siggeson.

— Allt för mitt fosterland, al
heder och tro, ord och ära!

— Skola vi två våra händer och
ming Gadh handla efter gottfinnan
bästa? framställde herr Sten.

— Han må handla! svarades a

Doktor Hemming gick ut i sta
hopsjunkna gestalt och oansenliga yt

Digitized by Google

made klädsel gjorde att han icke blev uppmärksammad när han vandrade genom gränderna ner till Saltsjöhamnen.

Birger Jarls stad, som varit färdig nu i hundra år, hade dock lidit av de eviga fejderna och icke minst av eldsvådor. År 1435 brann en tredjedel av staden från Skomakarporten till Gråmunkegränden. Året därpå, Engelbrekts dödsår, brann Klara kloster. Året 1495, då pesten tillika dödade 18,000 mänskor, lär en fjärdedel av staden ha brunnit, och 1501 avbrändes femtio hus av danskarne som då innehade slottet, vilket doktor Hemming nogsamt mindes, ty det var han själv, biskopen, som intog Stockholms slott.

Nu hade han nått Söderport, som var illa åtgången av Kristians belägringsarmé, och han kunde på södra åsen skönja danskarnes läger, där eldar brunno. Men dit hade han intet ärende, utan han styrde sina steg ner åt hamnen, där hanseaternas varuhus och brygga voro belägna. Emot förmodan fann han gårdsporten öppen och lövprydd. Gården, som eljes var bevakad av onda hundar, låg stilla och lugn, men nere vid bryggan syntes en samling av de comptoriske som firade någon fest, med narrar och andra upptågsmakare; lyftkranarne voro klädda med granris och på ett förtöjt skepp pågick något rumor.

Doktorn var icke i feststämning och led icke av nyfikenhet, därför tog han av in i varuhuset. När han icke såg någon människa där, gick han vidare och kom in bland varubalar i ett magasin, som upplystes av lyktor. Han nådde en källarhals, steg utför trapporna, kom ned i en välvd källare, där vinfat lågo på lavetter som stora kärrebyssor. En stor svart katt kröp fram och strök sig mot gubben, vände därpå

Digitized by Google

och smög först rätt fram,
försvann.

Nu hördes röster dåna
avbalkat rum visade sig i
Doktorn hade funnit den l
hörde en främmande röst, b
synta tillfället få höra mäster
en del angelägenheter. Den
de comptoriske hade nämligen
att alltid låta den audienssök
hemligheter, under det han be

Gömd bakom en åm, son
stod doktorn och åhörde följar
okänd och hanseatchefen.

— Den nya handelsvägen ha
jag än en gång!

— Himmels tausend, vad ha
Colombo och hans indianerland a

— Jo, det kommer guld därifr
redan bankerna i Amsterdamp oc
sälja för att icke gå bankrutt, oc
Augsburg darrar.

— Fugger, påvarnes bankir, är
och han har narrat mig förskottera
på hans förbannade krämeri... Då

— Vänta lite, mäster Kort, har
legaten?

— Visst har jag hans förbindelse
sex tusen mark Hamburg courant, me
fått in mer än ett tusen i Stockholm, oc
aktar han sig att gå, så länge dansken

— Men han är ju vän med dansken

— Han vän? Johannes Angelus A

Digitized by Google

bara vän med sin buk; får han en biskopsmössa och sina femtusen mark, så är han vän med den ädelmodige givaren; heter han Trolle i dag, kan han heta Gadh i morgon. Men jag önskade jag ägde mina fem tusen själv i säkerhet; Gottes willen, att jag var ett sådant eselshuvud.

— Men ni har ju skuldsedeln?

— Vad kan jag med den? Ingenting, så länge de andliga icke kunna sökas för världslig domstol...

Nu gjorde sig doktor Hemming i ordning att med en hostning giva sin närvaro tillkänna, då raska steg hördes på källarens golv; en ung man, klädd som en tysk magister, kom utifrån och styrde rakt på hanseaterna, som tystnade och lyssnade.

— Vem där? ropade mäster Kort.

— I kännen mig, förlåten om jag stör.

— Magister Pedersen, tror jag, Olaus Pedersen! Välkommen hem!

— Jag vet icke om jag är så välkommen, men jag ville först hälsa er och tacka för all välvilja under mina studieår i Leipzig och Wittenberg...

— Ni kommer från Wittenberg senast; då har ni stora nyheter, magister.

— Ja, i sanning: så stora att...

— Sitt, för allt i världen, och förtälj, unge man; min vän mäster Brems kan höra och tiga.

— Nåväl, kejsar Maximilian är döende...

— Då blir Fredrik den Vise sachsaren kejsare! Och det är kung Kristians morbror! Då ha vi ett basiliskägg...

— Nej, så är det icke! Fredrik är alltför vis att vilja bära kejsarkronan; däremot har Maximilians sonson alla utsikter...

Digitized by Google

— Karl, den femte! H
värre än den första, ty han
— Väl, men det har re
kommer att vända upp och
Luther har uppträtt mot av
— Mot avlatshandeln ..
— Jag var själv med, nä
på slottskyrkans port i Witten
land i lågor.
— Vad gäller saken då?
— Lös från Rom, helt enke
— Gärna! Det var myck
något om avlatshandeln. — Br
— Luther började med avl
har icke sagt amen än! Emeller
mig på resan. När vi kommo ut
storm; vi drevos mot Gottland, le
kastades i land. I Visby satt Seve
slottet; men ute i staden var sto
såldes syndernas förlåtelse, och
överflödade på platsen, så plocka
mycket man ägde. Jag var just i lut
upp på trappor och avvisare, predika
var nära bli ihjälslagen; men se,
hagade herr Norrby, och jag blev ta
— Ni är en farlig man, mäster
är ju i sig själv fördömlig... men
och som sådan är jag förlorad!
Doktor Hemming längtade icke e
nior över de fem tusen mark, och so
ärende i fullo uträttat, smög han sin vä
till slottet för att råka riksföreståndar

Digitized by Google

Ute på norra udden av Valmundsön (Djurgården) ägde herr Sten en slottsladugård som låg i skydd av Blockhuset. Sköna boskapshjordar gingo där i bet på feta ängar, som sträckte sig ner till stranden med dess fiskarstugor. I lustgården intill hade riksföreståndaren slagit sig ner, under det hans hövitsmän sutto i Blockhuset hållande ett öga på kung Kristians flotta, som nu låg snett emot vid Kungshamn. Lägret på Södermalm var nämligen uppbrutet och de danske inskeppade, väntande på vind för att segla hem; men Kristian var likså förföljd av motvind som en gång i tiden Erik XIII varit, och hans proviant var länge sedan slut så att knektarne flydde ifrån honom.

Nu i augusti månads slut gick herr Sten en solig morgon utanför det lilla stenhuset på badhusbryggan och såg ut över den blåa fjärden. I stranden stod ett stekarhus, ur vars skorsten det rökte, och inifrån hördes glada visor av tjänarne som kärnade smör och ystade ostar.

Då kom uppifrån trädgården husets fru, den sköna Kristina Nilsdotter Gyllenstierna, med en femårig son vid sidan och en ettårig vid barmen.

— En välsignad morgon! hälsade herr Sten.

— Och ett välsignat år, min make! — Äng och åker ha aldrig givit så; visthusen fulla, ladorna digra; bärande träd bågna av frukt... Give Gud alla hade lika gott som vi...

— Jag hörde en främmandes röst i köket, vem var det?

— Det var — ja, det var en dansk!

— Kristina, alla danskar äro våra fiender...

— Icke denna, Sten; det var ett lik... Du vet att de har hungrat däröver, och du skulle hört denna

Digitized by Google

berätta... han bad att få bli fånge... vredgas icke; jag gav honom äta och skickade honom med en knekt till Blockhuset. Kungen själv har svultit, både av brist och av sorg.

— Sorg? Kan den sörja? Vem sörjer han?

— Vet du icke att hans Dyveke är död, och Torben Oxe halshuggen såsom misstänkt att ha stått i olovligt förhållande till henne.

— Är Dyveke död? Stackars Kristian... icke därför att jag vill försvara denna råhet, då han var lagligt gift med den goda Isabella och höll en frilla i huset; men jag tänker att han älskat Dyveke, och jag kan känna hur han skall lida... förstår du, när man själv är lycklig, plågas man mer av andras olyckor. Ja, i denna stund då solen lyser på oss, oss fyra, då himlen är så blå och vattnet så lugnt, skulle jag kunna önska gott åt dem därute...

Han pekade åt andra stranden, där fiendeskeppen lågo mörka, livlösa, med hängande segel och flaggor.

— Du uttalar mina tankar, Sten, och tro mig, lite godhet skulle kanske hjälpa mer än krut och lod...

— En slagen fiende kan man bespisa, men en oslagen icke... jag skall skicka ut en skuta med livsmedel på försök. Finns där något gott hos den onde mannen, så skall han visa det då! Jag vill göra't.

Herr Sten vände och gick uppåt trädgården för att ge befallning om livsmedlens anskaffande, då han fick se en tiggargubbe komma larvande emot sig. Men vid närmare betraktande tyckte han sig känna den lilla hopfallna gestalten.

— Doktor Hemming! utropade han.

Digitized by Google

— Det är jag, viskade gubben; får jag sitta, så skall jag tala, ty jag är döende av trötthet.

Han satte sig på en bänk, slöt ögonen.

— Jag har lyckats! var allt han kunde säga, tills vanmakten gått över.

— Men var har ni varit i tre dagar?

— Överallt! — Jag har köpt avlatskrämaren för tio tusen mark.

— Var tog ni dem?

— Jag tiggde, av alla rikets stormän, fäderneslandets vänner.

— Var legaten nöjd med summan?

— Han hade förskingrat medel, repet om halsen; jag köpte en skuldsedel; han föll i synden, skrev i min närvaro ett brev (som jag kopierat) till påven, och bedyrade att Gustav och Erik Trolle voro skurkar, att kung Kristian var vilseledd och att I, herr Sten, endast handlat lagligt och ärligt.

— Det med Trollarne var ju anklagelsens kärna... och orsaken till vår bannlysning; därför tack, doktor Hemming, och särskilt för ert tillvägagående, som från er sida icke är klandervärt, men från legatens... avskyvärt.

— Men, herr Sten, jag måste locka honom med ett löfte också!

— Vad har ni lovat?

— Ingenting! Det var en förespegling, eller ett falskt löfte.

— Ni är ryslig...

— Jag lovade, eventuellt, att han skulle få ärkebiskopsstolen i Uppsala efter Trollen!

— Hur kunde han inbilla sig det?

— Jag hade ett prejudikat. I minns väl, att när

Digitized by Google

påven anno 1513 vägrade att bekräfta mitt val till biskop i Linköping, samme påve, det var Julius, gav Linköpingsstolen åt spanjoren Jacobus Arborensis, romersk kardinal för resten. Språket låg honom emot, och Brask fick mössan — det behövde inte Arcimboldus veta.

— Kan lögn och bedrägeri gå fram i världen, då har ni gjort ett mästerstycke.

— Tacka mig ni sluppit, ty nu har legaten rest, söderut!

— En samvetsfråga, doktor Hemming! — Om ni såg er fiende svälta, skulle ni ge honom mat?

— Mat? Gift skulle jag ge honom, råttgift! Är det Kristian ni menar? Det är ingen människa, det är en djävul, men som alla tyranner har han fått en satans kvinna som tyranniserar sig. Dyveke är död, men mor Sigbrit lever, krögerskan-kopplerskan är riksdrots i Danmark och hundsvotterar tyrannen, ja, det är hon som skall få honom från tron och rike en gång.

— Hur kan en sådan stark man låta regera sig av en kvinna?

— Han låter icke, men Gud Fader tillåter det; Herren i himlen har givit despoten i satans händer. Han behövde bara öppna ett fönster i slottet vid Amagertorg och vinka, så skulle häxan kastas i sjön, så hatad är hon.

— Varför gör han icke det?

— Han kan icke, ty han är förhäxad.

— Gå in i gäststugan och vila er; jag skall ner till Blockhuset; sedan råkas vi alla vid middagsbordet.

*

Digitized by Google

Om aftonen samma dag stod riksföreståndaren på Blockhusets torntak med sina hövdingar och betraktade danska flottans manövrer vid Kungshamn. En svag nordan hade givit vind i seglen och kungsskeppet med konvoj styrde in i Skurösundet, kvarlämnande dock tvenne svåra galioter.

— Nu går han till Dalarö och Älvsnabben, sade Gustav Vase; I skulle aldrig ha givit den fågeln mat, så hade han icke flugit.

— Dröj lite, herr Gustav, så må vi se om han icke säger tack för maten. Sviker ej mitt öga, så kommer en båt från galioterna styrande hit.

— Jo, den kommer, bekräftade Lars Siggeson, och med vit duk på förstången.

— Håll då kartoverna i ordning, sade doktor Hemming, ty med juten och djävulen skall endast underhandlas med krut. I sextio år har jag underhandlat med danskar, och varje gång blivit slagen; men kom jag med lans och lod, så blev han slagen. Stockholm tog jag in med byssor och kulor; Kalmar tog jag också, men då ägde vi bara stenar att kasta, och det gick ändå. Men mulbändas med jutar, nej:

»Svenske män, I vakter eder än
för brev som de daner skriva!»

Herr Sten gick ner i stranden för att sända ut båt mot danska parlamentären och han följdes av sina paladiner.

Sveriges riksföreståndare, ännu icke trettioåring, högväxt, blond, blåögd, mera bonde än herreman, gjorde icke det starka intryck av härskare; han var alltför obevakad, lätt att påverka; hans saknad av sund misstro kunde härflyta av bristande erfarenhet;

Digitized by Google

hans böjelse att tro alla on
ur begäret att njuta fred
känslighet för andras lid
svagare motståndskraft m
den siste riddaren, men i
födelse av hedendomens
riddarens ömhet för de sv
dast leda Sveriges öden p
han i rådskammaren lät b
lögnare.

När nu danska parla
ett bösshåll från Blockhu
ut från land under kartove
lämnades och fördes i land
tog och öppnade detsamr

När han läst en sida
rörelse; men doktor Hem
och lät med ett mummel t
ord och avsked.

Herr Sten läste slut,
ifrån sig, utan stoppade

— Doktor Hemming,
mänsklighetens vägnar att
är icke den I tror, han ä
alla de känslor man vill
riddersman. Han är tacks
givit en nödställd, han är
het; han lägger ned vapne
med det folk som lärt ho
härtighet.

— Vad önskar han?
utom sig av raseri.

— Han önskar underl

Digitized by Google

stund att möta honom i Dalarö eller i Österhanninge kyrka.

— Herr Sten, i Jesu namn . . .

Mera kunde icke den gamle biskopen och härföraren få fram, ty han blev mållös. Men Gustav Eriksson fick fatt i orden.

— Herr Sten Sture, om I stiger i denna båt, så gå vi i nästa ögonblick in till Stockholms stad och rådstuga, och där välja vi ny riksföreståndare!

Alla herrarne instämde med en mun. Men herr Sten vidhöll, gripen av sina känslor.

— Låt oss läsa brevet, föreslog doktor Hemming, som ägde största anseendet, såsom den äldste och den där varit alla de unga herrarnes lärare i både lärdom, statskonst och krigskonst.

Motvilligt lämnade Sturen kungabrevet; herrarne gingo avsides att läsa och rådslå.

Kristian, upplöst av sorg över sin Dyvekes död, krossad av skammen över Oxes process, tillintetgjord av nederlaget vid Brännkyrka och den iråkade nöden, hade verkligen gripits av ett ädelmod, som han kanske aldrig påträffat förr i livet. Och han hade under det friska intrycket av en god människas vackra handling skrivit ur sitt fulla hjärta, uppriktigt utan baktanke. Därför påverkades herrarne nu alldeles omedelbart, och ingen kunde motstå. Själva doktorn måste utbrista:

— Detta är ur hjärtat, det kan inte djävulen förneka; det hade jag aldrig trott honom om! Men jag skall läsa en gång till.

De andra herrarne, icke så skarpslipade som den förhärdade gubben, voro genast färdiga att öppna

Digitized by Google

underhandlingarne, men när doktorn slutat andra läsningen, hade han sitt ultimatum färdigt:

— Hören, herrar, vänner och svenske män! Detta brev är en sannfärdig mans, men det är även den frätande sorgens tunga ord; där är litet Dyveke med, och saknadens tårar ha spätt i bläcket. Men tro mig, sorg förgår, lyckan förhärdar, och med god vind torkar motgångens tårar. Därför, och för att benyttiga ett upprört hjärtas snart förgående redobogenhet, så tagen mitt förslag: herr Sten går till mötet i Dalarö, och vi här närvarande, en för alla, alla för en, gå i båt, att som gisslan svara för konung Kristians person. Jag har talat!

— Och väl talat, gamle käre vän och fader! svarade herr Sten, under det herrarne tecknade bifall.

Beslutet var fattat och skulle oförtövat sättas i verket. Tre timmar senare var herr Sten på väg till Dalarö, men då sutto de sex herrarne i danska båten, som lade till vid den större galioten i Kungshamn.

Doktor Hemming stod vid fallrepstrappan, stödd på Gustav Erikssons starka arm, och skulle stiga först ombord, då han plötsligen slog sig för pannan och steg tillbaks i båten:

— Herre Jesus, viskade han, det var ju vi som skulle begärt gisslan för herr Stens person! Tänk att han kunde lura oss, mig, Hemming Gadh!

I detsamma lyftes hela båten i taljor och dävertar ombord; och när svenska herrarne upptäckte sveket, voro de snart övermannade, ty de voro vapenlösa.

— Vinden har vänt, gude vare oss nådig! var allt vad doktor Hemming kunde få fram, innan han föll i en slö resignation.

Digitized by Google

När herr Sten kom till Dalarö i gryningen följande dag, såg han ingen kung Kristian, men från lotsberget syntes danska flottan styra för god vind söderut över Mysingen. Då grät han över människornas falskhet och trolöshet, mera av smärta än vrede, och han ville icke leva längre i en värld, där det goda icke hade någon plats och där det onda rådde.

*

Tvenne år hade gått; Kristian var återkommen med stor krigsmakt, däribland två tusen fransmän, och hade genom svenskt förräderi lyckats tränga upp till Stockholm. Men då var Sten Sture död; ingen av Sureätt fanns färdig att taga styret, ty sonen var blott sju år. Danska kungen låg återigen på Södermalm, men kunde icke få in Stockholm, som försvarades av Magnus Gren, Erik Kuse, Bengt Arendtsson Ulf, Olof Björnson, Michel Nilsson Krumme, Peder Erlandsson Båt, Clas Kyle och Olof Bröms.

Kristian, som ånyo sett en sommar förgå och en höst nalkas, befann sig i ett förtvivlat läge, ty danskarne knotade högt över de ökade skatter som utskrivits för svenska fälttåget. Och när han icke med vapen kunde taga huvudstaden, grep han till det gamla sättet: att skriva brev och förhandla. Hans huldrika skrivelser gjorde vanlig verkan, och en stor del svenska herrar läto lura sig. Män sådana som Hans Petri, professor Sledorm i Uppsala och biskop Mathias Gregerson i Strängnäs gingo av som sändebud till Stockholm för att få Sturens änka att uppgiva slottet, vilket stod i slottsloven under hennes namn. Men när sändebuden kommo till Norrebro, var denna

Digitized by Google

uppriven, och Magnus Gren avbrö
med några skerpentinors avlossande
holmen. En tid efteråt sändes nya
och bland dem befann sig doktor
vilken åtföljt Kristian från Köpenha

När fru Kristina Gyllenstierna f
gamle Sturevännen, den trognaste av
partiet, begärde företräde, fattades h
glädje; och förhoppningar om en s
utgång väcktes, ty hon var alldele
att den sluge doktorn bryggde nå
stycke mot danskarne, även om han f
bära en falsk mask för ansiktet.

Den mindre slottssalen var io
mottagandet, och fru Kristina stod vi
se sin gamle vän komma. Trumpe
vid Norre port, och eskorten hade pa
men ingen doktor syntes.

Då ropade en härold upp dan
och flygeldörrarne slogos upp.

In trädde doktor Hemming Gad
bud. Sina åttitvå år bar han med li
åttio, när han för två år sedan skiljd
hans maka ute vid Blockhuset; va
Danmark eller den långa sjöresan
dets betryckta ställning hade bitit p

Fru Kristina gick emot honom
händer, men möttes av ett främma
kalla blickar, och med ens märkte ho
kom ensam utan var åtföljd av Ryni
hamns gisslan, samt biskop Mathias
den yngre Sturens kansler, men
Kristians anhängare.

Digitized by Google

Fru Kristina blev lika stel som sändebuden, och hon sökte förgäves läsa av doktorns anlete och blickar, utleta hans hemliga baktanke, en min av hemligt förstånd. Där fanns icke en linje i olag, icke ett klipp med ögonlocken, som förrådde ett dubbelt spel.

Återseendet var gjort, och fru Kristina måste tala först:

— Vad önskar de gode herrar?

— Vår nådige konung har låtit förbereda vårt ärende, svarade Hemming Gadh, och oss är förunnat med fullmakt underhandla om dagtingan.

— Dagtingan? Har icke slottets hövding, Magnus Gren, svarat på den frågan?

— I menar med skott och skytte, väl, men nu är fråga om goda ord och visa råd.

— Icke därför att jag och de mina ärna mötesgå några era förslag, men för att få höra doktor Gadh tala med ny tunga sedan han fått en konung efter sitt sinne, skall jag lyssna. Sitten ned, gode herrar.

Doktor Hemming började tala:

— Fru Kristina, det är två år sedan jag skildes från er; i ensamheten och i främmande omgivning har jag varit i tillfälle att tänka över det förflutna och särskilt de sista hundra åren i vår historia. Kalmarföreningen, som uppstod av sig själv när den gamla Folkungaätten var utdöd, hade ett stort och lovvärt syfte, ty söndrade voro de tre nordiska rikena vanmäktiga utåt, men förenade kunde de inträda i europeiska statsförbundet och under Danmarks fana få säte och stämma på kurfurstedagen. Hur ha vi svenskar vårdat detta konungaarv, som med övervinnande av början svårigheter skulle lett oss ut ur vår förnedring och isolering? Vi ha valt och hyllat fem

Digitized by Google

konungar, avsatt alla och sedan rasat mot varandra. Med Sturar och Tottar på ena sidan, Oxenstjernor och Vasar på den andra, ha vi lidit av hundra års uppror och inbördes krig; det finns inte en åker, som icke är gödslad med landsmäns lik, icke en skog som ej vuxit upp ur de fallnes ben; hela landet är kyrkogård, en galgbacke, en avrättsplats. Av de fem kungarne voro fyra utländske män, men en var svensk, Karl Knutsson, och han var den sämste. Vad nu den sjätte beträffar eller kung Kristian II, som redan för tjugo år sedan hyllades av svensk riksdag såsom tronföljare och därför är vår laglige herre, så vill jag tala för hans sak, emedan han är liksom anklagad och emedan varje tilltalad har rätt att höras innan han dömes.

När Kristian II efter sin faders död kom att besöka sitt svenska land och där låta kröna sig, blev han icke mottagen som vän, utan mötte uppror och väpnade skaror. Nu är han åter här, bjuder försoning och glömska; för två år sedan skulle jag ha varnat er, men efter mina sista lärdomar och erfarenheter anbefaller jag er i hans huldrika beskydd, ty nu känner jag vår konung, vilket I icke gören. Konung Kristian är i Danmark folkets man; han hatar herrarne och är av dem förföljd, han är lika folklig där som Engelbrekt och Sturarne i Sverige; han är här även bondekonung, ty han har skyddat lantfolket mot rovriddarne...

Fru Kristina hade rest sig.

— Vart går I? måste Gadh avbryta sitt anförande.

Fru Kristina pekade på dörren.

Digitized by Google

— Vad har I att svara oss? frågade den häpne doktorn.

— Ingenting! sade Kristina Gyllenstierna och gick ut.

Därmed voro förhandlingarne avbrutna. Men nerkomna på borggården överföllos sändebuden, och doktor Gadh var nära bli slagen; den oförfärade gubben flydde dock icke, utan gick ner på rådhuset, där han utvecklade sin vältalighet för borgmästare och råd, med den verkan, att dessa tågade upp till slottet och tvang slottsloven att öppna Stockholm för Kristian.

*

Kröningen hade skett i Storkyrkan, och det som mest imponerat de svenske var det kejserliga sändebudet, doktor Suckat, som överlämnade Gyllene Skinnets orden åt konungen, numera svåger med kejsar Karl V. Gästabudet varade i två dagar, och där rådde den mest oförställda och hjärtliga glädje, såsom vid ett släktmöte eller en förbrödringsfest. Konungen var också den kärvänligaste och mest artige av alla, och särskilt utmärkte han med sin nåd de svenska herrar som arbetat för hans återkomst och genast mottagit hans inbjudning till kröningen. Därför märkte man i hans närhet främst Gustav Trolle, biskop Mathias i Strängnäs och Vincentius i Skara, Hans Brask i Linköping; vidare Erik Abrahamsson Leijonhufvud som visat danskarne vägen över Tiveden; Erik Johansson Vase — fader till den unge Gustav från Brännkyrka och Kungshamn — Erik Joakim Brahe, samme Gustavs svåger; Magnus Gren,

Digitized by Google

som utlämnade Stockholms slott, de tre borgmästarne i Stockholm och alla rådmännen.

Det enda som misstämde var att de danske stormännen höllo sig undan: Severin Norrby, Otto Krumpe, Nils Lycke, biskopen i Odense Jens Andersen och kanslern Didrik Slagheck, mor Sigbrits förtrognaste, skymtades endast i halvöppna dörrar.

Emellertid vid middagstiden den 7 november var rikssalen återigen fylld av alla inbjudna, herrar och damer. Man undrade om det skulle bli gästabud igen eller något riddarslag.

Tronstolen stod tom och man väntade konungen; i grupper viskade man.

— Var är Hemming Gadh? frågade biskop Mathias sin granne biskop Vincentius.

— Han är redan i Finland, skickad att övertala finnarne; måtte han lyckas i sina bemödanden, så att vi en gång få frid och ro i landena under en älskad konung.

— Doktor Hemming var den förste som med sitt goda förstånd insåg vad nordens framtid krävde...

Fru Kristina Gyllenstierna stod vid ett fönster och talade vid Erik Johansson Vase:

— Era farhågor, frände, äro ogrundade, men även om så vore som ni säger, så har jag ett dokument, med vilket jag friar oss alla; och för övrigt, konungen är en hjärtegod människa, han kan förlåta och glömma...

— Käraste fränka, allt synes ju vara gott och väl, men en sak oroar mig: jag ser icke min son Gustav bland den hemkomne gisslan; det går dock rykten att han flytt ur fångenskapen i Kalö och till och med varit synlig oppe i Kalmar...

Digitized by Google

Fru Kristina svarade icke, utan vände sig bort för att tala vid Erik Abrahamsson:

— Det var ingen vacker bragd på Tiveden, herr Erik, sade hon; dock I menten ont emot oss, men Gud haver vänt det till godo.

— Jag gjorde min plikt mot landets rättmätige konung...

Herr Erik Johansson Vase, som stod vid en dörr, ville gå ut att söka sin maka, Cecilia, men han hindrades av en knekt, som ropade:

— Ingen ut, men alla in!

Detta väckte oro i salen, Joakim Brahe släpptes i detsamma in genom en dörr och gick rakt på sin svärfar, Erik Johansson:

— Här är ont och onda råd, svärfar, därför skall jag hastigt säga er min hemlighet. Gustav, er son, är lös; han sökte upp mig på Tärna och ville resa folket, men jag avrådde honom; så gick han norrut; har varit synlig hos gamle Jakob Ulfsson i Mariefred, och vid detta laget är han gripen av danska utskickade.

— O, herre himmelens Gud, min son! — Då är det ute med oss!

I detsamma öppnades flygeldörrarne; konungen syntes jämte Gustav Trolle och bakom dem den ryslige Slagheck, vilken dock drog sig ut igen.

Konungen var strålande glad, skakade händer och bad sitta.

— Sitt, sitt, god vänner! manade han; vi ska bara tala liten smula samman.

Och han satte sig på tronen lik en ludi magister, den där skall ställa till rätta en liten misshällighet mellan scolares.

Digitized by Google

— Ser ni, vi, I och jag, ha ingenting obytt; vi ha gjort opp vårt gamla och kvitterat räkningarne; vi ha ätit våra skeppor salt och prövat vänskapen; men jag litar icke på er, gode svenske män, att I hållen frid och sämja förrän I grejat era gamla affärer. Den här Gustav Trolle är en arg karl, men icke så farlig som han bär syn; han är lite långsint men redlig och beslutsam; han kommer nu med en liten efterräkning, som ni ska göra opp i godo; jag skall bara vittna att allt går rätt till, så fån I döma varandra efter gällande rikets lag och stadgar. Tala nu, Gustav Trolle, så höra vi på; det skall snart vara över.

Gustav Trolle talade. Hans far, Erik, hade blivit vald av svenske herrar till riksföreståndare efter Svante Stures död; men Sten, den yngre Sturen, hade kasserat valet, gjort uppror och låtit sig väljas till riksföreståndare; därpå låtit fängsla herr Erik. Detta var uppror, men det hade den nådige konungen förlåtit.

— Ja ja ja ja! instämde konungen och gnuggade sina händer.

— Men, fortfor Trollen, det finns oss emellan en annan angelägenhet, som icke kommer konungen vid och vilken icke är av enskild natur. När jag, Herrens ringe tjänare, blev av domkapitel vald till Svea rikes ärkebiskop och erhöll den romerska curians bekräftelse, så vågade herr Sten kullkasta valet och jäva påvligt beslut; antastade mig i mitt hem Stäkets slott, lät bryta ner detta mitt hus och kastade mig i fängelse...

— Aj aj aj! bekräftade konungen. Det var inte vackert, det är farliga saker att bryta romersk lag!

Digitized by Google

Aj aj aj! Fortsätt, herr Gustav! Till saken! Till saken!

Herr Trolle fortfor:

— Därför har hans helighet belagt Sveriges rike med bann och interdikt, icke jag likvisst. Jag har endast en blygsam begäran att alla de herrar som våldfört sig på Sveriges rikes ärkebiskop, må dragas till ansvar och ersätta all den skada honom tillfogats, enkannerligen måtte dem ådömas uppbygga Stäkets slott.

— Vänta litet, tog nu konungen ordet. Det taltes om alla de herrar som kränkt kanoniska lagen och våldfört sig på kyrkans primas. Vad kan det vara för herrar? Herr Sten är den ende jag känner, och han är död; mot död man kan intet käromål ske, eller hur, fru Kristina Sture?, även om denne man (här höjdes rösten och blev hotande) skulle ha gjort sig skyldig till förräderi mot landets herrar och konung!

Fru Kristina Gyllenstierna reste sig nu, lugn, segerviss:

— Nådige herre och konung, svarade hon, värdigas mottaga mitt svaromål. Min avlidne make var ingen upprorsmakare; som bevis därpå överlämnar jag det ständernas beslut av 29 november 1517, varigenom herr Gustav Trolle förklaras såsom förrädare förlustig av ämbete och med Stäkets slott. Med detta pergament har jag friat min make, mig och samtlige herrar från herr Trolles anklagelse, och anhåller jag jämte här tecknade herrar vara skild från målet.

Med en obeskrivlig tillfredsställelse mottog konungen det viktiga och efterlängtade pergamentet; och under det han slukade namnen, gick munnen oavbrutet:

Digitized by Google

— Jaså, jag skall ha det här lilla papperet; min tro, det var ett rart skriveri; trösta mig, trösta mig; man skulle aldrig skriva på papper, det är så farligt, så farligt; här ha vi emellertid allihop, hela samlingen som flugor i en håv, allesamman, Erik Johansson Vase, Vasarne känner vi, Hemming Gadh, Mathias, mina goda vänner; men Johannes Brask! Fy! det hade jag icke väntat...

Nu kastades masken och konungens ansikte förvandlades.

— Tack, fru Kristina, sade han med rå stämma; nu göres oss icke mera vittne behov!

Han slog näven i bordet, och med ens förändrades skådebanan.

Clas Bille och Severin Norrby inträdde i salen med knektar, bärande facklor och bloss. Salen rensades; herrar och fruar släpades ut och kastades i fängelse.

*

Följande dag, den 8 november, stod Nils Lycke på burspråket utanför Stockholms rådhus under det Stortorget var belamrat med galgar och schavotter. Nils Lycke höll ett tal och uppläste namnen på de förnämsta dödsdömde. Det började med biskop Mathias och Vincentius, samt Erik Abrahamsson och Hemming Gadh.

— Men det är kung Kristians vänner! hördes en röst från torget.

— Ja, svarade den snedige dansken, men därför äro de förrädare mot sitt fosterland, och som sådana äro de hemfallna åt bödelsyxan.

Det var svar på tal; och så började blodbadet.

Digitized by Google

*

Detta summariska slaktande av vänner och fiender, har man icke kunnat tillskriva någon statsklokhetens plan hos Kristian. Slagheck fick skulden; och när Kristian sedan ångrade sin grymhet, lät han levande bränna den onde rådgivaren »såsom ett försoningsoffer».

Om Hemming Gadhs uppförande och hans omvändelse har historien icke kommit till klarhet. Han blev halshuggen borta i Finland emellertid. Några mena att han spelat falskt med Kristian; andra tro att han blivit övertygad om unionens fördelar och under personlig bekantskap med den intelligente Kristian, fått ögonen riktade på Danmark såsom ledare av nordens öden; eller att han blivit trött på hundra års inbördes krig och hellre tog en härskare än tjugu.

Att Gadh sökte ett avlägsnare framtidsmål är möjligt; men Gustav Vase, som sökte det närmare, uppnådde sitt, och egendomligt nog var det Kristian, som med utrotande av överflödiga biskopar och herrar arbetade honom i händerna.

Av de sex gisslan som togos vid Kungshamn, ha vi sett de två förnämste återkomma, den ene som Kristians man, den andre som flykting. Av de fyra övrige blev Lars Siggeson Sparre senare Gustav Vasas riksråd, marsk och trogne vän. Olof (Erik?) Ryning tvangs av Kristian gå mot Västerås, men följde sedan Gustavs fanor. Hans broder Göran gick också med Kristian och höll vid sin nya tro, men blev ihjälslagen vid Holsundet, då besättningen i Västerås skulle fången föras till Stockholm. Bengt Nilsson Grip till Eka försvann, såvida han icke är förväxlad med Birger Nilsson.

Digitized by Google

Räfst- och rättarresan.

En karavell låg för halv vind in i Slätbaken; det var ett stort fartyg, högt på vattnet, men såg illa faret ut; borden voro visserligen nymålade, men skavankerna lyste igenom; seglen hade lappar, masterna lutade något, men märskorgarne voro dock förgyllda; galjonen i rött och guld föreställde ett ondsint lejon, och karavellen bar också namnet Böse Lejonet.

På skansen var en lysande samling att skåda, riddare, klerker, skrivare, damer, alla strålande ut från högste mannen på skutan, den nyvalde midsommarskungen, med det vitgula håret och skägget, Gustav Eriksson, numera den förste Vasa. Efter sitt intåg i det förödda Stockholm, och trött på det karga Upp-Sverige, ville han göra ett slags Eriksgata ner till sina götar och särskilt beskåda det lummiga, feta Östergötland, som låg i högsommarskrud, skonat av befrielsekriget.

Kring den trettioåriga konungen syntes rikets förnämsta herrar, men alla unga; ty den gamla stammen var utrotad av Kristian Tyrannen; och nu hette de främsta ätterna Leijonhufvud, Stenbock, Sparre, Gyllenstierna, Tre Rosor; släkterna Bonde, Sture, Oxenstjerna saknades. Men bland damerna märktes konungens syster Margareta, änka efter Joakim

Digitized by Google

Brahe från Stockholms blodbad, senare gift med greven Johan av Hoya; samt Margareta, konungens syssling, gift med Berent von Melen, vilken nyss fått Stegeborg i förläning.

— Nej, se vilket Kanans land! utbrast den segerdruckne unge konungen, när stränderna nalkades. Åkrar täta som fällar, ängar som ryor; de feta nöten i sjöhagarne; rådjur och hjort i ekskogen, lax i strömmarne och gädda i sjöarne; det dryper av smör och honung!

Nu vände karavellen för en udde, och i detsamma mötte en roddjakt för fulla segel och god vind. Det var ett nytt, glänsande lustfartyg med segel, vita som svanvingar, vimplar och flaggor av sidentyg och bestyckat med bronskanoner.

Jakten gjorde intet tecken att vilja väja undan, men konungen blev vred, ty han hade hastigt blod, och ropade till styrmannen:

— Ser han inte att det kommer folk; preja honom.

Styrmannen pressade jakten mot land, men då lossade denne ett skott, ett löst dock, som kunde vara en varning eller salut.

— Hissa kungsstandert! ropade konungen, då får han svara vem han är!

Flaggspelet gick, och till svar hissade jakten två standarer på bogsprötet. På det ena syntes i en sköld två lejon, två gånger två kronor, ett kors och tre eldsprutande berg.

Konungen, som icke kände heraldikens hemligheter ännu, vände sig till kanslern Laurentius Andreæ och frågade:

— Wer da?

— Ärkebiskopen, ers nåd!

Digitized by Google

— Hå kors, äger han två kronor, jag har bara en! — Vem är den andre då?

— Den är väl känd; han har satt ut sitt namn: Johannes, Dei Gratia, episcopus Lincopensis...

— Dei Gratia, det är Brasken med Guds nåde!

Kungen tog rodret ur styrmannens hand och höll rätt ned på jakten.

— Jag bara tar pekfingret av honom, varen icke rädda, sade han.

Och i nästa ögonblicket skrapade karavellen bort bogsprötet från jakten, så att båda standaren strökos i sjön.

— Undskyll, ropade konungen över bord, trångt farvatten rymmer icke våra nåder. Hoppas ärkebiskopen icke är ombord, eljes skulle jag jag göra besök...

Resten blåste bort i vinden och båda fartygen höllo sin kurs.

— Tänk, vi kommer som tattare, och de där far fram som kungar! Jag trodde vår nya Ingjald Illråda tog med alla småkungarne, men det finns flera kvar ser jag. Två kronor, med Guds nåde!

Nu syntes Stegeborg alldeles inpå, och det var lustresans första mål.

— Nå, Bernt, sade kungen till von Melen, kan du ta emot oss kungligt nu?

— Ja, ers nåd, nog har jag sänt ilbud till hovmästaren, men våra tre hundra knektar tror jag icke får plats.

— Då skickar jag dem att gästa Brasken i Söderköping eller Linköping, själv skall jag hedra honom med ett besök på Munkeboda som han aldrig skall glömma.

Digitized by Google

Skeppet lade upp mot vinden och gick in till slottets brygga.

— Men det är ju en ruin vi skola bebo, min käre Melen, klagade konungen.

— Ja, det är ju intet palats, men nog få vi rum, svarade slottsherren, som icke sett huset.

Ståtligt, som ruin betraktat, var Stegeborg, men prinsessan Margareta i egenskap av husmor greps av farhågor då landstigningen började. Kastellanen på bryggan såg bekymrad ut, när han märkte att gästerna räknades i hundratal.

— Var är hovmästarn? frågade konungen, vilken var en man som kunde umbära, när det behövdes, men som hatade försakelse, när det icke behövdes.

— Hovmästarn blev sjuk inne i Söderköping, men han sände sin son; det är en ung man, vilken har gjort sitt bästa...

Man tågade upp; vindbryggan var nerfälld och porten smyckad med löv, blommor och flaggor.

Allt hovfolket, jämte allmoge från granngårdarne, togo emot den nya konungen; kanoner smällde, trumpeter ljudade och Gustav Vasa mottog den enkla hyllningen med tacksamhet och rörelse. Han hade velat komma på häst med silverskor och strö mynt omkring sig, men han var så fattig att det var frågan om mat för dagen; och på sjöresan hade de tyska knektarne knotat över otillräcklig proviant. Den usla karavellen, som han köpt begagnad och på kredit av lübeckarne, sändes därför genast in till Söderköping att förlägga knektarne i klostret.

Emellertid hade det kungliga följet stigit in i slottet, vars tre längor voro nerskjutna och vars fjärde mera liknade en fästning. Där luktade fukt, var mörkt

Digitized by Google

och tungt. Konungen gick från rum till rum, spejande efter möbler och skymten av ett duktyg, men han ville icke fråga så mycket för att ej göra gästerna ledsna och ställa sin värd i en ogunstig dager.

Hovmästarn, en ung man kallad Olof, kom och gick liksom väntande en befallning, men sade ingenting. Konungen blev trött och satte sig slutligen i nedre våningen på en bänk; försökte lustiga samtal med följet, men kunde icke hålla ut. Man såg hur han var hungrig och ledsen och hur det mörka rummet tryckte honom.

Slottsherren inträdde slutligen, förande konungens syster.

— Kära hjärtans så ledsamt, började hon gråtfärdig; aldrig skulle vi ha tagit hit; intet har den förrädaren Norrby lämnat efter sig, varken i visthus eller källare, och vi få draga in till Söderköping.

— Gråt inte, barn, det finns väl några brödskalkar och en tunna öl!

— Nej, nej, nej! Ingenting, ingenting; men var icke vred, kära hjärtans broder...

— Då seglar vi igen, svarade kungen, reste sig och tittade ut genom fönstret.

Karavellen hade lagt ut och gått med god vind inåt viken. Det var för mycket till och med för en lustig herre som kung Gösta, och hans blod sprang upp i kinderna.

Då vände sig prinsessan till den lille hovmästaren och viskade honom i örat. Denne höjde sin stav, trumpeter skallade, rummets väldiga skjutdörrar gingo åt sidorna, solskenet störtade in i det mörka rummet, och utanför i trädgården på en gräsmatta syntes dukade bord, med alla härligheter från den feta

Digitized by Google

östgötabygden samt med öltunnor, vinkannor och venetianska glas.

Detta var tidens sätt att skämta, och konungen var genast inne i läget, kysste sin syster på kinden, bjöd henne armen och gick ut att sätta sig i högbänken under en baldakin, varpå gästabudet tog sin början. Och det räckte i sex timmar med nya skämt, nya överraskningar och små upptåg. Ibland spordes att bästa vinet var slut, då det bjöds på surt dricka; när gästerna då grinat, stodo nya glas till reds med det ljuvligaste franska vin, så att ansiktena logo och hjärtana hoppade.

Efter måltiden lade man sig i gröngräset och hörde musik. Konungen spelade själv på en luta till prinsessans sång; och sedan sträckte han sig ut att andas.

— Ja, kära syster, sade han. Tio år, tio förfärliga år sedan jag låg i gröngräs — du får inte tala om dem! Solen skiner åter på mig, vänner har jag och vänliga ansikten omkring mig... Jag är kung, så sällsamt, jag vet att mödorna börja, men jag känner krafter att möta dem; i morgon har jag över mig alltsammans, men därför vill jag glädjas i dag.... låt musiken spela, jag sluter bara ögonen, ingen får tala mig till...

Det spelades och konungen låg med ögonen slutna, mitt i solen; hans läppar rördes sakta som om han talade vid någon...

När spelet tystnade, sprang han upp, slog i händerna så att alla samlades. Därpå ordnade han till lek och dans som varade till aftonen, då man gick till sängs. Följet fick ligga i syskonbädd på halm i stora

Digitized by Google

borgstugan, men sedan de lagt sig, gick von Melen och hovmästarn runt med sömndrycken.

De kommo först in i kungens gemak, och när de sutto på sängkanten skämtades ännu en stund:

— Svåger ligger så ensam, sade von Melen.

— Jaså, du vill också gifta bort mig, din skälm. Du har väl någon tysk prinsessa, som skall regera mig; tids nog med det. — Emellertid, sista glaset för lilla hovmästarn, han är så tyst, men det var en huggare att reda mat.

— Han kallas Tyste också, heter eljes Olof. Hans far är från Vadstena och han själv är i Braskens hov.

— Donner Wetter, därför kan han göra gästabud! Jag skall minnas dig, Olof! Res ut nu, för här måste sovas.

— Tusende godnatt!

— God natt, god vänner; längesen jag sov, utan vaktknektar; god natt!

*

Följande morgon steg konungen upp i otta, gick tyst ner till sjöstranden och badade; därpå sökte han upp kastellanen, bröt in i hans sovrum och väckte honom med en larmsignal på sänggaveln.

— Det har kommit landkurirer från Söderköping i natt?

— Ja, ers nåd, tre väskor; jag har sovit på dem, svarade kastellanen och tog under huvudgärden tre skinnväskor med riksvapnet på mässingslåsen.

— Gå nu och väck Lars Kansler och befall honom ner i lusthuset vid sjön. Men utan att väcka Knut Domprost.

Digitized by Google

Konungen gick ner i sjöhagen, kastade in väskorna i lusthuset och började vandra på bryggan, tills mäster Lars, eljes Laurentius Andreæ, hann tillkomma.

— God morgon, Lars, hälsade konungen, nu är slut med leka, här ligger arbetet, sitt ner.

Mäster Lars satte sig, tog fram skrivdon och rödkrita.

— Innan jag öppnar väskorna, skall jag säga dig en stor nyhet, som jag fick i går under pågående fest. — Kristian Tyrannen har flytt från Danmark, fördriven — och nu är jag obestridd Sveriges konung.

Mäster Lars teg och såg icke förvånad ut.

— Visste du det förut? frågade konungen skarpt.

— Jag hörde det i förrgår...

— Och icke sagt mig?

— Ers nåde mottager icke gärna rykten eller nyheter på omvägar; för övrigt...

— Lars, du börjar bli mig för slug... Men lika gott, jag är konung, obestridd; ty Fredrik, den förste, har jag intet obytt med; han har aldrig varit hyllad i Sverige som Kristian dock var. — Emellertid, du såg Braskens jakt i går, han bar ärkebiskopens standar; vad betydde det?

— Det kan blott betyda att Johannes Magnus befinner sig hos biskopen i Linköping.

— Gott, då råkas vi i Söderköping, dit jag stämt herrar och biskopar för samtal. Säg dock — en något barnslig fråga kanske — kan jag lita på Johannes?

— Nej, ers nåde, lita på någon kan man aldrig.

— Och denna, som jag gjort till ärkebiskop, för det första, emedan han var personlig vän med påven Adrian VI, studiekamraten i Löwen; för det andra,

Digitized by Google

emedan han genom valet skulle uttränga Gustav Trolle.

— Ja, Johannes kom hit med ärendet att föra Trollens talan, men när ers nåde gjorde honom själv till ärkebiskop, nedlade han sin talan, naturligtvis. Så pålitlig är Johannes Magnus.

— Då äro vi klara med den. Har du haft ögonen på mäster Knut? Nu under resan särskilt?

— Utan att vara spion, har jag märkt hur han mest uppvaktar Ture Jönsson...

— Min fiende! Det är vänskap! Denne mäster Knut och hans stämplingar oroa mig mest; jag skulle ha tagit hans huvud redan, om icke han genom sitt ståtliga tal i Strängnäs avgjort konungavalet. Tacksamhet heter bandet som binder! Förklara varför han ville ha mig till konung.

— Jo, ers nåde, varje präst är svensk i sinnet, men han är på samma gång romersk medborgare; som fosterlandsvän såg han i er den värdigaste; men när I rörde vid fadren i Rom, så...

— En fader i himlen har jag, men den i Rom ger jag fanen. Vi ha redan brutit med Rom, när påven bannlyste landet under Sturens tid, och med kejsarn också, då han förklarade oss i akt. Ser du, det var befrielsekriget, och icke bara fejdandet mot dansken! — Säg nu: hur långt har Luther kommit?

— Luther har lämnat Wartburg, uppträtt i Wittenberg mot sina lärjungar, Karlstadt och veder-döparne, som tillämpade hans läror på så sätt, att de rensat kyrkorna från alla bilder och prydnader.

— Aj, aj! Stormen lös!

— Ers nåde vet om doktor Martins vilda skrift-växling med Henrik VIII i England!

Digitized by Google

— Ja, det tyckte jag inte om! En furste är en furste och en fripräst skall icke uppträda som påve. Nej, där är jag icke med! — I alla händelser, då nu dansken icke längre är vår fiende, skulle ju de fångna fruarne som Kristian satte in i Blåtornet lösgivas... Min arma mor och mina små systrar äro ju döda — ja! —

Här hejdade konungen sig i talet, förkrossad av minnena.

— Lars, upptog han; var min biktfar ett ögonblick, red ut denna Casus conscientiæ: Jag stod för Västerås, hade grepp på staden; den var nyckeln till upplanden och Stockholm. Då kom ett brev från Kristian, blodhunden, med innehåll: uppgiv belägringen, eller din mor och dina systrar äro dödens! — Jag besvarade icke brevet, men upphävde belägringen, en timme! Under denna timme talade jag med Gud, jag brottades med honom för att få ett rent svar; jag kastades mellan avgrunden och himlen, men fick intet svar. Då tog jag Västerås! Men när jag skulle in i Stockholm, fick jag veta att mor och systrar voro döda. Jag hade dödat dem, men Sverige levde, andades och var fritt. — Nu frågar jag: hur skulle du handlat i mitt ställe?

— Ers nåde, svarade kanslern med tårar i ögonen. Skilda äro människors öden; jag, en andans man, utan edra stora mål och uppgifter, jag som endast har att torka tårar, lösa fångar, jag... jag vet icke, fråga mig icke... jag är icke Gustav den förste Vasa, jag är bara Lars Andersson från Strängnäs...

— Giv mig avlösning då, andans man; trösta mig som dödat mor och systrar...

Digitized by Google

— Jag kan icke lösa eller binda...

— Gott; då löser jag mig själv! — Se där ha vi mäster Knut, konungamakaren, som han kallas! — Jag har älskat denne man, jag kysste hans hand efter Strängnäsvalet, och jag hade honom på högra sidan vid intåget i Stockholm. Nu hatar jag honom; icke därför att han fordrar tacksamhet, utan därför att jag är skyldig honom något. Man älskar ju icke fordringsägare, och jag är icke född bland de tacksamma. Se på honom! Han har dåliga underrättelser åt mig, ty han ser glad ut invärtes.

Domprosten Knut i Västerås, sedermera bekant såsom mäster Knut i bedrövligt sammanhang med Peder Sunnanväder, kom nu trippande genom hagen och bar något i handen. Troende sig vara konungens vän, hade han anlagt en förtrolig min, vilken just retade den ömtålige Gustav Eriksson Vasa.

— Vad för du i skölden? hälsade kungen.

— Ers nåde älskar icke nyheter ur andra hand, svarade domprosten, men när fäderneslandet är i fara...

— Då får till och med du tala; alltså tala!

— Kort och gott! Kung Fredrik i Danmark har översvämmat vårt land med proklamationer och brev, i vilka han gör anspråk på svenska tronen, åberopande sig på Kalmareföreningen och drottning Margaretas...

— Så, så! Får jag läsa!

Konungen läste och vredgades.

— Å Herre Jesus frälsaren, skall jag börja om igen, om igen! Är jag kungen eller icke?

— Jo, ers nåde; men när man fått kronan, skall man försvara den också!

Digitized by Google

— Han kallar mig usurpator, inträngling, drottsvikare, upprorsmakare! Nåväl; vi skola förhandla om ärendet i Söderköping, men dessförinnan vill jag göra ett besök i Munkeboda hos biskop Hans, och med mina tre hundra knektar. Nu får ni orlov, jag skall läsa mina brev.

Och efter ett ögonblicks betänkande tillade han för att trösta sig:

— Det finns ett hopp: kung Kristian tog alla danskvänner bort; tror I att det finns någon kvar i livet?

Han väntade icke svaret, utan öppnade väskorna.

*

Munkeboda var mer än ett slott, det var en fästning med vallar och gravar, torn och sträckmurar; ner emot Roxens lummiga strand fanns vattuportar och bryggor, där jakter lågo förtöjda med härbärgen för båtsmän, styrmän och skeppare. Landsidan försvarades av vattengravar med vindbryggor och vallar med kanoner.

Inom murarne låg ju slottet, men omgivet av en mängd byggnader att det hela liknade en småstad. Lador och ladugårdar; varuhus, verkstäder med hantverkare, arkli med vapensmedjor och krutkvarn. Där funnos flygelbyggnader för hovmän och kammarjunkare, stallmästare, fodermarskar, munskänkar, spelmän, sadelsvenner, slädsvenner, örtagårdsmästare, aptekare, barberare.

Och under slottet lydde hundratals gårdar med landbönder, så att fogden och räknemästaren hade arbete året om i uppbördskammaren.

Vid denna tid, då konungen knappt hade mat åt

Digitized by Google

de sina, ägdes två tredjedelar av svenska jorden av kloster och biskopar; vasagodsen voro icke många: Räfsnäs, Rydboholm, Lindholmen hette stamgårdarne, men genom giften och arv voro de splittrade; Gripsholm, som fallit under Mariefreds kloster, lekte konungen i hågen, och han tog det snart igen. Den rikaste släkten var Sture, som ägde stenhus i nästan varje stad; och när Svante Stures änka, Märta Lejonhufvud, dog, skiftades mellan arvingarne 572 hela gårdar, 49 kvarnar, 2 hyttor, 155 halva gårdar, 129 torp, 88 utjordar och 63 tomter i städer. Att försöka en rävst eller reduktion i Karl Knutssons anda genom att reducera världsliga gods, vågade konungen icke, ty han måste ju ha vänner; och när han riktade sin uppmärksamhet på de andliges egendomar, nödgades han vinna adeln genom att lova dem samma rätt att återbörda andliga gods.

Huru Hans Brask i Linköping kommit till dessa ofantliga jordagods är okänt; att han drev handel och sjöfart vet man, och någon grundplåt hade han väl börjat med, då fadren var borgare i Linköping. Rom hade han besökt under Leo X; där hade han troligen lärt att inrätta sig och taga för sig, och då hans jord var fri från skatt, samlades ju i ladorna, utom vad som genom gåvor och testamenten kunde falla till hans bord. Denne biskop hade hittills intresserat sig för alla världens ting utom de andliga; dock när i Tyskland det stora befrielsekriget från Rom lät tala om sig, då vaknade Brask, men han var då gubbe; och reformationsverket hade krupit in i Sverige dels genom hemkomna studeranden, dels genom tyska köpmän. Det hade gått fram i det tysta, detta kätteriet, och konungen var endast misstänkt att hylla det-

Digitized by Google

samma; hans kansler Lars Andersson hade icke blottställt sig, men man visste hans tankar. Olaus Petri däremot hade predikat den nya tron i Strängnäs, och mot honom gick nu motrörelsen från katolska sidan, ehuru likaledes i det tysta.

Under detta sakernas förhållande satt biskop Brask på Munkeboda en tidig morgon och höll mottagning, medan hans ärade gäst ärkebiskop Johannes Magni sov i det grannaste gästrummet.

Hövitsmannen för slottet stod framför sin förste, som satt på en tronstol under en baldakin och var klädd i violett sammet.

— Alltså konungen är på väg hit, säger du; kan jag icke hinna till Linköping? frågade biskopen.

— Det är för sent, och finner konungen slottet öde, tar han in ändå, och så blir sista villan värre än den första.

— Rätt talar du! Hur många hästar och knektar har jag på gården?

— Ett par hundra.

— Då skall du ställa till en vapensyn ute på fältet, med skytte och båtsmän, så behövs inga onödiga förklaringar; var sak talar för sig själv. Men akta väl att ingen rörelse får utseende av hot; och låtsas framför allt att bli överraskad av besöket. Gå i frid, min son!

Hövitsmannen gick, och kammarjunkaren införde en dominikan.

— God dag, du Herrans hund, träd närmare. Du kommer från Stockholm; vad gives nytt?

— Ers nåd, det är längre gånget än vi anat.

— Är det silvergärden från klostren?

— Ja!

Digitized by Google

— Jag har redan varnat klostren i mitt stift! — Men kätteriet är värre.

— Vi ha upprättat listor på alla misstänkta; vi följa varje deras steg; mäster Knut är vår man, och han har Västergötland och Dalarne...

— I yttersta nödfall, ja; men ingen brådska, inga våldsamma medel... Den heliga inkvisitionen har alltid handlat tyst, klokt... Var är kungen?

— En mil söderut! Han har fattat ett brottsligt tycke för detta nyupptäckta Kanans land, och han har redan släppt trehundra knektar på bete i Söderköping.

— Och seglat av bogsprötet på min bästa jakt. Nåväl, jag har redan tänkt ut ett annat Kanan åt denne Josua; och kan jag bara vända hans uppmärksamhet åt det hållet... Se på väggen där; se den kartan över Linköpings stift. Ser du Östersjöns öga, det rika Gottland med dess hundrade kyrkor — kungen går visserligen icke gärna i kyrkor — men sakristiorna förstår han värdera; nu är Gottland ledigt att ta in; bara gamle Norrby som ligger där... Det kallas i taktiken en digression eller diversion, tror jag... Du går till Vadstena härifrån?

— Jag är på vägen!

— Varsko då hela konventet; man har viskat om oordningar... de dansar om kvällarne i parken, bröder och systrar, det k a n ju vara oskyldigt, men det får icke ske nu! Icke ge hugg på sig nu! Och att de gömma silvret! H a n är alldeles vild på silver, guld har de väl icke så mycket. — Vale, frater!

Dominikanern gick ut.

— Kalla hovmästarn och munskänken! befallde biskopen; eller vänta!

Han kastade en blick i sitt kalendarium.

Digitized by Google

— Säg hovmästarn att han täcker borden genast; konungen väntas, och det skall vara furstligt, utan prål, dock; men efter som vi räkna Sankta Elins dag, så gives intet kött på bordet. Fisk och annan fastemat, i överflöd; rhenskt vin, men intet rött! Kalla sekreteraren!

Sekreteraren trädde in.

— Har du fått trycket från Söderköping än?

— Ers nåd! Konungen har passerat Söderköping och upptagit alla tryckpressarne för sin eller kronans räkning.

— Mitt tryckeri?

— Konungen säger att alla pressar äro regale.

— Nu börjar det gå väl långt; och franciskanernas kloster begagnar han också som regale; han har lagt in tre hundra knektar där.

— Jag såg dem och deras vilda liv; det var obeskrivligt och de sällarne frågte efter nunneklostret!

— Har ärkebiskopen vaknat?

— Han går i vinhuset med sitt breviarium.

— Väl! — Säg åt hovmästarn att han dukar ett litet bord för tre på salens kortända; för mig, vanlig plats, de andra så att jag har en på var sida. — Om något förefaller, finner du mig i vinhuset!

Ärkebiskopen, som levat länge i Rom och andra sydliga orter, var bleven frusen; därför hade han sökt upp vinkasten där värme fanns tillräckligt. Under de hängande blå burgunderdruvorna gick han av och an, mediterande en lektie ur breviariet, då biskop Brask trädde in.

— Johannes, utbröt han, jag tror yttersta tiden är kommen!

— Vi så?

Digitized by Google

— Kungen är straxt här, och handsken har han kastat över trätopparne...

— Vi så?

— Det är över gränserna gånget! Han seglar ned min jakt...

— Vad gör så det?

— Han stänger mitt tryckeri...

— Småsaker!

— Han lägger knektar i klostret.

— Det har väl hänt förr.

— Nu frågar jag: Vi så? Vi talar du så?

— Därför att hans dagar äro räknade. Fredrik i Danmark gör anspråk på svenska kronan; kejsaren och Lübeck håller med; Kristian den andres mågar, Pfalzgreven och Lothringarn, bistå...

— Johannes! I min ungdom var jag unionsvän, men danskvän var jag aldrig. Sverige är valrike, kan därför icke ärvas, varken av svensk eller utländsk...

— Jag är varken det ena eller andra; jag är romare, därför är mig likgiltigt vem som vallar hjorden!

Nu avbröts samtalet av basuners och trummors ljud.

— Där är kungen! Låtom oss gå, till mötes ej, men emot honom.

— Icke går jag m e d honom!

De båda prelaterna gingo ut i trädgården och kommo genom en lönngång upp på sträckmuren, där de genom en lunett betraktade det skådespel som ute på fältet uppfördes. Konungen ridande i spetsen för hovmän och knektar hade bemärkt de biskopliga truppernas rörelser, och antingen manövern missförstods och togs som hot, eller konungen ville roa sig

Digitized by Google

att skrämma prelaterna, nog av, hans styrka föll i skarpt trav, red ner mellan slottet och bryggan, där ryttarne delade sig och bildade häck för den intågande konungen. Utan sedvanliga signaler och växling av lösen red konungen över bryggan, in på borggården, kastade tyglarne åt en hovjunker och trädde in i stora konventsalen.

Efter att ha betraktat möbler och dyrbarheter en stund, såg han de båda potentaterna stiga in. Otvunget gick han dem till mötes och klappade Brasken på axeln.

— Skrämde jag er? hälsade han.

— Å nej, svarade Brask, så lättskrämda äro vi icke...

— Hör du, Hans, gamle vän, avbröt konungen, jag kallade dig förr fader, men sedan jag är vorden landsens fader, så betrakta vi oss som bröder; det är ju bara titlar ändå, enär ingen av oss har barn ännu, eller hur? — Nu har jag kommit hit för att tala om viktiga ting, men vi kanske ska äta först, efter som jag såg dukade bord och jag är uthungrad.

— Om ers nåd behagar, så är allt redo.

— Men har du något åt mitt folk också?

— Beror på hur många de äro.

— De äro i dag bara dubbelt så många som du förde med till Strängnäs, men får jag tid och råd ska de bli flera.

Dörrarne till matsalen slogos upp, order utdelades, och under tiden gick kungen rakt fram till Braskens stol, satte sig i tronstolen, slog i händerna och inbjöd de andra att taga plats.

Biskoparne dolde illa sin förtrytelse, men här var ingenting att göra.

Digitized by Google

Liksom tre skickliga kortspelare sutto de nu och lurade på varandra, men två mot en dock. Denne ene var icke mer än trettio år, men hade prövat mycket, lidit mer än de två motståndarne och därför övat sina förståndsgåvor, sin behärskning. Han hade bara sett trolöshet, svaghet och köpslående, därför trodde han ingen och litade på ingen annan än sig själv. Förställning hade blivit en lovlig stridskonst för honom, han kunde dölja sina avsikter under en medfödd godlynthet och en sund lust att skämta.

Samtalet rörde sig först om väglaget och väderleken, men prelaterna yttrade sig även om likgiltiga ting rätt försiktigt. Rätter avlöste emellertid varandra, och konungen drack vin, ganska försvarligt, ty dels tålde han mycket, havande studerat sex semestrar i Uppsala, dels fann han sig mera obesvärad i ett litet rus; han talade då visserligen bredvid mun, men han hade märkt, att han då lättare blev ogenomtränglig och att motståndaren icke kunde följa hans slingrande vägar; även råkade han, i den muntra sinnesstämningen, att överraska sin fiende och leta ur honom hemligheter; ty ruset smittade och skämtet dolde allvaret.

När nu konungen märkte hur fisk- och mjölrätter efterträdde varandra, började han vädra oråd.

— Ni har gott om fisk här i sjöarne, sade han.

— Ja, ers nåd, vi har Guds välsignelse av fisk, svarade Brask.

— Har ni lika mycket fågel i skogarne?

— Ja, ers nåd.

— Men en fågel på bordet är bättre än tio i skogen.

Digitized by Google

— Menar ... ers nåde ... ja, si, vi har helgondag i dag, och därför synes intet kött på bordet.

— Är inte var dag helgondag året om?

— Jo, men det här är ett särskilt, ett svenskt helgon; dagen heter nämligen Helena.

Konungen tänkte efter:

— Är det Elin av Skövde?

— Densamma! Alldeles, ja.

— Hå kors, nu minns jag, min salig far, som var lite fribytersk av sig, brukade berätta historier om de heliga kvinnorna; på sitt sätt förstås. Jag minns särskilt om den här Elin. Hon blev ju ihjälslagen för att ha förlett sin dotter att mörda mannen ... det är ju inte så alldeles ...

— Hon var beskylld, orätt beskylld, ers nåd ... avbröt ärkebiskopen.

— Många är väl det, som icke bli helgon. Min far till exempel ...

— Riksrådet lutade starkt åt kätteriet och kunde kallas prästhatare, svarade Brask.

— Ja, mina förfäder voro alltid lite prästhatare. Erik Karlsson Vase till exempel våldgästade som bekant hos prästen i Över-Selö, men blev ihjälslagen ...

— Det var han som lovade sin hustru en krona.

— Han skrockade, och jag gol. Men far min gjorde en gång ett besök i Ekerö kyrka, och ett sådant besök att biskop Mathias bannlyste honom.

— Han fick sitt straff också i det stora blodbadet, svarade Brask retad.

— Ja, biskop Mathias var ju numro ett som miste huvudet ...

— Jag menade riksrådet Vase ...

Digitized by Google

— Och jag menade biskopen; så där kan man missta sig på personer! — Emellertid...

Konungen kände härvid på en liten väska han bar i bältet.

— Vad nytt, go herrar, från Tyskland?

Det var brännaren som skulle tända; och båda prelaterna lutade sina huvud över faten.

— Ingenting från Tyskland! svarade Brask häftigt.

— Men du, Johannes Magnus, du är ju så verserad i de tyska sakerna; god vän med Hadrian den sjätte?

— Jag har haft den stora förmånen njuta av hans bekantskap en gång...

— Det ska vara en klok karl det där, vän med Erasmus Rotterdamus.

— Jag känner icke Erasmus, svarade ärkebiskopen.

— Inte? Han har ändock skrivit Dårskapens Lov och översatt bibeln. Känner Brask honom?

— Nej!

— Hum! Känner I Luther då?

Vid detta namns nämnande flögo biskoparne bakut på stolarne, fällde armarne och kunde icke röra maten. Konungen åter fattade vinkruset, fyllde ett glas och tömde. Därpå harskade han sig och tog ordet igen.

— Visst känner ni Martin Luther, han som uppträdde mot avlatshandeln och fick ett vackert utlåtande av Leo X...

— Det är lögn! skrek Brask. Leo bannlyste honom!

Digitized by Google

— Ja, efteråt, ja; men nu är Leo död och Adrian har upptagit Luthers mantel.

— Det är lögn! skrek Brask igen.

— Vänta lite, min gubbe, svarade kungen och tog fram sin väska. Här ha vi ett brev från din broder Olaus. Du, ärkebiskop...

Konungen vecklade upp ett brev och anförde några ställen, aktande sig dock att citera den rasande brevskrivarens kommentarier:

— »Den nye påven gjorde sitt intåg i Vatikanen, utan hovmän, endast ledsagad av sin gamla hushållerska; därmed angivande att en ny ordning skulle införas; att det andliga överhuvudets världsliga makt måtte begränsas och simonien först av allt avlysas.» Veten I vad simoni är?

Det leende som följde frågan föranledde ett utbrott av galghumor från Brasken:

— Nej, ers nåde, vi veta icke vad det är.

— Då skall jag förklara ordet. När en biskop utnämnes i Sverige, betalar han till Rom för pallium; och när en domprost tillsättes i Östergylln, så betalar han till biskopen i Linköping, icke alltid i pängar dock. Detta att sälja andliga ämbeten förbjöds redan av Gregorius VII vid strängt straff, men praktiseras likafullt, så att, om »jag skulle vara rättvis» som domarn sa, avsatte jag genast alla Sveriges biskopar och finge genast påvlig bekräftelse på åtgärden. Det var simonien, så kallad efter Simon Magus, som ville köpa andens nådegåvor. Emellertid; vår Hadrianus hade fem tusen andliga sysslor att besätta, och som alla hans släktingar lupo över honom, förklarade han genast att det var slut med nepotismen. Vet herrarne vad nepotism är? Inte? Jo, det är att

Digitized by Google

föredraga vid befordran en oförtjänt släkting framför en förtjänt annan. Men det var bara självklara saker. Nu kommer Luthers mantel, upptagen av Hadrianus påve. Vi veta, fastän vi låtsades nyss vara okunniga därom, att Luther först uppträdde mot avlaten. Detta hans uppträdande mot en uppenbar skändlighet och vilken kunde räknas som det grövsta kätteri, gillades i början av Leo X...

Här ville Brask avbryta, men konungen slog näven i bordet, så att krus och glas hoppade:

— Tyst när jag talar! röt han. Leo skrev nämligen om doktor Martins första teser till Sylvester Prierias då denne yrkade på strängaste straff: »Broder Martin är ett förträffligt huvud, och det är bara munkavund som retar sig mot honom.» Och även kejsaren hyste så goda tankar om Luther att han bad ett kurfurstligt råd »noga bevara munken Martin; det kan hända att vi behöva honom». Som vi erinra, fastän vi nyss låtsades ha glömt det, så anställdes också räfst med den usle avlatskrämaren Tetzel, som verkligen avsattes av de påvlige; detta, I herrar, ha vi Luther att tacka för. Men nu fortsätter Hadrian ju Luthers verk och förbjuder bestämt all handel med syndernas förlåtelse.

— Ers nåd! avbröt återigen den gamle Brask, som var vorden vit i ansiktet, och hans huvud skakade, så ovan var han att höra andra tala; men kungen tog återigen ordet:

— Nu komma vi till våra angelägenheter. Jag har nämligen låtit beräkna att det finns 20,000 gårdar och slott här i landet, vilka genom de olagliga formerna av simoni, nepotism och avlat råkat i munkars och biskopars händer...

Digitized by Google

— Genom testamenten och gåvor... skrek Brask.

— För syndernas förlåtelse; det är simoni och avlat! högg kungen emot. Därför är jag betänkt på en reduktion, ett återbördande av dessa gods, men på laglig väg...

— Olaglig är varje sådan väg till sådant!

— Och därför, om tre år, kallar jag er till möte i Västerås — jag älskar Västerås som I veten! — och där skall jag bjuda er på ett gästabud I kunnen kalla kungligt, och inte på en så'n här svältkur...

Kungen reste sig häftigt, så häftigt att bordet vältades.

— Och du Johannes, Magnus gudbevars, fortfor han; du bär två kronor i din flagg, men jag har bara en; stryk du din standert i tid, annars kan jag peka bort den en gång till; och du, Hans med Guds nåde, se till att din nåd icke råkar i opposition mot min nåd, ty då blir det både sol- och månförmörkelse på samma dag!

Han gick ut, samlade sina hovmän och befallde uppbrott; men när han såg knektarne ännu sitta till häst, utan att ha fått förplägning, roade det kungen att drilla biskopen. Därför kommenderade han »sitten av» och bjöd dem på biskopens vägnar intaga en lätt frukost uti stora borgstugan; men de skulle skynda sig.

Själv steg han till häst och red med sina hovmän upp till Söderköping.

*

Gustav Vasa hade hållit sitt möte i Söderköping och fått ny trohetsed av ständerna, vilka skymfligt tillbakavisade danska konungens anspråk på Sverige.

Digitized by Google

Nu skulle de fångna svenska fruarnes öde varit beseglat och kung Gustav fått ny börda på sitt samvete, men han var född till lycka, ehuru alltid med svårigheter. Kristian II:s anhängare höllo kvar Malmö och Köpenhamn så att Fredrik måste söka hjälp. Gustav Vasa erbjöd sitt bistånd, och därmed voro två knutar lösta, de fångna svenskorna och de danska anspråken.

Därmed hade vintern gått in; och i Linköping firades julen. Återseendet med biskop Brask blev förtroligare än man kunnat vänta; julölet dracks i sämja, och Brasken lyckades övertala konungen till det farliga och dyrbara Gottlandståget; men efter som Gottland låg i Braskens stift ansåg Gustav sig berättigad att fordra undsättning av biskopen såsom intresserad part. Hade Brasken haft någon illvillig avsikt, så fick han betala, ty hundra man måste han ställa och därtill lägga upp en större summa. Det var inte lätt att spela kort med Gustav Eriksson, den bondsluge Roslagsbon.

I januari var riksdag utlyst till Vadstena, och dit kommo danska sändebud; men även lübeckarne passade på, och den gamle vännen Herman Israel uppträdde ånyo som fordringsägare. Tacksam av naturen, ehuru han själv icke trodde det, hade Gustav aldrig glömt att Sveriges och hans egen befrielse utgått från Lübeck; och vid lübeckarnes första besök i Stockholm hade han som konung mottagit sändebuden med den största vördnad, till och med stigit av hästen och hälsat dem med militärisk salut. Men lübeckarne voro köpmän och inga riddersmän, därför hade de tagit betalt med oerhörda räntor: först genom ett tryckande handelsmonopol, sedan genom läm-

Digitized by Google

nande av dåliga varor och uselt mynt. När det då gällde fäderneslandets väl, tvangs Gustav Vasa till en ny otacksamhet, och han sökte kringgå sin traktat med Lübeck genom att anknyta med Holland, vilket land då steg upp såsom handlande medtävlare.

Emellertid, nu på vårvintern satt konungen i Vadstena. Staden med befästningar och varenda hustomt ägdes av klostret, som dessutom besatt 800 gårdar spridda kring land och rike. Från rådhuset där Gustav bodde, höll han skarp utkik på den för honom värdelösa inrättningen, och van vid medgång väntade han bara ett gynnsamt tillfälle att få lägga sin tunga hand på de samlade skatterna. Laurentius Andreæ, kanslern, biträdde härvid, höll spejare nere i klostret och sökte alla vägar att åtkomma handlingarne.

Nu var det en sedvänja, att varje nyvald konung bekräftade klostrets privilegier; Gustav Vasa hade icke vägrat, men han ville se handlingarne först innan han underskrev dem, förklarade han. Men detta förnekades honom såsom icke tillhörande konventet.

Så kom en vacker dag den väntade gynnsamma tillfälligheten.

Vadstena befann sig i uppror; man skulle just skrinlägga Brigittas dotter Katarina och hade vädjat till hela rikets offervillighet. Silverskrinet stod färdigt, de lysande ceremonierna voro förberedda, klostret behövde all sin popularitet, då ryktet bröt ut att en nunna flytt med sin älskare.

Kungen gnuggade händerna, då Lars kansler kom instörtande med en stor bok under armen.

— Äpplet var moget, och det föll, hälsade konungen; men vad bär du i ditt sköte?

Digitized by Google

— Klostrets diarium, ers nåd!

— Har du stulit det?

— Nej, jag har lånat det, mot kvittens, dock utan licens.

— Låt oss då studera; men först, vem är den fräcke kvinnorövaren?

— Det är Olof Tyste...

— Den lilla hovmästaren från Stegeborg som lagade så gott gästabud; han har god smak, han. Nu har dock saken två sidor; vi skola skärskåda den ena först och suga musten ur den; sen kan vi se på den andra sidan. — Punctum saliens är denna: en nunna har haft en älskare. — Nu går jag att studera dagboken, sedan mötas vi i klostret efter vespern!

*

Om aftonen samma dag stod konungen med sin kansler utanför brigittinernas kloster och ringde på klockan. Han hade ringt flera gånger utan att det öppnades. Då blev han otålig; började först klämta, sedan ringa larm, med den påföljd att hela klostret råkade i rörelse; han hörde spring, flyttande av möbler, slående i dörrar och kistlock; därpå togs upp en körsång av manliga och kvinnliga röster.

— Kyrkan är öppen, låt oss gå in den vägen, sade konungen till mäster Lars.

De gingo om byggnadens hörn, travande i snön, och smögo in i kyrkan. Dolda bakom pelarne sökte de sig upp åt koret, där bröder och systrar sjöngo vespern; och genom gallret betraktade konungen de båda konventen som stodo där uppställda mitt emot varandra liksom till en kontradans.

Digitized by Google

— Det var ett rysligt sällskap, viskade konungen. Männen se ut som feta tjuvar och kvinnorna som h—r; de göra miner åt varann. Se på den där tjocka buken med röda näsan, han skrattar i mjugg under det han sjunger M o n s t r a t e e s s e m a t r e m!

Just som sången slutade gick konungen med raska steg upp i koret, fann dörren till klostret öppen, bröt sig väg mellan korherrarne och kom in i en täckt gång.

— Vem sökes? frågade en storväxt munk, som ställde sig i vägen.

— Abbedissan sökes av konungen! svarade Gustav och sköt munken framför sig. Visa vägen nu, genast!

Munken försökte motstånd, men konungen slamrade med sin värja och blev åtlydd. Genom en mängd gångar anlände de slutligen till en dörr med överskrift: Abbedissan. Munken knackade, släpptes in, mottog ett besked och, vändande sig till konungen, sade han:

— Vår moder är sjuk!

— Jag har läkare med mig, svarade konungen och trädde in.

Där var ett stort vackert rum med blommor i fönstret, bekväma stolar med virkade överdrag. Mitt på golvet stod ett bord med grön duk, och i en ljusstake brann ett grenljus av talg med insmälta lackdroppar i mönjerött, föreställande Kristi fem sår.

Abbedissan satt vid bordet, vars låda hon hastigt sköt igen liksom döljande något.

— Förlåt jag tränger in, började konungen, men jag har stått utanför och ringt en alltför lång stund. Nu sätter jag mig. Sitt, kansler.

Digitized by Google

Konungen satte sig mitt emot abbedissan, som vart stum av vrede och häpnad; men när hon fick se klostrets diarium läggas opp på bordet, då lossnade tungans band och en ordström flödade. Konungen klippte dock tvärt och höjde sin väldiga stämma:

— Jag är väntad hit att bekräfta Vadstena klosters privilegier; då skall jag genast säga ifrån: det vill jag inte; och på följande grunder — tyst när jag talar! Denna klosterstiftelse, som uppkom för över hundra år sedan, är olaglig och byggd på ett skälmstycke, efter vad diariet utvisar. För hundra år sedan utkom nämligen en påvlig bulla, som förbjöd stiftandet av nya ordnar, emedan världen hade Gudi nog av dessa latmansnästen, vilka blevo överflödiga som lärdomsanstalter, då universiteten omhändertagit den högre bildningen. För att kringgå förbudet inordnade fru Brigitta detta kloster under augustinernas regel, men kallade orden San Salvator först och sedan Brigittiner. Detta sätt att resa sig en ärestod var, som jag sade, ett skälmstycke, och det står jag vid. Sedan har denna byggnad endast varit en förargelsens härd. Den första vigda abbedissan blev avsatt för bedrägerier och dålig vandel. Vid midsommartiden 1422 (säger diariet) anlände hit en bulla från Martin V som förbjöd samboende av munkar och nunnor; anledningen okänd, men kan gissas. Nu frågas: när upphävdes den bullan? — Intet svar: det är uttytt så: bullan är icke upphävd, och därför är hela orden olaglig. Vidare: anno 1453 (upplyser diariet) träffades båda konventen av bannlysning. Frågas: är bannet upphävt? — Intet svar! Alltså detta kloster är ännu under bannet; och likafullt existerar orden. Men anledningen till bannlysningen var dålig vandel anmärkt både hos abbe-

Digitized by Google

dissan Ingeborg Gerhardsdotter och konfessorn Magnus Unnesson, vilka avskedades cum ignominia. Hela detta ruckel skulle ha varit jämnat med jorden för länge sedan, om icke fruarne förstått ställa sig väl med drottningarne, särskilt Filippa av England och Margareta Valdemarsdotter. Och det har endast varit av ridderlighet mot fruntimren som Vadstena kloster fått lov att fortbestå. Nu har vi fått andra tider, och vi ha varken lust eller råd att offra rikets välfärd för en missförstådd artighet. Dock, vore här ett hem för kvinnliga dygder och manlig verksamhet, kunde ännu nåd gå före rätt, men då vi förnummit att levernet här icke är heligt, utan att bröder och systrar leka i trädgården, till och med öva dans och spel, så anser jag vidare nåd vara förverkad. Kommer därtill den sista förargelsen, att en nunna flytt med sin älskare, så är domen fälld. Jag hoppas att ni för klostrets heder icke jävar dom och begär rannsakning, utan ställer er under min kungliga vård och värjo.

Varje gång abbedissan ville avbryta, hade konungen slagit näven i diariet.

— Nu, fortfor Gustav Vasa, vill jag sluta med två frågor: Är Katarina, Brigittas dotter, förklarad helgon eller kanoniserad?

— Hon är beatificerad.

— Det var icke svar på min fråga: är hon kanoniserad?

— Hon är beatificerad.

— Svara, kvinna, eller vid djävulen...

— Hon är ännu icke kanoniserad!

— Ännu icke; alltså icke! Varför skall hon läggas i silverskrinet då?

Digitized by Google

— Det är bruk!

— Gammalt bruk; men nu kommer nya bruk! En andra fråga: är det sant att ni visar jungfru Marias mjölk för betalning?

— Det är sant!

— Och ni skäms inte?

— Det står i Brigittas uppenbarelser att den är äkta.

— Står det i den lögnboken, då är det inte sant! — Emellertid hör jag att uppenbarelsernas hela upplaga, tryckt i Lübeck, har brunnit opp här i klostret. Det är ett dåligt järtecken, finner jag! Tag nu fram klostrets inventarium!

Abbedissan störtade ut ur rummet, icke som om hon skulle hämta det begärda, utan som om hon aldrig ämnade visa sig mer.

— Den får vi inte se mer! sade konungen, och inte något inventarium heller. Men jag skall inventera realia själv. — Öppna bordslådan, Lars!

Mäster Lars drog ut lådan och fick fram ett radband, en luktflaska och en kortlek.

— Korten på bordet! Nu har vi vunnet spel! avbröt konungen sin klostervisitation.

•

När Gustav Vasa lämnade Vadstena, medförde han den heliga Katarinas silverskrin och en mängd andra värdesaker.

Tre år senare, i Västerås, tilldömde han svenska statsverket de tre härliga biskopsslotten: Munkeboda, Tynnelsö och Leckö; åt sig själv Gripsholm. Från

Digitized by Google

klostren återbördade han 20,000 gårdar till kronan utom allt silver och guld. Och vid samma tillfälle löste han alla klosterlöften, varigenom Olof Tyste fick behålla sin unga hustru, som han tagit ur Vadstena kloster.

Digitized by Google

Sorgespelet på Örbyhus.

Kapellanen på Örbyhus slott, Urban Västgöte, låg i sin ökstock och fiskade ål vid Vendelsjöns strand. Det var en av dessa mörka, tysta sjöar i norra Uppland, där allt är stillastående och tungt; i stränderna lummiga alar, svarta kolvassar, näckblad; gyttjebotten med iglar, ödlor, grodor och en mängd dyfiskar. På en udde i sjön låg det hemska Örbyhus slott med murar, runda torn, vallar och bastioner, troligen ämnat till försvar mot dalkarlar och hälsingar, då det bevakade södra stranden av Dalälven.

Det var solig höstmorgon omkring dagjämningen, då prästen i ökan vittjade sina revar; han plockade in många feta ålar i båtens håll och syntes nöjd med sin fångst; torkade svetten ur pannan och vilade på årorna.

Slottskapellanen bodde icke i slottet, utan i en ryggåsstuga i stranden. Han var över sjuttio år, liknade en torr munk och hade tillhört Franciskanerklostret i Stockholm, då detta öppnades av kung Gustav, anno 1527; det var jämnt femtio år sen. Med reformationens lösande av klosterlöften och prästeder hade munkar och präster så grundligt njutit av den vunna friheten, att ett allmänt förfall inträtt. De

Digitized by Google

förminskade inkomsterna gjorde också att prästerskapet måste snugga hos bönderna, förlorade aktningen, kunde icke få gifta sig med en ärlig bonddotter, utan voro hänvisade till skörlevnad på allmänningen.

Kapellanen hade en gång varit gift, men efter hustruns död slog han sig på att supa; det nya kornvinet eller brända vattnet, som var vigare och behändigare än det tungrodda ölet, gav hastigare resultat och skrymde icke så mycket. En tid hade han råd hålla sig en kökspiga, men när det gick utför, blev han ensam i stugan. Lönen var njugg och utgjordes i naturaprestationer, bland annat fiskrätt i Vendelsjön. Han måste alltså fiska för att kunna leva, och han bytte bort fisken mot mjölk, bröd och brännvin; ibland arrenderade han bort fisket delvis åt bönder, ibland pantsatte han det för gäld, mest uppkommen vid kortleken. Han var icke aktad av bönderna, men allmänt omtyckt som en glad sällskapsbroder här uppe i den stora ensamheten. Ibland goda grannar ägde han bergsmännen vid Dannemora, vilket först varit silververk, men nu övergått till järnet; där vid gruvan fanns rikt folk och mycket av denna världens goda.

Till slottets hövitsman Erik Andersson från Bjurum i Västergötland stod han i ett förhållande, som endast kunde kallas landsmannens, då de båda voro västgötar. Kamrater, som måste fördraga varandra, men mer icke.

Emellertid, och efter lyktad fångst, började mäster Urban vissla som en stare, och samtidigt spejade han runt om sjön. Det dröjde en stund, men så kom en

Digitized by Google

ökstock ut ur kolvassen, och i den satt en bonde, som stakade sig fram med ett ljuster.

— Är du där, Mats, hälsade prästen, och tjuvfiskar på mitt vatten?

— Nej, jag låts bara! svarade bonden halvhögt och lade sida om sida.

— Hur långt har vi kommit nu då? frågade kapellanen.

— Gästabudet går inte; knektarne få icke supa med bönder; kungen är mer misstrogen än nånsin efter de skottska herrarnes försök nere i Småland. Men vi ha tänkt vid Brittmässan, då avraden skall lämnas inne på slottets borggård... man kör in med hästar och vagn, och ingen vet vad som finns i lassen förrän det är sport.

— Det är bättre; så kan det gå.

— Vet kung Erik om det här?

— Är I galen? Han skulle sladdra om det genast. Han får ju så sällan tala, och därför är han vorden pratsjuk; berättar alla sina hemligheter och andras med. Nej, man får ta ut honom med en tång som tax ur gryte. — — — Se där går han!

På slottets sjötorn, på taket, syntes en gammal gråskäggig, lutande man, sakta vandra av och an under uppsikt av en vaktare. Därpå stannade han vid balustern, lutade huvudet i båda händerna, stödd på armbågarne.

Det var förre konung Erik XIV som nu satt fången på nionde året och gjorde sitt tredje år på Örbyhus.

— Är *hon* kvar hos dig, Matsen? frågade mäster Urban.

— Hon sitter i vassen därborta...

Digitized by Google

— Stackars, stackars barn! — Ser han henne?

— Ja, vad han gör! De tecknar som dövstumma, ett eget språk som jag lärt på. — När han vänder huvudet åt höger, betyder det: hur mår Sigrid? Åt vänster betyder: Gustav. Hon kan svara med händerna, för det ser icke väktaren; hon kan berätta hela historier med händerna, men han får bara svara med huvudet... Han ser ut som en sextioåring, men är fyrtiofyra.

— Låt en komma ut i solskenet, så grönskar han igen...

— Inte kan en kalla honom tokig, inte?

— Långt ifrån; han har varit sjuk, men är icke längre. — Vill du ta fisken, Mats, och följa mig i land.

De vände båtarne mot strand och landade snart vid kapellanens brygga, varpå de skiljdes.

Men när mäster Urban kom upp till sin stuga, såg han en svartklädd man sitta och sola sig vid bikuporna, och hade något dolt i ett kläde.

— Botvid? Sitter du här och vallar bina? hälsade Urban.

— Ja, jag kommer från Uppsala; kapitlet har skickat ut mig; du gissar vad det gäller.

— Är det nu verkligen sant, är det möjligt att Gustav den förstes son skall fördärva vad fadren byggt?

— Ja, kungen har fått ständerbeslut på liturgien, och Stockholm är belägrat av jesuiter!

— Ska vi bli katoliker igen, tillbaka? Var jag icke med i Västerås, då vi förkastade den gamla läran? Jag stod då emot i det längsta, men vräktes ut ur klostret, slängdes på landsvägen, svalt, tills jag

Digitized by Google

måste predika den nya läran. Jag blev missionär för Luther, höll på bli slagen ihjäl för Augsburgiska bekännelsen; och nu skall jag predika påven igen. Nej, det kan jag inte; jag vill inte! Jag är för gammal att springa som ett spektakel och lära ut kachesen baklänges, som fanen läser bibeln.

— Du får säga som Pius II, när han tog tillbaks Baselkonciliets beslut: Jag avfaller från villfarelser! Lyckönsken mig!

— Får jag se på den djävla boken!

Urban röck åt sig knytet och fick fram en kvart i röda pärmar.

— Röd är han också, som kung rödskägg! — Vad är det här för slag? Latin, mässoffret, korstecknet, kalkens upphöjande! Jag vill se mina bönder, när jag kommer med den handboken för altaret.

— Det är ständernas beslut!

— Nödda och tvungna av polska hejdukar och romerska papister!

— Det är ständerbeslut! Böj dig, annars kommer du till Åland, som Abraham Angermannus.

— Är han fängslad?

— Fängslad!

— Jag vill inte leva längre! Det är sanning, det!

— De andra motståndarne mot liturgien äro också fängslade, på Häringe och Svartsjö. Men ärkebiskopen Laurentius Petri Gothus är med; han mässade i Uppsala domkyrka på latin om förleden julafton. Per Brahe, Hogenskild Bjelke, Erik Sparre och Erik Stenbock voro med och vigde ärkebiskopen under alla katolska ceremonier.

— Vad säger hertig Karl då?

— Han är arg som alltid och körde ut litur-

Digitized by Google

gisterna, när de ville omvända honom. — Emellertid, behåll du boken och packer dig efter konungs och ständers beslut, eljes går dig illa. — Har du någon mat?

— En brödkant och lite brännvin! — Låt oss gå in i stugan.

De gingo in i hyddan som bestod av ett enda rum; där var icke sopat, skurat eller städat på långa tider. Sängen, som aldrig bäddades om, liknade en lumphög. Men vid ett haltande bord satte de sig att dricka, supa och svära, tills kortleken kom fram.

*

Hövitsmannen på Örbyhus satt i sin kammare samma dags afton och såg på månskenet ute på Vendelsjön. Fönstret stod öppet och det var lugnt väder; flädermössen foro fram och åter snappande myggor; en fisk slog i vassen och gjorde ringar; ugglorna skreko från slottstaket och vakternas steg hördes från muren.

Hustrun kom in med en lykta.

— Han är visst sjuk däruppe, sade hon.

— Jag har skickat efter mäster Urban också, svarade mannen.

— Drottningen har kommit från Hörningsholm och bor hos Mats.

— Karin kan du säga. Det vet jag; och det skadar inte oss. Men den dag jag blir fri från det här bestyret, skall jag sova en hel natt och en hel dag.

— Kan han inte få gå på muren och trötta sig till natten? Det är ju fasligt att höra honom stöna och mumla, när en annan skall sova.

Digitized by Google

— Nä, han får inte gå ute lös, för då hoppar han i sjön.

— Jaså, jaså!

— Och så kan de ta opp honom i en båt.

Nu syntes borta på sjön en ekstock sakta flyta fram, och i den satt en vit gestalt. Hövitsmannen stack ut huvudet genom fönstret och lyssnade.

— Det är hon, sade han åt hustrun.

Då hördes oppifrån ett sakta spel på luta.

— Han spelar för henne, vad gör så det?

Men hastigt sköt en annan båt fram från motsatta stranden, det blixtrade blått från stålhuvor och bardisaner; ekan med den vita gestalten vände mot stranden, och då höjdes rop: Wer da?, varpå svarades hallå från stränderna.

— Det är ingenting att göra åt! sade Erik Andersson.

Nu inträdde mäster Urban med ett fältskärsbestick; han såg ut som om han sovit ut ett rus.

— Vad står på? frågade han vresigt. Är det sämre?

— Gå upp och tala vid honom, det brukar lugna honom.

— Vad är det på sjön för buller? frågade Urban med spetsade öron.

— Det är falskt alarm som vanligt.

— Så, så; låt mig låna lyktan nu, så går jag upp.

Det hade blivit alldeles tyst ute på vattnet, och nu hördes uppifrån en svag röst som ville ropa högt, men icke förmådde: — Karin!

Karin! upprepade rösten, men utan att få svar.

När mäster Urban kom in i konungens fängelse, stod fången vid fönstret, men han vände sig genast

Digitized by Google

om, ändrade ansikte och blev hög. Den fyrtiofyraårige Erik såg ut som en sextioåring med vitt hår och skägg. Ögonen hängde och voro fuktiga, munnen hade behållit det förtvivlat vemodiga draget från ungdomen.

— Vad var det du sade? hälsade han sin läkare och präst.

Urban hade ingenting sagt, men konungen var i ensamheten så vand att tala och svara för sig själv, att han numera icke kunde märka om en närvarande höll tystnaden eller ej.

— Ers nåde har kallat mig, svarade Urban.

Konungen syntes eftertänka om han gjort det, och svarade därpå, i det han satte sig vid bordet:

— Ja, jag ville tala vid dig innan jag dör.

— Dör?

— Jag är dömd till döden nämligen.

Urban fixerade fången ett ögonblick.

— Jag vet allt som sker, fortfor Erik; jag hör vad man säger i Stockholm, jag hör vad du tänker nu: du undrar om Karin har talt om det där för mig; det har hon icke, vi talar om helt andra saker. Emellertid vill jag säga dig att jag är oskyldig. Johan lät jag först varna när han pantsatte sju svenska slott i Livland, åt Sveriges fiende polacken; det var landsförräderi och förtjänade döden, men jag gav nåd; när Johan reste finnarne mot mig, förtjänade han andra gången döden, och han blev dömd från livet av laglig domstol; men jag benådade honom med anständigt fängelse; och sedan gav jag honom fri. Vad har han att klaga då? Du svarar med Sturarne och de andra. Men ständerna dömde dem såsom förrädare, och de voro förrädare. Svara nu: vad har jag brutit?

Digitized by Google

— Ers nåde erkände ju att anklagelsen mot Sturarna var falsk, bad själv de efterlevande om förlåtelse och gav ut skadestånd...

Här blev konungen stum, stirrade förtvivlad framför sig, som om något stöd brustit för honom; handen som låg på bordet plockade sönder pärmen till en uppslagen bok; läpparne rörde sig under skägget:

— Det är sant; jag erkände jag haft orätt... men jag tog tillbaka det också.

Här ljusnade ansiktet opp, som om han funnit den sökta utgången.

— Men, fortfor han, jag vet inte i denna stund om Sturarne voro skyldiga eller ej, och det kan vara just detsamma. Det är så många som lider oskyldigt här i världen, och få människor ha lidit så mycket som jag... Men Svante Sture var intet helgon, han skolkade med rusttjänsten till kronan, och jag dömde honom från adelskapet, men benådade honom, jag benådade alltid, men ingen benådar mig. Emellertid, nu har jag slutat min översättning av Johannes Magnus' historia; jag undrar ibland om han ljuger eller om de andra ljuger; i förra fallet var jag aldrig Erik den fjortonde utan Erik den åttonde. Tänk dig att ingen Erik den fjortonde funnits; då har jag aldrig funnits, det är logiskt. Och om jag icke funnits, så sitter jag icke här, och ingen kan anklaga eller döma mig. Det är ett ovanligt fall, och som jäv vid domstolen är det rent av förkrossande...

— För så vitt Johannes Magnus har ljugit, men det blir svårt att bevisa...

— Ja, kanske det! Vem kan bevisa något egentligen; den ena tror ju icke vad den andra säger; jag läste i går om religionssamtalet i Marburg... Luther

Digitized by Google

och Zwingli drabbade, protestanterna slita sönder varandra, de kunna icke övertyga varandra och icke bli ense; varför tror icke den ena människan vad den andra säger? Därför att alla ljuger, stora och små, sannfärdiga och bedragare; vet du att jag tänkt ut så här: att allt vad man säger är lögn och sant på en gång. Du ser till exempel att månen skiner därute, och så påstår du att det är månsken. Det är sant att det är månsken h ä r, men på de ställen där det är mulet har man icke månsken. Det var således både lögn och sanning. Man påstår att jag är tokig; ja, men jag är även klok ibland, alltså är jag både klok och galen! Jag tror att alla kategoriska och alla disjunktiva omdömen äro falska; därför är logiken galen och borde skrivas om. Du hör inte på vad jag säger.

Urban hörde verkligen icke på, utan lät konungen tala ur sig det överskott, som eljes skulle ha sprängt hans huvud; och under tiden undrade han om denna söndertrasade själ vore värd ett uppror.

— Vad skulle ers nåde göra om han blev fri? frågade han försöksvis.

— Jag, fri? — Jag skulle fängsla Johan att börja med...

— Och sedan?

— Det vet jag inte! Jag vet ingenting; jag orkar ingenting...

— Har ni ingen önskan, ers nåde?

— Vad är det värt?

— Skulle det icke glädja er om ni fick råka gemål och barn?

Nu ljungade några blickar, och ett leende drog över det vita ansiktet, men straxt mörknade det igen.

Digitized by Google

— Nej, det är bara bländverk det också; uppriktigt sagt, mäster Urban, när jag har dem i rummet här, så tränger de ut mig; de bli så stora, de taga luften ifrån mig, de kväva mig, och jag har ingenting att säga dem... Och då blir återseendet så smärtsamt. Ser ni, jag är målare, och jag vill se tavlor som jag målat själv, men det fordras distans för att se vackert; när jag ser Karin på avstånd, i båt, ute på sjön, i månsken hälst, då är mig väl. För övrigt behöver jag icke se dem; jag har dem härinne jämt och samt på mitt sätt; ser ni de här tre lediga stolarne vid bordet; där sitter mor, där är Sigrids plats, där är Gustavs. När jag spisar middag, sitter vi här alla fyra: jag talar vid dem, jag ser dem, det är mig nog. Då slipper jag rätta barnen: spill inte på dig, tala inte så högt, rör icke mina papper. Det är gott nog som det är; ensamheten har gjort mig ömtålig att jag icke lider verkligheten; det äcklar mig redan att behöva äta, jag tycker det vara en smutsig sysselsättning; jag har svårt att taga i något med händerna, att kläda mig, tvätta mig; min kropp är död, endast själen lever någon annanstädes, där den hämtar sin näring av ett ämne som är tunnare än luft, renare än källvatten; jag spisar dofter och dricker välljud; när jag somnar går jag ut i rymden, ser sköna landskap; och när jag vaknar finner jag mitt lik ligga här i sängen, och då skall jag krypa in i det som i gamla kläder; om jag fick sova och aldrig vakna, det vore saligheten! God natt, mäster Urban; tack för jag fick tala; nu går jag i säng, och därifrån reser jag ut till grönskande öar där jag endast råkar vänner. God natt!

Digitized by Google

Ehuruväl mäster Urban icke hyste stora förhoppningar om kung Eriks vederfående, måste han dock blåsa på den eld han varit med att tända mot konung Johan. Det fanns ju en möjlighet att Erik i friheten kunde försonas med livet, och om icke, bleve ju sonen, Gustav, tronföljare under hertig Karls förmynderskap; huvudsaken vore alltid Johans avsättande.

Beväpnad med den röda boken gick alltså kapellanen till Vendels kyrka söndagen före Brittmässan, och med låtsad laglydighet, böjande sig skenbart för konungens och ständernas vilja, började han mässan med korstecknet och latinska kanon.

Församlingen satt och gapade, trodde prästen druckit något starkt på morgonen, men väntade. När så helgons namn började susa om öronen, knäfall växla med tysta böner, och slutligen kalken höjdes till mässoffret, då steg en gammal bonde ut på stora gången, knäppte upp tröjan, tog upp ett radband och utbrast i Simeons lovsång:

— Herre, nu låter du din tjänare fara i frid, ty mina ögon hava sett din härlighet. Välsignad vare konung Johan III.

Och så avgav han en bekännelse, att han aldrig trott på de nya funderna, utan i stillhet bevarat den enda sanna romerska tron...

Här avbröts han av Mats, som grep honom i kragen och ledde honom ut ur kyrkan.

Kapellanen tog nu ordet och förklarade inför menigheten att han endast följt konungens befallning (ständerna talte han icke om), att han personligen höll vid gamle kung Göstas kyrkoordning, men han varnade för olydnad. Därpå berättade han hur Abraham

Digitized by Google

Angermannus satt fängslad på Åland, då hertig Karl förgäves lagt sig ut för honom; hertig Karl beskyddade nämligen den evangeliska läran; och dess anhängare flydde i massor till honom; men de borde erinra att konung Erik var den första som pekade på Johans papisteri och därför fått lida så omänskligt; därpå skildrade han sitt sista besök hos konung Erik, som visserligen var svag; men väl försatt i frihet skulle bliva dem en nådig herre, med hertig Karls hjälp, väl förståendes. Han målade upp scenen på sjön om aftonen, huru knektar jagat bort Karin, som endast infunnit sig för att få hälsa sin make med en oskyldig viftning av näsduken...

Församlingen grät; gudstjänsten förklarades avslutad, kvinnorna fingo gå hem, men karlarne samlades på kyrkbacken. Och när de skildes, var beslutet fattat: kung Erik skulle befrias i nästkommande vecka, vid Brittmässan. Bönderna, som då fingo köra in med sina lass på borggården, skulle ha vapen dolda i vagnarne och på givet tecken intaga slottet.

*

Dagarne före Brittmässan syntes mäster Urban på landsvägarne, löpande socknen runt, alltjämt med sin röda bok under armen. De hade en otrolig förmåga att synas, dessa röda pärmar; på en gångstig i gröna åkern lyste den som en vallmo eller en tuppkam; som den röda hanen skrek den vart den kom; och slutligen satte Urban den på en stång, och, kallande den för blodfanan, samlade han bygdens pojkar efter sig. Han planterade stången i sädesskylar och anförde stenkastning mot densamma, så att innanmätet kröp ut, men pärmarne höllo.

Digitized by Google

Slutligen var den stora dagen inne. Avradsbönderna samlade sig vid tingshuset, och sedan de formerat kolonn, satte sig foran i rörelse. Som en stor, tjock orm kröp den fram, slingrande sig mellan avskördade gärden, och efterst syntes kapellanen med de röda pärmarne, dock icke på en stång.

Tåget slingrade fram mot Örbyhus slott, och vid framkomsten fann man vindbryggan uppdragen. Bönderna smällde med piskorna för att giva sin ankomst tillkänna, och efter någon väntan visade sig en slottsskrivare på muren, ledsagad av en trumslagare. Han hade ett papper i handen, och efter trumslag läste han upp:

— I anseende till förre konung Eriks iråkade sjukdom kunde icke avradsbönderna insläppas i slottet, utan befalldes återvända till tingshuset och i därvarande kronolada avlämna sina varor, etc.

Bönderna förstodo att där var förräderi å färde. De slogo sina huven ihop och rådgjorde.

Men då sköts en båt ut från slottet, och över vattengraven kom roende en annan skrivare som bad att få tala vid mäster Urban.

Efter någon tvekan och mest driven av nyfikenhet gav denne sig i båten och infördes genom en vattuport, där han genast belades med handbojor, vilket han fann helt naturligt då hans samvete var så pass orent, ehuruväl han ångrade sin dumhet att gå i snaran. Han infördes i borgstugan, där han fann Erik Andersson jämte två civila herrar, den ena förfärligt supig till utseendet. Denne tog ordet utan långa företal:

— Mäster Urban, sade han; jag är konungens sekreterare, Johan Henriksson. Jag medför tvenne

Digitized by Google

dödsdomar, dock över en och samma person. Riksens råd, biskopar och herrar, ha redan dömt förre konung Erik till döden tvenne gånger; anno 1569, då salig ärkebiskop Laurentius Petri jämte biskoparne i Strängnäs och Västerås undertecknade med egen hand, och anno 1575 på herredagen i Stockholm den 10 mars. Dessa domar voro dock villkorliga, i så måtto, att exekution endast skulle följa i händelse av uppror. Nu ha vi upplevat tre uppror, och därför följer instruktion för Erik Andersson och mig att låta domen gå i verkställighet. Av särskild nåd och av aktning för det krönta huvudet, har konungen beviljat den livdömde välja dödssätt. Nu vet ni det! Mer behöver ni inte veta.

— Må jag se papperen! var allt vad Urban kunde få fram.

Han fick läsa domarne, och inför de stora vördnadsvärda namnen blev han först svarslös.

— Får jag tala vid... konung Erik? viskade han slutligen fram.

— Nej, han vill icke tala vid er; han har sin hovkapellan, har haft. Däremot skall ni få tala vid en stockeknekt nere i källaren...

Vändande sig till hövitsmannen avslutade han sittningen:

— Låter nu knektarne från muren ge en salva över böndernas huvuden; hjälper icke det, så tar vi till skarpen.

Mäster Urban avfördes; salvan gick, och bönderna flydde.

Tre dagar senare utfördes kung Eriks lik ur Örbyhus slott, för att i stillhet begravas i Västerås domkyrka.

Digitized by Google

Även de, som beklagade hans öde, lyckönskade honom till hädanfärden.

Eftervärlden har haft svårt att döma mellan bröderna. Hertig Karl, som säkert ej skulle ryggat för en offentlig avrättning, ogillade den hemliga akten och utlät sig så om den döde: att han jämte det myckna onda dock även uträttat mycket gott och manligt under sin regering.

Gustav den andre Adolf yttrade mera oförbehållsamt: Konung Erik slog ihjäl Sturarne och bragte många eljes om halsen, och efter de många voro, dömde världen att de alla voro oskyldige. Efter mänskligt utseende att döma, var hans ånger ännu skadligare än hans brott.

Gustav den tredje säger i sin gravskrift över Erik XIV, att han, lysande genom bedrifter i krig och fred, dukade under för inhemskt försåt.

Digitized by Google

Apostata.

På Tyska Ordens gamla slott i Reval satt Johan III nu mot slutet av sin levnad och rådlade med sin tjugotreårige son, Sigismund, om rikenas framtida öden.

Tjugo år hade förflutit sedan Johan såsom hertig av Finland börjat på egen hand arbeta på Sveriges utvidgning utom gränserna; och enär Danmark med sin flottilj av öar bevakade tyska stranden, såg han framtiden åt öster och sydost, viljande gräva sig ut ur isoleringen, dels genom erövrandet av Finland och Estland, dels genom att söka tronen i Polen, varmed följde förnäma förbindelser både med kejsarhuset Österrike och hertigskapet Milano-Sforza.

Allt detta var nu förverkligat, trots ett fyraårigt fängelse. Svenskarne sutto fasta i Reval, Sigismund var konung i Polen, romerska läran var åter upprättad, och Sverige såg möjligheten att bli en av Europas stora makter. Men lika fullt rådde bara oro och missnöje i det kungliga palatset.

Katarina Jagellonica var död, Johan var omgift med Gunilla Bjelke, vilket giftermål misshagat alla adliga ätter, till och med Bjelkarnes. Det syntes som om konungens kärlek till den avlidna makan överflyttats på sonen, ty han kunde icke leva utan honom,

Digitized by Google

och när nu far och son mött varandra en gång i Reval, trodde man att de aldrig skulle kunna skiljas mer.

De voro instängda i konungens gemak, och den unga drottningen såg med missnöje huru styvsonen fick del av gemålens alla planer och tankar, under det hon måste sitta ensam.

Bordet stod framför fönstret och var fyllt med kartor, dokument och stamtavlor.

— Min son, fortgick konung Johan, man kan icke förutse en handlings alla följder, därför måste man fatta ett beslut på Guds försyn; och det sakförhållande, vi i dag bygga på, kan i morgon vara ramlat. Din farbror hertig Karl är änkling bliven och utan manliga arvingar; huru fruktansvärd han än är, skall han dock icke kunna eftersträva tronen för sin ätt, då han ingen äger — allt detta ifall han icke gifter om sig. Din ställning i Polen är icke hållbar; polackarne äro ett folk, som vill lydas av sina furstar och icke lyda; gör du som Henrik III, när han släppte det ovissa Polen för det vissa Frankrike, res hem och bliv i ditt land, tag in din faders tron och förkovra Vasaarvet inom dina egna gränser.

— Min far, svarade den fromme, undergivne Sigismund; din vilja är mitt högsta, men jag fruktar det är för sent att vända om; min uppfostran är icke svensk, min mor gjorde mig till polsk tronföljare, jag talar icke samma språk och dyrkar icke samma gudar som det svenska folket.

Johan var vankelmodig, men kunde icke lida trycket av en motsägelse, och nu när han bekämpade sig själv och sina forna strävanden, blev allt, vad han föreslog, till snaror om halsen.

Digitized by Google

Han reste sig, den långe, gänglige mannen med det hängande röda kämpaskägget, och vandrade på golvet, som om han ville lämna bakom sig denna härva omöjlig att reda.

— Sköt dig själv då! avklippte han vresigt.

— Var icke vred, min far, svarade Sigismund, ty jag är utan skuld. Du uppfostrade mig, du och min mor, i den romerska läran; men när en dag kom att jag fick styvmor av den protestantiska bekännelsen, då fordrade du att jag skulle lämna min ungdoms tro; och när jag icke kunde villfara din begäran, slog du mig...

— Tyst! Du får icke riva upp min levnads vävnad, som just nu höll på att gå ihop; du får icke ställa mig till rätta, icke konfrontera mitt forna med mitt närvarande. Men ett skall du veta: du har aldrig förstått mig! — Jag har aldrig ämnat en återgång till Rom; jag åsyftade endast en kyrkornas och lärornas försoning, då jag fann det orimligt att kristna människor, med samma tro, samma dop, skulle stå som fiender för de yttre ceremoniernas skull...

— Men, far, du övergick formenligt till den katolska läran.

— Formligt, aldrig; och det har jag glömt. Men när jag den tiden såg protestanterna söndra sig själva som lutheraner, zwinglianer, calvinister, anabaptister, då satte jag mitt ankare i den allmänna, apostoliska, kristna kyrkans säkra botten; och tro mig, söndringarne äro icke slut; hertig Karl lutar åt calvinismen, liksom Erik och jag en gång gjorde, båda två. Nu har jag emellertid prövat allt och behåller vad gott är av varje bekännelse, därför har jag genom grundliga studier vidgat målet, och för

Digitized by Google

dig skall jag bekänna, att jag har vidtagit åtgärder för vinnande av en sammanslutning mellan alla kristna kyrkor, även den grekiska. Ser du, den tanken är den största som är född i nutid, och jag skulle på en högre plats redan ha uträttat ting dem ingen före mig vågat eller förmått...

Här bröt detta Vasalynne fram, som vållat beskyllningarne för det vanvett man velat tillskriva både Gustav den förstes fader, honom själv, alla hans söner mer eller mindre, och vilket hos döttrarne yttrade sig som moraliskt svagsinne.

Stora krafter visa sig i stora planer, och ingen av Vasasönerna planerade så stort som Johan III.

Han fortfor, då sonen med nedlutad panna ville dölja sin blygsel över fadrens utsvävande fantasier:

— Genom avbrottet av förbindelserna med Rom råkade Sverige i lägervall; bildningen sjönk, prästerskapet förföll, lärdomen försvann; därför, ser du, måste min store fader söka från utlandet kunnige män, ty det fanns icke en man som kunde skriva ett brev, och därför blev hans tyska regemente, så illa anskrivet det var, en ren nödvändighet. Klostren stängdes för tidigt, innan universitetet ännu hunnit giva ersättning; allt vad vi sedan hedendomen erövrat och vilket kommit från Rom, förlorade vi i ett slag; vi voro blivna barbarer igen, och hedendomen låg över oss. — Då kom jag och räddade Sverige, detta »otacksamma, dumma, laglösa, förbannade land» som Erik kallade det; och det var min plan att genom Estland, Polen, Österrike, Milano öppna ny landsväg till Rom; jag hade ju själv Polens krona i min hand — men så hindrade avunden mig, du vet, min

Digitized by Google

bror Erik; han hade också planer, men västerut till England och Skottland...

Nu märkte Johan hur han snärjt sig igen, då han nyss velat släppa Polen, och nu pläderade för dess anknytning med Sverige; och när näten slogo honom i ansiktet, vaknade han och bröt ut i raseri mot sig själv.

— Hör inte på mig, svara mig icke, jag är gammal och bruten. Jag skulle aldrig tala, utan sitta i ett kloster, där evig tystnad var påbjuden... Bry dig icke om vad jag säger, handla på egen hand; låt oss tala om ingenting; det är middag straxt, då ska vi äta och dricka, och sedan sover jag, det är dock det högsta man kan komma fram till.

Konung Johan hade stannat vid ett fönster, vettande åt staden, och plötsligen syntes han ryckas upp ur sin förmenta trötthet. Bland Sigismunds medförda följe, uppgående till ett par tusen man, märktes en ovanlig rörelse nere på torget, och där måtte något särdeles obehagligt ha visat sig, ty konungen gick strax till fönstren på salens andra sida som vette åt Finska viken. Han stod och trummade på rutan, då hans blickar började stirra och kröpo in i huvudet. Hastigt avlägsnade han sig från fönstret och satte sig i ett hörn, där han icke kunde se utåt.

Han hade suttit ett par minuter och slutit ögonen liksom för att slippa se, då det knackade på dörren.

— Där kommer han, sade Johan, den fruktade, den jag hatar mest av alla storherrarne, Erik Sparre, vilken jag måst begagna trots mitt förakt. Han är icke en människa utan en makt; han föreställer den där släktingen som alltid protesterar arvet; det är Vasarnes evige avundsman, och förrän hans huvud

Digitized by Google

ligger under en bila, skall kronan icke ligga säkert på vårt huvud. Var gång jag hör den mannen knacka på min dörr, låter det som spikades på min kista; han medför alltid dåliga underrättelser, alltid Uriabrev. — Nu skall jag släppa in honom — — — se noga på hans sneda ansikte, om han ljuger eller hyser baktankar — — Sigismund, tro din gamle vise fader, när han säger: Man kan icke tänka nog lågt om mänskligheten! — Stig in, herr Erik!

Dörren öppnades; greve Erik Sparre, författaren till Kalmarestadga och skriften Pro rege, lege et grege, trädde in. Som han nödgades se åt båda konungarne på en gång och dessa befunno sig på betydligt avstånd från varandra, råkade hans ögon att skela, vilket gav det tråkiga ansiktet ett fasligt uttryck.

Johan mottog ett brev.

— Från Hogenskild Bjelke, av stor vikt, sade Sparre.

Johan, som icke ville, att Sparre skulle läsa brevets innehåll i hans ansikte, vinkade åt budbäraren att gå. Men det stred mot grevens beräkningar, och han låtsade icke förstå vinken.

Kung Johan hov upp sin röst:

— Lämna oss, herr Erik.

Nu måste han gå, men kunde icke dölja sin förargelse.

— Stäng dörren i lås, Sigismund, eljes låtsas han ha glömt något! — Häng din handske för nyckelhålet, eljes tittar han på mitt ansikte när jag läser. — Jag såg honom nyss gå upp, och genom torntrappans fönster märkte jag hur han läste ett liknande brev; alltså från Bjelken!

Digitized by Google

Konungen läste och fällde brevet på golvet.

— Se där, hur allt är bräckligt, och hur fåfängt det är att bygga planer på det bestående; det bestående har ändrat sig; hertig Karl bullrar och umgås med giftermålsplaner. Gifter han sig och får manlig avkomma, så är du ifrån tronen. Hör nu på huru jag måste ge dig ett nytt råd, alldeles motsatt det jag nyss gav: res hem till Polen, ty där är du säker.

— Min far, svarade Sigismund, nu är det min tur att ändra beslut: jag tar hellre svenska kronan säkert än polska osäkert.

— Men du är katolik; vill du gå tillbaka?

— Aldrig! Men jag vill sitta i Sverige såsom ett levande tecken på att den ena läran åtminstone är lika god som den andra!

— Då mister du huvet; du känner icke din farbroder Karl! Det är Gustav Vasa och Kristian Tyrann i en person!

Sålunda sutto nu far och son, slitna, sållade av de stridiga intressen som uppvuxit av förhållandena i det omornade Sverige och det alltid yrvakna Polen.

De ältade och tuggade, bytte ståndpunkter och åsikter, icke mäktande fatta ett beslut, då allting visat sig vara så opålitligt, och händelserna växlade utseende varje ögonblick.

Nu hördes utanför tre slag i golvet av hovmästarens stav; det betydde att taffeln var dukad.

Far och son rycktes ur sina tankars kvarnhjul, och genom en tapetdörr tågade de ut i drottningens lilla matsal.

Den tjugoettåriga Gunilla Bjelke, styvmoder åt den tjugotreårige konungen Sigismund, mottog de båda herrarne med ett behagfullt, något skälmaktigt

Digitized by Google

leende. Sigismund, en svärmisk yngling, ogift ännu, kunde icke se upp till henne som till en styvmor, utan betraktade henne som en ung kvinna, eller snarare flicka; när han kysste hennes hand, rodnade han hastigt, men kännande fadrens blickar på sig, bleknade han, vilket roade den lilla drottningen, som visste att hon ägde sin gemål i klädningsfickan.

— Nå, började hon, när de satt sig, herrarne ha konsulterat, riken och nationer vänta på ett ord som skall avgöra öden; han I blivit eniga?

— Vi äro alltid eniga, svarade Johan.

— Det skulle vi vara också, om Rödskägg ville vara förståndig.

— Hur skulle vi då bära oss åt? frågade Johan med ett jättens leende under sitt kämpaskägg.

— Jo, du skulle alltid lyda mig! svarade Gunilla.

— Du lilla, du lilla, svarade Johan och strök hennes fina kind.

Och när ett kärligt leende sken över hans torra, kärva drag, såg han än mera grym ut.

Sigismund, som var tidigt vorden klok, aktade sig noga att med en min röja sin mening, ty vilket parti han än tog, skulle han törna på klippor.

Drottningen skänkte ett stort glas vin åt sin gemål, och när Sigismund ville överbringa det åt fadren, råkade hans hand vidröra Gunillas, som icke var fri från behagsjuka och begär att reta sin gamle make. Hon grep i den vita handen och låtsades beundra en ovanligt vacker ring.

— Vem skall äga den handen och ringen en gång? frågade hon.

— En kejsares dotter, svarade Johan barskt.

— Då blir jag rädd, sade Gunilla skälmaktigt.

Digitized by Google

Fastän, det är sant, jag är... nej, du, Johan, är ju i släkt med kejsare?

— Ja, på visst sätt, dock icke direkt. Men min son, Sigismund, har vunnit polska kronan efter sådana medtävlare som ärkehertigar, som en konung av Frankrike och kejsar Maximilian själv — det är något att vara svensk prins nu för tiden.

— Det är nästan mer än svensk konung, snärtade Gunilla.

— Håhå, vackert! Jag kunde själv ha sutit i Krakau, men jag ville inte; jag är arvtagare efter en Sforza och väntar arv i Neapel, i hertigdömena Bari och Rossano; jag är nästan romersk medborgare...

— Vad är då jag, stränge herre?

— Du är min lilla hustru... och som sådan delar du ljuvt och lett med mig.

I den öppna dörren syntes nu en polsk herre i lysande dräkt; han föll på ett knä, räckte fram ett brev mot Sigismund, som reste sig från bordet och gjorde en kort ursäkt:

— Min stallmästare med depescher från Krakau.

Konungen och hans gemål vände sig på stolarne för att se vem som vågade störa, och när de igenkände Liljesparre, betraktade de varann ett ögonblick och slogo sedan ner ögonen.

Drottningen skakade i hela kroppen, konungen grep om en gaffel och började sticka i ett mjukt bröd; han såg ut som jätten i sista stadiet, när godmodigheten övergick till hetshunger.

Detta spelades bakom Sigismunds rygg, och han var okunnig om Liljesparres förhistoria; huruledes denne varit Gunilla Bjelkes fästman och blivit sänd till Polen för att glömma och glömmas. Enär varken

Digitized by Google

Gunilla eller Liljesparre kunnat förgäta, blev scenen än mer pinsam, men Sigismunds depesch räddade alla parterna på en gång, dock icke med en gång, ty Sigismund hade bett sitt sändebud resa sig och stiga fram.

Drottningen fann sig först och gick ut ur salen.

— Herrarne önska ensamheten, förstår jag.

Och hon gick ut att dölja sina tårar.

Konungen blev stum, tog Sigismunds arm och ledde honom ut till samtalsrummet, varifrån de kommit.

— Tala, vad har hänt? stammade han.

— Ödet har fattat det beslut, som vi icke förmådde. Tartarerna hava infallit i Polen; hela riket ropar på kungen; jag måste återvända...

— Ske Guds vilja! min son; gå till ditt, så går jag till mitt! Länge lever jag icke, vi ses aldrig mer, jag känner det så... men jag skall hem och vårda ditt arv...

Här föll den gamle konungen i tårar och slöt sonen i sin famn.

Sigismund, sensibel ända till svaghet, greps av en förkänsla för den stora ödsligheten som i främmande land väntade honom, då han ännu icke var bunden där med familjens band, och fasande för det ovissa, bröts hans styrka ned ända till roten.

— Jag kan icke resa, snyftade han, jag kan icke; jag vill hem!

Johan svarade icke, ty han visste att stunden var avgörande och att Sigismund genom sin trosförändring var omöjlig i Sverige. Sonen fattade detta som ett medgivande och skulle gå ut att ge besked åt sändebudet, då ett ropande som ett härskri trängde

Digitized by Google

upp till slottet nerifrån staden. Från fönstren visade sig nu ett skådespel som satte skräck i både far och son uppe i borgen.

Polackar och svenskar hade bildat en front mot slottet och nedlade ostentativt fanor och vapen, därmed antydande att de uppsade båda monarkerna tro och lydnad.

Två kronor stodo på spel, och beslutet gav sig självt. Konung Johan väpnade sig först; pekande på de upproriska, räckte han sin hand åt Sigismund med det enda ordet: farväl!

Och jagad av fruktan för sin svaghet flydde Sigismund ur rummet, under det konung Johan föll ner på en bänk, tillintetgjord av skilsmässan från den enda människa som höll av honom i hela världen. Så trodde han nu fast, sedan han i en sekund hade sett huru hans makas hjärta ännu tillhörde en annan.

*

Johan III har blivit kallad Sveriges sämsta konung. Det var han sannolikt icke. Hans återvändande till sina förfäders tro var motiverad dels av det andliga förfall han såg följa reformationen, dels av fruktan för den isolering från stora världen, från Europa och dess centrum Rom, som åtföljde skilsmässan. Hans första samtida, kejsar Maximilian II, var så gott som protestant och sökte försoning mellan de kristna kyrkorna; detta kom Johan att utvidga sitt religiösa program, så att han icke vidare sökte återföra Sverige under det romerska oket, men väl förmedla en anknytning. Johan blev aldrig katolik, ehuruväl han återupptog äldre ceremonier, och

Digitized by Google

Röda Boken var en kompromiss med gamla bruk, som kunde vara likgiltiga i trosväg, men säkerligen förskönade den magra kulten. När sålunda Possevino 1578 sändes till Rom för att underhandla, visade sig Johan, ehuru han då var närmast den katolska kyrkan, så fast i sina förmedlingsförsök, att han icke eftergav i reformationens viktigaste punkter. När han sålunda fordrade mässans hållande på svenska språket, prästernas rätt att gifta sig, nattvardens utdelande under båda formerna, och då han vägrade återställa de indragna kyrkogodsen, stod han på Gustav Vasas och Olaus Petris ståndpunkt i alla huvudsaker. Då Rom icke ville ingå på villkoren, avbröt Johan underhandlingarne. Farligare var icke hans katolicism.

Vad Johan III:s statskonst beträffar har man undrat vad han syftade med Polen. Men om man betänker att det dåvarande polska riket utgjorde till hälften ett Östersjövälde med Danzig, Riga och Reval som huvudstationer, så blir den polska politiken mera förklarlig. Estland med Reval var en fortsättning söderut på Finland och ett värn mot ryssar, tartarer och turkar; Sverige delade uppgiften som gränsvakt med Polen, och att deltaga i en världshistorisk roll som denna lockade ju mer än det eviga smågrälet med Danmark, som stängde ut Sverige från Europa. Johan III var den förste svenske regent som arbetade för Sveriges införande i europeiska statslivet; och när han söker traktater med Spanien, kejsaren och påven, är det Sveriges hegemoni på skandinaviska halvön han åtrår, och därmed annullerar han den alltid utsträckta mellanhanden Danmark, som ville tvinga sig till att vara transitoplats åt Sverige.

Detta var varken huvudlöst eller fantastiskt; det

Digitized by Google

var stort sett och tänkt, men var väl för mycket för bysvenskarne, som sedan i sextio år visade sin avund mot Vasaarvet Polen, där dock två duktiga Vasar regerade under namnen Wladislaw IV och Johan Kasimir, båda Johan III:s sonsöner. Att hindra och förstöra var det enda synliga syftet med dessa svenskarnes krig mot Polen; avunden lyste igenom och visade att Johan III verkligen lyckats genomföra något, som var avund värt.

Digitized by Google

Vasa-arvet.

Återigen hade Sverige inträtt i en union, denna gång med en stormakt, den kungliga republiken Polen, vars tron innehades av Gustav Vasas sonson. Enär Danmark hindrat Sveriges tillväxt åt söder, hade landet sträckt ut sig åt norr först, kringgått Bottniska viken, ringat in Finska viken, krupit ner till Weichsel, fattat fot i östra Europa och pekade nu åt Donau. Det var ett sammanhängande helt och gjorde sig vackert på kartan.

Unionskonungen var gift med en österrikisk prinsessa, av kejsarhuset Habsburg, vilket ansågs som en stor ära; de båda ländernas mellanhavande reglerades genom Kalmarestadga, som försäkrade Sverige självständig styrelse. Allt var väl ordnat, som det tycktes, och ändock stannade det i första början. Hertig Karl, farbrodern, kunde icke se brorsonen i en så upphöjd ställning utan att kränkas och känna sig förbigången; härsklysten och född att styra, tog han makten till sig, lät ständerna välja sig till riksföreståndare, skrev in i ständerbesluten vad han behagade, och fick därigenom sina våldshandlingar lagstadda. Vid Uppsala möte erhöll han dock ett bakslag, när han fullkomligt olagligt ville förbjuda katolicismen; själv calvinist måste han underskriva den

Digitized by Google

handling, som bannlyste calvinister och zwinglianer. Sverige blev därigenom inskränkt och positivt lutherskt ifrån att ha varit generellt protestantiskt. Detta mötesbeslut, som han själv måste underskriva och som utgjorde en dom över hans egen tro, blev även Sigismund tvingad att bekräfta för att kunna bli krönt. De båda herrarne handlade sålunda mot övertygelse, och leddes de blott av maktskäl och hänsyn till nyttan att förskriva sig till bekännelser som båda ogillade.

Men det fanns även ett personligt skäl till hertig Karls agg mot Sigismund, och vilket motiv stoltheten tvang honom att dölja. Karls andra gemål, Kristina av Holstein-Gottorp, dotter av den Kristina till vilken Erik XIV friat, hade en gång varit lovad Sigismund, men när han vägrade mottaga henne som brud, kan man föreställa sig den hämndgirige hertigens känslor, som upptagit vad brorsonen ratat. Alla Karls självrådiga tilltag under Sigismunds frånvaro röja också en hätskhet och ett systematiskt sökande efter strid; och när Sigismund lämnat Sverige, likgiltigt vändande ryggen åt alltsammans, förföljes han av konungen Karl IX med krig inom Polens gränser.

Sigismund, vars historia är skriven av Karl IX och hans anhang, synes alls icke varit den stackare eller den fanatiker man gjort honom till. Han beviljade lutheranerna i Sverige full religionsfrihet, men förbehöll sig motsvarande frihet åt sig och de sina, vilket dock vägrades honom. Född i fängelse, uppfödd i sin moders religion, upplevde han alla Vasatidens eländen. Såg sin farbror Erik som vansinnig och mördare; hörde sin egen far beryktas som brodermördare; farbrodern Magnus behandlades som dåre

Digitized by Google

och självmördare, fastrarne visade sig moraliskt svagsinta; farfadrens storverk, rikets enhet, hotades med undergång genom hertigarnes inbördes fejder och trosstrider. Allt, som i föregående tid ansågs avgjort, togs fram igen till diskussion; beslut revos upp, själva arvföreningen sattes i fråga; på rikets nybyggnad under Vasatiden syntes Folkungasagan gå igen; Nyköpings gästabud dukades åter på Gripsholm och Håtunalek lektes på Örbyhus.

I detta vacklandets och osäkerhetens tidevarv uppväxte Sigismund, en vek, fin natur, som ryggade för varje utbrott av råhet och hellre ville ont lida än ont göra. Avsmaken för det förvildade fäderneslandet efterträddes av en förkärlek för hans moders land; och när han tvenne gånger besökt Sverige som konung och funnit söndringen och oredan åtminstone lika stor som hemma i Polen, beslöt han sig för det senare, där han nu var rotfäst genom maka och barn. Den sista resan, företagen 1598, med dess äventyr och faror, visar i bjärta drag de båda kämparnes karaktär och utgör för övrigt en vändpunkt i Sveriges historia, vid vilken man dröjer med deltagande lika mycket för den ena parten som för den andra.

*

Prinsessan Anna, Sigismunds syster, satt på Stegeborg, som nu var blivet ett praktfullt slott, tillbyggt av Gustav Vasa med sten från Söderköpings kloster och förskönat av Johan III. Som gäster hos henne bodde Johan Gyllenstjerna och Siri Brahe, vilkas beryktade ondagsbröllop hon stiftat, och därjämte hennes vän Gustav Brahe, med vilken hon sades vara förlovad.

Digitized by Google

Anna var en rask och beslutsam flicka, som höll hjärtligt av sin broder Sigismund trots hans katolska tro, den hon frånbett sig en gång för alla; hon hade följt honom till Polen, varit med om mötet i Reval och väntade nu Sigismunds ankomst till Stegeborg, då hon visste att han med flottan nyss lämnat Kalmar. De främmande skeppen hade varit synliga i östgötaskären, men oväntat nog gått norrut förbi Slätbaken, så att man fruktade en sammanstötning med hertig Karl, vilken låg på Kolmården med 5,000 man.

Då anlände oförmodat ett ridande bud med underrättelse att konungens skepp Vita Örnen var synligt ute på viken. Prinsessan steg ombord på en galär och mötte sin bror på sjön, där han kom i lysande följe av utländska hertigar och markgrevar. Syskonen roddes i land, under det skeppet ankrade för att invänta den övriga flottiljen, som skingrats av en storm i Kalmarsund.

Och så suto de åter samman på den gamla Vasaborgen, väntande ut sitt öde.

— Hemma igen, alltså, men mer främmande än någonsin, sade konungen, där han mönstrade den stora räckan av öppna, halvtomma rum.

— Borta är bäst, svarade systern; till och med jag saknar de polska lindskogarne med deras näktergalar... Men nu skall du berätta om din resa.

Konungen såg sig om efter lyssnare, kastade en blick ut genom trädgårdsfönstret och såg hur man skördade en körsbärshage. Därpå började han tala med sin dämpade röst, utan höjningar och sänkningar:

— Du vet hur hertigen uppfört sig under min

Digitized by Google

frånvaro; hur han sammankallar riksdagar och gör ständerbeslut; nåväl, efter min sista härvaro har han rest omkring på marknader och uppviglat folket, bönderna framför allt; beter sig som en upprorsmakare, och när jag, kallad hem hit, skall avresa, nekar han mig skeppen. På utländska fartyg infinner jag mig i Kalmar; stadsportarne äro stängda för mig, landets konung, och jag måste belägra min egen stad. Då jag dessutom fått veta att hertigen samlat 5,000 man, medförde jag lika många av mina polska värvade, och alldenstund rikena leva i unionsförhållande, kunde jag icke kalla polackerna främmande trupper. Nu sänder dock hertigen mig bud och frågar om jag kommer som fiende, efter jag indrager främmande trupper. Han vill att jag skall inställa mig vapenlös inför hans samlade vapenmakt. Hans enfald är så blandad med elakhet att han själv icke märker hur han blottar sina dolska avsikter. I vilket annat land som hälst vore han förvunnen upprorsmakare och förlorade liv, ära och gods i första instansen. Men —

Konungen hejdade sig.

— Kan man icke upphöra med arbetet därute i trädgården? Det stör mig, och jag får intrycket att man lyssnar.

I detsamma small ett skott, och lik en skjuten kråka ramlade en karl ned från det närmaste körsbärsträdet, knäckande grenar i fallet.

Jägaren trädde fram ur hallonskogen invid, granskade bytet, och kastande en slängkyss åt prinsessan i fönstret, som han menade vara ensam, utropade han:

— All's todt! En av hertigens skrivare som spion!

Digitized by Google

Prinsessan reste sig och rodnade, men konungen, som sett det han icke borde och icke ville, trädde fram och tilltalade skytten:

— Gustav Brahe; är det krigstid efter du skjuter landsmän?

— Ja, majestät, det är krig, men vi måste...

— Vi måste vänta min flotta, och du har börjat för tidigt. Kom nu hit och ställ till rätta, om du kan.

Prinsessan ämnade ingå i en förklaring över den oförmodade slängkyssen, men broderns tankar voro fjärran och han älskade inga förtroenden i den vägen.

Gustav Brahe, kammarherre och legat i Sigismunds hov, trädde in genom den öppna trädgårdsdörren och anlade en för tillfället passande min, som intet röjde utan att dölja något.

— Är mannen död? var konungens första fråga.

— Till er tjänst, majestät.

— Jag tycker icke om blodsutgjutelse och än mindre om lättsinnigt tal... Emellertid har första skottet fallit; vad vill du nu göra?

— Vi få uppehålla hertigen med underhandlingar...

— Uppehålla? Du menar ett svekfullt förfarande att därmed vinna fördelar? Det är skam, och det vill jag inte; jag har redan lockats att underskriva ohållbara fördrag; denna gång vill jag däremot söka fred, förlikning och fasta överenskommelser — antingen mina trupper hinna anlända eller icke. — Gå nu och sök upp Johan Gyllenstjerna, bed honom hit, att vi må rådgöra.

Kammarherren gick, och syskonen voro åter ensamma.

Digitized by Google

— Sigismund, började prinsessan; du skall icke tro något, något ont, fastän det ser ut...

Konungen öppnade stora ögon som om han ville utestänga varje tanke på andras älskog, vilket verkade orenande på honom.

— Jag tror ingenting, min syster, och det intimaste av allt skall man noga dölja för sig själv och andra, att det icke ohelgas... Din inblandning i Gyllenstjernas och Siri Brahes giftermål ogillar jag; du har ju sett följderna, hur man dragit en hjärtesak inför ständerna — — — det skall vara den brutale hertigen som gör sådant... Nu vill jag icke veta mer om detta eller annat...

En kammarherre avbröt det pinsamma samtalet, anmälande ett sändebud från hertigen.

Den man som nu infördes tillhörde den nya tidens borgerliga skrivaretyp, som efterträtt gamla tiders andliga kancellerer. Av ofrälse stånd vanligen, emedan herrarne ännu satte svärdet högre än pennan, hade desse sekreterare ofta studerat vid utländska universitet. Hos Gustav Vasa hette de Norman och Pyhy, hos Erik XIV Göran Persson och Mårten Helsing; hos Johan III Rasmus Ludvigsson och Johan Henriksson; hos hertig Karl Erik Elofsson och — den som nu inträdde på Stegeborg såsom utsänd av hertigen.

Sigismund ögnade i den framlämnade fullmakten, granskade noga och skarpt den utskickades obetydliga yttre och mindre vinnande person.

— Detta är således Erik Göransson, sekreteraren; var äro legaterna?

Göran Perssons son stod där letande ett svar, ty konungens högdragna sätt och avvisande tonfall konfunderade honom.

Digitized by Google

— Legaterna?

— Ja, jag underhandlar icke med subalterner utan med reguliära eller utomordentliga sändebud, svarade konungen.

— Riksföreståndaren har skickat mig, det är allt vad jag kan säga...

— Hertigen skickar sina sekreterare i alla väder, till och med att lyssna i körsbärsträd; men jag skall sända holländska och engelska ambassadörerna att underhandla med hertigen så snart de anlänt med skeppen, och till deras biträde följer markgreven Edvard av Baden; hälsa din herre det!

Den ovälkomne sekreteraren såg icke förvånad ut, icke heller sårad av mottagandet; det glimtade tvärtom av tillfredsställelse från hans väl skötta ögonlock, ty hans mission var lyckad, när han fått tre viktiga upplysningar: att spejaren var upptäckt, att utländska sändebud följde flottan och att denna väntades, men ej var anländ.

Han avlägsnade sig därför under en tvetydig komplimang och endast uttalade som förhoppning att underhandlingarne måtte lyktas till ömsesidig belåtenhet.

*

I fjorton dagar gingo sändebud mellan konungen och hertigen utan att något blev avgjort. Men under tiden hade konungens 5,000 man samlat sig framför Stegeborg, under det hertigen ställt upp sina vid Linköping. Sigismunds ställning var särdeles gynnsam, ty Västgöta och Smålands rytteri hade slutit sig till hans fanor och överbefälet fördes av Johan Gyllenstjerna och Gustav Banér.

Digitized by Google

Avgörandets stund nalkades; hertigen sände en enspännare med två trumpetare till Stegeborg för att överlämna ett brev, på vilket fordrades svar inom två timmar. Sigismund fann detta sårande och lät fängsla buden. Hertigen förlorade all besinning och röck fram med sina trupper.

Det var en dimmig höstmorgon, då Sigismund stod i tornfönstret och betraktade det vackra landskapet, vilket tycktes vara svept i en slöja av vitaste snö. Men på en gång reste sig en skog av blanka spetsar upp genom det vita; straxt därpå döko en svärm fjäderruskor upp likt brokiga simfåglar, och så gungade hästhuven... En blixt bröt fram, och snart dundrade kanonerna från konungens tjugofyra skepp, vilka lågo ankrade i viken. Dimman skingrades av skjutningen, och Sigismund stod och såg huru hertigens folk inringades av de polska ryttarne, höggos ner utan pardon och betäckte fälten.

Segern var given; men då greps Sigismund av dessa veka känslor som oftast blevo hans olycka. Det var farbrodern han såg, Gustav Vasas yngsta son, det var landsmän som föllo döda på de gröna gräsmattorna, och bland befälet funnos nära släktingar. Då lät han avblåsa bataljen och sände tvenne furstar att bjuda hertigen fred och förlikning. Karl, som icke var van vid ädelmod, blev upprörd, ville gå ut ur riket och lämna alltsammans; men strax därpå förhärdade han sitt hjärta igen, när de påbörjade underhandlingarne strandat. Medan Sigismund tågade ner till Linköping för att möta sin farbror som vän och frände, gjorde denne en motrörelse, intog och plundrade det övergivna Stegeborg samt bemäktigade sig konungens flotta, som lämnades till skövling.

Digitized by Google

Emellertid hade hertigens nederlag vid Stegeborg blivit utbasunat kring riket, och de flesta hans vänner och anhängare avföllo, vändande sig till Sigismund. Denne satt nu på Linköpings slott efter ett kort besök i Vadstena kloster, och när han fick veta huru hertigen brutit stilleståndet och så illa lönat hans ädelmod, fattades han av leda vid alltsammans. Men han fick icke tid att länge grubbla över livets ostadigheter, förrän hertigen kom tågande med sina trupper. Och det var åter en morgon, då naturen drog sin vita slöja över styggelsen, när fränder skulle mörda varandra. Striden fördes också med lamhet, och scener av igenkännande spelades här i morgondimman. Anders Lennartsson med hertigens ryttare mötte Göran Posse med konungens:

— Broder, skola vi nu mötas som fiender! hälsade Posse sin gode vän.

Men denne svarade:

— Här gäller intet broderskap utan krut och lod.

Konung Sigismunds skrivare Nils Rask kom springande och bad Posse och Gyllenstjerna »skona landsmän». Enär detta uppfattades som en befallning från konungen, stannade de båda överstarne overksamma, vilket avgjorde segern till hertigens förmån; och så slutade det obegripliga slaget vid Stångebro.

Konungen bad nu om ett samtal med farbrodern; och när detta beviljats, red han ut på fältet att möta honom. Så stor vördnad bar hertig Karl för majestät och kunglighet, att han oaktat sin ålder steg av hästen och nalkades brorsonen gående. Men denne gav tecken åt hertigen att stiga i sadel, varpå de båda fränderna redo utåt fältet för att icke höras av närstående.

Det långa samtalet slutade med överenskom-

Digitized by Google

melsen att man i Stockholm inför ständer och råd skulle uppgöra om rikets styrelse och att konungen med hertigen där skulle infinna sig personligen. Men när hertig Karl därjämte fordrade utlämnandet av Sigismunds trognaste anhängare, så sade denne bestämt nej, då en sådan låghet icke fann ett rum i hans sinne. När farbrodern dock svor vid sin själs salighet att herrarne intet ont skulle vederfaras, utan att »de skulle dömas av en riksdag i närvaro av kejserliga, kungliga och furstliga sändebud», så bådo desse själve att få bli utlämnade för riksfridens skull. Sålunda råkade Erik Sparre, Ture Bjelke, Gustav och Sten Banér samt Göran Posse att bli fängslade, och två år senare dömdes de till döden i Linköping av en domstol, som åtminstone icke var kejserlig, och där Göran Perssons son uppträdde som åklagare.

*

Sigismund satt kvar på Linköpings slott sedan hertig Karl dragit upp till Stockholm, och hans syster Anna höll honom sällskap. Det hade just kommit ett brev från hertigen, vilket kullkastade alla Sigismunds beslut att infinna sig vid den beramade riksdagen.

— Jag kan icke underhandla med denna man, utfor konungen och kastade brevet på golvet; han blir ju ond, när jag svarar honom på sak; han vägrar att igenlämna skeppen, som icke voro mina, och det plundrade godset behåller han; mina trognaste vänner fängslar han som förrädare och han kallar mig rikets fiende därför att jag infört främmande soldater i landet; när jag då svarar att jag inga andra knektar äger, och då jag anmärker att han själv hyser utländska

Digitized by Google

legoknektar, blir han ursinnig på mig, därför att han har orätt. Nej, syster, jag är ingen stridens man utan fridens; bäst att lämna riket åt honom som älskar ofrid och har hjärta av järn...

— Går du icke upp till Stockholm?

— Nej, jag går hem till mitt och de mina, till mitt land där maka och barn väntar mig; där man talar min moders språk och tjänar mina gudar... Följer du mig, Anna?

— Ja, broder, om... om...

— Om h a n följer, menar du! Han skall följa dig, Anna, och jag skall själv leda honom till altaret, om du vill — och han!

Sigismund lämnade staden, kom ombord på ett skepp, som troddes vara destinerat gå upp till Stockholm.

Sigismund stod på däck med sin syster och Gustav Brahe när skeppet löpte ut ur Slätbaken. Rorsmannen skulle just vända åt norr, uppåt Stockholm, då konungen kommenderade: Full syd! — Söderut! Skeppet lovade och vände åt söder, till allas förvåning och de flestas glädje.

Mellan de täckaste lövholmar gick färden i solsken på blått vatten, under det konungen, återhållande sin rörelse, hälsade åt stranden:

— Farväl, du vackra land, min faders hem och grift; farväl, för evigt; utan bitterhet, men också utan saknad!

Digitized by Google

I Bärwalde.

I januari 1631 drog en liten skara resande fram på landsvägen norr om Berlin. De kommo västerifrån, syntes trötta och nedslagna, där de vandrade i snön, som sparsamt betäckte de sandiga slätterna med deras martallar, ljung och ginster. Varje mötande tillspordes om vägen till Bärwalde, där svenska konungen låg i kvarter, och man pekade till svar österut. Genom öde byar gick alltså färden österut; en marodör, en flykting syntes i skogsbrynet och försvann; dagen led mot slutet och där gjordes lägereldar för natten.

De två äldste som anförde skaran satte sig ner avsides för att rådpläga, sedan hela truppen sjungit en aftonpsalm på franska språket, och vilken icke var katolsk åtminstone, ty då hade den varit på latin.

— Nej, Leroux, jag fruktar vi komma för sent, sade den ena av förarne.

— Aldrig för sent; men under vår långa färd har hela läget ändrat sig och det ändrar sig för varje dag.

— Det gick väl an, men det trasslar sig också. Med Wallensteins avsättning på kurfurstedagen i Regensburg borde kriget ha varit slut, men då dyker svenska kungen upp; man frågar med Kristian IV vad vill han här, dock, efter som han redan är inne

Digitized by Google

i landet, så bör han lyssna på nödställda trosförvanters böner om hjälp. Hade vi hugenotter haft en sådan vid La Rochelle, skulle Frankrike nu sett annorlunda ut.

— Vet du vad kurfurstedagen i Regensburg betydde egentligen?

— Ja, efter vad man hört, så råkade kejsaren i bakgrunden. Han sökte nämligen få kronan ärftlig åt sin son, men misslyckades; i dess ställe förmådde Richelieus båda sändebud, Brulart och pater Josef, uppställa Ludvig XIII som kandidat till romerska konungatronen, som därmed skulle för första gången besättas av en icke tysk.

— Det lyckades icke?

— Nej, icke det, men Wallensteins avsked lyckades, och katolska ligan med bajraren kom upp, varigenom ett visst närmande mellan protestanterna har inträtt.

— Detta har alltså förvandlat kriget till ett politiskt ifrån att det varit religiöst, och därför ha våra utsikter minskats...

Nu hördes hästtramp; en kurir rusade fram, gjorde halt och bad att få värma sig vid elden. Han frågade ingenting, inbjöd icke till samtal, bara värmde sig, medan hästen pustade. Därpå satt han upp igen och försvann.

— Det var en bajersk ryttare eller kronbergare, sade Leroux.

— Ja, men kurirväskan bar de franska färgerna.

— Saint-Denis! Då är kardinalens följe icke långt efter, och vi måste bryta opp. »Fram, fram, korsmän!» ropade han till sällskapet, som ovilligt reste sig och ordnade tåget till uppbrott.

Digitized by Google

Med nötta skor, slitna kläder, trötta, hungriga satte sig pilgrimerna i gång, ut i mörker och köld, alltjämt österut, mot solens uppgång, där de förlagt sitt hopp.

*

Under tiden låg Gustav Adolf overksam i Bärwalde, straxt nordost om Berlin. Där hade han tillbragt julen och nyåret, och på en hel månad hade ingenting hänt. Kriget stod stilla av brist på trupper och pängar; även av brist på fiender, ty de kejserliga hade utplundrat Östersjöprovinserna och dragit sig undan.

I prästgården i Bärwalde sutto då Gustav Horn och Johan Banér inkvarterade under det konungen låg på rådhuset. De båda generalerna av så olika lynnen måste fördraga varandra nu då nöden stod för dörren och hela kriget hotade upplösas i ett fiasko.

Horn, den allvarlige, redbare, fromme mannen, konungens närmste vän och högra hand, var sorgklädd, ty han hade förlorat sin hustru, Axel Oxenstjernas dotter, under pesten i Stettin; Banér, musketören med det lätta sinnet, sökande faror och äventyr, betraktande kriget som en större jakt, där bytet och äran lockade, satt i en lätt lägerdräkt med ett glas bredvid sig, skrivande ett troligen mycket lustigt brev till sin hustru på Djursholm.

Horn hade nyss trätt in i rummet och ville icke störa brevskrivaren, som emellanåt småskrattade för sig själv; men när Banér ritade sitt namn under episteln, ansåg Horn tiden vara inne:

— Får jag tala lite, Johan?

Digitized by Google

— Är du här! Ja visst får du tala... jag skall bara kasta på en pinne i kakelugnen!

Efter förrättat ärende satte sig Banér mitt emot sin något äldre vän och frände, och Horn började försiktigt:

— Ser du, Johan, det här kriget är lite oklart...

— Nå, var det polska klarare? Sigismund ville icke erkänna Gustav Adolf som konung, emedan Johan hade arvsrätten; men Johan hade avsagt sig, och Sigismund var ju närmast, allt det där påvens skägg togs som förevändning för oss att anfalla Polen, som icke var nödvändigt; rätt eller orätt, men det var en härlig kampanj och jag ångrar den aldrig!

— Emellertid... nu ha vi kommit därhän... att konungen vill resa hem — vänta lite...

Men Banér kunde icke vänta:

— Se så för tusan, skall man ge tappt i första hugget?

— Vänta lite, Johan; kungen ämnar resa hem för att... att ordna om värvningar och pängar...

— Han längtar efter hustru och barn; julen var ju odräglig här, men en krigare får lov att leva munk ibland; det vill jag inte höra talas om...

— Min goda Johan, låt mig tala ut; jag fick ju lov att tala?

— Resa hem? Jo, då får vi ruttna kålhuven som kung Smek; nej, hellre tar jag värvning härute eller i fransk tjänst. Varför vill han resa hem?

— Erinra dig vår konungs avskedstal vid riksdagen i fjor; hur han bedyrade att icke personlig ärelystnad, utan trosförvanters betryck här i tyska landet drog honom ut i kriget...

— Jo, men Oxenstjerna uttryckte sig på annat

Digitized by Google

sätt uppe i rådet: »att huvudändamålet med kriget icke var att försvara religionen, vars vapen äro av andligt slag, såsom böner och tårar, utan på det att svenska kronan och dess religionsförvanter tyska kurfurstarne måtte sitta i säkerhet och vara oberoende».

— Mycket bra; men när nu varken pommeranaren, brandenburgaren eller sachsaren önska något beskydd, emedan de efter freden i Lübeck och kurfurstedagen i Regensburg icke behöva något beskydd, så anser konungen sin mission löst...

— Och ämnar sluta kriget?

— Han känner sig med ett ord överflödig och, sedan Wallensteins avsked, lite löjlig. Tänk dig, Johan, han kommer hit med 15,000 man och erbjuder beskydd, men har inga trupper att beskydda med; det är löjligt! Och de få han äger kvar kunna icke betalas; därför ha de gjort myteri...

— Jaså, det var bullret i dag morgse? Då ändrar sig saken...

— Den har redan ändrat sig, Johan...

— Gott, då ändrar jag mig också; låt höra!

— Om Johan tar på sig rocken, så följas vi åt till konungen, som väntar oss; efter en sömnlös natt har han i dag på morgonen mottagit ett brev från rikskansleren, min svärfar, och enär denne på det bestämdaste avstyrker hemresan, inser konungen att han måste stanna, på vilka villkor som hälst. Därför finner han sig i den hårda nödvändigheten att återöppna underhandlingarne med fransmannen.

— Kardinal Richelieu — och Gustav Adolf? Jag fattar icke sammanhanget...

Gustav Horn teg en liten stund, gick till brasan och rörde med staken i bränderna.

Digitized by Google

— Johan Banér, svarade han; det finns flera krigsorsaker angivna i proklamationen: den första var att de svenska sändebuden utvisades från fredskongressen i Lübeck; den andra var Wallensteins infall i Östersjöländerna, Mecklenburg och Jutland; den tredje var kejsarens vägran att erkänna Gustav Adolf som konung; den fjärde var den att Österrike skickade Polen hjälptrupper under vårt polska krig. Därav synes, att politiska grunder föreligga tillräckligt många för att kriget icke behöver betraktas som religionskrig...

— Då är jag med; jag tycker om rena kort och har ingen kallelse för korståg. Låt oss gå med detsamma.

Banér kastade på sig rock och kappa, varpå de båda generalerna skyndade ut på gatan.

Det var folk i rörelse och franska språket hördes här och där talas. På stora torget funno de hästar, vagnar, lakejer, ridknektar samt en myckenhet packlårar och halm.

— Det här ser ut som uppbrott! sade Banér, under det de trängde sig in i rådhuset.

Ini rådmännens samlingsrum befann sig Gustav Adolf ensam vandrande i stor oro. Den nu trettisexårige monarken, som skulle dö året därpå, hade under sina fälttåg blivit korpulent, vilket gjorde att det lilla huvudet syntes ännu mindre; den smala flyende pannan närmade sig undermåttet; de enkla, redbara dragen visade intet rikare linjespel, intet förnämt, utan medelklassens alldagliga. Konungen var icke heller av någon sammansatt karaktär, icke heller djupsinnig. En ljus, öppen, alltid lustig herre, som undvek

Digitized by Google

det invecklade så länge han kunde; men denna gång hade han kört fast.

Han väntade Horn och Banér, tycktes haft tid att bereda sig på vad han skulle säga.

— Kriget är slut! hälsade han de inträdande, låtom oss packa in och resa! — Se inte så handfallna ut, fastän sakläget är förtvivlat.

Båda generalerna frågade med miner.

— Kurfursten av Brandenburg, som lämnat mina brev obesvarade, har slutligen sänt sin Wilmersdorf med anhållan att jag skall vända om. Som han hotar med en ny protestantisk union från Sachsen, Oldenburg, Ostfriesland och flera, vilka själva ämna föra sin sak utan mig och mot mig, kan jag anse min scen utspelad. Därför har jag utbett mig licens av danska konungen att få passera hans länder på hemresan.

— Ers majestät... började Horn.

— Oxenstjerna har avrått mig från att vända om, men jag kan icke lyda honom alltid, nu allra minst, då trupperna för andra gången gjort myteri.

— Finns ingen hjälp? försökte Banér komma till ordet.

— Ingen, då protestanterna resa sig mot mig, sin hjälpare och befriare, och då den nya unionen ställer sig under kejsarens beskydd mot ligan...

— Protestanterna och kejsarn?

— Ja, så spelar man schack här i Tyskland; alla pjäserna gå som hästar: hoppa över och slå åt sidan.

Då konungen tystnat, men med en min som om han önskade bli motsagd, tog Banér oförskräckt till ordet och anslog en muntrare ton, vilken med ens skulle blåsa på alla betänkligheter:

Digitized by Google

— Majestät, sade han, det talas franska där nere på torget; om vi skulle lära tyskarne parlera...

— Det kan jag inte, det vill jag inte! Vad i himlens namn skulle kristenheten säga i morgon, om jag i dag toge kardinalen Richelieus blodiga hand i min? Man skulle kalla mig condottiere — det ordet har redan fallit! — och ni vet att jag återvisade Charnacés anbud i Stettin, emedan det var förödmjukande i ordalagen; lika förödmjukande som när Kristian IV ville ha mig till sin sekond.

— Förlåt, avbröt nu Horn; om vi den gången översett förödmjukelserna och gått med dansken, så vore Tilly ur spelet, kanske ur livet.

— Det kan du säga mig nu; nej, icke sekundofficer åt Kristian IV, hellre premiär åt Ludvig XIII, om så skulle vara.

Konungen önskade det franska förbundet, men han ville övertalas. Ty redan 1628 hade han skickat sekreteraren Lars Nilsson till Paris för att få subsidier, och i Västerås 1630 förhandlades med fransmän om ett förbund, men allt strandade på svenska konungens högmod och icke alls på religiösa skrupler.

Banér hörde hur konungen i sitt sinne övergick till kardinalen, och därför beslöt han hjälpa på:

— Charnacé är i närheten; om ers majestät överlämnar åt Horn och mig att underhandla, skola vi kringgå alla klippor och rädda äran både åt kung och fädernesland.

— Tyskland skall förstå det, Europa också, men Sverige och svenskarne skola aldrig fatta den åtgärden.

— Jo, i samma stund religionskriget avblåses,

Digitized by Google

börjar ett nytt fälttåg — mot kejsaren; det är statskonst.

— Om jag vore ur detta, om jag vore... Denna kalken går aldrig ifrån mig!

— Töm den då, majestät! Den välkomstbägaren, som väntar vid hemkomsten, den må fan själv dricka! Jag går aldrig hem; hellre söker jag mig en överstebeställning i Wallensteins armé; där är absolut religionsfrihet, och han har flera protestantiska generaler än katolska.

— Överger ni mig? Ni också?

— Ja, om I vänder hem, med vanäran, eviga skammen...

— Vad säger Horn?

— Jag instämmer med den rådvise rikskansleren. Vi kan icke komma hem!

Gustav Adolf vandrade på golvet som om han ville undgå det värsta; slutligen stannade han.

— Med Frankrikes hjälp kan allting ändra sig; kurfurstarne kunna skrämmas mot kejsaren och så går skeppet på rätt köl igen. — Kom ihåg att Moritz av Sachsen frampressade Passauerfördraget med Henrik II:s hjälp...

Här stannade konungen och drog en lättnadens suck; han hade funnit prejudikatet han sökte, och hans beslut syntes fattat.

I detsamma inträdde en kammarherre och anmälde: Franska beskickningen anhåller i största ödmjukhet om företräde.

— I största ödmjukhet? upprepade konungen och ljusnade; då får de komma!

— Försynens vink, majestät! inföll Banér.

Digitized by Google

Dörrarne öppnades på vid gavel, och in trädde den lilla skaran från landsvägen, trasiga, trötta.

Kungen gjorde stora ögon och kunde ej återhålla sin förvåning:

— Är detta... är detta franska beskickningen?

Den, som hette Leroux, föll på knä och började läsa upp sitt tal på latin.

— Stormäktigste nådige konung; de obetydliga främmande män du ser inför ditt ansikte här, voro en gång borgare i staden La Rochelle...

Konungen föll ner på närmsta stol, men åhörde talets fortsättning med sin vänstra hand för ögonen, som om han letade i mörkret efter en väg ut ur detta infernaliska bakhåll, i vilket han råkat.

Talaren drog så upp en livlig skildring av belägringens fasor; huru kardinal Richelieu själv anförde fiendens här och byggde dammen som hindrade tillförseln; huru man svalt och dog i åsynen av engelska flottan, som förgäves bjöd undsättning...

Vid ordet »engelska flottan» tittade konungen upp, gav Banér en blick, vilken besvarades med en böjning på huvudet.

Talaren slutade med en ödmjuk bön om hjälp för sina betryckta trosförvanter, vilka hört ryktet om den ädla monark som från nordens snöberg tågat ner...

Gustav Adolf vinkade åt Horn och Banér, förde ett kort, viskande samtal, under vilket han tycktes begära några upplysningar. Därpå lät han talaren sluta; harskade sig och tog till ordet:

— Gode män, borgare i La Rochelle; med allt mitt deltagande för era utståndna lidanden och mitt ömmande för trosförvanters betryckta ställning, måste

Digitized by Google

jag inskränka mig till att säga er några sanningens enkla ord, då ert dåliga minne och ert fanatiska hat synas ha vänt upp och ner på era rättsbegrepp. Vad som skedde i La Rochelle var icke en följd av er fromma iver för en renad kristendom, utan drabbade er såsom rikets fiender, då I upprättaden en republik mitt i monarkin och slöten förbund med en främmande mot Frankrike fientlig makt, med England. Efter vad jag förnummit, har kardinalen efter fästningens och stadens uppgivande beviljat både full amnesti och oinskränkt religionsfrihet åt alla hugenotter, samt åt dessa givit lika rättigheter som åt katoliker. Då frågar jag: vad önsken I mer? — Hämnd? Jag är ingen hämnare! Söken I mitt bistånd att undertrycka Frankrikes katolska befolkning, så mån I veta att jag icke är er man! Gån I hem, varifrån I kommit, och besvären mig icke mer! Jag har talat!

Beskickningen kröp ut baklänges, slagna såsom människor, vilka länge levat insvepta i falska föreställningar och plötsligen stå avklädda.

— Det var svåra fem minuter, sade konungen och torkade svetten ur pannan; men de där för-buden, som jag trodde utsända från avgrunden, ha likvisst utrett mina tankar; nu ber jag er genast söka Charnacé och skriva franska papperet.

— Majestät, svarade Gustav Horn; krigets buller och tummel kommer ju oss ofta att glömma vad vi borde minnas; det nya tränger undan det gamla, så att vi stå rådvilla när vi som bäst behöva våra argument; stundom narras vi beljuga oss själva, emedan vi glömt att vi hade rätt. Nåväl: ers majestäts farhågor rörande svenskarnes opinion i denna fråga äro

Digitized by Google

fullkomligt ogrundade, ty ärendet behandlades redan för två år sedan på rådsmötet i Uppsala, offentligt. Jag minnes nu, att Johan Skytte invände mot franska förbundet, det varje hjälp från det hållet var opålitlig; vartill ers majestät svarade: »Fransmännen erbjuda i januari 400,000 riksdaler i förskott.»

— Sa jag det? Tänk, att jag glömt bort en så viktig sak! Tack emellertid, Horn; nu börjar kriget mot Habsburg!

*

Horn och Banér inledde straxt därpå underhandlingarne med Frankrike; och Gustav Adolf mottog 400,000 riksdaler om året mot skyldighet att hålla 20,000 man fotfolk och 6,000 ryttare. Det fanns dock ett men, nämligen svenskarnes förbindelse att iakttaga neutralitet mot Bajern och ligan. Detta men annullerades dock av ett annat men, »såvida dessa mot Gustav Adolf iakttogo samma neutralitet».

Dock, det franska förbundet skrämde icke protestanterna till eftergivenhet, tvärtom; Leipzigerkonventet, där kurfurstarne sammanslöto sig mot svenskarne, visade hur man betraktade Gustav Adolf som den objudne gästen och inkräktaren. Först med Magdeburgs undergång i maj månad skyndade kurfurstarne att söka Gustav Adolfs beskydd; och efter Breitenfeld börjar det svenska trettioåriga kriget. Men efter Lützen vidtager det franska trettioåriga kriget som var rent politiskt och slutar med Habsburgska husets undergång i Vestfaliska freden.

Digitized by Google

Ölandskungen och den lilla drottningen.

Eftersommarens dunkla entoniga grönska hade utbytts mot höstens livliga färger rött och gult, så att man egentligen icke saknade den flydda sommaren; och när den glödande Allvaren började avkylas, vaknade människor och djur till nytt liv på det tysta ensliga Öland. Därför hade jakten öppnats; och till ära för den lysande gästen, stridskamraten och fältmarskalken Arvid Wittenberg, hade Karl Gustav anordnat en jakt på hjort och vildsvin i stor stil, nästan liknande en batalj. Då fälten voro avskördade, kunde drevkarlar och pikenerare röra sig fritt över hela ön; och de kanaler prinsen låtit gräva för att dika ut Skedams mosse skulle utgjort det enda hindret; men svårigheterna ökade bara spänningen i det eljes ofarliga företaget. Det var på eftermiddagen och jakten hade pågått sedan soluppgång, då prosten i Köpings by straxt öster om Borgholm stod på förstukvisten och borstade sin bästa rock.

På landsvägen utanför grinden hade en främling hållit in sin häst och betraktade utsikten med en kikare; men hur han vände sig, stannade dock hans blickar på den ofärdiga slottsbyggnaden i väster. Norra och västra längorna bildade en vinkelhake, som icke var vacker, mera liknande en ruin än en bebodd byggning.

Digitized by Google

Prosten Jon, som bemärkt den nyfikne resanden och känt sig stött över utebliven hälsning, beslöt sig nu att öppna samtal:

— Söker herren kyrkoherden, så är det jag, fastän jag står i skjortärmarne, men tiderna äro dåliga, så att en Herrans tjänare får borsta åt sig själv, får gå på åker och i ladgård, så att en nätt och jämnt kommer i Herrans hus på den sjunde dagen som är vilodagen. När salig biskopen Johannes Rudbeckius levde, så var det ännu utsikter; det var en man, en Elias profet, som ville svenska kyrkans bästa, och jag glömmer aldrig när han vägrade betala lilla tullen eller accisen...

Då nu den första frågan drunknat i den talträngde prästens ordsvall, så kunde främlingen icke besvara den, utan fann sig i stället föranlåten att fråga om kungliga jakten kunde vara långt borta.

— Så långt borta är han icke, jag hörde nyss jakthornen ute på mossen och smällarne i småskogen, kanske herren var bjuden, men kommit för sent; saken är den att jag är befalld på slottet till gästabudet, som börjar i solbärgningen, och därför putsade jag min rock, men nu är jag rustad, om herren vill stiga innanför grinden och sitta; varför jag är befalld på slottet vet jag inte, nog för att prinsen och jag har lite pyssel med bönderna här; Karl Gustav är ju en rasande rar herre, som vill alla väl, och därför odlar han och dikar ut, liksom han har låtit bygga en stenmur, att de kungliga hjortarne inte ska fördärva grödan; det har inte alla gjort bland jaktherrarne här på ön, där bönderna sen urminnes varit förbjudna hålla sig hundar och där endast dödsstraff guldit ett skjutet högdjur; jag är inte adelshatare, tvärtom, men

Digitized by Google

folk är folk, fä är fä, och någon skillnad skall det vara — — —

Främlingen var en god hörare och syntes icke angelägen taga ordet; prästen däremot njöt i fulla drag att få höra sin röst, att få klandra och klaga; och när han väl fått sitt offer innanför grinden och på kvisten, lät han sin svada än mer ohejdat gå för fullt.

— Kanske herren är en arkitektör som skall bygga på slottet, kanske Nikodemus Tessin själv, som nu lär förvandla alla rövade pängar i slott; har herren hört alla slott som de ärna resa kring land och rike — det var nu ett vikingatåg, det här trettioåriga kriget, och hade inte ett spår med religionen att skaffa; ser ni, Wallenstein hade från början både katoliker och protestanter till överstar, och Gustav Adolf satte genast opp ett regimente av de kejserliga fångarne efter erövringen av Frankfurt an der Oder, för att inte tala om vad han gjorde efter Breitenfeld; det där äro vi klara med, och nu skall Tessin bygga Drottningholm, Skokloster, Näsby, Sjö, Eriksberg, utom Axel Oxenstjernas palatser i Stockholm och på Tidö; men — — — det var religionen jag talte om; vår nådiga drottnings (häu!) lärare, den härlige mannen Johannes Mathiæ, anklagades och förföljdes, som ni kanske minnes, därför att han sökte försona alla kristna bekännelser, såsom vi ju minnas att salig konung Johan III redan försökte, men med snöplig utgång; vi som hylla försoningens heliga lära, vi äro de mest oförsonliga av alla; och så snart någon träder upp med förslag till sammansmältning, så blir han genast förföljd; jag hade en studiekamrat som hette Arnold Messenius, hans fader var katolik och... häu...

Digitized by Google

Främlingen hade följt samtalet med största spänning, men när han icke gjorde ett försök få ordet, blev prästen slutligen orolig, och när vid namnet Messenius den tystlåtne röck tillbaka på bänken, så vaknade mäster Jon till besinning.

— Kanske jag sitter och talar huvet av mig? avbröt han, och denna gång gjorde han uppehåll, så att den andre måste köra fram:

— Jag är bara en borgare från Kalmar, som har en liten räkning på prinsen... för mig kan ni tala fritt; för resten vet jag väl vem Messeniusarne äro, farfar, far och son.

— Skarpa huven, va? skarpa som liar, men sitta osäkert på axlarne... som sagt, jag kände Arnold, han är protegerad av prinsen, var förut hans kammarsven eller page...

— Är han ännu protegerad av prinsen? frågade främlingen mera nyfiket än han ville.

— Ja, si det vet jag inte, men överste Würtz, prinsens bästa vän här nere, står i brevväxling med den gamle Messenius...

— Nej, kors, vad ni säger!

Pastor Jon blev rädd och ville dra sig tillbaka; men det var för sent, ty nu tog främlingen frågandet om hand:

— Har pastorn hört att drottningen avsäger sig regeringen?

— Måtte väl det! Så mycket mer som prinsen liksom ger sitt avskedskalas i dag och därmed firar sitt anträde till regeringen... Gud välsigne honom och allt folk tacke och love Herren som gjort ett slut på detta eländiga regimente!

— Det är nog allmänna meningen, pastor Jon!

Digitized by Google

— Är det? Nå, då... och jag som trodde mig sitta här som en förrädare...

— Herr pastor, sedan jag nu hört vem ni är, och att ni står på prinsens bästa, så skall jag bedja er om en stor tjänst, mycket obetydlig i sig själv. Skulle ni vid lägligt ögonblick och till prinsen personligen, i djupaste hemlighet dock, vilja framlämna detta brev; hälst i denna kväll?

Pastor Jon mottog ett ganska stort konvolut, vägde det i handen, betraktade de fem röda sigillen och svarade:

— Det kan ju inte vara farligt! att lämna fram ett brev, som man icke skrivit.

— Hur skulle det kunna vara det? — Emellertid är mitt ärende uträttat och jag återvänder till färjestaden. Tack, herr pastor, att ni besparade mig en odräglig väntan... och... Men nu är jakten slut! Farväl!

Det såg nästan ut som om främlingen flydde, och detta väckte pastor Jons misstänksamhet, så att han skyndade till grinden för att fråga namnet på den okände. Men denne hade kastat sig upp på hästen och sprängt i väg söderut mot färjestaden.

— Den där var ingen borgare från Kalmar, sade sig pastor Jon när han gick tillbaka genom grinden. Men vad rör det mig?

*

Riksrådet, krigsrådet och muntrationsrådet Lorenz von der Linde deltog icke i jakten, utan hade stannat på slottet för att anordna festen, vilken skulle bli extra lysande, då man trodde det vara den sista,

Digitized by Google

enär ryktet om Kristinas tronavsägelse hade hållit i sig.

Största salen i västra längans jordvåning var inredd till gästabudet. Taket var flätat med granris och hängande murgrönsrevor, i vilket grönverk oranger, granatäpplen, franska päron, meloner och vindruvor voro infästade så att de kunde plockas från sittande bord. Mitt på bordet låg ett helt vildsvin blomstersmyckat med ett stort rött äpple i munnen; på bordsändarne tvenne påfåglar med utspända stjärtar; servisen av förgylld och försilvrad koppar var lånad från den rike borgmästaren i Kalmar, ty prinsen var fattig; vid varje kuvert låg en laddad ryttarpistol att begagnas till salut vid skålen för tronföljaren. För övrigt var hela salen inrättad till en småskog av bok och gran, och raden av rum som öppnade sig i långt perspektiv, liknade en enda lövgång, där varje dörr utgjorde en äreport. Men i bakgrunden av matsalen var en grotta för musiken och en estrad för upptåg och gyckel, varförutom lövverket dolde vissa tillställningar, avsedda att ge så kallade surpriser av mer eller mindre grovkornig art. För att skona glasrutorna voro alla fönster uttagna, och mot eldfara funnos sprutor och hinkar placerade här och var.

Von der Linde, eller Lasse Lind kallad, överskådade sitt verk, ordnade sin armé av tjänare, prövade maskinerierna och gick ut på borggården, när han hörde jägarne anlända.

Så fälldes vindbryggan och salut gavs från vallarne. På sin svarta spanska hingst syntes Karl Gustav i spetsen för det lysande tåget. Den lille mörke mannen med den tjocka kroppen skulle verkat grotesk, om icke han sutit så väl i sadeln och burit

Digitized by Google

sitt huvud som han gjorde. När tio skott dundrat, lyfte prinsen på hatten för att tacka för honnören; men ett nytt tiotal skott började smälla och därtill ett. Det var tjugoett skott, kunglig lösen. Prinsen log, och vändande sig till Arvid Wittenberg:

— Jo, jag tackar, jag, sade han; bara det inte är falskt alarm!

Följet besvarade saluten med hoch, hurra och vivatrop, varpå bryggan passerades.

Efter en stund satt hela sällskapet till bords, väl ordnade efter rang, vilket man lärt sig i Vestfaliska freden, där första årets förhandlingar rörde sig om sådant. Anblicken var bländande, hälst den sjunkande solen bröt in genom salens lövskrud.

Karl Gustav var ljus, huldrik, värdig, betraktande sig redan som konung; allt det bekymrade, tryckta, som en lång väntans ovisshet lagt över hans alldagliga fula ansikte, var bortblåst; hans gestalt rätade sig och syntes högre än vanligt, kanske även därför att han satt på en skinnkudde. Hans bordsgrannar Arvid Wittenberg och Krister Horn mottogo då och då små förtroenden, hörde en framtidsplan, en utnämning, allt under det första rätten serverades. Det var ännu andaktsfullt och halvtyst. Men så skulle första bägaren tömmas för tronföljaren. Arvid Wittenberg utbragte den, slutande med ett: leve regenten! varpå alla pistolerna lossades under pukors skräll. Salen fylldes med rök, men det var bara en söt lukt för krigare; då med ens ett kanonskott brann av bakom lövverket, som rasslade av rekylen. Det var den första surprisen och besvarades med vilda hurrarop.

Digitized by Google

Nu öppnades det verkliga gästabudet; korta skålar utbragtes med enstaka utrop:

— Wittstock!

Varpå svarades:

— Jüterbogk! Jankow! Leipzig! Wolfenbüttel!

Det behövdes bara ett namn av den sorten för att väcka krigarminnen, och man njöt förgångna segrar på nytt.

Man hade ätit och druckit en timme, då flygeldörrarne slogos upp; in redo i salen en trupp indianer av Delawarestammen från nya Sverige. Hövdingen talade lov till regenten, utdelade därpå fredspipor åt alla närvarande, erläggande tribut i den svartaste Kentuckytobak. Och så blev salen ånyo full med rök. Nu spelade den osynliga musiken, varvid den något brutala stämningen lade sig och sinnena mildrades.

Längst ner vid bordet satt pastor Jon; litet bortkommen, förbisedd. Bullret och röken hade bedövat honom, och fastän han drack försiktigt, kunde han icke undgå inflytandet av de andras rus. Bordskick kände han icke heller, äran steg honom åt huvudet, och han tyckte sig vilja sprängas om han icke fick ge luft åt sina känslor. När därför musiken slutat och efterlämnat en tystnad, reste han sig först, lyftande sitt glas; därpå steg han upp på stolen och talade:

— Nådige, ärofulla herrar, förlåten den ringaste vid detta lysande bord, när han på sina knän (här föll han på knä) vågar utbringa ett enfaldigt men uppriktigt: Gud välsigne konungen!

Därmed var allas hemlighet röjd; de enkla orden verkade som ett nytt kanonskott och jubelropen ville icke taga slut.

Digitized by Google

Men Karl Gustav, som kände alltings ostadighet och drottning Kristinas i synnerhet, blev litet tvehågsen vid den förtidiga hyllningen och, äskande ljud med en trumpet, tilltalade han den djärve prästen:

— Mäster Jon, tack för din välmenta svada; vi ha dikat och grusat tillsammans, men säkert är det i alla fall icke att vi ha slutat våra mossodlingar. Låtom oss därför se vad morgondagen oss beskär, och i avvaktan på den får du komma fram och dricka med mig; men visa att du är nyckt' och kan stå på benen, knäfallen får du lämna tills jag fått en tron.

Mäster Jon gick fram till prinsen och drack honom vördsammast genbesked. Anseende ögonblicket vara gynnsamt, avbördade han sig ärendet så pass klumpigt han förmådde. Lutande sig fram, viskade han:

— Jag har ett brev!

— Har du ett brev? Jag har många oöppnade liggande till i morgon; ty i dag vill jag njuta vilan och glädjen med mina vänner.

Men prästen tog upp sitt brev ändå.

— Jag skulle lämna det personligen.

— Tag hit, och gå till din plats!

Prinsen tog det stora konvolutet, kastade en blick och lämnade det till sin förtrogne, överste Würtz.

— Göm det tills i morgon! sade han.

Nu började ätningen igen; och så indansade en grupp svarta människor från Cabo Corso, Sveriges nya besittning på afrikanska kusten. Samtidigt hördes bakom lövverket en kör av sjungande kanariefåglar, beledsagat av plasket från fontäner; takets

Digitized by Google

grönverk böjde sig ner och frukterna föllo från sina kvistar. Det var en stor surprise av den högsta effekt.

Morianerna dansade och försvunno slutligen genom en lucka i golvet, varur eld slog upp; och i ett nu stod hela salen i brand; det rödaste eldsken genombröt småskogen och de oerfarne började ropa »elden är lös!»

Med sådant skämt och gamman gick aftonen, men mot natten bänkade man sig i trädgården till dryckesstämma. Så kom fyrverket, låtsade överfall av fiender, sjöslag i vallgravarne och mera dylikt, ända tills solen gick upp.

Paul Würtz hade flera gånger viskat prinsen i örat: »tänk på morgondagen!» men förgäves. Nu, när nya galna upptåg projekterades, anlände en kurir från Stockholm, och därmed var signalen given till uppbrott. Festen avblåstes, gästerna togo avsked och drogo sig ner i byn, där de voro härbärgerade, ty plats fanns icke på slottet.

Prinsen tog Würtz under armen och gick ner i trädgården, där han vid en damm ägde ett badhus förenat med ett lusthus.

— Nu, Paul, sover jag i tre timmar; du håller tyst på slottet. När jag vaknar, tar jag ett kallt bad — och så öppna vi väskorna! Kurirn trakterar du, och sedan pumpas han.

Lusthuset var svalt och inrett med en bädd, på vilken prinsen kastade sig sedan han knäppt opp om hals och bröst.

Würtz fällde gardinerna, stängde dörrn och, när han hörde prinsens snarkningar, avlägsnade han sig, styrande stegen uppåt slottet, där tystnad anbefalldes.

Digitized by Google

Prinsen hade vaknat och badat; satt nu uppe i lusthusets lanterna, ett öppet torn, där han var säker för lyssnare. Där fanns bläck och penna, och nu öppnades väskorna i vännen Würtz' närvaro. Lorenz von der Linde fick icke vara med om dessa slags förtroenden, men väl om andra, särskilt fruntimmershistorierna.

Prinsen läste tyst en stund med stor behärskning, ty tre timmars sömn och ett kallt bad hade utplånat varje spår av nattens mödor.

Så kastade han första brevet på bordet.

— Drottningen har återtagit regeringen! Alltså får jag börja dika igen!

— Har prinsen väntat sig något annat?

— Egentligen icke med en sådan toka.

Brevet numro två öppnades, lästes och kastades på golvet:

— Fyffan!

— Vad är det?

— En spansk jesuit Pimentelli bor under drottningens våning, besöker henne nattetid; Klas Tott skall bli hertig och tronföljare i händelse jag dör utan manlig avkomma; Steinberg är fortfarande gunstling och Bourdelot även. Det är fyra på en gång, sedan Magnus de la Gardie kom i onåd! — Och denna kvinna har jag älskat!

— Detta har nog förvånat era vänner, men en furste kan ju aldrig få veta sanningen, om med sanningen menas verkliga förhållandet...

— Du sade't! Men nu frågar jag dig på heder och samvete, Paul Würtz, vad tror du om Kristinas åttaåriga förhållande till De la Gardie?

Würtz svarade:

Digitized by Google

— Det är ju en fråga, som man aldrig svarar på.

— Det vet jag, men du skall göra ett undantag för en gång.

Würtz svarade icke.

— Då frågar jag vidare! Är dig ryktet bekant, att Kristina haft två barn med Magnus, två döttrar, Maria och Kristina? — Jag ser på dig att du hört det; om du tror det, blir en annan fråga.* — Emellertid stämmer detta rykte dels med drottningens två sjukdomar och med De la Gardies två utländska resor. — Ser du, amazoner äro ju manhatare på ett sätt, men mangalna på ett annat! Men det må vara, och jag lyckönskar mig till den korgen jag fått; det låg en krona i den! — Vi gå vidare.

Brevet numro tre lästes; men kastades icke på golvet, ty prinsen sprang upp från stolen:

— Nu går riket åt helvete! Hon börjar göra privatpolitik utan rådets hörande; söker krig med Danmark och Polen, låter spanska jesuiter narra sig till förbund mot Frankrike! Sängkammar- och barnkammarpolitik! Vi äro förlorade, om vi sitta och se på rikets undergång! Och denna hushållning; se denna lista, hur hon skänker bort kronans gods, det ena efter det andra; och hon lånar pängar av alla människor, till och med ambassadörer. Men här följer en codicill: Drottningen begär av mig att jag skall köpa Ekolsund åt Klas Tott! Vilken gränslös cynism, min ungdoms brud! Och jag har för icke länge sen köpt det åt De la Gardie. Detta som avbetalning på Sveriges krona! — Vad står det här då? Skräddarn Holm, gunstling, skall adlas

* Uppgiften ur E. Benzelius d. y:s Anecdota Benzeliana, Nordinska samlingarna i Uppsala (enligt Fryxell).

Digitized by Google

till Lejoncrona, emedan drottningen är skyldig honom så mycket pängar! Det är ju en slusk till kvinna! Ibland måste hon betala sina älskare; ibland tar hon betalt! Skräddaren Holm, rival, fordringsägare! Vet du vad! Om det fanns en man och tio tusen svärd... det här går inte! Hur kan hon få sitta kvar?

— Jo, därför att hon är Vase och ni är Pfalz! Därför att herrarne få regera under en sorglös kvinna, men icke under en kraftfull man!

— Tänk om hon gifter sig med Tott, som hon älskar! Då dödar de mig, förstås! Det finns sådana rykten också, men jag tror icke på dem! Har du hört gifthistorierna?

— Ja, jag hört! — Är väskan tom nu?

— Nu är den tom! Var det inte nog?

— Då har vi mäster Jons brev kvar!

Würtz framtog det anförtrodda konvolutet med de fem sigillen; men han lämnade fram det på ett sådant sätt, som om han anat eller vetat innehållet. Karl Gustav fixerade honom, när hans åtbörd röjde en viss fruktan, alldeles som om han serverat råttkakor. Översten reste sig också med detsamma och ställde sig vid ett fönster, som om han ville taga den väntade skuren på ryggen.

Prinsen läste; papperet hördes spraka och väsa; vid en smäll i bordet vände sig Würtz och såg prinsen vit i ansiktet men med blodröda ögon.

— Nu är det moget; och slår inte jag första slaget, så slå de; läs denna anonyma skrift, Würtz; läs den!

Översten läste länge och noga; varpå han återlämnade papperet. Prinsen hade observerat honom och bröt ut:

Digitized by Google

— Du kände innehållet?

— Ja och nej! Innehållet är ju ungefär våra samtals!

— Ja! Men här står direkt uppmaning till mig, att rädda fäderneslandet. Vem har skrivit detta?

— Messenius fadren! Det är hans sätt att tala rent ut det alla mumla!

— Men om sonen är med, så är jag allaredan dömd, då Arnold är min protégé. Skall jag tvingas ut på branten? Jag vill icke lida tvång; men vad göra vi nu?

— Vi sova tills soln går upp i morgon dag; då kommer råd!

— Tänk dig: Oxenstjerna, Gustav Horn, Magnus De la Gardie äro skulden att jag, tronföljaren, icke får deltaga i regeringen, utan skall gå här som en bonde! Och så pekar han på Cromwell, uppmanande mig att döda drottningen och rådsherrarne... Nej, Paul, sova kan jag inte, men jag skall gå ut i skogarne, och jag skall söka mäster Jon; han vet mer än han vill ut med... Alltså skiljas vi, och råkas vid aftonbordet. Ingen häst! Jag går till fots! Du får bränna breven, alla, utom det sista, man kan icke veta! — Farväl så länge!

*

Vid aftonens inbrott gick överste Würtz i väntan på prinsens återkomst ut och in genom stora porten. Borggården såg ut som ett varumagasin efter matsalens röjning, då man burit ut all bråte. Halvklädda rödskinn och svärtade pojkar buro på dekorationer och transparanger, som vid dagsljus sågo eländiga ut.

Digitized by Google

En stor triangel av trä bärande en armé av buteljer med vidhängande korkar ådrog sig överstens uppmärksamhet med dess sällsamma utseende.

— Vad är det? frågade han.

— Det är kanariefåglarne!

Han måste le:

— Gloria mundi! En butelj och en kork utgör en kanariefågel.

Lorenz von der Linde visade sig nu, yrvaken och röögd:

— Vem väntar Würtz på?

— På prinsen.

— Han är oppe i sin tornkammare, instängd.

— Har han kommit hem?

— För en timme sen!

Översten stod handfallen, men skyndade upp i nordvästra gången och bultade på prinsens dörrr. — Då intet svar följde, öppnade han dörren, som befanns olåst.

På en fältsäng låg prinsen med en våt handduk om pannan.

— Det är slut! suckade prinsen.

— Vilket?

— Allt!

Prinsen reste sig, steg upp och föll ner igen vid skrivbordet.

— Jag har skickat skriften till drottningen med ett brev, däri jag uttrycker min avsky för författaren och betygar regentinnan min orubbliga trohet. Ja, det fanns intet annat, ty mäster Jon förmodade avskrifters tillvaro.

— Det var nog det klokaste!

— Det enda! — Nu får jag gifta mig med Brita

Digitized by Google

Allers och bruka jorden. — Säg åt Lasse att han ordnar ett kämparus i afton; håll musiken kvar, så dricka vi gravöl på kronan!

— Och detta för en tokig kvinnas skull!

— Akta huvet!

Översten gick ner; skrev två rader och sände med en kurir till Messenius fadren. Det var en varning.

*

Processen mot Messenierna far och son var utagerad; sonen hade skrivit vad han hört fadren och många andra pratat. Far och son avrättades, varefter ett visst lugn inträdde; Kristina satt kvar på tronen och Karl Gustav på Öland.

Ett par år hade gått, då Kristina en eftermiddag höll sällskap på Jakobsdal, sednare Ulriksdal, vilket hon disponerade eller lånade av Magnus Gabriel De la Gardie.

Nere på terrassen vid Edsviken satt hon i amazondräkt, lekande dock med en solfjäder. Bredvid henne stod riksarkivarien Stiernhielm, dalkarl och bergsmansson, vilken nu försökte sig som hovman och diktade skådespelen till drottningens fester. Han hade nyss haft uppförd Parnassus triumphans, som fallit igenom, då ingen förstod de mytologiska allegorierna. Det rådgjordes nu om ett nytt stycke, och drottningen var betänkt på en grekisk tragedi.

Stiernhielm var fjär, svåråtkomlig och avvisande mot drottningen, ty han var gift man, familjefar med bekymmer och han tyckte inte om sin kungliga beskyddarinna, vilken ville se alla bemärkta män förälskade för sina fötter. Detta retade drottningen,

Digitized by Google

och som hon var van göra avancerna själv, försökte hon allt för att sätta eld i Sveriges lärdaste man och störste levande skald. Hon lade upp benen på närmsta stol, hon visade armar och hals, men dalkarlen vände sig bort och tittade på hovherrarne nere vid bryggan.

— Nå, Stiernhielm, fortfor drottningen, om vi stanna vid Hippolitos, så spelar jag Diana.

Det var ett känt koketteri av Kristina att vinna herrar medelst Euripides, kvinnohataren. Hon förklarade sig själv förakta kvinnorna, men älska männen, mest därför att de icke voro kvinnor. Stiernhielm kände detta koketteri, var snar i svaren, men fruktade på samma gång sin oslipade tunga; därför höll han igen i sista stund, stod tuggande och stum, men med skälmen i ögat. Också föreföll han tråkig och dum i hovets närvaro, under det han i sina kretsar blixtrade och sprakade.

Emellertid måste här svaras; och arkivarien lade om ett spetsigt ofött svar till ett mera höviskt:

— Tror ers majestät att herrarne här vid hovet äro tillräckligt misogyner att vi skulle våga på en Euripides?

— Om ni översätter den, våga vi allt.

— Det var ju artigt sagt, men vem skall spela Hippolitos?

— Greve Tott.

— Jag undrar om greven med fullt hjärta kan säga ett gensvar som detta: »En gud som natt-tid dyrkas icke lyster mig!»

— Varför icke? Venus i stycket karaktäriserar ju Hippolitos så här: »Hippolitos påstår att jag,

Digitized by Google

Venus, är den sämsta bland alla gudaväsen; därför ingår han icke äktenskap.»

Stiernhielm tog sig i hakskägget, myste och skulle bränna av ett kostligt svar, lätt gissat, men åtrade sig, så att leendet, vilket var avsett beledsaga repliken, hängde där ensamt som ett dumt oförstående grin. Och detta retade mer än en naiv grovhet skulle gjort. Drottningen visade tecken till trötthet och kastade sina blickar ner åt bryggan. Där stodo i detacherade grupper Klas Tott, Anton Steinberg, Pimentelli, ensam, och längst bort hovintendenten Lejoncrona, förr skräddar Holm.

Stiernhielm märkte solförmörkelsen i antågande, och som han icke var beredd att möta den ännu, beslöt han uppskjuta avrättningen.

— Vad säger ers majestät, om vi skulle själva göra ett skådespel med drottning Elisabeth som hjältinna?

På en hastig snedblick från Kristina märktes att han skjutit en bom. Hon älskade nämligen icke att man berömde andra kvinnor, emedan hon var den största som levat. Därför svarade hon:

— Elisabeth av England var ingen regent; hela hennes historia är bara om amuretter, och jag har nyss hört av Whitelock om verkliga orsaken till hennes hat mot Maria Stuart. Ni, som är historiker, skall få veta det, om ni icke känner det.

— Nej, ers majestät, jag vet nog att Elisabeth icke kommenderade engelska flottan mot armadan, men om hennes kärlekshistorier vet jag nästan intet.

— Jo; Maria Stuart skrev ett brev till Elisabeth och berättade allt vad countess Shrewesbury skvallrat för henne. Sålunda skulle Elisabeth, jungfrudrott-

Digitized by Google

ningen, först givit äktenskapslöfte till en viss earl, men sedan nöjt sig med att mottaga honom i sin säng; och hon skulle ha varit lika välvillig mot franska sändebudet Simier samt hertigen av Anjou. Sammaledes skulle Hatton ha visat sin leda mot hennes överdrivna fordringar; och denna snåla kvinna var slösande, när det gällde betala älskog, ty... hon var icke danad som andra kvinnor; och... Allt detta är Maria nog oförsiktig tala om att hon visste; vi kvinnor äro mycket förtegna rörande varandras amuretter, ända tills hatet eller svartsjukan kommer med; men jag har ingen anledning betvivla countessens uppgifter.

Stiernhielm såg ännu dummare ut, ty han gapade av förvåning över drottningens öppenhjärtighet. Han visste inte om han hörde rätt, när hon nalkades ett för henne så farligt ämne. Men han måste rädda henne och sig från den hemska tystnad som följde, när drottningen rodnande vaknade upp och fann sig blottad av sig själv.

— Då lämnar vi Elisabeth, efter så är, sade han; äktenskapet kanske icke är så ljuvligt att det har rätt till en poetisk behandling...

— Ni, Stiernhielm, skriver just nu något lustigt om det heliga äkta ståndet; kanske jag får höra några verser!

— Det går svårligen, ers majestät, ty jag skriver min bröllopsbesvärsihågkommelse för mina manliga vänner...

— Vad säger ni, karl! Betraktar ni mig som en vanlig kvinna!

— Icke vanlig, men dock kvinna!

Spelet var förlorat; drottningen ropade på Lejon-

Digitized by Google

crona. Hon hade adlat honom, dels därför att hon var skyldig honom pängar, dels för att förödmjuka adeln. Och hon tillät honom en intimitet, som kunde väcka de andres svartsjuka, ty Kristina ville alltid föra med sig ett svep av svartsjuka män, som slogos då och då, varför hovet liknade en hundgård.

Lejoncrona-Holm kom straxt vid kallelsen.

— Sitt ner, Lejoncrona, befallde drottningen.

Stiernhielm, som stått hela tiden, förstod skymfen.

— Vi ska tala om kostymerna till Euripides, sade drottningen, ty den skall spelas om tre veckor, ser Lejoncrona; min vän Rosenhane skall översätta den; sitt ner! — Jo, jag behöver en Artemis, den känner Lejoncrona ju?

Lejoncrona funderade:

— Artemis? Det är ju...

— Diana, ifogade drottningen för att rädda hans ära; men Stiernhielm hade hunnit med ett leende.

— Hör nu, arkivarien, upptog Kristina, han är trött — jag menar på arkivariesysslan; jag har en presidentstol ledig åt honom i Dorpat.

— I Dorpat? svarade Stiernhielm, betänksamt. — Det är så långt borta från hem och vänner.

— Men när jag bjuder! Och stolen är min!

Nu var ingenting mer att förlora, och därför släppte dalkarlen lös:

— Sant, svarade han; stolen är ers majestäts, men r—n är min; den sätter jag var jag vill!

Kristina älskade just sådan konversation, och hon skrattade, först, men i nästa ögonblick steg hon upp, gick rakt ner till Pimentelli och började spatsera med honom.

— Detta är den dummaste nation i världen, sade

Digitized by Google

hon; jag har försökt konversera snillet Stiernhjelm, och han kan inte svara, bara grinar som en bonde. Nej, jag vill härifrån, ut... till vad pris som hälst!

När hon spatserat en stund och eldat upp den sköne spanjoren, släppte hon honom och tog Klas Tott, som väntat på tillfället. Pimentelli gick missnöjd upp i sin våning, belägen under drottningens.

Tott, som lidit under Stiernhielms långa audiens och som harmats åt Lejoncronas försteg, kunde icke dölja sin harm och behövde icke heller, då han var den mest gynnade.

— Har Stiernhielm gått? frågade han.

— Jag hoppas för alltid, svarade Kristina.

— Nåväl, jag talar endast illa om frånvarande; det är min princip. Läs då detta epigram, och se om han förtjänat sin onåd!

Drottningen läste på en pappersremsa följande epigram av Stiernhielm över skräddaren Holm:

Qui modo Sartor erat, nunc Consiliarius audit:
In promptu res est; nam bene rem tetigit.

— Han är icke så dum! sade hon; men betala skall han.

Och hon rev sönder papperet i små smulor. Så blev hon ond på Tott, emedan han burit fram, och så gick hon över till Steinberg.

— Följer han mig, om jag gör en utländsk resa? frågade hon förtroligt.

— Kring hela jorden!

— Ni har räddat mitt liv en gång; gör det två! Steinberg svor.

Digitized by Google

— Jag dör här i landet! slutade Kristina. Jag dör långsamt, men säkert!

Och så gick hon upp till Pimentelli, som stod i fönstret och väntade.

*

En vårdag 1654 syntes prinsen Karl Gustav vandra ute på åkerstigarne kring Borgholm. Han betraktade plöjningen, knackade på kokorna, grävde upp en tistel eller en hästhov.

Den nu trettiotvåårige tronföljaren liknade en gammal fet bonde; var orakad, bar regarnsstrumpor och grova spikskor; en stor blekt slokhatt och regnkappa. Långsamma voro hans steg, likgiltig hans blick, en mans, som lämnat äregirighet och hopp att verka stort bakom sig. Misstänkt som medveten om Messeniernas stämplingar, hade han blivit än mer avlägsnad från hov och regering; han, tronföljaren med arvsrätt, fick icke deltaga i styrelsen, icke sätta sig in i förvaltningens mångahanda grenar, vilket dock varit av vikt för en blivande regent. Därför trodde han icke längre på tronföljden. Att landet kunde styras av ett tokigt barn, som lekte med riksäpplet, det kunde endast förklaras från herrarnes avund och gunstlingarnes intressen.

Emellertid hade prinsen satt sig på renen, tagit av hatten och torkat svetten ur sitt förtunnade hår. Paul Würtz, vännen som icke tröttnat på väntan, kom gående från slottet, läsande i brev. Prinsen såg honom nog, men röjde ingen nyfikenhet, ty han var nu van vid att alla nyheter och rykten från Stockholm vederlades dagen efter mottagandet.

Digitized by Google

Översten kom närmare, alltjämt läsande, slutligen stannade han.

— Nu är det moget! sade han.

— Vilket är moget?

— Äpplet, riksäpplet.

— Det tror jag inte; ruttet äpple mognar aldrig.

— Den här gången faller det dock! — Vill prinsen höra?

— Vad tjänar det till?

— Tag det som avisläsningen, ett tidsfördriv; och bättre vara beredd än oberedd när det bär till! — Här skrives till exempel att drottningen utan rådets hörande befallt Königsmarck angripa bremarne för några skansars skull och därigenom fått Holland och kejsaren på halsen!

Nu vaknade prinsen.

— Kejsaren! Då slutar det med förlusten av Östersjöprovinserna... Gör hon krig nu också?

Han rev sig i håret.

— Krig utan rådets hörande! Det är ju början till enväldet!

— Och spanjoren Antonio Pimentelli de Parada ersätter rådet! Denne äventyrare har även narrat drottningen att skymfa portugisiska sändebuden, varför svenska fartygen i Portugals hamnar blivit sekvestrerade.

— Då går åt helvete med riket. Tänk vad jag skulle få ärva då, om jag kom till styret!

— Därpå uppgives drottningen ha övergått till katolska läran.

— Gustav Adolfs dotter! Finns det en Gud i himmelen!

— Men det måste hon falla på!

Digitized by Google

— Ja, hon måste! Som Karl I i England!

— Inte dödar man en kvinna!

— Maria Stuart var kvinna!

— O, Messenius, vad du hade rätt!

Nu ringde middagsklockan; prinsen steg upp, skakade på sig och antog en gladare min.

— Låtom oss äta och dricka, säger Predikaren, allt annat är fåfänga.

De båda vännerna styrde stegen mot slottet, vars påbyggnad avstannat för penningbristens skull, liksom hela hovhållningen blivit tarvligare, sedan prinsen tvungits köpa igen Ekolsund åt Klas Tott.

Efter en enkel måltid gick prinsen upp i sin tornkammare och tände en pipa. Från fönstret såg han ut över Kalmar sund, där fartygen kommo och gingo; men de som seglade norrut, följde hans blickar hälst. »Där ligger Stockholm!» brukade han säga, pekande uppåt Jungfrun.

Rummet var tarvligt, men på det stora skrivbordet lågo papper och kartor i högar. Här satt han och fantiserade ut planer; stora planer till krigståg och erövringar, till rikets styrelse och ekonomi, halvt troende, halvt tvivlande om deras utförbarhet.

När han rökt sin pipa ut, lade han sig på skinnsoffan att sova. Det var näst det bästa, att sova.

Efter några timmars djup sömn satt han vid skrivbordet med en krigsplan. Av lackbitar hade han gjort sig truppavdelningar och förde dessa upp på höjder, dem han intog, följde floddalar, kom till städer, dem han erövrade.

Dess emellan räknade han långa tal, som föreställde krigskostnaderna; läste regentlängder och räknade ut furstliga släktförbindelser; kalkylerade när

Digitized by Google

den och den borde dö, hur gammal tronföljaren var, med vem han var gift, hur många barn. Karl Gustav var nämligen driven i europeiska politiken, sedan han satt i Nürnberg vid Vestfaliska fredsbeslutets verkställande.

Några timmar gingo under denna sysselsättning, då in trädde Lorenz von der Linde.

— Majestät, hälsade han, bordet är dukat, vinet är tappat, musiken väntar!

Prinsen lade ihop sin krigskarta, som om han ville dölja den, men Linde hade sett att det var Polens.

— Är det Polen igen nu?

— Ja, jag har delat Polen!

Nu följde aftonvarden med dryckesstämman, prinsens bästa stund på den långa dagen.

En enkel krigsmusik, vars huvudstämmor utgjordes av trumpet och puka, blåste in måltiden. Därpå åts några kraftiga rätter, mest vildbråd. Och så började dryckeslaget. Men endast Würtz och Linde fingo deltaga; musiken placerades i ett rum bredvid och avskedades fram åt natten.

Det var då, för stängda dörrar, som prinsen blev frispråkig; och under inflytande av vinet svällde han ut till jättedimensioner, inbillade sig vara kung, planerade och regerade. Han hade då »nått stadiet», och det var alltid efter midnatt.

— Först gör jag som Karl Knutsson, en räfst, och återtar alla skänkta kronogods, jag har precis reda på dem, och längderna ligger oppe på mitt skrivbord; det är bättre att ruinera adeln än halshugga den, och jag skall min själ icke lägga fingerna emellan!

Digitized by Google

Här slog han näven i bordet, så att glasen hoppade. Linde log, men Würtz gladde sig.

— Vad jag skall göra med pängarne? Jo, jag skall ta hela Polen — le inte, du Lasse — jag vet hur det skall tas! bit för bit! Præterea censeo: Polen måste utrotas från jorden, för där sitter falska Vasar och katoliker med rötterna ner i Wien och Rom. Sigismund var ett fä, men icke att leka med; tänk, när pojkrackarn Wladislaw redan var nämnd till tronföljare i Ryssland, och så släppte han taget! — Skänk i, Lasse — jag vill ha stuprus i kväll! — Jag vet nog att det här bara är kannstöpning och skrodering, men det är lika roligt leka kung som att vara, kostar lite mindre besvär! Nåväl, vid denna löftets bägare lovar jag Lasse Lind och Paul Würtz att jag skall ta in Warschau och bli konung i Polen — allt under förutsättningar naturligtvis — och varför inte? Jag är Karl IX:s dotterson, liksom Sigismund var hans sonson, men jag är alltså närmare än Johan Kasimir! Ja!

Här måtte prinsen ha känt övermodets fatala makt att nedslå sin upphovsman, ty han böjde ner huvudet och började rita på duken; det såg ut som han skämdes eller blev rädd.

— Nå, än sedan? hånade Linde.

— Sedan? upprepade prinsen, och blev vred, när han såg Lindes ironiska löje. Sedan? — Ni tror det är nog med att ta Skåne, Halland och Blekinge? Nej, gossar, det blir bara köra och vända, så länge vi icke tar hela kakan. Ja, ni skrattar, men jag skall — — — jag skall ta hela Danmark, och så gifter jag mig med en holsteinska. Holstein har alltid varit Sverige kärt,

Digitized by Google

mest därför att det ligger söder om Danmark! Ja! — Nu tror jag saken är utagerad, för nu är jag full!

Rusets maximum var nått; midnatt var förbi och den nyktra verkligheten grinade i rummets halvskymning. Prinsen snöt ett talgljus med fingren, kastade en blick kring salen och fick se en transparang, som satt kvar sedan den stora avskedsfesten för tre år sedan.

— Minns ni Jon präst när han utbragte sitt leve konungen! här i salen! Och rödskinnens och de svartes hyllning! Sic transit! Jag hoppas ni glömt i morgon, vad jag pratat i kväll! Den som dricker pratar ju; och något skall man roa sig med. — Nu en nattdryck bara, och så leder ni mig i säng! — Giv mig brännvin med kanel, Lasse! — Ja, men glöm vad jag sagt i kväll! Gör det! Gudarne älska icke stora ord, och jag är lite rädd jag sagt för mycket! — I morgon ska vi så havran, det passar nog mig bäst! och så gifter jag mig med Brita, uppfostrar vår son till bonde, så får holsteinskan vara i fred! Skål, go vänner! Tack för i kväll, nu har jag min barlast inne, så att sängen inte gungar! Bettschwere, säger tysken!

Prinsen föll ihop, blev liten och syntes skamsen. Vännerna voro sömniga, ljusen rökte.

— Tag bort den där transparangen, Lasse, till nästa gång! slutade prinsen och stapplade från bordet.

Därpå följde »sängledningen», en något omständlig ceremoni, efter vilken prinsen föll i en djup men bullrande sömn.

*

Prinsen vaknade tidigt följande morgon, mycket tidigt; och hela föregående aftonen surrade igenom

Digitized by Google

hans värkande huvud. Skam, ånger, förebråelser gisslade honom, så att han måste upp ur sängen. Han öppnade fönstret; såg fartyg i sundet, drack vatten och baddade pannan; därpå somnade han om.

Efter ett par timmar väcktes han av kanonskott; men blev liggande och räknade: en, två... ända till tjugoen! Ja, det där kände han, och det var bara svek, eller var det drottningens namnsdag kanske?

Han vände sig åt väggen, då ute i korridoren en fanfar av trumpeter och pukor skrällde. Dörren öppnades och allt hovfolket i stora dräkten visade sig, anförda av Würtz och Linde. Würtz bar ett rött sammetshyende, på vilket låg något, trädde fram till sängen och föll på knä.

— Är det min namnsdag eller...? frågade den omornade prinsen.

Ett stort brev med rikssigillet föll i hans hand; och darrande i hela kroppen öppnade han och läste.

Det var kallelse från rådet, att tronföljaren måtte infinna sig i Stockholm, sedan drottningen skriftligt och oåterkalleligt avsagt sig regeringen. Axel Oxenstjernas namn syntes där, alla underskrifterna voro sigillerade... det fanns inga tvivel mer!

— Leve konungen! skallade från folket i korridoren. Leve Karl den tionde! ropade drabanterna nerifrån borggården.

Kanonerna började igen och trumpeterna förkunnade det!

*

Kristina var icke drottning mer, ty Karl X var krönt i Uppsala, på vars slott han icke fann mera än

Digitized by Google

en säng. Han skyndade därför till Stockholm att intaga sin plats i konungaborgen.

Det var i juni månad, som Karl Gustav gjorde sitt inträde på Stockholms slott. När han vandrade i statsvåningens många och stora rum och fann dem tomma, måste han fråga von der Linde var han skulle bo. Där fanns nämligen icke en möbel; och allt husgeråd, silver, böcker, tavlor voro försvunna.

— Kan man betala friheten nog dyrt? tröstade Linde.

Konungen måste instämma, och efter långt sökande fanns ett par rum att bebo.

Men nere i magasinerna invid lejonkulan stod Kristina iklädd en mansdräkt och mönstrade packlårarne, som voro märkta med namnet »greve Dohna», under vilken pseudonym hon skulle anträda en föregiven brunnsresa till Spa. I sällskap hade hon endast Anton Steinberg och Lejoncrona. Pimentelli hade rest förut, och Tott hade dragit sig tillbaka. Holm-Lejoncrona såg betänksam ut vid åsynen av det oerhörda bagaget, som likväl endast utgjorde en rest av det hela.

— Vart ämnar ers majestät resa? frågade han något misstänksamt.

— Till Spa, har du hört.

— Med så mycket gods?

— Det rör dig inte!

— Kanske ändock.

— Du menar din fordran? Den får du bevaka i räntekammarn.

— Räntekammarn är tom!

— Jag skall resa nu, stör mig inte.

Digitized by Google

— Om majestätet reser, så måste jag be om något skrivet.

— Skäms! Du har ju mitt ord.

— Det är ord, men skrivet är pängar!

— Han talar om pängar nu, i denna avskedets stund.

— Majestätet har aldrig talat om annat i sitt liv.

— Med dig, ja! Dig, som jag dragit upp ur dyn och satt upp på Riddarhuset. Gå, dräng! — Steinberg, avlägsna denna fluga som surrar för mina öron.

Steinberg, som alltid skötte drottningens ära och som älskade henne oegennyttigt, gick fram mot Lejoncrona och bad honom hotande att avlägsna sig, vilket denne också gjorde, men i en bestämd avsikt.

Drottningen och Steinberg hade icke länge ordnat med resegodset förrän konungen inträdde.

Det var icke längre Ölandsbonden man såg, utan monarken, självhärskaren; icke längre den försmådde älskaren, närd och styrd av ett tvetydigt hopp, ty han hade fullständigt resignerat, sedan han återsett sin ungdoms brud, förnedrad, rå, utan ett spår av skönhet.

De två mätte varandra med blickarne, varpå konungen vinkade ut det överflödiga vittnet och talade:

— Kristina!

— Karl Gustav!

— Karl den tionde Gustav.

— Är du säker?

— Krönt, hyllad och säker.

— Det finns pretendenter.

— Såå?

— De polska Vasarne.

Digitized by Google

— Dem skall jag förnagla om en månad eller par, men det ville jag inte tala om nu!

— Vad vill du då?

— Jag — skulle göra opp räkenskaperna med dig, innan jag tillträder...

— Arrendet! Tala vid inspektorn.

— Det är De la Gardie, riksskattemästaren! Ni har hushållat vackert!

— Vilken ton tar du dig?

— Konungens!

— Glöm inte, att jag gjort dig till konung.

— Nej, det har ständerna gjort.

— Är Sverige valrike?

— Ibland! Efter som Gustav Adolf blev vald i stället för hertig Johan.

— Vem talar om den?

— Karl IX talar särskilt om honom i sitt testamente. Ja, du skulle ha läst din svenska historia, innan du gav dig till att göra svensk historia.

— Vet hut!

— Och de blad du skrivit borde rivas ut, ty de handla endast om olagligheter, bedrägerier, försnillningar, spektakel och amuretter.

— Det vågar du säga nu?

— Som fiendeland har du behandlat Sverige, plundrat, mördat!

— Nemesis!

— Vad, Nemesis?

— Ja, ty ni har plundrat mitt land, Torstensson, Banér, Königsmarck.

— Ditt land?

— Ja, mitt! ty jag är tyska som min mor, jag är brandenburgare liksom du är pfalzare, och var

Digitized by Google

pfalzare, när du förde vapen mot ditt land. Jag har hatat Sverige såsom min mor hatat det. Jag ville ha slut på trettioåriga kriget, ty jag insåg att Sverige icke hade därute att göra, och om femtio år, tro mig, skall ni icke äga en sten mer i Tyskland. — Du säger att jag plundrat! Nej, jag återbördar, återställer. Ty när jag såg dessa foror med gods släpas hem från Tyskland, då fattades jag av ett gränslöst begär att... en gång tänkte jag gifta mig med kurfursten av Brandenburg för att få vara — det jag är... ty där vid Spree ligger framtiden, icke vid Stockholms ström.

— Det här landet var för trångt för dig, kantänka.

— Vem vet!

— Och vad ämnar du nu?

— Det kommer dig icke vid... Är det mera?

— Det är mycket mera, som jag får dras med.

— Sådant följer med kronan; känn på!

— Det var inte det jag ville tala om.

— Nej, men det andra vill jag inte tala om, och det får du inte tala om.

Steinberg inträdde nu hastigt och anmälde rikskansleren.

— Nå, nu kom han lägligt en gång!

Axel Oxenstjerna inträdde; nedböjd av år, bekymmer och krossade förhoppningar då han sett kronan gå bort från Vasarne; han syntes tveka inför den förklaring han måste avfordra Gustav Adolfs dotter, men som han hälst velat slippa höra. Han försökte i de närvarandes ansikten läsa vad de nyss avhandlat, men dessa två voro redan ommaskerade för att mottaga rikskanslerens hemligheter.

Kristina bröt tystnaden med ett brutalt:

Digitized by Google

— Varmed kan jag tjäna?

— Endast med ett öppet svar på en rättfram fråga.

— Låt höra.

— Jag är sänd av råd och ständer!... Det är fråga om drottningens apanage efter avsägelsen... Det är även tal om vissa villkor...

— Fortsätt!

— Ers majestät, det är mig så outsägligt pinsamt att framställa en fråga, vars svar kan omintetgöra i ett ögonblick mina och rikets dyraste förhoppningar...

— Fortsätt!

— Nåväl, det går rykten att ers majestät antagit... romerska läran. Är detta sant?

— Det är icke sant.

— Gud i himmelen vare lovad!

— Vänta! Det är icke sant, men det kan bli. Man vet aldrig var man slutar.

— Skulle det vara möjligt att Gustav Adolfs dotter...

— Varför icke? Han var ingen troshjälte, därför att han gick i habsburgska kriget till att vinna länder. Men om Eleonora av Brandenburgs dotter återginge till era fäders tro, till Erik Heligs, Engelbrekts, Sturarnes och de första Vasarnes tro, vad skulle det så göra?

— Detta skulle jag höra innan jag lade igen mina trötta ögon. — Men efter det icke är gjort än, så ber jag på mina knän, om ni fordrar det...

— Bed icke! Min tro låter icke muta sig och säljs icke heller.

— Då får jag tala ur en annan ton!

— Hotar ni? Då vädjar jag till min store faders

Digitized by Google

ande, jag också, ty han kämpade åtminstone på toleransens sida.

Den lilla kvinnan i karldräkten syntes ännu mindre än hon var, och det skrikande i denna tvåkönsfigur verkade så avskyvärt, att Oxenstjerna icke kunde stanna i rummet. Den råa manliga stämman, det platta bröstet och de koketterande stora ögonen bildade ett fasansfullt monster, som skrämde de sunda männen på dörren.

— Då säga vi endast farväl! hälsade Oxenstjerna och gick.

— Farväl! slungade Kristina efter denne man, som hon alltid hotat, men stundom krupit för.

Konungen hade följt rikskansleren till dörren, därifrån han ville göra sin sista reverens åt barndomsvännen och lekkamraten, men hon hade redan vänt ryggen och gått in i magasinen.

Karl Gustav och Oxenstjerna följdes åt upp i våningen och betraktade förödelsen. De kommo in i ett gemak, där själva ornamenten voro lösbrutna och tapeterna nerskurna. I en vrå syntes ett väggfast skåp av ebenholts och elfenben, och vilket man förgäves sökt lösa från väggen. Skåpdörrarne voro öppna och där lågo sönderrivna papper.

Karl Gustav tog på måfå några bitar och började läsa, medan Oxenstjerna stod vid fönstret och betraktade utsikten. Det var med Kristinas handstil nedkastade lösa tankar, som konungen fick läsa, synbarligen i kopia dock.

Och han läste:

»Varje kvinna, som vill roa sig, behöver en man, omöjligt är det vara utan.

Digitized by Google

Kvinnorna gifta sig endast för att vinna friheten, och de taga därför hellre en gammal man än ingen.

Reputationen, fruktan att bli med barn, att få veneriska sjukdomar, som äro så förskräckliga och så vanliga ibland männen, även de mest framstående, se där vad som håller kvinnorna kyska, och detta mer än fruktan för Gud.

Jag värderar högt de kvinnor, som äro kyska av dygd, men de, som hålla sig endast av sitt kyliga temperament, äro ingenting värda.

Den Saliska lagen, som utesluter kvinnorna från tronen, är alldeles riktig.» *

— Läs detta, greve Oxenstjerna, sade Karl Gustav. Det är en bekännelse av drottning Kristina, nordens Semiramis.

Oxenstjerna läste den sista punkten.

— Sällsamt! — Att en kvinna kan komma till en sådan insikt, det är ovanligt i alla fall.

— Det har hon aldrig menat; bara ett nytt sätt att kokettera!

— Kanske! — Emellertid, majestät, nu får ni mycket bestyr med att städa i riket efter den här flyttningen.

— Med er hjälp, greve, skall det väl gå!

— Nej, jag är trött! Och som ni vet, jag tjänar icke mer än en herre. Nu skiljas våra vägar! Farväl, Karl Gustav, tills vidare åtminstone. Vad ni väntar av er själv (här log gubben skälmskt), det känna vi; narra oss icke!

*

* Sentiments de Christine i Archenholtz' Mémoires.

Digitized by Google

Karl Gustav narrades icke; överorden vid bragebägaren på Öland infriade han. Räfsten började han; både Warschau och Krakau tog han in och hyllades som konung i Polen; Skåne, Halland och Blekinge erövrade han och holsteinskan fick han.

Digitized by Google

Elefantvalvet.

År 1696, då Stockholms slott stod under nybyggnad, befunno sig konung Karl XI:s hovpredikant, Georg Wallin, och hans livläkare, Urban Hjärne, i hovkonsistoriets lilla sal, då vaktmästar Håkan, kungens synnerlige vän, inträdde.

De båda innevarande avbröto sitt samtal, ty de fruktade den mäktige men obetydlige mannen, vilken började städa på skrivborden.

— Var det något särskilt Håkan önskade? upptog nu Wallin, som också ägde konungens förtroende, men på ett annat sätt.

— Det är den galne Ekerot, som begär företräde, svarade Håkan.

— Den måste jag slutligen se på nära håll, sade doktor Hjärne. Släpp in honom hit!

Vaktmästarn gick ut.

— Vad menar Wallin om denne Ekerot? Är han galen? frågade nu Hjärne.

— Jag vet inte! Hjärne känner ju hans historia; löjtnant vid flottan, missnöjd med allt, beständig åklagare mot reduktionsherrarne, lyckades han övertyga konungen att man gjort honom orätt, så att han nu åtnjuter en pension på 250 daler...

Digitized by Google

Lars Ekerot infördes och Håkan försvann genom en tapetdörr.

Doktor Hjärne, som suttit i trolldomskommissionerna och var djupt intresserad av alla abnorma yttringar av det fördolda själslivet, gick fram mot den inträdande, fattade vänligt hans hand, men på ett sådant sätt att han kunde förnimma pulsens slag, under det han talade likgiltiga ord.

— Välkommen, Ekerot, sitt ner ett ögonblick, han ser ju duktig ut, klara ögon och röda kinder; överhovpredikanten Wallin intresserar sig för hans sak och vill gärna hjälpa honom. Vad var det nu han hade att säga?

Ekerot betraktade noga hovpredikanten, som var konungens biktfader.

— Kan jag få nåden träffa majestätet? frågade han.

— Nej, det går inte an! Säg oss sitt ärende.

— Ja, men herrarne tro inte mig!

— Är han inte trovärdig då?

— Konungen tror mig, och han har givit mig rätt en gång.

— Det var i en saklig fråga som kunde utredas, men om han ränner med drömmar, så finner han intet öra. Är det en dröm?

Efter någon tvekan svarade Ekerot:

— Det är en dröm!

Nu tog doktorn ordet:

— Tala om drömmen! Jag tror på somliga drömmar, icke alla.

Ekerot, uppmuntrad av denna halva bekännelse, svarade prompt:

— Jag har sett slottet brinna!

Digitized by Google

Doktorn såg mera förvånad ut än han ville, men hovpredikanten ville icke höra.

— Gå hem och lägg sig, behåll sina drömmar och bed Gud bevara hans förstånd.

Då blev Ekerot vild, och i extas började han rabbla opp sina lidna oförrätter, huru Hans Wachtmeister givit honom avsked från flottan, huru reduktionsherrarne med Jakob Gyllenborg skinnat honom; och han talade om landets betryck, de mäktiges högmod, domstolarnes mutbarhet samt slutade med olycksprofetior, särskilt varnande för en nära förestående slottsbrand.

Och när han gick, hade han lyckats göra ett visst intryck på åhörarne, som sutto stumma, frågande varandra med blickarne.

— Nåå? frågade nu Wallin, vad säger Hjärne?

— Pulsen var normal, ögat klart, talet sammanhängande...

— Men detta missnöjet med allt?

— Ja; det kan antingen härledas av stora fordringar eller, för att tala med Platon...

— Tala med Kristus, doktor...

— En annan gång, men nu med Platons reminiscenslära. Den människa, som bibehållit svaga minnen av urbilderna, skall alltid känna sig besviken vid åskådandet av avbilderna, sådana livet erbjuder dem. Eller så här: urbilderna giva ju bakvända avbilder i den spegel som heter världen; därför skall världen förefalla bakvänd för det vakna sinnet med de livliga minnena från andra sidan eller det övre. Vem vet om icke Ekerot är en sådan flykting från ovan, vilken blott gästar härnere, men underhåller förbindelser med andra sidan.

Digitized by Google

— Och hans drömmar då?

— Ni känner ju min dröm? invär
Hjärne.

— Jag har visst hört den, men har

— Nåväl: jag kom från Paris och so
drömmen såg jag bilden av en kvinna, vilk
ett starkt intryck efter sig. Återkommen
holm, såg jag denna kvinnobild igen, på
följde henne, fick reda på vem hon var;
nu är hon min hustru, Maria Svan.*

— Det är Paracelsus.

— Det är Paracelsus, min lärare, so
kände, när jag satt i trolldomskommissi

— När ni satt i kommissionen frikände
från straff; varför gjorde ni det?

— Därför att ondskan var själv tillräc
därför att jag icke trodde på häxors makt;
erfarenheten lärt mig hur mäktig den ond
så har jag kommit på andra meningar.

— Då råkas våra tankar slutligen; o
jag höra er — och Paracelsi — mening om
barelse som professor Lundius och asses
höök samtidigt sågo under det de sutto i
kommissionen.

— När dessa upplyste herrar, som i
på det ondas objektiva representant, fingc
sakaren eller förnekaren i hans traditione
så skulle Paracelsus kalla detta en projekti
utbildning i motsats till inbildningen; va
folkföreställningen uppträder som guden
bockens fötter och huvud, kan jag icke f
vår mytologis Loke icke lyder det sigı

* Se Biogr. Lex. Hjärne.

Digitized by Google

Kanske de höga makter begagna sådana skrämselmedel åt mänskobarnen, liksom föräldrarne nyttja »busen».

— Ni lär vara så långt kommen att ni gör guld i ert laboratorium chymicum?

— Jag gör icke guld, men jag vet dem som göra det!

— Var försiktig, doktor, och forska icke i det förborgade...

— Söker och I skolen finna! heter det, varför skulle jag icke söka örters och stenars hemliga krafter, när de lända människor till gagn och lätta på lidandet?

— Lidandet kommer åstad bättring till salighet...

— Låtom oss återvända till Ekerot! Skall man taga hans varningar rörande slottsbranden och framföra dem till konungen?

— Kanske? I synnerhet som Ekerot möjligen blivit medveten om en anläggning till mordbrand. Vad hans missnöje beträffar...

Här gjorde hovpredikanten ett uppehåll som om han ville överlåta fortsättningen åt doktorn, vilken också ifyllde:

— Rikets tillstånd, efter missväxter, hungersnöd och pest, är i själva verket förtvivlat; och den som kan vara nöjd, har det antingen gott, eller är han en känslolös varelse, som icke bekymrar sig om andras lidanden...

Nu öppnade vaktmästar Håkan stora dörren, och in trädde konungen åtföljd av tvenne drabanter, bärande en kista.

Karl den elfte, nu fyrtioårig, haltande, gick böjd framåt, förtärd av magkräfta, vilken sjukdom han

Digitized by Google

tillskrev förgiftning. Hans ansikte var obehagligt; svårmod och hårdhet; sömnaktighet och misstänksamhet; något gement och nästan elakt; allt i en blandning, som verkade frånstötande och skrämmande.

Han stödde sig på en käpp, andades tungt och syntes söka gräl, spejande kring rummet för att finna på något att anmärka.

Slutligen såg han ett segelgarnssnöre på golvet, tycktes erfara en riktig lättnad och fräste:

— Tag opp det där! Och låt sopa! Var dag!

Håkan tog upp snöret tigande.

— Ställ kistan på bordet! — Den har skickats från ärkebiskopen. — Wallin ska öppna den. — Troligen Salstasilvret. — Giv mig en stol!

Konungen satte sig, men ryggen kunde icke rätas ut.

— Här äro nycklarne, Wallin. — Öppna kistan. — Hjärne kan skriva upp!

Hovpredikanten öppnade kistan, men när konungen icke räckte upp, blev han ond.

— Ställ ner den på golvet.

Drabanterna flyttade ner kistan. Och nu syntes en stor öppen skrivelse liggande på en duk av svart sammet.

— Tag bort duken.

Duken togs bort, och kistan befanns innehålla en samling stora gammaldags rostiga nycklar.

Nu blev konungen ond igen.

— Vad — är — detta? — Rostiga — järnnycklar! — Läs skriften, Wallin, jag ser inte.

Wallin läste tyst, men modet svek honom, när han skulle meddela innehållet.

Digitized by Google

— Vad är det om? röt konungen. Vad är detta för gyckel? Järnskrot! Hur vågar? Hur vågar man...

Här fick han ett anfall av maghosta. Wallin började sitt meddelande, men måste taga om.

— Ers majestät, ärkebiskopen dristar i underdånighet...

— I all underdånighet...

— I all underdånighet översända dessa till honom inkomna nycklar från alla de kyrkor som måst stängas i brist på prästerskap och församlingsbor, alldenstund den länge rådande hungersnöden och sjukdomarne lagt vissa landsträckor öde...

— Det ljuger han, väste konungen. Jag har utdelat spannmål i landsorterna, men ändå komma strykare hit till staden i skaror. Det är bara elakhet... man vill sticka mig i näsan och ge mig skulden... men jag har vid Gud endast rättmätigt tagit från den rike och samlat åt kronan... Följ mig till räntekammarn, Wallin, skall du se böckerna... allting är uppskrivet och ingenting brukar jag själv; jag varken äter opp det eller dricker opp det, för jag kan icke.

Här fick han ett anfall, som slutade med uppkastning av galla, vilket plägade inträffa en gång i månaden, eget nog.

Hjärne måste bistå den sjuke och tog sig friheten giva ett råd:

— Majestätet måste unna sig mat.

— I morgon, ty i dag fastar jag. Vet du icke vilken dag vi fira? — Inte? — Det är fjärde december; jag skall straxt ner i kapellet och göra min andakt.

Det var slaget vid Lund som Karl XI årligen firade alltsedan 1676, med fasta och böner i stilla ensamhet.

Digitized by Google

Emellertid vandrade konungen med Wallin genom gångar och valv för att söka räknekammaren. Ibland stannade de, under det monarken med sin käpp petade i trävirket och undersökte golvplankorna.

— Det är murket, sade han; när golvet är sådant, hurudant skall taket vara?

Wallin fann tillfället gynnsamt och grep det:

— Skulle detta taga eld...

— Varför talar du om eld?

— Därför att nyss...

— Är det Ekerot igen? Jag såg honom gå över borggården, jag känner hans skrockande och jag har förordnat brandvakt kring hela slottet. Jag har nämligen själv fått mina varningar.

Vandringen fortgick; de passerade kansliet, hovrätten, revisionen, krigskollegium; och var de trädde in, reste sig alla ämbetsmännen som skolgossar för sin rektor. Konungen granskade i förbigående möbler, skrivmateriel och framför allt belysningen. Han kunde i en blick se om de gröna bordsdukarne voro nersmorda med bläck, om ett talgljus brunnit i pipan.

När han fick tillfälle göra en anmärkning, lindrades hans plågor. Svar eller försvar ifrågakom icke.

Kammar-, kommers- och reduktionskollegierna besöktes, och från statskontoret inträdde man i räntekammaren. Ämbetsmännen visades ut och konungen satte sig vid den stora huvudboken, i vilken han började bläddra.

— Wallin, se här; 58,600 tunnor säd har jag köpt åt de hungrande; fartygen ligga vid Sandhamn, men isen hindrar lossningen; rår jag för det? Kan jag icke säga som Moses: Herre, varför plågar du din tjänare? Skall jag bära detta folket på mina armar?

Digitized by Google

58,600 tunnor säd! Danska ministern klagar att han saknar bröd! Jag har knappt själv. Lantborna draga till Stockholm och gatorna äro fulla med uthungrade; jag har åtagit mig försörja 800 stycken och de ligger på Skeppsholmen. Kan jag göra mer? Följ mig nu till slottsfogden!

De vandrade nedför en trappa och skulle ut på lilla borggården, men där mötte de en syn, som kom dem att vända om. Flera tusen människor, mera liknande skelett, stodo packade utanför fogdens för att komma i åtnjutande av allmoseutdelningen, och det steg ett sorl som av ett sakta brusande vatten från de försvagade. Men där hördes även barnskrik och gråt av kvinnor.

Genom en lönngång inträdde de i fogdens bostad, som bevakade inträdet till skattvalvet Elefanten.

Konungen, som visst icke saknade mod, greps dock av en ångestkänsla vid dessa klagoljud från borggården. Slottsfogden, som genast infann sig, syntes skräckslagen, och han hade tvungits draga in vakten i sina boningsrum, för att icke reta folket utanför.

— Hur många äro de? frågade konungen.

— De äro 8,000 räknade! svarade fogden.

— Jag har mat för 800, men jag kan icke bespisa 8,000 män.

— Men de falla på gatorna, majestät; en död kvinna med två barn vid bröstet äro funna på flottbron denna morgon.

— Varför kommer icke spannmålen in?

— Därför att isen hindrar.

— Skicka ut soldater att såga!

— Man kan icke såga packis.

Digitized by Google

— Packis? — Man skall! Där har du befallningen! — Men vad är detta för folk?

— Det är lantbor!

— Då har de satans herrarne skickat dem hit på elakhet! Om det varit de reducerade herrskapens hustrur och barn! Dem har jag sett mig mätt på!

— Det har varit missväxt i landet, majestät!

— Och därför skyller de på reduktionen! — Låt nu spannmålen komma in till hamnen; de får bära den, köra den; men in skall den! — Giv mig nycklarne till valvet.

Längst in i fogdens sängkammare syntes en liten järndörr; där var ingången till valvet Elefanten. Konungen befann sig i en uppretad och förtvivlad sinnesstämning. Han kände sig i beständigt anklagelsetillstånd, gick omkring och svarade på beskyllningar, som ingen vågat framkasta. Hatet från de ruinerades sida visste han om; böneskrifterna mottog han icke vidare. Han hade handlat lagligt rätt, då han återtog kronans egendom, bortslösad av Kristina och hans egna förmyndare; och det var honom nog. Men likafullt fattades något i bevisningen, då han ville övertyga sitt numera oroliga samvete, och han letade efter motiveringen utan att finna den. »Rätt är rätt, rätt skall vara rätt», brukade han säga, men ingen vågade svara »högsta rätt högsta orätt», ty då slog han.

När de inträdde i skattvalven, som lågo underst i tornet Tre Kronor, tycktes den sjuke återfinna sina krafter. Girig var han, men lik den girige njöt han icke av skatterna såsom medel till njutning, utan själva samlandet var sitt eget mål. En mani att få det fullständigt, kunde man säga; och därför led

Digitized by Google

han vid varje försök att minska det hopade, som aldrig kunde bli komplett, emedan begäret växte ut efter mera.

Wallin hade aldrig sett dessa skattvalv förut och blev nu bländad.

För att säga något passande artigt, lät han undfalla sig en liknelse ur bibeln, vilket konungen brukade älska:

— Ers majestät har gjort som Farao, samlat i de goda åren för att taga till i de onda.

— Vad menar du? Att jag skall föda alla dessa uslingar, som elaka människor skicka på mig? Om de ändå skola svälta ihjäl, så må det ske på landsvägen och inte här i staden! 58,600 tunnor spannmål, räcker det? Räcker det inte, så rör det icke mig! Ja, jag kan icke såga is och icke bära spannmål! Det är ju som att slåss med satan! — Se på det här! Se på hyllorna! Tror du jag stulit det eller att jag samlat för min skull?

Hovpredikanten var visserligen biktfadern, som fick mottaga bekännelser, men någon Daniel, den där meddelade förmaningar, hade han icke kunnat bliva, ty i samma stund han försökt, vore hans tid ute. Erkänna måste han också att skatterna verkligen icke voro samlade till konungens fromma, utan till rikets, så att han stod tämligen svarslös.

— För övrigt, fortfor konungen, om jag vore nog dåraktig utdela detta guld och silver, vad hulpe det, när intet finns att köpa? Var skall jag taga bröd i öknen? När himmelens herre slår oss med missväxt och frost, skall jag då bära skulden?

Wallin kände sig nu skyldig att svara, gällde

Digitized by Google

så hans kappa och krage; men ett högt tjut ifrån borggården avbröt hans goda beslut.

Karl XI visste hur hatad han var, men genom en förståndets inskränkning och en stelkramp i viljan rådde han icke att fatta orsaken. Dock, för folkmassan blev han rädd; ty på de lägre stånden hade han stött sig när han angrep de högre; sveko de, då ramlade hans välde.

— Barmhärtighet! framsade prästen, troende sig överraska konungen i ett svagt ögonblick.

— Rättvisa, väl, men icke barmhärtighet, ty det är allmosa! De skola få mat! Jag har ingen över, men jag vet att stadens borgare och andra samlat förråd! I denna dag skola husvisitationer anställas, och när jag tar från den rike åt den fattige, kan ingen klaga.

Ett fult leende krusade hans tjocka läppar, som drogos upp under näsan, och hans stora händer gnuggade varandra, som om han tvådde dem.

— Nu går jag ner i kapellet, sade han med ett nytt ansikte.

Och mönstrande sina skatter med välbehag, linkade han tillbaka genom valven. Guld- och silverserviser med alla högadelns vapen stodo på hyllor och i glasskåp; ur, armband, ringar, diadem, greve- och friherrekronor, lösbrutna briljanterade svärdfästen, kedjor och ordnar, barnskallror och andra dopgåvor, brudkronor, ljusstakar, saxar, fingerborgar — det såg ut som hos en pantlånare. Men där funnos även tackor av ädla metaller, mynt i rullar och i påsar; obligationer, statspapper och skuldsedlar i järnskrin. Konstverk, tagna i trettioåriga kriget, även handskrifter av penningvärde, dräkter, broderade i guld

Digitized by Google

och silver samt med juveler, sadlar till och med, remtyg och vapen.

Konungen hade svårt att skiljas från sina skatter, men ett nytt anskri från borggården tvang honom. Att gå ut och tala lugnande ord till massan föll honom icke in, ej för att modet saknades, men han var född blyg och folkskygg och kunde, som Moses, icke föra sin tunga. Därför skickade han fogden att förkunna det nya påfundet med husvisitationerna.

*

En timme senare befann sig konungen i slottskapellet, då beläget i Tessins nybyggda norra länga. Ensam, för stängda dörrar, men olåsta, gick han till bönpallen och tackade Gud för den underbara segern, som i hans ungdom räddat fäderneslandet, befästat dess gränser och givit honom själv den fasta ställning, med vilken han sedan kunnat ordna och leda Sveriges öden. Hans bana hade börjat med det ödesdigra nederlaget vid Fehrbellin, som ådragit Sverige fem fruktansvärda fiender på en gång: Österrike, Spanien, Holland, Danmark och Brandenburg; men året därpå var allt ordnat, fädernearvet Skåne, Halland och Blekinge var lagfaret och just på denna 4 december. Nu hade tjugoett år gått, i fred och arbete; kronan var rik och stark; nationens ära upprättad, och så, att svensken var inbjuden som fredsmäklare i Rijswijk att medla mellan Frankrike å ena sidan, samt kejsaren, England, Spanien, Nederländerna å andra. Det var upprättelse och det var mer än slaget vid Lund.

Men, likafullt, det rika landet höll på att svälta ihjäl efter tre års missväxt, de ruinerade herrarnes

Digitized by Google

hustrur och barn hade förföljt honom med tårar och böner, under det männen öste förbannelser över honom, landets välgörare, som nu vid fyrtioett år var utlevad av arbete och bekymmer för andra.

Varför skulle han straffas för sina goda, stora gärningar? Sjuk född, alltid sjuk, hade hela livet varit honom en pina; nöjen och vila fanns icke för honom; och när han i äktenskapet sökt sig en vän, hade han funnit en fiende, som regelbundet hatade hans storverk, som bakom hans rygg gav ut de pängar han indragit åt kronan, som belönade och älskade hans fiender, som pjoskade med barnen då han, som kände det bistra livet, ville härda dem till motståndskraftiga människor.

En gång hade han brutit benet, en gång träffats av åskan, en gång legat för döden, då han biktat och tagit avsked av sina vänner; sträng mot andra, men strängare mot sig själv; rättvis vid krävandet av statens fordran, hade han icke skonat sina bästa vänner; vilket dessa betraktade som förräderi, ehuruväl motsatsen varit mannamån.

Han hade alltid haft svårt att fatta, svårt att lära läsa och skriva, kunde ännu icke stava; medveten om sin oförmåga att begripa invecklade saker, visste han hur man betraktade honom nästan som dum. Häremot måste han också kämpa; men misstänksamheten naggade honom, så att han läste förakt, där kanske det icke fanns; och när slutligen riket blomstrade under hans statskloka ledning, började han tro på sig själv, undanskjutande de andra, som ju visat sig vara de dumma.

Något instängt i lynnet, blyghet kallat, eller fruktan att blottställa sina känslor, gjorde att han syntes

Digitized by Google

hård för de känslosjuka, vilka med stora fordringar voro grymmare än han och framför allt mera själviska. De begärde kärlek och förtrolighet av honom, som aldrig fordrade annat än sin rätt och vanlig hövlighet.

Hatad och förbannad av alla, även av detta lägre folk, som han lyftat på herrarnes bekostnad! Det var mödans lön! Dessa bönder, som han givit del i riksstyrelsen, de stodo nu skrikande nere på borggården, anklagande honom för missväxterna. Han hörde deras röster ända in i kyrkan, och han drog sig uppåt koret för att komma undan deras »korsfäst».

Bokstavligen böjd av mödor och sjukdomar, så att han endast kunde se till sin egen höjd, stannade han vid Ehrenstrahls tvenne stora tavlor Yttersta domen och Korsfästelsen. Men han såg bara fotstycket på Domen, där de fördömda vredo sig under plågoandarne. Han visste att däruppe funnos utvalda också, men dem kunde han icke se. Då gick han över till Korsfästelsen att få betrakta den törnekrönte försonaren, men han såg endast krigsknektarne.

Böjd mot jorden som ett brutet träd, lutade han sig mot en bänk.

Som han stod där förkrossad, började orgeln spelas, men orgelnisten syntes ju icke, och denne var troligen kommen för att i en inbillad ensamhet öva sig på instrumentet. Han spelade icke psalmer utan stilla ljuvliga melodier, stundom glättiga.

Konungen blev ond först, av vana; och han fattade detta störande av hans gudstjänst som en elakhet eller ett ingrepp; någon välvillig narr, som trodde sig äga rätt att skingra hans svårmod.

Men musikens makt är stor; och när den osyn-

Digitized by Google

lige, som spelade ur Lullys opera Les fêtes de l'Amour et de Bacchus, gick över i de ljusaste harmonier med lätta dansrytmer, fann den stränge självplågaren i koret kontrasten mot sin egen sinnesstämning så lustig, att han måste le. Han satte sig på en pall, och hans käpp som ritat på stengolvet, började nu göra små rörelser liknande danssteg.

Men frestaren bakom orgelns fasad förlorade snart sin trollmakt; konungen vaknade, hans ansikte drogs ihop av inre och yttre smärta, och med en röst som ville vara stark, ropade han: Tyst med musiken!

Men rösten var svag och hördes icke. Konungen reste sig och skrek, men föll åter ned på pallen, ohörd. Lullys amoriner och backanter drevo sitt dämoniska spel, och medan danserna i det gröna gingo sin gång, pinades botgöraren i sina kval, nu fördubblade av vanmakten.

Plötsligen tystnade orgelns toner såsom om piporna klippts av, och biktfadren Wallin stod vid konungens sida.

— Förlåt honom, majestät, han visste icke att ni var här.

— Tala inte om honom! Vad har du för papper i handen?

— Det är en böneskrift från De la Gardie, som lever i nöd.

— Det ljög du; alla ljuger på mig! De la Gardie ägde ett halvt landskap, som han fått av kvinnogunst; han var en oduglig riksskattemästare, som hjälpte Kristina att skövla; han var en usel förmyndare som drog in riket i franska kriget och tog mutor; han skulle sitta i ankarsmedja; men efter som han var gift med min faster, så har han fått 14,500 daler silver-

Digitized by Google

mynt om året, och med det är han icke i nöd! Men du och alla dina likar, ni älska skurkar och hata de rättfärdige, därför skall ni gå i fördömelsen. Ja, du Wallin, så fort det kommer en skurk till din dörr, gråtande eller icke, så har han strax vunnit ditt hjärta. Det visar vem du själv är. Och du talar alltid väl om banditer och kältringar — en naturlig sympati, kan man säga! Tig! Inte ett ord! lögnare, smickrare, som kelar med lasten. Mig straffar du, mig, den förorättade, den med otack belönade, den beljugne! Jag skulle ha lust...

Han lyfte käppen, av vana, men föll av vrede och ansträngning, förlorande besinningen.

När han vaknade och ville se upp, kunde han icke.

— Förlåt mig, Wallin, viskade han. Och hjälp mig upp; här är så ljust; skiner icke solen däruppe vid taket?

— Jo, solen har kommit fram!

— Och jag får icke se den! Man säger att jag suttit så ivrigt över penningkistor att jag kroknat; det är lögn; jag har mest suttit på hästrygg, i kärror och slädor, när jag for omkring och skötte mitt folks angelägenheter. Jag har brottats med Gud, därför slog han mig med sin åska, så att min höftsena är förlamad. Jag går med näsan i jorden, fastän jag sökt himlen två gånger om dagen; jag går och luktar efter min grav, säger man! Ja, Herre himmelens Gud, kommer jag bara på rygg en gång, skall jag se din sol och dina stjärnor igen! — Följ mig, Wallin, jag vill härifrån; det är för grant i detta syndens hus; Tessin är ett världens barn; det ser ut som ett musikpalats... och inte en kyrka.

*

Digitized by Google

På nyåret 1697 låg Karl XI sjuk. Från sängen kunde han se tornet ovanför Elefantvalvet; och med ögonen på sin skattkammare avled han, själv troende sig vara förgiftad. Detta var annandag påsk den 5 april.

Det kungliga liket stod kvar till den 7 maj, då Stockholms slott brann av, gammalt och nytt. Men reduktionskammaren och Elefantvalvet räddades.

Digitized by Google

ANMÄRKNINGAR TILL FYRTIOTREDJE DELEN.

HÖVDINGAMINNEN.

(NYA SVENSKA ÖDEN.)

Hövdingaminnen var den titel Strindberg ursprungligen avsåg för denna dels svenska historiska noveller. Att titeln inför utgivandet ändrades till "Nya svenska öden" berodde, som Strindbergs nedan anförda brevväxling med bokförläggaren K. O. Bonnier om arbetet visar, på tillfälliga opportunitetsskäl. Då den vanliga kritiken befarades, troddes att arbetet skulle åtnjuta något skydd av titeln på det äldre populära verket och därmed lättare, som Strindberg skrev, "glida in". Den ursprungliga rubriken har nu återställts som övertitel. Den är givetvis i och för sig att föredraga; den anger den särskilda karaktär varmed det nya verket skiljer sig från Svenska öden och äventyr: här framträda nämligen hövdingarna eller kungarna överallt i första planet, medan det äldre arbetet övervägande skildrar folket och är mera kulturhistoriskt lagt.

Nya svenska öden utkom häftesvis 1906 på Albert Bonniers förlag och förelåg i bokform i sept. 1906. I en andra upplaga utgick arbetet 1911 på samma förlag tillsammans med Svenska öden och äventyr och under denna titel.

Digitized by Google

Utdrag ur brev från Strindberg till Karl Otto Bonnier om Hövdingaminnen.

Efter avslutandet av Historiska miniatyrer i slutet av maj 1905 började Strindberg utarbetandet av Nya svenska öden. 5 sept. 1905 insänder han första samlingen därav till hr Karl Otto Bonnier med följande brev:

"Vill du besvära dig kasta en blick i detta manuskript. Det är icke kulturhistoria som Svenska öden, utan ett djärvt försök sätta in svenska historien i världshistoriens ram, att få nytt ljus på gamla saker, ny värdering på äldre värden.

Utgör 500 sidor av Svenska ödens format; bildar 1:a volymen av 4 tillämnade. Bör väl ej utges förrän i april 1906.

Arbetet beräknas vara färdigt om $1^1/_2$ år."

Som titel på arbetet hade Strindberg, enligt ett brev till hr Bonnier av 8 sept., först tänkt sig Hövdingasagor, inom kort ändrad till Hövdingaminnen. Den insända delen skulle enligt vad ett brev av 15 sept. upplyser utkomma under titeln Hövdingaminnen I. Samtidigt visar sig Strindberg oviss om det angivna programmets fullföljande och skriver nu att bandens antal är obestämt.

Följande dag omtalar han att han har en lång novell om Gustav Vasa nästan färdig:

"Jag har en lång Gustav Vasa nästan färdig; blir det icke mera av (mina ögon äro trötta på böckerna) så får Gustav Vasa gå med. Och volymen kallas icke I utan bara Hövdingaminnen (eller föredrar du Hövdingasagor, Konungasagor?). Föreligger däremot vid tryckningen manuskript till en eller flera volymer till, då få vi sätta 1, 2, 3 etc.

Digitized by Google

Formatet må gärna bli annat än Svenska öden; men icke 8:o dock; det är broschyr. Vill du icke upptaga det vackra gemytliga 24-sides, t. ex. Bulvers romaner (Hjertas förlag)?"

11 okt. 1905 meddelar Strindberg om arbetets fortsättning att Hövdingaminnen nu äro framme vid Karl X och synas snart skola sluta med Gustav III.

18 dec. 1905 insänder han "fortsättning på Hövdingaminnen, kanske slutet, ty Karl XII, Fredrik I och Gustav III återfinnas i Svenska öden, av vilka du ju en gång blir ägare". Den inlämnade berättelsen är tydligen den om Karl XI, Elefantvalvet, vilken också blev den sista.

I januari följande år upptas förhandlingarna om arbetets utgivande. Till svar på av förläggaren framställda betänkligheter om mottagandet skriver Strindberg 18 januari 1906:

"Det finns nog flera sätt att undvika det du fruktar, rörande Hövdingaminnen; ett är: att vänta ny vind. Du vet ju hur oresonligt man blir berömd ibland, bara det blåser från rätta hållet.

Ett annat är att utge häften med abonnemang.

Tror du icke alls på företaget, då får jag slå vantarne i bordet och sluta skriva; seende mig om efter en ålderdomsförsörjning, ty jag har även en roman på 400 sidor liggande, utan förläggare; alltså arbetat ett helt strängt år utan lön."

23 januari 1906 föreslår Strindberg titelns ändring till Svenska öden, ny följd, av skäl som i brevet framgår:

"Härmed ett nytt förslag att överväga, rörande Hövdingaminnen.

Om man kallar dem "Svenska öden", ny följd, och utger dem i häften, då tror jag de glider in, liksom Svenska

Digitized by Google

folket gjorde, under ett hällregn av ovett (6 tusen exemplar).

Utgivandet bestämdes i enlighet med här framställda förslag; Nya svenska öden utkom häftesvis under loppet av år 1906.

Tryckfel och tryckeriändringar i uppl. 1.

Originalmanuskriptet till Hövdingaminnen, tillhörigt bokförläggare Karl Börjesson, är en handskrift i kvart av Lessebopapper, upptagande 421 sidor i följd paginerade på ena sidan skrivna blad. Varje novell ligger i ett i pagineringen icke medräknat omslag, på vars framsida Strindberg skrivit berättelsens titel. Titel till hela arbetet förekommer icke; ett titelark, som är bilagt manuskriptet och på vilket Strindberg skrivit: "Strindberg. Historiska miniatyrer", har sannolikt av misstag medföljt denna handskrift.

Vissa för tidigare upplagor av Strindbergs skrifter notoriska tryckeriändringar (av Strindbergs mänskor till människor, utländing till utlänning, aldra till allra, heldre till hellre, tjugo till tjugu, morgse till morse, opp till upp, innevånare till invånare) ha rättats utan att särskild anmärkning därom gjorts.

Sid. 7, rad 15: solståndsdagarne. Så hskr. I uppl. 1: -na. E-ändelser vid substantiv i pluralis överallt i det följande i denna uppl. införda enl. hskr.

Sid. 8, rad 13: Och så kivades de! Utropstecken enl. hskr., uppl. 1 punkt.

Sid. 9, rad. 5—6: alldeles som. Så hskr. Uppl. 1: alldeles som om.

Sid. 14, rad 5: allahanda. Uppl. 1: allehanda. Så ock sid. 20, rad 27.

Digitized by Google

Sid. 22, rad 15: Kastar I sten, flickor! Uppl. 1: Kasten I etc.

Sid. 36, rad 11: denna man. Uppl. 1: denne. Sid. 57, rad 11: hans yngsta son. Uppl. 1: yngste. Strindberg har övervägande a-ändelser vid adjektiv och demonstrativa pronomina, som bestämma maskulina substantiv, ävensom vid substantiverade maskulina adjektiv; men använder understundom också e-ändelse. Till belysning av hans språkbruk ha vi gjort en exempelsamling ur Hövdingaminnen. Sid. 100, rad 26: den äldsta [pojken]. Sid. 101, rad 25: den yngsta [sonen] och rad 26: de andres. Sid. 142, rad 15: Känner frans k a kungen den nors k a? Sid. 145, rad 27: tyska kejsarn. Sid. 159, rad 4: norska tronföljaren. Sid. 168, rad 24: den sista. Sid. 175, rad 13: lilla bror. Sid. 188, rad 11: min synnerliga vän. Sid. 196, rad. 31—32: den ena — den andra [svågern]. Sid. 199, rad. 12 och 15—16: sin första man — min första man. Sid. 204, rad. 25—26: Den jättestarka mannen. Sid 205, rad 25: den kraftiga mannen. Sid. 229, rad 13: danska kungen. Sid. 243, rad 21: den nya konungen. Sid. 266, rad 8: den lilla hovmästaren. Sid. 309, rad 21: Gustav Vasas yngsta son. Sid. 311, rad 22: denna man. Sid. 313, rad 7: svenska konungen. Sid. 313, rad 17: den ena av förarne. Sid. 313, rad 23: svenska kungen. Sid. 316, rad 24: min goda Johan. Sid. 319, rad. 15—16: danska konungen. Sid. 320, rad 21: svenska konungens. Sid 322, rad 25: Den ädla monark. Sid. 369, rad 1: danska ministern. — På samtliga ovanstående ställen har uppl. 1 i strid med hskr. infört e-ändelse.

E-ändelse förekommer emellertid på följande ställen i hskr.: Sid. 200, rad 23: den lille mannen och rad 29: stygge Giovanni. Sid. 213, rad. 22—23: fruktansvär d e, sachsis k a (sic!) ryttare. Sid. 262, rad 20: usle avlatskrämaren. Sid. 266, rad 6: fräcke kvinnorövaren, sid. 293, rad 7: din gamle vise fader, sid. 299, rad 26: den förste svenske regent. Sid. 307, rad 20: desse sekreterare (uppl. 1: dessa). Sid. 310,

Digitized by Google

rad 17: sin gode vän. Sid. 321, rad 15: den rådvise rikskansleren. Sid. 324, rad 22: den objudne gästen. Sid. 326, rad 1: den nyfikne resanden. Sid. 330, rad 12: den rike borgmästaren och rad. 31—32: den lille mörke mannen. Sid. 332, rad 27: nådi g e, äroful l a (sic!) herrar. Sid. 333, rad. 4—5: den djärve prästen. Sid. 344, rad 4: de andres (uppl. 1: de andras). Sid. 346, rad 9: den nu trettiotvåårige tronföljaren. Sid. 361, rad 5: kungens synnerlige vän. Sid. 364, rad 25: dessa upplyste herrar (uppl. 1: upplysta). Sid. 376, rad 3: den stränge självplågaren.

Sid. 37, rad 13: Jag tror att j a g tjänar d i g! Spärrning saknas i uppl. 1.

Sid. 38, rad 26.: Ledrekonungen. Uppl. 1: Leirekonungen. Så ock sid. 121, rad 17: Ledre enl. hskr. Uppl. 1: Leire. Antagligen tryckeriändring, kan också först vara läsfel på ettdera stället, då hskr. är något otydlig. Det gamla konungasätet hette Hledre, av sägnen förlagt till den nutida danska byn Leire.

Sid. 39, rad. 11—12: Han försvann i mörkgröna böljan o c h tångskogen gungade. Uppl. 1: — — s å tångskogen gungade.

Sid. 44, rad. 25—27: Men han gjorde sig även bekymmer för sin bärgning, fastän han hade pängar nedgrävda i flera landskap. Uppl. 1 slarvfel: bekymmer för sin b e g r a v n i n g.

Sid. 46, rad 2: sedan den dagen. Uppl. 1: dag.

Sid. 59, rad 23: blodhuset. Uppl. 1: blothuset.

Sid. 63, rad 30: bort från det häsliga Uppsala. Uppl. 1: från Uppsala. Denna och följande raders sättning i uppl. 1 visar att korrekturändring icke ägt rum.

Sid. 71, rad 7—8: — — svarade han. På lyckan och på styrkan. Uppl. 1: på lyckan och styrkan. Bristande utslagning i uppl. 1 på raden visar att korrekturändring icke föreligger.

Sid. 79, rad 19: Skäller du mig? Usling, niding! I uppl. 1 komma i stället för frågetecken.

Digitized by Google

Sid. 80, rad. 1—2: Men varje afton i solnedgången mötte han och Torkil vid sundet. Uppl. 1: — mötte han Torkil vid sundet.

Sid. 99, rad 25: sutit. Så ock sid. 157, rad 5, sid. 296, rad 10, sid. 330, rad 33. Uppl. 1: suttit. Sid. 216, rad 22: sute. Uppl. 1: sutte. Sid. 304, rad 20: suto. Uppl. 1: sutto. Men sid. 364, rad 23: sutto, även i hskr.

Sid. 101, rad. 10—12: vi är — — vi har — — vi skaffar. Uppl. 1: vi äro — — vi ha — — vi skaffa.

— rad 30: fotsålorna. Uppl. 1: fotsulorna.

Sid. 102, rad 22: ryggar. Uppl. 1: ryggen.

Sid. 111, rad 20: en ny vända. Uppl. 1: vånda, läsfel.

Sid. 114, rad 22: Halsingör. Hskr.: Halsing-Ör. Men följande sida, rad 1 även i hskr. Halsingör. Uppl. 1 här Helsingör. På ett senare ställe sid. 124, har även hskr. den modärna formen Helsingör, som här rättats.

Sid. 130, rad 3: en sextioårsman. Uppl. 1: sextiårs man.

Sid. 131, rad. 4—5: vill I ge mig en dryck vatten, så är jag er tack skyldig. I uppl. 1 ”tack” överhoppat.

Sid. 149, rad 20: sprang upp: Utropstecken i uppl. 1, läsfel.

Sid. 157, rad 12: arvlösa. Uppl. 1: arvslösa.

— rad 15: Vänta lite! Att det oskicket etc. Uppl. 1: Vänta lite; att etc., läsfel.

Sid. 158, rad 24: och däruppe. Uppl. 1: och — däruppe. En överstrykning i hskr. har rättats som tankstreck.

Sid. 160, rad. 4—5: Men, tänk på brodermördarns hustru. Komma efter ”men” saknas i uppl. 1. — Uppl. 1: brodermördarens.

Sid. 170, rad 4: Prinsarne gingo fram till ett fönster. ”Fram” överhoppat i uppl. 1.

Sid. 171, rad 3: bar ut henne med prinsarnes tillhjälp. Uppl. 1: med p r i n s e s s a n s tillhjälp, läsfel.

Digitized by Google

Sid. 173, rad. 3—5: Jag har lidit, du har verkat; du, hedning, har kristnat Sverige och dess gamla lagar. I uppl. 1: men du hedning. I hskr. är ett "och" överstruket, och sättaren, vare sig felläsande eller finnande att något fattades, har ersatt det med "men".

Sid. 176, rad 8: skiljdes. Uppl. 1: skildes. Likaså sid. 196, rad 32: skiljdes. Men sid. 249, rad 26: skilda, och sid. 284, rad 16: skildes, enligt hskr.

Sid. 180, rad 10: vinkällarn. Uppl. 1: vinkällaren.

Sid. 185, rad 24: ingendera partiet. Uppl. 1: intetdera.

Sid. 186, rad 15: vi känner. Uppl. 1: vi känna, antagligen läsfel.

Sid. 191, rad 33: säg nu ditt ärende. Uppl. 1: säg om ditt ärende, läsfel.

Sid. 192, rad. 10—11: för att läxa honom. Uppl. 1: läxa upp honom, tryckeriändring.

Sid. 194, rad 23: Han umgås Colonna. Uppl. 1: Han umgås m e d Colonna. Likaså sid. 214, rad 33—sid. 215, rad 1: umgåtts Kristian. Uppl. 1: umgåtts h o s Kristian.

Sid. 195, rad. 12—13: tyska kejsarnes. Uppl. 1: tyska kejsarens; "kejsarne" korrespondera med "påvarne" raden ovanför.

— rad 16: är det i sig själv. Uppl. 1: självt.

— rad 27: Susos fatabur. Uppl. 1: Susas, läsfel.

— rad 29: gumman kan intet latin. Uppl. 1: inte latin.

Sid. 196, rad 3: tillhands. Uppl. 1: tillhanda, läsfel.

Sid. 197, rad 5: med mänskliga svagheten. Uppl. 1: svagheter, läsfel.

Sid. 202, rad. 3—4: hennes barnslighet, hennes omedvetande om skuld och synd. Uppl. 1: omedvetenhet; mindre antagligt att Strindberg gjort rättelsen isynnerhet då därmed uppstår tautofoni med "barnslighet".

Digitized by Google

Sid. 205, rad 1: ett lanthus. Uppl 1: landhus, läsfel.

— rad 11: att h o n skulle komma. Spärrning saknas i uppl. 1.

Sid. 208, rad. 32—33: jag hotar icke, jag ber. Uppl. 1: jag h a t a r icke, läsfel.

Sid. 210, rad 10: fjärde gången. Uppl. 1: för fjärde gången.

Sid. 214, rad 5: åttiårige. Hskr.: åttioårige. Likaså sid. 230, rad 22: åttitvå enligt hskr. Så ock sid. 318, rad. 24—25: den trettisexårige monarken. Uppl. 1: trettiosexårige.

Sid. 215, rad. 7—8: se ljust. Uppl, 1: se ljus.

Sid. 228, rad 8: torkar. Uppl. 1: torkas.

Sid. 243, rad. 27—28: den usla karavellen. Uppl. 1: den s t o r a karavellen, läsfel.

Sid. 249, rad 3: Nej, där är jag icke med. Uppl. 1: Nej, d e n är jag etc., läsfel.

Sid. 253, rad 6: Under detta sakernas förhållande. Hskr. och uppl. 1: under d e s s a etc., skrivfel.

Sid. 260, rad 22: Hum! Känner I Luther då? Uppl. 1: Huru! etc., läsfel.

Sid. 264, rad 7: de fångna svenskorna. Uppl. 1: svensk a rna, läsfel; jfr samma sida, rad 1: de fångna svenska fruarnes öde etc.

Sid. 272, rad 6: gyttjebotten. Uppl. 1: gyttjebottnar, läsfel.

Sid. 275, rad 2: de tecknar. Uppl. 1: teckna.

Sid. 276, rad 2: Augsburgiska. Uppl. 1: Augsburgska.

Sid. 277, rad 17: vakternas. Uppl. 1: vakt a rnas.

Sid. 279, rad 9: vand. Uppl. 1: van.

Sid. 281, rad 8: och så påstår du. Uppl. 1: och d å etc., läsfel.

Sid. 286, rad 23: stockeknekt. Uppl. 1: stockknekt, läsfel.

Digitized by Google

Sid. 287, rad. 4—5: Hertig Karl, som säkert ej skulle ryggat för en offentlig avrättning, ogillade den hemliga akten. I hskr. och uppl. 1 "ej" uteglömt, skrivfel.

Sid. 289, rad 19: polackarne. Uppl. 1: polack e r n a. Likaså sid. 298, rad 4: polackar. Uppl. 1: polack e r.

Sid. 310, rad 2: utbasunat. Uppl. 1: utbasunerat, slarvfel.

Sid. 326, rad 7: ladgård. Uppl. 1: ladugård.

Sid. 327, rad 17: ett regimente. Uppl. 1: regemente. Sid. 328, rad 32: detta eländiga regimente även i uppl. 1.

Sid. 328, rad 7: gjorde han uppehåll. Uppl. 1: ett uppehåll.

— rad. 11—12: för resten vet jag väl vem Messeniusarne äro, farfar, far och son. Uppl. 1: vilka Messeniusarna etc.

Sid. 329, rad. 12—13: Det kan ju inte vara farligt! att lämna fram ett brev, som man icke skrivit. Utropstecken efter "farligt" utelämnat i uppl. 1.

Sid. 330, rad 15: inrättad till en småskog av bok etc. "En" överhoppat i uppl. 1.

Sid. 331, rad. 10—11: Efter en stund satt hela sällskapet till bords, väl ordnade efter rang. Uppl. 1: väl ordn a t; vanlig tryckeriändring.

— rad. 28—29: en söt lukt för krigare. Uppl. 1: krigarna; slarvfel.

Sid. 333, rad 3: den förtidiga hyllningen. Uppl. 1: den för tidiga.

Sid. 334, rad 26: kurirn. Uppl. 1: kuriren. Likaså samma sida, rad 31: dörrn. Uppl. 1: dörren. Sid. 336, rad 31: skräddarn Holm. Uppl. 1: skräddaren, men sid. 337, rad 4: skräddar e n Holm, rival, fordringsägare, även enligt hskr.; här dröjer nämligen den talande i sin harm mera på ordet.

Digitized by Google

Sid. 347, rad. 25—26: sekvestrerade. Uppl. 1: sekvesterade.

Sid. 349, rad 31: fingerna. Uppl. 1: fingrarna.

Sid. 350, rad 7: med rötterna ner i Wien. Uppl. 1: nere.

— rad. 23—24: det såg ut som han skämdes eller blev rädd. Uppl. 1: blev rörd; läsfel. Jfr Karl Gustavs eget yttrande om samma hans själstillstånd följande sida, rad 17: Jag är lite rädd jag sagt för mycket.

Sid. 355, rad 1: Dem [de polska vasarne] skall jag förnagla om en månad eller par. Uppl. 1: skall jag fängsla; läsfel.

Sid. 357, rad 23: Eleonora av Brandenburgs dotter. Uppl. 1: Eleonoras av Brandenburg dotter; vanlig tryckeriändring.

— rad 24: era fäders tro. Spärrningen av "era" förbisedd i uppl. 1.

Sid. 362, rad 28: Nu tog doktorn ordet. Uppl. 1: Nu tog doktorn till ordet.

Sid. 375, rad. 20—21: den törnekrönte försonaren. Uppl. 1: törnebekrönte, läsfel.

Korrekturändringar av Strindberg.

Sid. 7, rad 15: solståndsdagarne. I hskr. är detta ord överstruket och ersatt med "dagjämningen". Strindberg har rättat tillbaka till första läsarten.

Sid. 8, rad 1: men. Hskr.: och; ändring för att undvika tautofoni.

— rad 5: Sonen styrde. Hskr.: och sonen styrde.

Sid. 15, rad 23: mente. Hskr.: svarte. "Svarte" i följande rad.

— rad 28: få vått eller torrt. Hskr.: se vått eller torrt. "Förse sig" i samma rad.

Sid. 16, rad 6: blev. Hskr.: stod. "Stod" två rader ovanför.

Digitized by Google

Sid. 20, rad. 17—18: och Vikar den lustigaste anställde lekar och upptåg. Hskr.: och Vikar var den lustigaste, anställde lekar och upptåg. ”Var” i föregående sats.

Sid. 37, rad 33: södra sidan. Hskr.: södra stranden; ”stranden” på följande rad.

Sid. 42, rad 11: skada. Hskr.: stor skada; ”stor” i följande rad.

Sid. 46, rad 19: Icke jag alltså. Hskr.: Icke jag dock!

— rad. 20—21: Du har givit mig gravro, nu skall du få lön. Hskr.: Nu har du givit mig etc.

Sid. 47, rad 1: Många år hade lidit. Hskr.: hade gått; ”gått” två rader ovanför.

— rad. 8—9: låt oss minnas vår ungdoms storbragd. Därefter i hskr: och stärka oss.

Sid. 56, rad 11: hennes egen högsal. Hskr.: hennes egna högsal.

Sid. 58, rad 10: Ingeborg kände sitt svar på läpparne. Hskr.: hade sitt svar; ”hade” i följande rad.

Sid. 59, rad 18: Aldrig med rån taga. Hskr.: med våld; ”våld” i följande rad.

Sid. 71, rad 20: ägde. Hskr.: hade.

Sid. 75, rad 5: Denne. Hskr.: han. Likaså rad 8.

Sid. 84, rad. 16—17: så att de icke kunde få sak. Hskr.: sak med honom.

Sid. 102, rad 25: som. Hskr.: som om.

Sid. 109, rad 4: fadren. Hskr.: honom.

Sid. 135, rad 16: kung Sverre. Hskr.: kong.

Sid. 139, rad. 30—32: botgöring, vilken han dock friköpt sig från och delvis fått uppskjuten. Hskr.: från vilken han friköpt sig och etc.

Sid. 160, rad 12: Mina styvsöner — på Danmarks tron. Hskr.: Mina styvsöner — haha! — på Danmarks tron.

Digitized by Google

Sid. 162, rad. 1 och 5: Vi känna. Hskr.: Vi kännom.

Sid. 182, rad 9: fann sig. Hskr.: kände sig. "Känner" tre rader ovanför.

Sid. 185, rad 4: vårt ärende, vår konungs uppdrag. Hskr.: och vår etc.

Sid. 188, rad 12: och ingen. Hskr.: men ingen; "men" i följande rad.

Sid. 196, rad 28: signor Giovanni Boccaccio. "Boccaccio" saknas i hskr. Likaså sid. 200, rad 19.

Sid. 206, rad 6: ett förbråkat rö. Hskr.: en förbråkad rö.

Sid. 209, rad. 9—10: Lägg mig som ett signet på ditt hjärta. I hskr. saknas "som".

Sid. 213, rad. 19—20: tagna fångar. Hskr.: fångar tagna.

Sid. 220, rad 31: i fullo. Hskr.: i fyllo.

Sid. 239, rad 14: trött på. Hskr.: led på; "ledare" i samma rad.

Sid. 274, rad 18: Är I galen [bonden till kapellanen]. Hskr.: Är du galen?

Sid. 301, rad 7: pekade nu åt Donau. Hskr.: nu ner åt Donau: "ner" i föregående rad.

Sid. 302, rad 8: och leddes de blott av maktskäl. Hskr.: och leddes av maktskäl.

Sid. 347, rad 3: Nu är det [äpplet, riksäpplet] moget! sade han. Hskr.: moget snart. Bör vara korrekturändring; jfr strax nedan, rad 7: d e n h ä r g å n g e n faller det [äpplet] dock.

— rad 17: Då slutar det med förlusten etc. I hskr. "det" överhoppat.

Sid. 369, rad 16: inträdet. Hskr.: ingången; "lönngång" i föregående rad.

Digitized by Google

Ändringar i handskriften.

Ändringarna i hskr. äro högst fåtaliga. Det huvudsakliga är att Strindberg ändrat titlarna på ett antal av berättelserna: Vikingaliv har först hetat ”Ulf Hårdabred”, Karl Ulfsson och hans moder ”Karl Ulfsson Lagman”, Sorgespelet på Örbyhus ”Kung Eriks sista dagar”, Apostata ”Konung Johan” och Vasa-arvet ”Sigismund och Karl”. För övrigt må anmärkas:

Sid. 23, rad. 3—4: Skulle ha tatt till vänster, efter kvinnorna sa höger. Hskr. först: sa höger från dem räknat. Med denna läsart skulle kvinnornas svar varit lojalt. Den med strykningen förändrade tydningen av de svarande sköldmörnas natur och avsikt är utförd sid. 25, rad 27.

Sid. 44, rad. 7—8: Orden kommo som färger och de liknade ett bildverk. Hskr. först: liknade ett måleri.

JOHN LANDQUIST.

Digitized by Google

INNEHÅLL.

Första samlingen.

Andra samlingen.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

SAMLADE SKRIFTER

AV

AUGUST STRINDBERG

FYRTIOFJÄRDE DELEN

TAKLAGSÖL — SYNDABOCKEN

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

Digitized by Google

Digitized by Google

TAKLAGSÖL
SYNDABOCKEN

TVÅ BERÄTTELSER

AV

AUGUST STRINDBERG

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

Digitized by Google

STOCKHOLM
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1917

Digitized by Google

TAKLAGSÖL

Digitized by Google

Digitized by Google

När konservatorn vaknade ur morfinslummern på tredje dygnet sedan olyckan, låg han i sin sängkammare förbunden efter operationen. Det första han urskiljde var ett rött kors på en vit mantel, och strax lupo hans tankar kring korsfarare, frimurare, schweitzeralper, absintbuteljer, fabriksmärken, engelska krigsflaggan, flottans signaler; men hans medfödda ordningssinne plågades av oredan i dessa föreställningar, och under en pinande tystnad fick han slutligen fram: »Men schweitzarnes vapen är vitt kors på röd botten; det har alltså vänt sig baklänges...» Och av ansträngningen föll han åter i sin slummer, alltjämt talande ut varje uppkommen föreställning i den febersjuka hjärnan. Han hade sålunda talat i tre dygn, och det var mest museiintendenten han vände sig till.

— Jo, jag hade köpt en liten grafofon för tio kronor åt min gosse till hans födelsedag, när han blev fyra år. Jag ville prova den först i ensamheten; skruvade opp, lyfte på spärrhaken och det började surra...

Då ryter en förfärlig korpralstämma: Falkenstein-marsch, Nachtigal-rekord: en hel takts paus och så blåses upp denna marsch, som egentligen liknade många andra, men nu i min ensamma våning gjorde ett fasans intryck på mig, ty jag erinrade när det

Digitized by Google

stycket kreerades i Hamburg under för mig särdeles plågsamma omständigheter. Det var i Alsterpaviljongen... usch nej, jag vill inte tänka på det! Men ser du, musiksergeanten som där ropade ut numret, hade samma röst som denna i grafofonen — jag minns hans förfärliga mustascher, hans blodsprängda ögon; det måste vara han som förföljt mig ända hit. Så underligt: jag hatade honom redan då, ty han betraktade min fästmö med oblyga och mig med segerstolta blickar. Och nu hade jag honom i rummet, skrikande Falken-stein-marsch! Nachtigal-rekord! Och så marschen, mycket suggestiv som alla plagiat; den var nämligen stulen ur Père-la-Victoire Boulangermarschen och något mera. Trots mitt hat, tog jag om stycket flera gånger, ty det livade upp min ensamma matsal; men för att slippa sergeanten försköt jag rullen ett stycke in på axeln. — Det var den! — Så kom stycket numro två — jag hade köpt på måfå. — Det var ett varieténummer. En klown säger någonting roligt, som jag icke förstod; och därpå slår han upp ett skratt så infernaliskt, att jag hörde där var någon elakhet; men skrattet var verksamt, isynnerhet när det repeterades av en hel kör; och som min gosse levde under tunga förhållanden, där man sällan hörde ett skratt, så lät jag rullen gå. Nåväl, jag kom på födelsedagen med mina gåvor till deras hem — vi hade nämligen separerat i godo, det vill säga i ondska. Jag minns huru jag i trappan darrade av fruktan för ett obehag som förestod mig, tusen obehag, ty jag kände dem alla utantill. Jag ringde; ingen öppnade, ty klockan var sönder, det visste jag, och hade många gånger bett få den lagad. Sista gången hade jag erbjudit mig skicka en reparatör på min be-

Digitized by Google

kostnad, men detta hade upptagits som en grov förolämpning. Nu måste jag bulta. — Dörren öppnades, och hon mottog mig med ett surt: »varför bultar du?» — Därför att klockan icke går! — Denna påminnelse om hennes slarv besvarades med en hatfull blick. Sedan jag förgäves sökt en ledig hängare för min rock, måste jag begagna en redan upptagen, och fick en varning att ej hänga rocken på den. Denna scen hade upprepats sextio gånger, och den var liksom arrangerad för att åstadkomma misstämning. Rocken lades på en stol, där jag visste den ej fick ligga. Då kastade jag den på golvet. Därmed var signalen given... Jag trädde in i salen, vilken ägde en viss hemtrevnad liksom hela den gammaldags våningen. Såsom jag väntat stod min gosse på en stol vid öppna fönstret, hängande till hälften ut över den låga fönsterposten för att betrakta hästarna på gatan. Det klack till i mitt bröst, och jag skyndade fram att hämta upp honom i mina armar. Detta innebar åter en tyst förebråelse mot modren, och hon bröt ut mot mig... utan en tanke på barnets lidande. För att kväva min berättigade vrede gick jag mot kakelugnen och satte mig i gungstolen. Då det var eldat på morgonen, blev jag het om ryggen och öronen; flyttade följaktligen på stolen, som därigenom närmade sig en piedestal, på vilken stod en mycket stor gipsfigur tillräcklig att döda ett barn om den föll ner. Denna piedestal brukade jag hemligen stötta under med hopvikt papper, allt av omtanke för barnet. Första gången jag fästade modrens uppmärksamhet på faran, fick jag ovett; därför vidtog jag mina åtgärder i hemlighet. Men varje gång jag kom igen, var papperet borta. Så var även förhållandet i dag, och jag

Digitized by Google

satt i oro att få se gossen nalkas den livsfarliga figuren.

Emellertid måste tystnaden brytas, och frun i huset tog upp sina klagovisor, på välkända melodier och med text som icke var ny.

— Kan du tänka dig, började hon, att Lovisa spelar på min flygel när jag är borta. — Därpå hade jag svarat oräkneliga gånger: Varför stänger du icke flygeln? — Och därpå hade frun svarat lika många gånger: En flygel skall stå öppen. Vartill jag brukade invända: Men det kommer ju damm i den. — I dag aktade jag mig att svara, och anlade endast en min av hycklat deltagande, kastande en blick på de slokande palmerna som stodo vid fönstren. Frun uppfångade blicken och sade: Ja, växter trivas icke hos mig! — Därpå hade jag alltid brukat invända: Därför att du glömmer vattna dem. Men i dag teg jag.

Frun fortsatte: Lovisa ruinerar mig; hon dricker ur mina likörer. — Detta visste jag förut, och det grämde mig, att fruns piga skulle njuta det jag måste försaka. Jag hade nämligen icke råd hålla mig med likörer, men bestod sådana åt min fru. — Lås igen skåpet! hade jag tillrått så många gånger att jag icke ville repetera mig. — Nu är det så, att en grälsjuk människa alltid vill ha sak med sitt offer; och att tystnaden retar mer än ett retsamt svar. Min hustru kände ju mina uteblivna repliker, och därför tog hon mig på misstankar, började gräva i mitt tysta inre, klösa ut mina inälvor, så att jag blödde av smärta. Då reste jag mig och gick in åt sängkammaren; men jag steg upp för hastigt, så att gungstolen kom åt piedestalen och den stora statyn började vackla. Ofrivilligt slapp det ur mig: tag då bort den farliga pjäsen;

Digitized by Google

barnet kan ju... — Allting skall du anmärka på! svarade hustrun. — Därför att i ditt hus är ett fel på varje sak! — Grälet var nu i god gång, men när gossen visade hur han led, gick jag in i sängkammaren. — Gå icke dit, kakelugnskransen faller! varnade hustrun. — Vilar en förbannelse över detta hus, eller var är jag hemma? frågade jag mig gråtfärdig och skulle sätta mig i soffan; men resårerna voro utgångna och jag sjönk ner i den ställning som gör en människa beklämd, reste mig och gjorde min av att gå. — Då kom hustrun emot mig, tog vänligt min arm, och med en förtvivlans blick sade hon: Icke vill du gå ifrån Erik på hans födelsedag? Hade du icke presenter med dig? — Jo, jag hade, men trodde mig icke kunna sprida någon glädje med mina gåvor i detta hus! — Detta hus? upprepade hon smärtsamt, så att jag greps av ett oändligt medlidande, och jag förstod att hon i botten var utan skuld i detta elände, att vi båda voro utan skuld, styrda av dunkla krafter utom oss. — Så tog jag fram min stora present, grafofonen, nästan viss på framgången. Drog upp verket, med ögonen på barnets ansikte för att riktigt njuta av den lilles glädje. — Falken-stein-marsch! Nachtigal-rekord! ropade musiksergeanten med sin råa stämma. Gossen blev rädd och började gråta, så att jag lade på spärrhaken, ömsade rulle, och lät klownen träda fram. — Vad hände nu? Det förstod jag icke då, men har senare fått förklaringen. Modren blev vit i ansiktet, tog barnet i sin famn, gick in i sängkammaren, utslungande det enda ordet: husch! Och därpå stängdes dörren. Vet du vad det var, Axel? Jo, i grafofonen satt ett oanständigt varieténummer, som jag icke förstått, ty jag kan bättre

Digitized by Google

engelska än tyska sedan min Kongovistelse. Mina tunga steg hörde jag såsom de sista i dessa trappor; jag ville dö, då jag lämnade bakom mig allt som gav värde åt livet.

Nerkommen på gatan erinrade jag mig alla vackra stunder jag upplevat i detta hus, som jag älskade; det hade en gulröd varm färg och stack behagligt av mot de andra gråa husen. Jag älskade denna lilla tysta gata alltsedan de flyttat dit. Den öppnade sig vid ett hörn, där en stor glasbutik befann sig, och jag minns att de blixtrande kristallpjäserna lyste in på gatan. Och alla söndagsmorgnarna hade jag vandrat hit vid niotiden, utsövd, helgdagsklädd, nyrakad, medförande ett fång blommor... och där såg jag det skönaste i världen: modren och barnet. Det var vår lyckligaste tid; vi avundades oss själva denna vår uppfinning, denna nya form av samlevnad utan äktenskapets klippor, tjänarne och hushållet. Varje middag intogs hos mig och varje afton gick jag dit för att närvara vid barnets sänggång; sedan satt jag med modren som ibland läste högt, ibland spelade på sin flygel. Ofta talade vi icke, utan jag satt tyst, åskådande hennes skönhet, när hon lutade sig över ett arbete. Ibland gingo vi ut att spatsera på aftonen; vi tittade i bodfönstren, besökte ett panorama eller något annat oskyldigt; vi behövde icke teatrar eller restauranger, icke sällskap av människor! »Vi tre» voro en värld för oss. En gång emellan kom hon till mig för aftonen; då hade jag smyckat till fest med ljus, blommor och vin; vi sutto under en stor palm vid det runda bordet med vår duk i ett gobelinsmönster som gav en oändlig mängd sällsamma figurer och tjänade oss som ett slags spådoms-

Digitized by Google

bok. När då stämningen var god och hög, önskade vi oss få sitta där till levnadens slut och tala samman. Men när det led mot midnatt, måste hon gå hem till barnet; och dessa nödtvungna avbrott höll vårt förhållande friskt, så att det aldrig hann unkna. Men nu var det slut!

Den sjuke slöt ögonen, föll i dvala och liknade en död. Röda korsets syster skruvade ner lampan och satte sig i skuggan för att avvakta nattens ankomst med dess befarade kris. Hon betraktade den sjukes ansikte, förr brunt av livet ute, numera gult och med hår och skägg kolsvart, något exotiskt, sydländskt med spår av Afrika möjligen, något barnsligt gott, sorglöst, färdigt att le, men långt till att gråta; de något starka käkarna kunde tyda på en grymhet, som mera härrörde av den starke mannens okänslighet för egna och således också för andras lidanden. Han var en lärd och en jägare, fiskare, sportsman, Afrikaresande, sjöman; son av ett fiskarfolk, född vid havet i enkla vanor, var han i sitt yrke en oreflekterad, sund vardagsmänniska, van att befalla och att döda, i sitt känsloliv i sitt förhållande till kvinnan och barnet, öm, fin, uppoffrande, trogen. Förbigången vid befordran på grund av en obetänksamhet, som härrörde av hans uppfostran, hade han varit nog klok att ej lägga skymfen på sinnet, utan gjorde sig en ära av att taga nederlaget som något alldeles naturligt, och hans liv hade lupit lugnt och jämnt hittills till sista årets ingång, då olyckorna infunnit sig, i rad, i rad...

Den sjuke hade sovit en kvart, då han slog upp ögonen sökande ett visst mönster på tapeten, som bildade ett huvud med en avlägsen likhet med hans vän,

Digitized by Google

intendenten, vilken han trodde sig ha i rummet, och med vilken han talade.

— Hur olyckan gick till? Jo! Jag hade varit i naturvetenskapliga klubben kvällen förut; man refererade om aftonen Hällenbachs Talens mystik och periodiciteten i människans liv. Hemkommen sökte jag uppställa min magiska kvadrat, och fann, att mitt liv rörde sig framåt med femårsperioder och att nedåtgående kurvan mellan de fem åren fylldes av motgångar, antydande trötthet eller energiförminskning. Ler du åt mig? Minns du inte den bekanta sammanställningen av de underbara talen i de fem amerikanska presidenternas liv? Och vilka talförhållanden påpekades av referenten? Inte? — Jo, Adams, Jefferson, Madison, Monroe och Quincy Adams följde ju på varandra. Var och en av dessa satt vid styret i åtta år; det var inget märkvärdigt, ty det skedde enligt författningen; däremot bör observeras att var och en var född åtta år efter sin företrädare och alla voro sextiosex år vid avgången, utom Quincy Adams. Tre av de fem dogo på själva årsdagen av oavhängighetsförklaringen eller den 4:e juli, vilket sista dock kunde deduceras ur intryckens eller suggestionens psykologi. Jag återvänder till periodiska talen i mitt liv — nej, jag rår icke på siffror i dag... Olyckan var det. — Jag gick ut på landet; vägen böjde sig, med en brant på ena sidan och sjön på den andra. I böjningen visade sig en ryttare kommande emot mig; strax bakom syntes två fruntimmer med en hund. Fruntimren skrattade på ett ont sätt, hunden rusade efter hästen men tyst. I ett ögonblick fattade jag dilemmat i ställningen. När hunden nått fram och ger skall så kastar hästen, men åt vilket håll, det beror

Digitized by Google

på angreppspunkten. Nåväl, jag drog mig in åt berget, men nu såg jag det infernaliska i läget, insåg att hunden måste skälla just som hästen hade nått fram till mig. Det såg ut som en elak intrig, illustrerad av de obekanta damernas skratt — nu är jag mellan hästen och berget — hunden ger skall, hästen kastar åt mig. — Så elakt! var min sista tanke. Någon smärta kände jag icke, jag sjönk endast ner i mörker och slocknade. — Ja, Axel, och det var på dagen, min kritiska dag det skedde. Jag är uppfödd som du vet på baksidan av Öland vid havet och har sedan barndomen trott på varsel, järtecken och varningar...

Den sjuke reste sig i sängen och bad sköterskan öppna fönstret. Hon låtsades göra honom till viljes, och han lade sig ner, alltjämt talande.

— Falken-steinmarsch, Nachtigal-rekord! — Jag gick emellartid hem från födelsedagen med en känsla att det var slut, att jag icke vållat denna brytning. Aldrig se henne mer, aldrig min son. Varför? Obekant! De små tvisterna hade jag försökt undvika genom tystnad, de stora genom undfallenhet; men därigenom hade jag råkat in i ett nät av förställning, så att hon inbillade sig att vi voro ense, där vi voro oense. Jag hade blivit en tigare och en hycklare, och jag föraktade mig själv. Hemkommen i min ensamma boning kände jag först en befrielse; jag hade levat och vuxit under en sten, skjutit vattenskott, vilka icke ägde kraft att blomma. Ifrån mitt ungkarlsrum för fem år sedan hade jag inträtt i denna våning såsom i något välgörande stort öppet. Men en dag kom ett litet barn och drev oss ut ur fjärde rummet, så att vi måste göra fruns rum till sängkam-

Digitized by Google

mare. Men frun målade, och de stora järnsängarna togo upp tre fjärdedelar av det lilla rummet. Så måste vi skiljas, och jag drog in i mitt arbetsrum och måste sova i soffan som var för trång. Jag minns vid möblerandet av våningen huru jag räknat ut detta förut som nu skett; huru jag bett lilla frun skaffa mig en mycket stor soffa som reserv. Hon köpte en liten, alldeles lik den i kökskammaren, och när jag klagade, svarades att det icke fanns någon större att köpa. Jag visste att den var för kort och för smal, fastän man ville övertyga mig om motsatsen; jag visste att den hade en skarp slå inåt väggen som man brukade skära sig på, men det oundvikliga måste ske. Nåväl, ifrån min ungkarlssäng, som likväl var en säng, låg jag nu i en kökskammarsoffa. Den skarpa slån som skar mig, sökte jag kläda med filt, men då kunde soffan icke stängas. Det oundvikliga hade kommit. Men jag klagade icke, ty jag var fullt klar med att man måste offra av sin bekvämlighet för hustru och barn. Barnet och sköterskan ägde det vackraste rummet i våningen, det enda där solen sken; kokerskan hade ett lika vackert rum åt solen, där hon drog upp blommor... Väl! Jag klagade icke, ty jag hade fått ersättning i barnet. Men nu skulle frun upptaga sitt pianospel, och övningarna skulle ske om aftnarna i salen, som låg intill mitt rum. Skalor äro ju icke uppmuntrande för den som skriver avhandlingar, och som aftonstunden var den enda på dagen då jag var hemma, så led jag och mitt arbete. Då tog jag mig för att gå ut och spatsera, sedan jag i all vänlighet frågat hustrun hur lång tid hon behövde för sina övningar. Ännu var hatet icke utslaget, och hon svarade därför vänligt och tacksamt att hon krävde en timma, om jag ville vara så snäll. Jag

Digitized by Google

gick ut, och frågan var löst i all frid. Men det jag gav i godo, fattades snart som en skyldighet, och när jag en kväll vägrade gå ut i hällregn och mörker, fick jag hårda ord. Då flydde jag, ut i mörker och regn. En timme är lång att driva bort; våt allt igenom och frusen tågade jag på öde gator upp och ner. — Mötte så en bekant från ungkarlstiden som frågade om jag ville gå med på ett kafé. Nej, jag hade avsvurit krogen, sedan jag fått ett hem; men kunde icke underlåta att tänka på hur gott jag hade det den tiden, skyddad för skrubbningar, tvång, gnat, då jag kunde få samtala med bildade människor på ett bildat sätt i en ljus, vacker, varm lokal... men svarade mig strax: ville du byta? Nej! Barnet och kvinnan kan icke köpas nog dyrt! Klaga icke, då får du sämre!

Nåväl! Nu gick jag ensam i denna våning, hade alla dörrar öppna, alla ljus tända; intet barnskrik, inga skalor, inga snubbor för ingenting och för allting. Jag nekar icke att jag njöt av de öppna dörrarna, och av min stora säng, inflyttad i solrummet. Här i detta rum hade kämpats och lidits, hade gråtits och smutsats; nu var det tyst, rent, så att jag lade märke till det. Det solkiga, som åtföljer en barnkammare, hade jag visserligen aldrig lidit av, ty barnet förer något rent med sig, men nu njöt jag av att det var borta. Och jag virade om mig ensamheten, tystnaden, renheten. Saknaden och tomheten höllo sig undan men lagom för att ge en grundton av något stort, högtidligt, men behagligt smärtsamt. Jag somnade den aftonen i känslan av att jag kommit in i något nytt, som var ändå bättre än det förgångna.

Digitized by Google

Följande morgon sken solen in i rummet; en varm torr luft stod omkring mig, och jag var lycklig. Tänkte: allt är ju övergående, barndom, ungdom, skönhet; kanske äktenskapet skulle vara så också: en vår, utan höst och vinter, kort men skön! Och jag gick ut till mitt arbete, dock utan att känna mig som ungkarl igen; jag var änkling med en barlast av minnen om livets högsta glädje och tyngsta allvar.

När jag är hemma, sitter jag mest i solrummet, och från fönstret ser jag ut över en trädgård, bortom vilken ligger ett hus; och i detta hus bor en man, som är min fiende. Jag visste icke att han bodde där, då jag flyttade hit, eljest kunde jag aldrig gjort det. Han hatar mig med orsak, emedan jag kränkt honom en gång för mycket länge sedan... Han gick framför fötterna på mig, och jag trampade honom på hälarna, vilket jag den gången ansåg vara riktigt; men sedan åren gått, har jag fått en annan synpunkt, och när jag ser honom sitta där mitt emot i sitt fönster, ensam, förolyckad, så föreställer jag mig att han sitter och väntar på min olycka. Det är dock endast om vintern jag ser honom, då träden äro avlövade; den vackra årstiden är endast hans lampa synlig mellan lövverket; den har en grön skärm, och när träden röra sig i blåst, varierar det gröna ljuset som en blinkfyr. När jag var lycklig, brukade jag betrakta detta hus och dess invånare med deltagande och en lätt förebråelse, men när olyckan kom, greps jag av en fruktan för fienden. Det gröna ljuset bar hoppets färg, hoppet om hämnd, och jag tyckte allt ont strålade ut från det där huset. Flytta kunde jag icke, önskade därför att trädgårdens träd måtte växa över hans fönster, eller att huset revs, men det stod kvar, och

Digitized by Google

hans gröna öga var stadigt riktat på mig och mitt öde. Därför började jag nu om aftnarna att vandra i salen åt nordsidan, där jag hade stjärnhimmeln med Karlavagnen och Kapella. Kapella var h e n n e s stjärna av några grunder som jag icke rätt kan ange. På salsgolvet låg min lejonhud, jag hade själv skjutit djuret; denna begagnade vi förr som gräsmatta, och lågo på den spelande domino; på den rullade sig barnet, och på den tog det sina första steg. I början av vår lycka hade min hustru älskat och beundrat denna trofé, men efter barnets ankomst, ändrade sig hennes tycke, och hon reflekterade över min grymhet att kunna döda. Hon upphörde också att följa mig på jakt och fiske, begagnande ordet mördare, först på skämt, sedan på allvar.

Emellertid, jag vandrar i salen med stjärnhimmeln utanför, insvept i tystnaden, som endast avbrytes av förstugans islår, vars regelbundna droppande mäter min tid likt ett vattenur. Ibland, när isen smält mera undan, höres ett ras av vattenflaskorna som när dagsmidjan får snön att rassla ned från taket.

*

Här föll han åter i en slummer och sköterskan passade på att ordna hans bädd och hålla medicinen till reds när han vaknade. Läkaren trädde in. — Hur är det? frågade han. — Han yrar! svarade sköterskan. — Giv honom morfin till natten. Här är intet att göra. Läkaren gick.

Så började den sjuke att spela upp igen likt grafofonen utan spärrhake.

Digitized by Google

— Trädgården åt solsidan utgjorde min stora glädje. Där låg gul ströhalm, och när det var mulet lyste den som en solbelyst fläck; då landen voro nygrävda kommo tusentals glasbitar upp i dagen, och varenda en reflekterade solen i klart väder, bildande var och en en liten sol. Och i månsken låg marken sållad med månar i miniatyr. Nu började trädgårdsmästaren för femte gången röra i drivbänkarne; jag skulle åter se hur han sådde, vattnade, luftade, skördade. Han strödde sin gula halms solsken över den svarta jorden, bar ut karmar, fönster och mattor, men han grävde icke i landen. Däremot kommo herrar i melonhattar med stänger och kedjor, mätte och revade, räknade och siktade. Då förstod jag där skulle byggas, och det gladde mig att det gröna ögat icke mer kunde nå mig, att det skulle läggas ett stenkummel på liket, det förflutna döljas och varda glömt! Och så började de rota i marken; men när de fällde träden stod fiendens hus naknare än förut. Jag kunde se hans krukväxter i fönstret, det filodendron som liknar havsalgen laminaria, kaktusarter och fikus; jag såg hans termometer och lärde mig figurerna på hans gardiner. Han hade eget hus, en villa i bara två våningar, och jag tröstade mig: Vänta du, snart skall du varken se sol eller måne, och dina blommor skola dö, som du själv, av brist på ljus! — Jag fann det helt naturligt att glädjas åt en fiendes neutralisering utan att jag behövde lyfta hand, och jag förstod även att hans villa måste förlora i värde när den blev inbyggd och bekikad av fem våningars hyresgäster. — Nåväl, grunden var lagd och huset började växa. — — Var var jag? Jo: Falken-steinmarsch! Nachtigalrekord! Lejonhuden, islårn och Kapella. — Efter en

Digitized by Google

tids ensamhet överfölls jag av en förfärlig längtan till barnet. Överenskommelse var gjord att jag under alla förhållanden skulle få äga förbindelse med min son, även för hans skull, att han icke måtte gå ut i livet faderlös. Och modren hade förstått att hon som dödlig kunde falla ifrån, och då stode barnet utan föräldrar, om det vore främmande för mig. Nu ville jag höra efter om min gosse kunde få söka mig; lät jungfrun telefonera, och stod själv i korridoren avvaktande besked. — Svaret kom: Frun har rest; adress obekant! — Det var då som jag kände tomrummet i hela dess fasa, och längtan till barnet grep mig med dubbel styrka, ty jag tyckte mig känna huru min gosse längtade efter mig. Jag gissade genast på gömstället och skulle gå till telefonen, då jag erinrade att endast rikstelefonen brukades där, och den ägde jag icke. Men då kom för mig att jag kunde få begagna den hos grannen inunder mig, som med sin familj befann sig på resa. Jag gick ner en trappa, ringde, blev insläppt i herrns rum. Så befann jag mig slutligen innanför dessa dörrar, vilka jag gått förbi i fyra års tid. Jag ringde genast upp, och fick till svar att jag skulle vänta påringning; den kunde dröja, ty det var sexton samtal före mig. Otålig av naturen överfölls jag dock av ett cyniskt lugn inför det oundvikliga, satte mig i herrns stol och såg mig omkring, sedan jag dock förberett jungfrun på dröjsmålet. Dörrarne till våningen stodo alla öppna, och jag kunde utan att spionera få en blick över och in i alla rummen, och jag såg att där låg ledsnadens spindelvävar över alltsammans. Uppifrån mig hade jag ju hört hela detta äktenskaps uppkomst- och utvecklingshistoria, utan att känna de uppträdande personerna, utan att ha

Digitized by Google

riktigt sett dem i trappan, och fullt obekant med skådeplatsen. Jag hade bott där mitt första giftasår, när dessa drogo in som nygifta. — Möbleringen, tapetseringen, installeringen försiggick. Bröllopsaftonen steg jag uppför trapporna, såg genom brevluckan på ytterdörren, in genom tamburen, hur salsbordet stod fyllt med blomglas mellan tända kandelabrar väntande brudparet som icke anlänt ännu. De vita stearinljusen, lågornas orörlighet, blommornas tysta färgmusik kom mig att stanna på trappsteget likt jägaren när han får sikte; men när jag tog nästa steg uppåt, såg jag, alltjämt genom brevluckan, en silveruppsats med frukter, två venetianska glas och en förgylld iskylare. Alldeles som för ett år sedan, däruppe hos oss! — I morgon ha de kastat maskerna! tänkte jag.

Nåväl, de hade varit gifta i åtta dagar; jag hade sett på dörrplåten vem han var, arkitekt, okänd för mig; jag hade varit borta om kvällen och kom hem efter farstusläckningen. Redan i jordvåningens förstuga hörde jag pianomusik, och stigande i den underliga skruv eller snäcka som en trappa bildar, tyckte jag mig vandra i ett kaos av mörker och musik i ett crescendo, som på tredje botten blev larmande, och där mörkret luktade fin tobak. Men nu såg jag i det svarta töcknet tre glödröda fläckar. Jag slog eld på en tändsticka och stod framför tre frack-klädda herrar, som gått ut i farstun för att röka en cigarr — i mörkret! Det var första balen! Uppkommen i fjärde våningen hörde jag musiken, de dansandes steg som skakade min ljuskrona, surret av rösterna, skrattet vid supén, talen för de nygifta, bordvisor, och slutligen grafofonens repertoar. Jag gladde mig

Digitized by Google

med dem, och skänkte gärna min förlorade nattsömn som ett välgångsoffer åt deras unga lycka. Det dansades nämligen till morgonen, och jag lade märke till att Le Charme, valsen, återkom flera gånger. Det var tydligen unga fruns favoritvals! — Följande förmiddag, då herrn var ute i sitt arbete, hörde jag vid tolvtiden hur unga frun spelade Le Charme, svagt, smäktande, som ett eko från gårdagens bal; jag tänkte hon icke spelade för sin man, erinrade den mörke tjusaren med mördarögonen i trappgången, slog bort den onda tanken, fattades av medlidande med den nyss unga flickan, som nu tog en serie avsked av ungdom, flirt, dans för att känna på livets beska allvar. — Först klockan sex om aftonen kom mannen hem till middan; jag hörde honom i tamburen redan huru han hälsade sin fru med en gäsp som rullade genom hela våningen, besvarad av hustruns kyssar och en hel salva smekord, frågor, beklaganden. Jag må till min heder erkänna att jag varken lyssnar eller spionerar; jag är mest ensam, sitter tyst och skriver, måste följaktligen höra, och när jag icke har eget liv att leva, så lever jag andras.

De nygiftas liv utvecklade sig raskt. Där hölls middagar, mest om söndagarna, då jag förstod att båda parternas föräldrar voro med. Det spelades à quatre mains efter maten, alltid börjandes med Brahms Ungerska dans, vars första sats berusade mig liksom fordom Schumanns Aufschwung brukade göra; men när slagdängan i andra satsen föll in, då ville jag tjuta som en hund, alldeles som i vissa av Beethovens sonater, där en Wiener Gassenhauer är inkastad efter ett Largo maesto med urtoner från hjärtats avgrunder. Ibland improviseras en dans

Digitized by Google

efteråt, och alltid är Le Charme med, men med riktiga balerna är det slut. Så inträder en period av lindrig tystnad; frun spelar visserligen på pianot, men hennes repertoar är något begränsad, enkel, dock icke osympatisk. Hennes bästa är Peterson-Bergers Sommarsång och Vågor i stranden, vilka jag kan höra om hur ofta som hälst, emedan de äga något oförgängligt; och efter fyra års slit-tid hålla de ännu.

Månader ha gått, musiken har minskat, söndagsmiddagarna äro stillsammare. Nu har något nytt kommit, och om aftnarna förnimmer jag ett regelbundet hamrande och smällande som från en finsnickares verkstad. Jag kan icke förstå vad en arkitekt kan syssla med hemma som ger ett sådant ljud; men en afton hör jag »trallerall» och »kvartaner»; de välkända smällarna av brädspelsbrickor och trillandet av tärningarna ger mig lösningen. — Jaså, ni är där nu! — En dov tystnad råder därnere, men av en förhoppningsfull väntan. Och så, en eftermiddag avbrytes tystnaden av dessa skrik, vilka bebåda ett människobarns inträde i livet. — Pang! Nytt uppsving! En middag höres ett sorl av en människomassa därnere, surr, skratt, alla talande på en gång. Så lägger sig bullret som vinden och vågorna, det blir dödstyst, och därpå höjes en stark stämma som tränger genom trossbottnarna... ett litet barnskrik avbryter... Jag tycker mig höra: »Vilken icke mottager Guds rike som ett barn, han kommer aldrig därin!» — Kanske det är så!

Sorlet stiger igen, skämt vid glasens klang; Le Charme kommer upp, ett nytt liv har börjat och nu bli söndagsmiddagarna åter regelbundna. Tydligt hör jag två äldre mansröster föra ordet; det är de

Digitized by Google

lyckliga gubbarna, av vilka den ene blivit morfar och den andre farfar. Och nu förstår jag att det är morfar som spelat quatre mains med ungmor; han spelar även solo, men hans repertoar är något gammalmodig. Stradella, Fra Diavolo, studentsånger, svenska folkvisor, alltid desamma, men lika kärt för det. Första tiden sover den nyfödda i föräldrarnas sängkammare, och om nätterna höres barnskriket, stundom beledsagat av en belagd basstämma, som murar i halvslummer, besvarad dock av en kvinnlig, något hysterisk stackaterad röst, som sköter längre anföranden. Så sker en möbelflyttning därnere, ty h a n s nattliga morrande har stigit till lejonrytande, och hennes anföranden ha blivit längre och längre. Han vill sova om natten för att kunna arbeta om dagen, och därför blir förmaket barnkammare, sköterska engageras och flaskorna äro i gång. Nu skriker barnet natt och dag, ibland en timme, ibland två; jag förstår att det är den nya regimen, utfodringen på vissa timmar liksom i menagerier och kaserner; och läkaren försäkrar att barnet vänjer sig vid matordningen och att det senare skall tyst och tåligt avvakta matportionen. Det var osant, ty barnet skrek ett och ett halvt år, av hunger, och det var helt naturligt.

Första förtjusningen över barnet har lagt sig, makarne gå ut i sällskap om aftnarna, komma hem och gäspa, utbyta meningar och somna. Ännu spelar frun sin repertoar, och Le Charme dyker upp ibland som en saknadens suck över en flydd ungdom. Då inträffar något nytt: farfar dör, där blir en resa och sannolikt ett arv (detta ser jag i tidningen). Därpå följer mannens befordran, en serie herrmiddagar, det ser jag på glasshinken som ofta står i trappgången

Digitized by Google

utanför deras farstudörr. Morfar kommer ännu regelbundet till söndagsmiddagen, spelar Stradella och Fra Diavolo efter maten och stannar ända till kvällen. Det är lite för långt, förstår jag; och efter ett halvt år ha morfars trevliga söndagar upphört av sig själva; han insåg väl för sent att han var överflödig. — Nu börjar mannen bli borta om kvällarna, antingen han är på resor eller går på krog. Frun sitter då ensam och spelar sin begränsade repertoar, men slarvar numera, leds vid de gamla numren och undviker Le Charme. Slutligen hör jag henne en afton liksom gråta fram »Glädjens blomster i jordens mull»; därpå smälles pianot igen, och tystnaden vidtager. — Straxt efter synes en kompromiss ha ägt rum; herrn har tagit hem sina kortspelare för att icke vara borta, åtminstone... Men snart upphör kortspelet, och makarna läsa högt, bara en liten stund dock i sänder. Läsningen har upphört, gäspningen vidtager, pianot är icke rört på tre månader; intet främmande mer; den eviga tystnaden har inträtt! Stackars människor!

Fyra år ha gått; nu sitter jag här i hans arbetsrum väntande på en ringning. Det är hans rum, men det är en pendant till mitt; hans rum äger något naket, abstrakt såsom arkitekten ju rör sig med, geometriska storheter, linjer, ytor. Jag ser endast byggnadsritningar, men inga hus; inga levande föremål, inga växter, ingen färg. Gardiner för fönstren saknas, ty han söker ljus för sitt arbete; därigenom tycker jag mig sitta ute, oskyddad för den råa väderleken, och detta gör rummet banalt, avskräckande, utom det att ledsnaden vilar över det hela. Jag ser mitt varma rum, med färgat ljusdunkel, fyllt av levande växter och uppstoppade djur, målade tavlor; hans kakelugn

Digitized by Google

är lik min, tapeterna desamma, men det är mitt rum, övergivet, plundrat, ostädat. Ett boningsrum börjar med gardinerna, som stänga och skydda mig från det fientliga därute; detta är ett uthus, och jag fryser i den kalla dagern. Där står brädspelet emellertid, varmed de genomkämpade de nio månaderna; där är virabordet, där är soffan. Jag ser nu på hans tidningar, vars andas barn han är, att han lever omkring 1840, icke haft kraft att växa; ser på hans ritningar att han stannat vid 1860; ser på hans bokhylla, icke vad som finnes, utan vad som fattas; jag ser på hans fotografier; där ser jag honom och förstår varför jag haft så svårt fasthålla hans utseende då han skymtat i trapporna; en indolens som undviker livets strider, ett vardagligt som måste sprida ledsnad åt sig själv och andra. Där sitter hans maka, som jag heller aldrig kunnat fixera; en grisaille-varelse, ofärgad, oskuggad, som icke förmådde öka på sin repertoar med ett enda nytt stycke, och därför upphörde spela för sin man vilken ledsnade på evigt samma. Där är hans far, vilken dog; han som förde ordet vid middagarna och utbragte skålen, lustig, glad vid bordet, men här tråkig. Och det är dessa goda borgare, vilkas lycka vi avundas, vilkas sköna nattsömn vi ville äga. Där är hennes far, han som spelar Stradella år 1900! Den har jag sett förr! Ett minne vaknar; han var adjunkt i Uppsala; jag tenterade för honom i zoologi; han frågade mig på fjärilarna; jag ser nu att dottern är lik honom som ett bär; ingen differentiering, ingen artbildning, ingen utveckling. Nu förstår jag varför det alltid plågat mig, när man sagt att min son var lik mig, vilket han icke är. — »Har jag icke kraft att skapa nytt? Vill ni säga att min son bara är en

Digitized by Google

ympkvist av mig?» Och så hela släkten, alla färglösa, lika varandra som Pytagoras' bönor.

Det finns numera i husen en anslagstavla som utgör ett slags självdeklaration: det är telefonlistan. Där ser man intima umgänget; affärsförbindelserna; där finner man husets villkor och ekonomi; hyrkusken är där, tyder på goda omständigheter eller lättsinne; kryddboden, andra klass, kredit! Slaktarn, grönsakshandlarn; frun handlar icke själv; dålig ekonomi. — Jag kastar en blick utåt salen. Samma abstrakta, askgråa förödelse. En ärtgrön furumöbel som fanns i min fars drängstuga på landet; kostar två hundra kronor, är simpel, men modärn; jag jämför med min ekmöbel som är omodärn, men klassisk, solid; skänken lik en fästning, bordet stadigt som en biljard, och i mönster från grekiska templet och Roms basilika, vilka aldrig kunna bli omodärna, emedan de äro för gamla i snittet. Egen motsägelse: alla konservativa människor vilja följa modet i utvärtes; de våga icke vara omodärna i det fallet. Men att förstöra min matsal på detta sätt! Där står pianot; där ligga noterna till Le Charme och Sommarsången. Där är sängkammaren med sina rysliga järnsängar, mässingen lik ångrör: maskinrummet, pinbänkarne, sträckbänkarne, tortyrredskapen, järnjungfrun... Dörren till korridoren och barnkammaren står öppen; genom två dörrspringor ser jag... ja, det är mina tapeter... min forna sängkammare, som blev barnkammare... jag är hos mig, men dock hos en annan... på serveringsrummets skänk ser jag de sex nappflaskorna, dem modren själv rengjorde varje morgon framför den kalla vasken. Fastän rädd om sina händer ålade hon sig det svåra arbetet som ett slags vederlag för att

Digitized by Google

hon icke gav bröstet. Bystens skönhet var räddad, men händerna blevo ändock icke förstörda. Underverk! Men det är arbetets adlande välsignelse! Händerna blevo vitare av det iskalla vattnet.

På kakelugnens gesims sitter den vita Buddha alldeles som uppe hos mig. Den kom till oss just när barnet annonserades, och med den följde en rotskiva av Sarothamnus, vilken skulle växa och blomma utan vatten och jord. Den växte verkligen under Buddhas milda blickar, sköt blad och blomknopp, men så bröts den av. Buddha sitter där ännu, väntande, tålig, undrande över människornas otålighet.

Nu hör jag steg ovanför mitt huvud, alltså i min våning; de komma ifrån kökssidan, genom korridoren, över salens parkettgolv och styra in i mitt rum. — Det är Johanna, jungfrun, som nu tillfredsställer sin nyfikenhet vid mitt skrivbord — det hör jag på den knarrande skrivstolen. Hon skriver till sin fästman och lånar mina cigarrer — plumpar ner mitt skrivtyg och doppar pennskaftet. — Nu är brevet färdigt; hon går ut i salen och öppnar pianot med en hårnål. — Hjälper alltså icke att gömma nyckeln; hon spelar naturligtvis Gubben Noak därför att fulare musik finns icke, plågar mina grannar, som hämnas på mig, den oskyldige. Detta var mig obekant att Johanna spelade Gubben Noak i min frånvaro — och nu förstår jag varför en granne till vänster plågar mig med »Upp genom luften» som är lika grym. Det blir tyst i salen; Johanna går in i mitt sovrum och speglar sig; kamma sig får hon icke, med min kam, ty den bär jag alltid i fickan, och rakknivarna har jag inlåsta. Kommer nu att tänka på en händelse som jag icke kan förklara. I dessa nyktra tider har det

Digitized by Google

blivit en plikt för husbonden att hålla sina starka varor inlåsta endast för att icke utsätta tjänarne för frestelsen. Min skänk var låst, men jag trodde mig märka en minskning i flaskorna och gissade på en falsk nykel. Därför satte jag en spik i skåpdörren för att få visshet, och detta skedde om morgonen. På aftonen, när jag kom hem, inträffade följande: först befanns köksdörren stängd i lås och Johanna borta, så att jag icke kunde komma till vattenledningen. — »Det är hämnden,» tänkte jag. Men det måtte icke varit det; ty när jag skulle öppna min kappsäck, befanns låset omöjligt. Det var en slump; men när jag samma afton ville in i garderoben, slog jag själv dörren i baklås, så att smed måste efterskickas. Detta kunde icke vara slump, och ehuru jag icke rådde förklara sammanhanget, tog jag det som en vink och avlägsnade spiken.

Emellertid, nu sitter jag härnere, och tänker mig själv gående däruppe; efter klockan tio om aftonen går jag alltid i ylletofflor för att inte störa grannarne; jag föreställer mig nu hur jag tar mig ut härnerifrån deras synpunkt; hur de observerat vårt liv däruppe, bevittnat vår kamp däruppe, vårt barnskrik, vår musikrepertoar — tills den eviga tystnaden inträdde efter att två själar konsumerat varandra, ätit varandra, neutraliserat varandra. — — — Nu slog deras salsklocka, en dov aftonklocka från en liten alpby i Tyrolen eller Schweitz, och strax därpå svarar min klocka däruppifrån med sin klara klingande ton... Därpå föreställer jag mig hur det skulle kännas om herrskapet nu trädde in; jag måste skämmas, som på detta sättet inträngt, visserligen från början i oskyldig avsikt, men slutande som spion. — Vad

Digitized by Google

skulle jag säga? Hur skulle jag se ut? Motsvarade dessa människor mina föreställningar, eller hade jag diktat om dem till oigenkännlighet? Man gör ju homunkler av de människor man icke känner, och de man känner bli spöken så snart de äro borta en längre tid. — Nu ringde det däruppe i min telefon. Min Johanna går till, och jag hör så mycket att hon svarar det jag icke är hemma. Detta påminner mig om mitt ärende härnere, och jag ser åt talmaskinen på skrivbordet som snart skall ringa för att sedan ge mig svar på en livsfråga: Var är min son?...

*

Konservatorn föll åter i sömn, som varade långt in på morgonen. Han befann sig ensam i rummet; solen sken in och bildade ett skuggspel på väggen, där en spegel hängde. På tapeten syntes mörka bilder av karlar som böjde sig, rörde på armarna, reste sig, böjde sig igen; en av figurerna stod stilla med en karta i handen. Den sjuke kastade en blick i spegeln, och nu såg han hur det under byggnad varande huset hade vuxit och hotade att stänga ut solen från solrummet.

Sköterskan kom in, vitklädd med det röda korset om halsen.

— Skall man bygga för solen? frågade den sjuke.

— Vi äro i slutet av januari, svarade röda korset; solen stiger ju till den 24:e juni, och långt innan dess har muren upphört växa.

Konservatorn fick något att tänka på:

— Det är sant; och den 21 mars står solen i himlaekvatorn eller där den översta stjärnan i Orions

Digitized by Google

bälte befinner sig vid kulmen; sedan stiger hon tjugutre grader högre intill midsommar; en grad är ungefär tre månskivor alltså sextionio månskivor högre; men ett femvåningshus är... låt mig se... fyrtio alnar... ja, men avståndet härifrån... det orkar jag inte räkna. Tänk att de ska stänga för solen också!

— Doktorn har ju själv önskat det! svarade röda korset.

— Ja, det är sant; för h a n s skull; det gröna ögat; nu är jag skyddad för den åtminstone, och man får bara det ena.

— Varför hatar ni honom?

— Känner ni honom?

— Ja! Alla mänskor känna ju varann här i landet.

— Det är sant; och alla råkas slutligen på ett eller annat sätt. Kanske vi också äro bekanta?

Sköterskan betraktade den sjuke:

— Minns ni Forssa prästgård?

— Ja, visst minns jag den.

— Och en liten flicka, som var inackorderad där?

— Säg något mera!

— En söndagsmiddag lockade hon er i trädgården och lärde er att krypa in i hallonskogen för att plocka den förbjudna frukten. Men vi syntes från ett fönster, ropades an och blevo utskrattade.

— Då minns jag! Det var bland det rysligaste jag upplevat. Ha vi råkats sedan?

— Jag har sett er, men ni har icke känt igen mig.

— Nå, ni känner »gröna ögat» också?

— Jag har skött honom.

— Hatar han mig ännu?

Digitized by Google

— Det gör han nog.

— Men nu är en mur rest emellan oss.

— Ännu synes hans flaggstång över huset... se där i spegeln.

— Jag ser; och nu löper fallet; han ärnar hissa flagg; det är bara för att reta mig. — Nu går den i topp. Vad är det? — Gul stjärna på blå duk; det är Kongostaten, där han och jag hade vår affär.

— Jag har också varit i Kongo.

— Har ni förföljt mig då?

— Synbarligen. — Är det sant att ni jagat människor för att samla hjärnor?

— Säger man det?

— Ja visst!

— Om så vore då?

— Det är illa gjort.

— I krig då?

— Då försvarar man sitt fädernesland.

— Jo, vackert! Varken ryssar eller japaner försvarade fädernesland, utan de jagade varann för Koreas integritet. Ser ni, sådant inger ringaktning för människoliv.

— Hur högt skattar ni ert eget?

— Så där, tämligen; jag blev aldrig befordrad, så jag varken är trotjänare eller troman.

— Varför blev ni förbigången då?

— Därför — ja, därför att min enkla uppfostran gjort mig naiv. Jag visste inte vad som passade. När jag blivit promoverad, fick jag en summa pängar för att vila mig och roa mig. Till den ändan hyrde jag en kalesch och inbjöd ett ogift fruntimmer med fördomsfria vanor, så att jag ingen orätt gjorde. Vi åkte Drottninggatan framåt, ty det måste vi för att

Digitized by Google

komma ut till Norrbacka. Solen sken på middagen, det var desto vackrare. Nåväl, utanför Vetenskapsakademin mötte vi professor X, min gynnare och vän. Men han hade sin fru under armen och jag min. Jag hälsade naturligtvis, och det skall man, men i detta fall skulle jag icke gjort det. Det förstod jag ej, och därpå föll jag.

— Var det enda skälet?

— Ärnar ni bikta mig?

— Nej, men ni er!

— Nå, det var annat slarv också.

— Ett mikroskop, några böcker, reverser...

— Ni vet då allting. Kanske jag inte var oskyldig?

— Gröna ögat tyckte inte det, och därför angav han er såsom olämplig vara ungdomens lärare. Men ni hämnades på honom.

— Ja, naturligtvis.

— Dock, han handlade rätt.

— Inte mot mig.

— Jo, eftersom ni hade orätt.

— Vill ni bikta er nu för mig?

— Jag skall icke dö.

— Dö? Vem skall... Ja det är ju inte många att välja på; ni eller jag; alltså jag.

Han försökte le, men kunde icke; han ville fråga mera, men vågade icke; slutligen framtvingade han:

— Men jag är ju bättre...

— Det brukar så vara...

— Vilket brukar?

— Det!

Efter en paus beslöt han sig fråga:

— Vem var ryttarn som satt på hästen?

Digitized by Google

— Han lät föra er hem, och han hette...

Hon lutade sig ner och viskade ett namn.

— Kors, så underligt! — Och damerna med hunden?

— Det är deras blommor som stå där.

— Står det blommor? Jo, minsann! — Eftersom ryttaren hette så, så hette väl damerna så!

Han viskade ett namn, och sköterskan nickade jakande.

— Vilket nät, vilken väv är icke människors öden; alla känna varandra, alla äro släkt eller på annat sätt intrasslade; en och samma blodström i så många rännilar; en och en enda energi som sändes ut till och med genom våra djurs kroppar. Två damers onda vilja skjuta av en pil som är deras hund; pilen träffar hästen, hästen sparkar den rätte mannen, och bakom alltihop sitter det gröna ögat med Kongoflaggen; kanske man är släkt med dem allesammans. Man är född i en folkträngsel, måste röra sig med de andras rörelser, trampar de närmsta på tårna och knuffar dem i sjön som stå längs stranden, vållar deras död utan att man velat. Varje rörelse är farlig för de andra, och likafullt måste man röra sig; jag har ingen skuld, och de ha ingen: vem har då?

Nu började smärtorna igen, och morfinflaskan kom fram; därmed ändrades den sjukes personlighet, så att han blev en annan än den skeptiske, oansvarige världsmannen. Livets djupa allvar, kärlekens starka band, pikternas bud, känslan av skuld och ansvar trängde sig på honom, och saknaden av de förlorade, makan och barnet, slog upp med fördubblad styrka.

— Falkensteinmarsch! Nachtigalrekord! — När jag då fått veta var de befunno sig ungefär, hyrde jag

Digitized by Google

vårt sommarställe från i fjor i hopp att kunna locka de utflugna tillbaka. En grönskande holme, förenad medelst en kort bro med fasta landet, där badorten låg; på holmen ett hus, lantligt, hemtrevligt, men mycket rymligt, så att våra nåder måtte rymmas; en båtbrygga och ett badhus. Det var i fjor; frun på resa till Paris; jag, barnet och tjänarna flyttade ut. I tre veckor gick min son och jag väntande modren. Våren var sen; vi kommo ut när gullvivorna stodo i blom; orkidéerna följde, men syrenerna dröjde. Slutligen, några dagar före midsommar, sprucko de ut. Då hade jag låtit tapetsera, satt upp nya gardiner, pyntat och skurat. Så kom hon! — De fjorton dagar, som nu följde, levde jag livet, rikt, fullt, harmoniskt, intensivt. Jag visste hur osäkert det var, men just därför tog jag emot och gav igen, levande i ett rus, som måste förgå. Skön var hon, skönt var barnet, men skönast de båda tillsammans. Jag minns lördagsmorgnarne — en lördagsmorgon, då trädgårdsmästarens båt lade till vid min brygga; jag steg upp klockan sex; solen sken friskt på daggigt gräs, båten låg vid bryggan lastad med all sommarens härlighet; jag handlade nya ärtskidor, färska potatis, rädisor, sparris, jordgubbar — och rosor. Därpå tog jag min båt och vittjade stångkrokarne i vassen nedanför d e r a s fönster, där d e sovo ännu bakom den blå gardinen. När detta var gjort, hade klockan blivit sju; bagarns flicka kom med kaffebrödet, jungfrun öppnade åt kökssidan; det skramlades i spisen och snart steg en blå rök ifrån skorstenen. Sängkammarfönstret slogs upp, och jag gick in med mina håvor, kaneforen med offerkorgen, och jag strödde rosor på dem, på vita lakan och

Digitized by Google

spetsar, på sköna unga kroppar, för öppna fönster i ett vackert rum med vita möbler, där havsvinden gled ut och in, mellan blommiga gardiner, fågelkvitter, lövträdssus och vågskvalp. Barnets joller och modrens skratt avbröts av jungfrun som kom in med kaffebrickan. — Till husets lycka hörde tvenne tjänare, skickliga i tjänsten, propra, tysta, artiga, vilka spredo trevnad omkring sig och fingo husets maskineri att arbeta lagom tryst, utan anmärkningar, utan bråk; en viss patriarkalisk intimitet rådde mellan husmodern och tjänarne så att jag fann mig avundsvärd i denna omgivning, utom det att ett tillfälligt välstånd gav husets ans en anstrykning av rikedom med åtföljande skönhet. Det var sällheten! — Om aftnarna, när barnet lagt sig, sutto modren och jag ensamma i den vackra salen; oftast spelade hon på pianot, men musiken var mig endast som ackompanjemang till hennes skönhet, ty jag såg mera än jag hörde. Även när vi samtalade, njöt jag mera av uttrycket i hennes ansikte än av hennes ord, mera av välljudet i hennes röst än av hennes uttalade tankar. Och ämnen tröto aldrig; ur det förflutna, det närvarande och det tänkta kommande hämtade vi bränsle, och ledsnaden nådde oss icke; vi måste avbryta för att icke glömma sömnen. En natt sutto vi till morgonen, och måste gå ut i skafferiet att söka oss mat för att ersätta krafterna. Solen hade gått upp; vi sutto på verandan och solgångens rysning överföll oss. — Hur länge tror du denna lycka skall räcka? frågade hon. — Tyst! svarade jag, att icke någon hör oss! Ne audiat Nemesis! — Det beror väl på oss! invände hon. — Nej, det beror icke på oss! Vi önska frid, önska att få hålla ihop, och likafullt inträder ofriden,

Digitized by Google

likafullt skiljer någon oss! — Vem? — Jag vet inte! — men här är ett gott hus, svalorna bygga på taket, blommorna från grannarnes trädgårdar ha sökt sig in på våra backar; våra tjänare hålla frid, barnet trives, inga människor söka oss, emedan de känna sig överflödiga... Tyst!

Här måste jag berätta för er (intendenten hade försvunnit ur medvetandet och han talade numera till sköterskan), att det goda huset var ett spökhus, vilket jag förtegat för min hustru. När jag flyttat in på våren med barn och tjänare, fick jag höra historien på följande sätt. En svart kvinnogestalt visade sig mitt i solskenet ute på backen för slåtterfolket. När man nalkades henne, avlägsnade hon sig, och tvärtom. Jag gissade strax på en optisk projektion med bestämd fokaldistans, och anställde forskningar, tänkande mig att solen kunde få den ställningen att han lyste mitt igenom två fönster på huset, om nämligen en dörr stod öppen mellan rummen på fasaden och baksidan, då ju även ett interferensfenomen kunnat uppstå. I samma väva, och sedan jag glömt spöket, gick jag en middag i stranden med barnet och sköterskan.

— Se där kommer främmande, sade jungfrun.

Jag såg en svartklädd dam med två rödklädda småflickor hasta upp till byggnaden, och vi skyndade efter för att ta emot. På två minuter voro vi framme, frågade kokerskan om hon fått besök, vartill hon svarade nej. Utan att tänka på spöken gick jag runt holmen för att se om någon båt landat där; men fann ingen. Återtåget till land var också avskuret, ty vi hade just kommit över bron. Så släppte jag taget och gick i mitt arbete, glömmande händelsen såsom

Digitized by Google

likgiltig. Några nätter efteråt vaknade jag i ångest; jag såg ingenting, hörde ingenting, men förnam någons närvaro i sovrummet; någon fixerade mig, uppmärksammade mig på ett obehagligt sätt. Jag drog upp gardinen, det var dager och solen lyste upp horisonten nerifrån; men det låg ändock något kallt, hemskt, skrämmande i solskenet, som jag aldrig förnummit förr. Så låg jag i ångest tills solen nått upp och lyste mig mitt i ansiktet, värmde upp täcket och fick mig i sömn. — På morgonen råkade jag barnflickan vid kaffebordet. Hon såg utvakad ut och talträngd. — Har ni sovit gott i natt? frågade jag. — Jaa, barnet har sovit hela natten, men Sigrid i köket kunde icke få sova, utan kom in till oss och bad få ligga på golvet. — Varför det då? — Hon såg att det spökade hos henne. — Såg hon någonting då? — Nej, hon varken såg eller hörde något, men hon kände något som skrämde henne. — Spökar det då? — Här log flickan skeptiskt, och förhöret avslutades. — Med svalorna stod det icke heller så rätt och vackert till. När jag kom ut på våren voro inga svalor synliga. Rödstjärtar, sädesärlor, lövsångare hade börjat rekognoscera träd, buskar och takpannor, och jag gladde mig åt det muntra sällskapet. En grå flugsnappare började också bygga bo i ett hål, där telefontråden skulle in i rummet. Så kommo svalorna; men det var tornsvalor, dessa små svarta falkar, rovgiriga, grymma, hetsiga. Alla småfåglar drevos bort, och flugsnapparens bo kastades ut. Detta tornsvalans agg till gråflugsnapparen hade jag bemärkt en sommar förut på ett annat ställe, där de svarta fåglarna dödade den grå, som byggt på en veranda. Nåväl, den väntade fågelsången uteblev,

Digitized by Google

och svalornas vilda skrik blev i stället. — Allt detta hade jag förtegat för att skona hennes illusioner, och nu på morgonen, när vi sutto på verandan prisande vår lycka, ville jag icke heller väcka henne ur sällhetsdrömmen, endast ge en liten varning.

Som vi sitter där, synes över syrenernas toppar en vit liten brigg göra sig klar att vända. När den nalkades, såg vi att det var en stor kutter, men med den ovanliga briggtacklingen. Den kom oss allt närmare, hållande ner på vår udde. Seglen dolde passagerarna ännu, men just i udden under vår veranda vände den; seglen levde, skutan gick runt, aktern lades till, och vi sågo ett helt sällskap dricka kaffe på hackbrädet; ratten gnisslade, seglen smällde, vattnet fräste, men mitt i bullret hör jag en röst som säger: »där uppe bor Gustav». Rösten lät bekant, men min hustru hörde den icke. Kuttern tog en lov upp mot vinden; seglen minskades och ankaret gick. Där låg briggen, ett par kabellängder från vår holme, tillräckligt långt ifrån dock, att rösterna icke kunde nå oss.

Men jag hade fått ett beklämmande intryck, och en aning sade mig: »Olyckan har ankrat på din redd! Pass upp i lovart!»

Jag sov framåt middagen, drömde onda drömmar, hörde stundom den fatala rösten från kuttern, och när jag vaknade klar och utsövd visste jag hela hemligheten; förvånade mig bara att jag inte genomskådade den i går, vilket jag endast mäktade därmed att jag icke ville veta den. Jag ville hålla ifrån mig en främmande ström, som kunde få min kompassnål att missvisa, och därför hade jag icke släppt in detta fientliga i mitt medvetande. Det var mina släk-

Digitized by Google

tingar, avkomlingar av min fars broder, vilka alltid varit mig osympatiska på grund av något i blodet som skurit sig vid korsningen. Där fanns även en tradition, att min farbroder skulle ha ruinerat min far, och sedan ratat honom och hans släkt, till den dagen kom att farbror som varit ansedd rik, gick hädan ruinerad, lämnande sju oförsörjda barn efter sig.

Inför eländet böjde sig min fader, som eljest var en hård man, han anknöt med änkan, stödde med råd och tog en av sönerna hem i huset.

Men mellan de två grenarna, mina syskon och kusinerna, rådde alltid en viss köld. Min farbrors barn voro alla svarta med bruna ögon, stora vita tänder och anlagda för det snusförnuftiga, det kritiska och komiska. Aldrig kunde man föra ett allvarligt samtal till slut, ty man avbröts av en vits; att hetsa och stuka var deras förnöjelse, och jag teg alltid när jag kom i dessa sällskap. Men det halp icke, ty någon av de yngre skickades då fram med en oskyldig kuggfråga; och när jag icke kunde besvara den, så stukades jag. Jag fick aversion för hela familjen och började hata dem; med hat menar jag försvarstillståndet mot onda inflytelser, personlighetens berättigade nödvärn. Nu hade jag en yngre broder, som var min vän från barndomen; han drogs över åt den brunetta sidan, gick ifrån mig och blev borta. Jag kunde icke söka honom, emedan han uppgått i den fientliga grenen, antagit deras åskådningar och manér, och var så fylld av det svarta att han ideligen måste tala om d e m, när han öppnade munnen.

Denna bror gifte sig, men jag kunde icke ens gå på bröllopet; hans hustru hatade mig från den dagen, samt övergick till de bruna med hull och hår.

Digitized by Google

— Nu hade åren gått, äldsta kusinen var förmögen, gift, med barn och kutter; min bror var intim i familjen, seglade med dem om somrarna, och det var hans hustrus röst, som jag hörde i vändningen — min svägerskas. — Nåväl, uppstigen gick jag ner i badhuset medförande min kikare, och konstaterade. Kuttern var lockande, vitt däck utan kvistar, skylight av mahogny, mässingsknapar, två salonger, penteri och skans; och där fanns hela släkten ombord. Min hustru hade som andra hustrur varit rädd för min släkt, och jag hade skonat henne för detta tryck, detta övertag som en manstark släkt medför, under det jag som man mottagit hennes anförvanter. Jag ville se henne i frihet och endast infattad i den ram som naturen givit henne; därför kände hon endast obetydligt mina anhöriga, fruktade dem på grund av mina skildringar; men när hon var ond på mig kunde hon ibland ta dem i försvar — skyllande på min ofördragsamhet denna skism, vars innersta grunder hon icke kände.

Kommen ifrån badet fann jag min maka på verandan utåt strömmen, därifrån hon betraktade kuttern. Den låg som en svan på vattnet, med högt språng, utfallande skarndäck, smäckra spiror och rån. Jag såg hur den frestade, och jag blev rädd, besluten att icke röja hemligheten. — Varför har du icke en kutter? frågade hon. — Därför att jag icke har råd; och det följer dessutom så mycket med; två gastar som ska hänga i köket, kurtisera pigorna och dricka ur ölet; för övrigt är en segelbåt som ett okynnigt barn; man får alltid ha ett öga på förtöjningen, stiga upp om natten när vinder vänder och ökar, pumpa när det har

Digitized by Google

regnat, torka seglen och beslå, måla och reparera. Nej tack, jag vill inte ha en tyrann.

Jag märkte att jag talat för luften, och hela eftermiddagen satt hustrun fascinerad av den fatala kuttern.

På aftonen ökade faran; sällskapet återvände efter en utflykt i land; kulörta lyktor tändes, en kolossal grafofon spelade upp — Le charme — kan man tänka sig; glas och brickor skramlade, och slutligen öppnades dans på däcket. Jag såg hur min hustru led; kontrasten mot vår ensamhet kom henne att märka det hon hade tråkigt. Till råga hade barnet fått höra musiken och ville att vi skulle gå ned i stranden för att lyssna; när hans lilla hand fattade min, var han oemotståndlig, och jag släpades mot mitt öde. Från strandstenarna åhörde vi en hel konsert av kända storsångare och sångerskor; därpå följde kupletter och monologer. Skrattsalvor från bekanta röster verkade som minnen från förfluten tid, då jag icke var lycklig; gammalt släkthat, blodshämnd, nemesishistorier dök upp; jag sjönk ner i forntid, i ungkarlslivets snusk, varietéer och krogar, nattvak, röda ögon, dålig andedräkt, ångestsvett, förödmjukelser... Hela det närvarande, sunda, vackra, ljuva utplånades och jag led av att vara falsk mot henne, då jag förteg att jag kände kutterns passagerare. Jag ville ju icke draga olyckan över mig, och jag ansåg mig ha rätt att tiga, när jag icke ljög. — Vi gingo till aftonbordet, när det blivit lugnare på kuttern, men vi återfunno icke vår trevnad; vi voro generade för våra hemliga tankar, och något främmande hade inträtt i vårt liv. Jag såg att hon var kvar därute med sin själ; och vid min sida satt en kropp som började bli mig fientlig;

Digitized by Google

vi undveko varandras blickar, och när vi reste oss från bordet, gick var och en åt sitt håll. — Följande morgon när jag kom ut, fann jag att kuttern var försvunnen från ankarplatsen, och jag kände som olyckan vore över, jag och mitt barn räddade. Det var omöjligt att dölja min glädje, när hustrun kom tillstädes; jag sade visserligen ingenting, men hon anade mig, och när hon upptäckte orsaken blev hon ond och hatade mig, intensivt, så att det osade gift, dock utan att säga något. Framåt middagen klädde hon sig till parad och gick ut, uppåt badorten. Det blev middag, bordet var dukat, barnet begärde äta, men jag ville vänta. Vi väntade en timme, en och en halv; då satte vi oss, gossen och jag, ensamma, och det blev en sorglig måltid. Han frågade efter mamma, jag kunde icke svara; ringen var brusten; den tomma platsen verkade spöke, hat, förebråelse. När vi skulle till att resa oss, såg jag genom fönstret, ute under träden, två fruntimmer komma arm i arm, glada och intima som gamla bekanta. Det var min hustru — och min svägerska. Det oundvikliga hade skett; jag blev kav lugn och tog emot. Hustrun hade gjort bekantskapen nere vid stranden, blivit bjuden på segla, fått motvind hem. Hon var så vacker av den friska luften, såg så ångerköpt ut, bad så ömt om förlåtelse för att hon icke skickat oss bud, men motvinden etcetera; jag blev glad att ha återfunnit henne, och när hon kramade gossen, sade jag henne hur jag gladdes att hon fått ett nöje, efter vår långa ensamhet, och det var uppriktigt menat. Svägerskan liksom insveptes i vår försoningskrets, och jag överflyttade på henne en del av den välvilja jag lät utgå över min hustru. Hon stod där för övrigt småskrämd, väntande en förebrå-

Digitized by Google

else, ett stickande ord, men när hon missräknat sig, och då jag bad henne välkommen utan explikationer, kastades hennes känslor om, och i en översvämmande vänlighet bad hon om förlåtelse för det skedda, gjorde min av att icke vilja störa oss längre, och detta på ett sätt som vann mig fullkomligt. Så fullständigt, att när hon talade om att släktingarna hyrt ställe här på badorten, all min fruktan var borta och jag nästan gladdes. — Ses vi igen? frågade hon vid avskedet, med mycken takt, endast uttryckande ett smärtsamt tvivel, ett känsligt beklagande över livets grymma lag som skilde anförvanter. Jag svarade emellertid: — Det beror icke bara på mig. — Vad är då emellan oss? frågade hon igen. — Jag minns inte! var mitt svar; men vi ska vänta litet, och låta det sätta sig. — Därmed hade ett interim kommit till stånd.

Om aftonen sutto hustrun och jag ensamma. Hon utgöt sig i omdömen om mina släktingar, i det hela sympatiskt, men förståndigt, reserverat och med vederbörliga anmärkningar, varav jag slöt att faran var överdriven i mina föreställningar. Vi njöto av aftonens ensamhet på tu man hand, och de främmande hade drivit oss tillsammans, givit oss stoff att arbeta på, då jag kunde allas biografier utantill och i lätta skisser kastade ner deras porträtt. Och eget nog, genom hennes kontakt med dem, började jag förnimma dem nästan sympatiskt.

Följande morgon kom svägerskan på besök till min hustru och jag såg att hon var välkommen; men hon förde ett budskap, en fråga om fränderna fingo avlägga visit före middagen. Frågan besvarades utan tvekan med ja. — Så var stunden inne. Vid ett-tiden anlände de alla, i toalett, reserverade, aktningsfulla,

Digitized by Google

längtande efter försoning och frid. Jag märkte strax att åren och livet gått fram över dem alla medförande lärdomar och uppfostran. Min kusin och min bror, vilka jag fruktade mest, ha bortlagt den överlägsna spotskheten och den traditionella aktningslöshet som utmärker släktingar, och de måtte också ha funnit mig förändrad till min fördel, ty återseendet blev hjärtligt, präglat av ett vemod som sade hur man beklagade de förlorade åren, gångna i onyttigt hat. Det var då jag upplevde två minuter, vilka stannat i mitt minne såsom verkligen motsvarande föreställningarna om de Saligas öar och friden på jorden. Sommarsolen sken, vattnet låg blått, vinden stod still; salsfönstren voro öppna; utanför, på verandan och på gräsmattan sutto och lågo herrar och damer i ljusa festdräkter; blommor på bordet, gyllne vin i glasen med guldränder; inifrån hördes Mendelssohns H-moll-Caprice spelad av svägerskan; min lilla son satt i knä på kusinen, vars maka, något till åren, var försjunken i betraktande av min unga hustrus ovanliga skönhet. Min bror och jag växlade en blick vid åhörandet av musikstycket, som i vårt föräldrahem spelat en viss roll. Harmoni, försoning hördes i vår tystnad, ålagd eller oss påsmugen av den väldiga musiken. — Så tystnade pianot, känslorna dallrade efter, man upptäckte varandra, översvallade i sällhet att vara vänner, och jag kände lyckan att min hustru vunnit sympatier, erövrat min släkt till sin livvakt. Nu började grupperingarna; attraktionerna verkade, man duade varandra, uppdagade likhet i tycken, gemensamma bekantskaper, stämde möten i societeten, utfärdade bjudningar, och så skildes man.

Vid avskedsglaset vågade min kusin utsäga de

Digitized by Google

fatala orden som alla känna igen: »Så här skulle livet alltid vara!» — Det skulle! — På aftonen råkades vi alla på neutral mark, i kägelbanan: det var oskyldig glädje, och ungdomen roade sig hjärtligt. Jag har glömt berätta att min kusin hade två döttrar, unga flickor; väl uppfostrade, behagfulla, vilka med sin unga skönhet illustrerade samvaron vart vi kommo. Flickorna å sin sida blevo betagna i min hustru och där uppstod en häftig vänskap. Allt var fröjd och gamman, frid och kärlek. Det enda som störde mig var svägerskans uppförande under kägelspelet; var gång hon slog ett slag högre än mitt vände hon sig direkt mot mig med en utmanande min, den jag så väl tolkade: Ser du att jag är dig överlägsen. Det var en sån där kvinna, ni vet, som bitit i äpplet och fått ömma tänder. — Vi superade; det hölls tal: »Hur skönt när fränder sämjas.» Denna dag minns jag som en av de vackraste i mitt liv. Vi konvojerades hem genom skogen, hurrades vid grinden, och... Så, när vi kommo upp på vår holme, hörde vi skrik inifrån huset, som var mörkt.

Vi sprungo fram, och funno barnet övergivet, förtvivlat, då tjänarna gått ut att spatsera. — Så elakt! när man en enda gång vill roa sig! var allt vad hustrun sade, och jag tyckte nog detsamma, ehuru jag bifogade en förebråelse åt oss, som litat på tjänarna. — Följande dag seglades. Att ensam i en båt, själv vid rodret, slänga ut på fjärdarna, var fordom mitt stora nöje. Men att vara instängd på en kutter med flera sysslolösa människor, och lyda under andras kommando hade alltid plågat mig; man var ju fången, överlämnad i andras våld och åt den alltid opålitliga vindens nycker; lättjan alstrar kink, och några skulle

Digitized by Google

alltid gräla om manövern: håll upp, ligg högre, fall, klart att vända, kommenderades och diskuterades av alla på en gång; den odrägliga sysselsättningen krävde många glas, och på sjön märkes icke omåttligheten. Nåväl, där seglades, grälades och dracks. Vinden skralnade, som vanligt och kantrade, så att vi försutto middagen. Min hustru längtade till barnet och jag till mitt arbete; det blev olust och jag gick föröver att sätta mig på skylightet.

När jag suttit en stund hörde jag röster nere i salongen; den ena var min kusins, halvhög, intalande, övertygande. Jag behövde icke vända annat än huvudet för att se hur han slagit sig ner vid bordet mitt emot min hustru och konverserade henne. Något tal om svartsjuka eller kurtis kunde ej bli frågan, ty sådant brukade vi icke, och kusinen var i åldern utan pretentioner. Men hans vampyrnatur hade blottat sig igen; han såg i hennes själ, drog åt sig, ville vinna, bibringa sina åsikter om allt, etablera vänskap, upptäcka sym- och antipatier, tränga ut mig, med ett ord. Han såg ut som en ormtjusare, gjorde sig ibland liten för att icke skrämma, reste sig emellanåt för att imponera, talade om Ibsen och Wagner såsom intima vänner, antydde en oerhörd kännedom om livet och människorna, varnade, förklarade. Hon satt under hans inflytande, ibland seende på honom med fruktan och beundran, men ännu kämpande mot sina verkliga egna meningar. Ty mannen ägde den otroliga förmågan att giva andra den föreställningen att de ägde hans meningar. Jag såg mest på hans mun vad han sade, och på hans ögon, men stundom trängde orden fram till mig: — Den boken skall du läsa. Jag visste icke vilken bok, men förstod att det måste vara en

Digitized by Google

sådan som innehöll hans opinioner, och motsatta mina. Detta skenbart oskyldiga koppleri eller horsbrott utförde han skickligt som en mördare, och när samtalet avbröts av landningsmanövern, hade han förgiftat henne.

Vi stego i land, hustrun och jag vid vår brygga, och jag kände mig gå bredvid en främmande människa, full med främmande och mig fientliga tankar.

Det som nu följde har troligen varje äkta man genomlevat; några ha gått igenom det, andra ha stupat på det. Invasionen började! Jag såg min hustru skiljas ifrån mig, sällan vara hemma. Hon läste hans böcker, spelade svägerskans musik, plockade deras blommor som ställdes på mina bord; jag åt deras nya maträtter, drack deras viner, deras kaffesort. Min hustru klädde sig i deras tyger, mitt barn lekte deras lekar, talade deras språk. Svägerskan spelade medium åt min kusin och blev väninna åt min hustru. Så småningom kastades maskerna, och familjen vampyr tog sig för att hetsa och stuka mig vid mitt eget bord. — Vad skulle jag göra, då ingen fanns att vara svartsjuk på? Jag avvisade besök, satte köld mot värme, stängde min dörr; men de förstodo icke, utan kommo in köksvägen.

Det värsta var att min hustru icke mer trivdes hemma. En gång emellan följde jag till restauranten att höra musik, men när jag icke ville gå med varje kväll, så blev jag ensam hemma att se efter barnet. — En eftermiddag gick jag ut att spatsera. Vid tennisplanen råkade jag de två flickorna vid spelet, alltså min kusins döttrar. De inbjödo mig deltaga med den andra ungdomen, och jag fann intet hinder. Vi spelade en stund, då jag såg någon komma fram genom

Digitized by Google

skogen. Jag var icke elak av naturen, och jag kunde aldrig hämnas på den jag älskade, men i denna stund njöt jag att se min hustru skrida fram, vit i ansiktet, med ögonen gnistrande. Jag tänkte att botemedlet var funnet, att hon skulle lära av erfarenheten, då hon själv fick känna på den tillbakasattes smärta; men när hon kommit fram, och jag såg hennes ohöljda vanmäktiga raseri, åt vilket de unga logo, så greps jag av medlidande, avbröt spelet och följde henne, som övergivit mig. Detta var min svaghet, att jag icke kunde hämnas, icke göra ont utan att lida själv, och därför gick jag under. Så snart hon fått löfte av mig att jag aldrig skulle gå med flickorna mer, återtog hon sina exkursioner, utan att dock inlåta sig i någon flirt. Då jag gjorde anmärkningar svarade hon med tennisflickorna! Därmed började utlösningen. Inom fjorton dagar hade min hustru ompolariserats, ändrat smak, böjelser, sympatier, vanor. Ifrån att ha älskat ensamheten i hemmet drogs hon till uteliv; och hon gick mest och hälst ut om aftnarne. Sedan jag bett henne vara rädd om sitt anseende och goda rykte, och hon därpå svarat att det icke rörde mig, förklarade jag öppet att jag ämnade stänga husportarna om hon fortfor att »gå ut och stryka om kvällarna som pigorna bruka». Därpå drog jag mig tillbaka från umgänget och stannade ensam hemma. Då kom hon en afton med svägerskan, och de voro bägge glada, men deras glädje var av den larmande farliga sorten, vilken hotade utbryta i övermod och elakhet. Jag anpassade mig dock genast och bad dem stanna till supén, då vi hade något gott att bjuda på. Jag lade an på svägerskan — höll med i allt vad hon sade, tog in viner till bordet, och likörer till kaffet.

Digitized by Google

Den tillämnade stormen inställdes, jag förde an konversationen och skämtet, och fick aftonen att gå för fullt i ett enda glam. Vid elvatiden började svägerskan tyna av, blekna och söka dörren med blickarna. Jag anade henne, och ledde henne ut. I friska luften blev hon sjuk, föll ihop och satte sig i gräset. Min hustru kom tillstädes, konstaterade fallet, bad mig med en vred blick att gå in, vilket jag gjorde. — Efter en lång stund, då jag hört båda tjänarnas röster, och slamret av båtkedjor och årslag, inträdde min maka befinnande sig i fullt raseri mot mig. Som hon icke kunde förebrå mig någonting rörande väninnans rus, sökte hon anledning utomkring, och hade funnit den i båten. Båten var halv med vatten, emedan det hade regnat om dagen; det var mitt fel, och så gick det löst. Då brände jag och klippte lögnhärvan: — Ska du vara ond på mig därför att hon bar sig illa åt. — Var ond på henne! Nej, det ville hon inte, ty då hade hela nybyggnaden av inbillad vänskap, sympati, nya åskådningar (från 1840) störtat samman. — Följande morgon, när jag kom ut och såg förödelsen, ville jag icke dra in tjänarne i historien, utan gick till frun. — Vill du säga åt tjänarne att de städa ute på verandan, innan barnet kommer ut? — Hon förstod icke. — Jag förklarade mig tydligt. — Då förnekade hon faktum. — Jag bad henne gå ut att konstatera det hon visste. — Det ville hon inte! — Inför en sådan avgrund av ondska och lögn hisnade jag, men hoppades att den farliga vänskapen skulle svalna efter den vidriga situationen. Det blev tvärtom. Jag fick på denna dags afton veta, att jag med avsikt berusat svägerskan, vilken för övrigt

Digitized by Google

icke varit berusad utan endast blivit kall... — Hur kunde jag ha berusat henne, då hon icke var berusad? — Strypt i sin egen snara, kunde hon endast kalla mig usling, och så gick hon bort till kvällen. Jag satt ensam i salen, barnet sov, klockan var nio. Det blåste hårt ute, himlen var svart, ty hösten hade börjat. Husporten gnisslade, och dess lås var icke att lita på. Då föll det mig in, att denna afton skulle hon stängas ute. Jag tog därför några grova taljrep, kvarglömda storskot till en kutter, och surrade portens lås och klinkor. Därpå återvände jag till min plats i salen, tände cigarren och tänkte på mitt öde. — Det fanns ju en fatalitet som flätade människors liv i varandra; det fanns ju skickelser som icke kunde undgås, alltså något förutbestämt, antingen detta låg förborgat i födsel, arv, påbrå, härstamning, eller det hade sina grunder i något okänt, som människorna voro för fega att forska i. Denna släktgren som jag alltid skyddat mig för genom mitt sunda instinktiva hat, den hade nu krupit på mig, ätit sönder mitt äktenskap, skulle skilja mig från hustru, barn och hem. Jag hade förutsett det innan jag gifte mig, satt mig i försvarstillstånd, men slutligen blivit paralyserad av den fixerade tanken att det var oundvikligt. Min bror hade visserligen icke uppträtt aktivt, men han hörde till den mörka sidan, hatade mig, och njöt av det skedda. Han röjde sig aldrig i sitt tal, men han hade icke uppfostrat sitt ansikte, icke sina ögon; därför kom jag på honom i sällskap, då han med en blick eller en min gav tillkänna sitt bifall, när någon sade mig en obehaglighet. Detta sätt att krypa bakom och göra sig oansvarig retade mer än det uttalade ordet, och jag hatade honom mest av alla, fastän

Digitized by Google

han intet ont gjort mig. På samma sätt förklarade jag min hustrus hat mot mig; hon kände mitt ogillande av hennes nya åskådningar, fastän jag intet sade; och hon hatade mig då väninnan berusat sig, därför att hon visste hur detta gladde mig och hur jag hoppades äventyret skulle spränga detta mig föraktliga vänskapsband. Det är icke för ord och handlingar, man älskar somliga människor, utan av hemliga, ofta oförklarliga grunder; gemensamma antipatier äro stundom fastare vänskapsband än gemensamma sympatier, men enär allting växlar, så är ingen förbindelse att lita på. När jag så tänkte på mitt förhållande nu, undrade jag om icke min hustru, bara hon fick hållas, även skulle bli mättad av släktingarnas strömmar och följaktligen en dag växla poler igen, kasta tillbaka strömmen, söndras ifrån dem, och åter inträda inom mitt magnetiska fält. Förhölle jag mig indifferent, skulle kanske motströmmen upphöra, ty det var sannolikt jag, som genom influens väckte de stridiga krafterna och stärkte dem genom mitt hat. Avbryta kontakten alltså, med andra ord avlägsna mig från strömväckarne, det vore metoden.

Emellertid hade vinden ökat, blivit storm, och det ruskade i huset, fjärdens vågor fräste och dunkade i stranden. Jag läste i Bædekers Nordost-Tyskland, sökande stad och hotell dit jag skulle fly, men det var till Rhentrakten jag längtade, och när jag saknade delen Nordväst-Tyskland, kom en historia för mig. Min hustru hade lånat böcker av mig, hela sommaren, men jag såg henne aldrig läsa dem, varav jag slöt att hon lånte ut dem. Varje gång jag frågade efter en bok, fick jag vresiga svar, hotfulla,

Digitized by Google

undvikande, allteftersom. I dag på förmiddagen hade jag behövt Bædekers Nordväst-Tyskland, men icke velat fråga efter den, dels för att icke bli tagen som småaktig, dels för att undvika påblåsning av hatet. Jag kämpade en lång strid, men jag behövde boken, och ville icke vänta ett nytt exemplar från staden. Frågade därför helt enkelt hustrun var boken fanns. — Hennes ansikte förvandlades till en furies, och hon bröt ut: »Jag skall aldrig mera låna någon bok av dig!» — När jag nu tänker på detta svar, går det runt i mitt huvud. Hon hotade mig med något, som var en direkt fördel för mig; hon ville straffa min välvilja att låna ut böcker, straffa mig med en gunst. Fanns där förnuft? Om en gräshoppa, en maskros eller en glimmer kunde räsonnera, skulle det ske efter denna logik. Men jag ville vara rättvis och sade mig: hon blev icke ond, därför att du lånte ut, men därför att du begärde igen. Jag tog skulden på mig; du får icke vara småaktig mot fruntimmer; det visste jag, men det här var ett särskilt fall. Om hon bett att få till skänks böckerna, så hade hon fått dem. Nåväl, att be låna var ju en annan form för att be få. Hon hade rätt. — Men nu mindes jag att denna bok var i två delar, och när den ena delen fattades, så led jag i hela själen och kroppen, som om något var sönder och måste lagas. För övrigt: varför skulle jag försaka, ta ifrån mig för fiender som skövlat mitt hus? Nej, jag hade rätt, alldeles säkert. — Och så kom jag tillbaka till hotet: »Jag skall aldrig låna några böcker mer av dig.» Men mina tankar kunde icke gå i denna labyrint, kunde icke utan att svindla beträda dessa stalp vid avgrunden. Jag försökte slå bort tanken på boken, gjorde

Digitized by Google

våld på mig att söka trivas i Nordöstra Tyskland; men Rhen och rhenborgarne visade sig överallt i rummet, på tapeterna, på lampskärmen, på brickan, rullgardinerna... Jag måste dit, jag måste nu se det på kartan, räkna ut tågen, bestämma hotellen. Boken fanns här på ön, men jag kunde icke få den? Varför? Därför... Nej, jag förmådde icke formulera ett klokt svar. Och det var minst tjugu böcker jag lånat ut — åt mina fiender, genom henne. — Och hotet, det vansinniga, outgrundliga, stod kvar: »Jag skall aldrig låna några böcker mer av dig.» — Det hade ju tillhört mig att säga: »Du får aldrig låna några böcker mer av mig, efter som du icke lämnar igen dem.» Detta förståndiga svar hade vänt sig baklänges i hennes spegel, sedan hon blivit omstämd av den nya umgängeskretsen, så att allt vad hon sade, var blivet lögn. Hela sista tiden hade jag sålunda varit förgiftad av denna lögnluft. En dag, då jag icke ville gå ut med kuttern, sade hon så här: »Du är rädd för att segla!» — »Nej, men jag avskyr kuttersegling numera, jag är uppfödd på havet och är den som lärt segling åt både bror och kusin.» — Hon ville ha mig feg. — »Du är rädd för hundar,» sade hon en annan gång. — »Nej, jag begagnar hundar, som jägare, men jag föraktar dem.» — Hon ville ha mig snål! — »Bjud mig på champagne,» sade hon en vardagskväll. — »Nej, jag har icke råd!» svarade jag. — »Men böcker har du råd att köpa.» — »Mina verktyg måste jag köpa.» — Hon hatade nämligen mina böcker av okända skäl. — Hon ville ha mig till flickjägare, och förebar alltjämt det oskyldiga tennisspelet; varförutom hon förebrådde mig att jag var för artig mot tjänarne. Det fanns slutligen icke en last, icke ett

Digitized by Google

brott som hon icke pådyvlat mig, men alla brister voro hennes, ty hon var feg, snål, lögnaktig, kurtisant, fåfäng, tjuvaktig. Det föreföll mig som en satisfactio vicaria, att jag skulle belastas med hennes fel; jag blev hennes korsdragare, jag led för hennes skulder, fick hennes ondska in i mig; kände mig småningom oren, och led hennes skuldkänsla som hon borde ha burit. Min person var i fara, och jag måste fly, ty jag gick i inbillningar om egen allsköns dålighet, som jag vid klart besinnande icke fann hos mig. Ty hennes beskyllningar föllo som droppar, tätt och jämnt, bildades till opinioner, till fakta som man hänvisade till såsom kända saker. Sålunda hade min kusin vid ett samkväm skämtsamt kallat mig flickjägare; det skulle vara tennisspelet. På lögnen byggdes torn, vilka jag icke kunde riva mer; jag levde i en förfalskad värld, ur vilken jag måste fly.

Stormen hade ökat och vinden kantrade; jag hörde tornsvalorna kvida under takpannorna; ett träd utanför gnagde med kvistarna mot husväggen; jag satt beredd att förklara varje ovanligt ljud för att icke lockas in på spökhistorien eller låta min inbillning spela mig något spratt. Då hördes utifrån ett flaxande som av tvättkläder eller stärkkjolar vilket jag icke genast kunde förklara, och det började oroa mig; därpå öppnades en vild dans, och när jag tittade ut genom fönstret såg jag två vita skynken förfölja varann, ryka ihop, skiljas, leta upp varann igen. Det var två tidningar som blivit glömda på verandan. — Nu gick jag in i rummet bredvid att se efter om barnet kastat av sig. Mycket riktigt; men han låg i sin lilla säng, framstupa, på knä, med armarna sträckta långt framför sig, liknande österlänningen i tillbedjan. Jag

Digitized by Google

höljde över honom och gick tillbaka i salen. Som jag trädde ut, stod min hustru mitt framför mig på golvet. Hon darrade i hela kroppen och visade två uttryck i ansiktet, fasa kämpande med vreden. — »Varför har du icke talat om att det spökar här!» utbröt hon. — »Därför att jag icke trodde på det, och därför att jag ville skona dig.» — »Varför har du stängt porten?» — »För att den icke skulle stå och slå nu i stormen.» — Det blev en paus. Därpå öppnade jag igen samtalet, för att kasta ut en brygga. — »Har du haft roligt i kväll?» — Hon funderade och vände svaret i munnen: »Jaha, det var mycket roligt!» — Jag märkte hon ljög för att icke ge trumf ifrån sig. — Nu blev det hennes tur att fråga: »Har du haft främmande?» — »Nej!» — »Vem kunde jag ha mött på gården då?» — »Hur såg den ut?» — »En svartklädd dam med två röda småflickor.» — Då kände jag en dödens isande köld löpa igenom ådror och vävnader, såsom inför det oförklarliga. Lyckligtvis märkte hon icke min blekhet, ty hennes blickar hade fallit på den röda Bædeker. Nu fick hennes ansikte ett nytt uttryck, av grämelse, som hastigt förbyttes i sorg, övergick till harm, och så var hatet där. — »Du tänker resa, ser jag.» — »Ja!» — »Kasta oss på backen.» — »Nej, jag flyr bara, innan du mördat mig, innan du kastat mig på sopbacken.» — Hon gick in till barnet och stängde dörren. Nu hörde jag hon fått på sig tofflorna, ett par skinntofflor med träklackar som smällde på ett förfärligt störande sätt. Med dessa brukade hon väcka mig och barnet, när hon kom hem; och bullret tycktes roa henne i samma proportion det retade mig. Jag hade bett henne vackert gå tystare för att icke väcka barnet, men då hade hon

Digitized by Google

bara svarat: »Du bryr dig visst om barnet.» Nåväl, jag gick till sängs, på min plats i rummet bredvid deras; och jag somnade slutligen, efter att ha tyckt mig höra tofflornas smällande ute i salen och korridoren. Jag hade väl sovit en timme, då jag väcktes av husportens fasansfulla dunder. Förtöjningen hade lossnat, men enär vinden icke kunde lösa knutar, antog jag att en liten mänskohand gjort det. Jag blev ond över denna beräknade elakhet, hörde henne vrida sig på sängen därinne, men kunde icke förmå mig stiga upp. Jag blev så elak, att jag njöt av dundret var gång porten slog mot väggen, ty jag visste hur hon led. När jag mot hennes beräkning icke steg upp, kände jag hennes hat stråla genom väggen, den inslagna ondskans, det misslyckade nidingsdådets, och mitt rum liksom fylldes av giftig dunst. Emellertid började den andra porten också att slå, så att det lät likt en kanonad. Jag rörde mig icke, led hellre alla kvalen, bara jag visste hon led. Då skedde något som fyllde mig med ny fasa, och som jag aldrig kunnat förklara. Mitt rum låg intill korridoren, vilken gick rakt igenom det stora huset, utmynnande på ena sidan i husporten, på andra sidan i verandan, men denna var nu avstängd med glasdörrar. Då börjar en galoppad genom korridoren; det lät som om hundra sinom hundra barfotade människor travat genom huset. Jag vågade icke öppna min dörr och se efter vad som stod på, utan jag blev liggande beredd att frysa ihjäl av rysningarne. Hustrun reste sig i sängen därinne, det hörde jag på resårmadrassen, men hon vågade icke tala. Hur länge galoppaden varade, vet jag icke; men den upphörde,

Digitized by Google

och samtidigt lade sig vinden, eller kantrade om, ty det blev snart tyst, och jag somnade.

*

Den sjuke upphörde att tala, föll i en lång slummer och vaknade. Han såg i spegeln hur bygget vuxit till takstolarna, men knappen på fiendens flaggstång var ännu synlig. Solen hade tagit sin höjd och nådde in i rummet.

— Hur är det nu? frågade han sköterskan. Vad säger läkaren?

— Vill ni veta't?

— Jaså, vi är där. — Tror ni det är slut när det är slut?

— Nej.

— Är ni läserska?

— Jag är måttlig kristen.

— Då tror ni på helvetet då?

— Det är ingen speciellt kristlig lära.

— Jo visst; den glada hedendomen kände icke sådant.

— Vad säger ni? Har ni förlorat minnet av grekernas Tartaros, där Danaiderna ösa vatten ur såll, Ixion rullar stenen, Tantalos icke kan släcka sin törst; det eviga mörkret med eldflod, brinnande ugnar, giftiga sjöar, furier och vidunder?

— Jo, nu minns jag. Men fädernas missgärningar inpå barnen, det är åtminstone icke antikens manliga personliga ansvarslära?

— Hör nu, när man tagit morfin, borde man aldrig resonera religion. Minns ni inte Oedipus som av Oraklet blev förutsagd bliva sin faders mördare

Digitized by Google

och sin moders man? Han blev det mot sin vilja, och den oskyldiga dottern Antigone tillbragte sitt liv i marter, tills hon slutligen strypte sig för att undgå att levande begravas. Det är den vackra hedendomen.

— Tänk så mycket smörja man inbillat mig; jag kan ju inte öppna munnen utan att säga en lögn; bäst vore tiga, men den här morfinen gör mig talträngd.

— Varför är ni så ond på Gud, och på Kristus särskilt?

— Jag vet inte. Det trattas ju i en sånt där, och så går man och ger ifrån sig.

— Har ni något bevis för att ni tar slut med döden?

— Nej, men har ni för motsatsen?

— Nej, icke bevis av er mottagliga. Därför borde frågan lämnas öppen och icke kategoriskt avgöras till er förmån. För övrigt är ju möjligt att somliga själar äro färdiga att leva vidare, under det andra måste upplösas för att gjutas om. Och möjligt är också att de som icke tro på själens odödlighet äro sådana som skola förintas, efter som de äga förkänslan av det. Och båda parterna ha väl rätt. Den som säger: »Mitt enda liv,» han har väl bara det här.

— Är det logiskt?

— Javisst! Ty från det partikulära kan man icke sluta till det universella; några människor äro svarta negrer, därav följer icke att alla äro det.

— Varför skall ni tala om negrer?

— Jaså, ni tänker på Kongo.

— Är det sant att jag skall opereras igen?

— Jaha! Läkaren måste in en gång till för att se var skadorna finnas.

Digitized by Google

— Fyff...

Den sjuke fördes till lasarettet i en vagn, öppnades och undersöktes, syddes igen och fördes tillbaka.

När han vaknade, började åter rullen i hjärnfonografen att gå; gav ifrån sig alla sista minnen och intryck, men i sträng ordning alldeles så som de blivit »inspelade».

— Var slutade jag? Jo, jag flydde i min segelbåt, sedan jag dock först kastat ut de röda tofflorna, som fastnade i strandalarnas toppar. Ensam i stadsvåningen tillbragte jag förra delen av hösten och möblerade om efter min smak. Ensamheten var härlig, i början; jag visste att hon tagit möblerad våning, men jag såg henne aldrig. Då kom en afton en telefon: det var hennes röst, mjuk, undfallande. Vi återknöto, utan att flytta samman, och vi levde som ni vet vår bästa tid mer än ett år. Men så började det haka upp sig igen, och med fonografen exploderade det. Sannolikt inträffade väninnans återkomst i den vävan och blev den egentliga orsaken till brytningen... Falkensteinmarsch, Nachtigalrekord! Så rymde hon med barnet, jag telefonerade, fick spår och hyrde spökhuset i ett svagt hopp att kunna locka fåglarna tillbaka.

Nu satt jag där igen på den vackra holmen, där livet blivit så fult i ett enda tag. Jag började rusta såsom jag väntade dem säkert. Bron som hade några lösa plankor blev lagad, lika mycket i tanke på hennes små fötter som barnets. Jag plockade undan glasbitar i gräset, att icke han den lille skulle råka i skada, när han först plockade gullvivorna, sedan smultronen. Sandhögen blev förnyad och påfylld; gungan reparerades och målades, lekstugan sattes i ordning, bad-

Digitized by Google

huset fejades. — Det löpte verandor runt omkring huset, och på dem vandrade jag tittande in genom fönstren, erinrande alla scener från förra sommaren, vackra och fula. Där i salen såg jag henne och mig under den första goda tiden, om aftnarna, vid lampan, vid pianot, då jag beundrade hennes unga skönhet, ja. Men jag såg henne även om morgnarna, i en ful kamkofta eller salopp, okammad, lik en furie, kutryggig, med hängande strumpor och smällande tofflor — det styggaste jag sett, men hon troende sig oemotståndlig. Sedan gick hon illa klädd, i en robe av tyg liknande tapeter, kökskammartapeter, med ränder och blommor, och alltid i en missklädande färg. När hennes hår då hängde ner, följde ansiktet med, blev långt, fult, med en liten fågelpanna, utstående öron, simpelt, brutalt. Men när hon vid visittiden gjorde toalett för »de andra», drog hon upp håret, och strax fick hon ett nytt, litet ansikte, och det spirituella nätta huvudet var lika vackert bak som fram. Figuren trädde fram i de bäst studerade veck, och färgerna voro valda. Det var en annan människa. — Jag gick på verandan och såg in i sängkammaren, hennes och barnets; den tomma sängen med blå resårmadrassen, de vita gammaldags möblerna, alkovgardinerna, barnets lilla vita säng invid som en julle intill modrens, tavlorna på väggen, gamla färglagda litografier, fönstertermometern som blivit glömd sedan i fjor — allt var där utom de två. Jag gick ut i trädgården; syrenerna hade blommat, orkidéerna voro slut; då fick jag se i alarnes toppar de två röda tofflorna liksom sjömärken eller signaler; en flygande häxa med fötterna i vädret, tårna inåt; vinterns snö, regn och sol hade blekt dem, vridit dem vinda, fasliga att se på. När en

Digitized by Google

man älskar en kvinna, gör han ju henne till viljes i allt som icke går på hans ära; den otacksamma lönar detta med förakt, och uppfinner ett okvädinsord för hans godhet. Får hon icke sin vilja, gör hon sig sjuk eller blir sjuk, går sin väg och tar barnet med sig för att plåga mannen, obekymrad om huru mycket barnet får lida. Det är moderskärlek. Goethe säger också: Kvinnan är skapad av ett krokigt revben; böjer du det rätt, så brister det, låter du det vara, blir det ännu krokigare. Turgenjeff skriver: Två gånger två är fyra, men för en hysterisk kvinna är det fem. Jag skulle vilja säga: för varje kvinna är två gånger två precis så mycket hon behagar, beroende på humöret. — Emellertid dagarna gingo lika varandra, lika som i fjor. Flickan med kaffebrödet kom varje morgon klockan sju, men jag hade ingen därinne i en liten säng att väcka med en sockerkaka och få igen en tacksam blick, en smekning. Om lördagsmorgonen kom trädgårdsmästarns båt, och jag köpte fortfarande rosor, som jag ställde i glas i deras rum. Sålunda levde jag med mina kära skuggor, ett skuggliv i spökhuset. Svalorna byggde på taket, smultronen blommade, satte frukt och jag prickade ut de bästa ställena åt honom. Mest gick min saknad till sonen numera, ty hans bild var klar, ogrumlad; tillgiven, god, tacksam hade han alltid levat i frid och kärlek med sina närmaste. Jag var icke sentimental av naturen, hade trott mig oåtkomlig för känslostrider ända till jag ingick förbund med kvinna och barn. När kvinnan upptog strid med mig, var jag värnlös, kunde icke slå igen, icke döda, ty fienden satt innanför min egen hud; och när jag hade skäl att lyfta handen mot henne stod barnet emellan. Nu var min uträkning

Digitized by Google

för sommaren den, att hon skulle fortsätta seglingen med mina släktingar, och enär dessa hade hyrt på fastlandet mitt emot, skulle jag ju liksom ha ett öga på dem, och de skulle alltid se vår grönskande holme, min sjöveranda, min flagga. Så behövdes bara en knorra på tråden därborta, en misshällighet, en övermättnad, och hon skulle längta hit, till sin enda vän, till ensamheten, till minnena.

Från ett gavelrum med veranda en trappa upp kunde jag se deras lägenhet och topparna av den vita briggen. Däruppe satt jag mest med kikaren på bordet, men kuttern kom aldrig åt mitt håll; den tog en segelränna ut till havs. Jag räknade ibland ut alla möjligheter för en sprängning; mina fränder älskade icke henne, men deras hat till mig, som mest bestod i att få härska, rota i mitt öde, förstöra, hade kastat om till sympati för henne. Lät jag dem bara hållas, undvek intriger och närmande, skulle hon lossna från dem och falla tillbaka till mig. Hon hade bjärta vanor, skarpa tycken, svårt att finna sig, och att vara gäst är en stor konst, ty där fordras smidighet, takt, hänsyn. Barnet var mest att räkna med, ty även barnkära människor ha svårt att fördraga andras barn, och mödrar äro mer känsliga för en anmärkning på barnet än på sig själva. Det behövdes så litet för att tända oenighet. Erik tyckte icke om mycket grädde i kaffet; komme nu en tant och slog i för mycket, så skreke han; uppståndelse, bortskämda barn, meningsbyte, pang! Pang!

Medan jag räknade, gick sommaren; dagarne plockades som pärlor från ett band, omärkligt, stilla smärtsamt, icke obehagligt dock. En enda dag fick jag besök; jag kunde icke avvisa dem, och det var

Digitized by Google

en förströelse, men likafullt störde de mitt liv. Jag märkte det först dagen efter, då det föreföll mig som om de gått igenom mina vävar, slitit trådar, trampat i rabatter, och jag behövde ett dygn för att återställa stämningen ini rummen. Egendomligt var, att när en av gästerna skulle spela på pianot så vägrade detta att tjäna en främmande herre; tangenterna fastnade nämligen, om av fukten eller eljest vet jag icke; kanske det saknade sin härskarinna.

Emellertid stodo smultronen på backen och torkade; hallonen togo vid och gingo över; sandhögen blåste sakta bort; gungan torkade i axlarne, så att när jag satte den i gång den gnisslade så illa; när det blåste hårt en natt, gnällde och vinslade den ända till morgonen som om den grät.

Så började jag packa, och lämnade stället med fulla intrycket av en sommar tillbragt i de minas sällskap, med allt behaget, utan något störande.

Jag kom till staden; det var slut; och så skedde det här.

Den sjuke tycktes nu ha befriat sig från den upplevelsen och han föll åter i slummer, varunder läkaren kom tillstädes och konstaterade brand med började feber, eller med andra ord, det blivande slutet. När såret var skött, vaknade konservatorn och kände igen sin gamla vän:

— Intet hopp? frågade han.

Läkaren skakade på huvudet.

— Nå! Då så är tiden inne att jag säger dig min mening, som du länge trott dig känna, men icke känt därför att jag förtegat den. — Nu skall jag hädan, härligt! Vända ryggen åt alltsammans, bli oberoende, oåtkomlig. Nu ska jag säga dig, nu, ty

Digitized by Google

man har icke råd att säga sin mening alla dagar, när man har hustru och barn, det vet du själv. Jag skall säga dig vilken stor hycklare jag nödgats vara, av fruktan förlora bröd och befordran; jag har alltid trott att sjukdomar uppstå ur sönderläggning av vävnader och vätskor, vilka alstra mikroorganismer, som i sin ordning kunna överföra smitta. Bakterierna är slutprodukter, uppkomna genom självalstring, vilken är bevisad möjlig för de lägsta organismer, som icke uppstå ur ägg eller sporer. Jag har i tjugo år hängt över mikroskopet, och har aldrig sett en svärmspor eller en bakterie opåkallad, fastän luften skall vara full av sådana. Däremot har jag i objektglasets damm alltid sett kisel, kol, stärkelse och järn. När Pasteurs vätska endast får beröras av luft som glödgats, så är luftens livskraft förstörd jämte de möjliga sporernas eller bakteriernas. Nu vet du det! — Och jâg har aldrig trott på apan lika litet som jag trott ni funnit ut kroppens fysiologi. Levern är en termostat, utom det att han bereder gallan; mjälten förbereder pancreassaften; njurarna äro ogenomträngliga, impermèables som kautschuk, och kunna icke avdestillera vattnet, vilket går igenom hela kroppen liksom täckdiken, och straxt är i lungorna utan att ha varit i njurarna; kroppen har icke två omlopp utan fyra, ty chylus- och lymfkärl äro fullständiga cirkulationer; benmärgen alstrar icke de röda blodkropparna, utan omsätter och förnyar benet; hjärnan är en körtel som bortför förbränningsprodukterna efter sinnenas förbrukning av materie, och de många små utskotten på hjärnans botten äro av okända funktioner; hjärnbarken är icke sätet för tänkandet, ty när gesällen slår in kamratens hjärna med tombuteljen, så tänker

Digitized by Google

kamraten lika bra eller illa när han kvicknat till; vad nerverna föra i sina rör utom vätskan, det kan icke elektroskopet utvisa. Att ni lämnat de enkla läkemedlen eller simplicia är stort misstag; när till exempel vid dysenteri gallan vägrar att fungera, så ruttnar allting. Gallan är nämligen ett kroppens antisepticum, utom det att den löser fetter och annat, och när den gulgröna, bittra magvätskan tryter, så ersätter man den med den gulgröna bittra malörtsdrogen. Det var icke lärt nog, tycker du, men nu skall du se siffror; gallan håller bland annat Biliprasim, vars formel är $C_{16}H_{22}O_5 + N_2O$, och malörten håller absintin, vars formel är $C_{16}H_{22}O_5$. Tala de siffrorna, och vet du var malörten växer? Jo, om du hittar ett malörtsstånd i skogen, så vet du vad som hänt på den platsen, där någon deponerat Exkretin, vars karaktär bestämmes av gallan. Gallan blir malört! Naturens kretslopp, symbiosen mellan djuret och växten, uttryckt i siffror $C_{16}H_{22}O_5$...

Läkaren vände sig förtvivlad till sköterskan:

— Mera morfin, han yrar ju; det är som ta ur en propp ur sodaflaskan.

Den sjuke hade bara hämtat andan, och fått replik av läkaren:

— Morfin, ja; vet du alla opiums alkaloider äro bundna vid mjölksyran; nu ha vi nyss fått lära, att sömnlustan efter dagens arbete beror på bildningen av mjölksyror i överskott; kanske det nu är opiums mjölksyra som verkar sömnen... Men det var inte det jag ville tala om... det var om perversiteten i naturforskningen, där allting har vänt sig baklänges under dekadenstiden. Du tror att malaria och frossor uppstå genom myggor; men om du vore konsekvent

Digitized by Google

lärjunge av Pasteur och Koch måste du tro att myggan utarbetar ett serum i sin kropp och sålunda uppträder som terapeut! Men det vågar du inte tro, ty då mister du praktik och befordran. Men jag, som är utanom allt detta, på andra sidan, jag skall förkunna, att Skaparen icke gjort myggan på elakhet utan i god vilja; och i sumparna där frossgiftet alstras, har han dessutom ställt alla Salixarterna vilkas salicylsyra är botemedlet. Det är Linné, min store odödlige lärare, som jag aldrig svikit, fastän jag tvangs att bekänna apkungen... Sådant är livet... en muffbal med masker och domino; demaskering efter klockan tolv! Apropå, hur mycket är klockan? Varför har ni tagit bort spegeln? Jag ser den åtminstone inte, men då slipper jag gröna ögat; men så kommer det där med Kongo; jag har aldrig jagat mänskor, fastän jag samlat hjärnor; det var någon djävul — ja, det var gröna ögat som spred ut det; jag skrattade först, tyckte det var snobbigt, urstyvt; så höll jag med, slutligen berättade jag det själv och trodde på det; men var gång jag sökte praktik som läkare, tog det emot; det var mänskoätarn man var rädd för; så är det att ljuga på sig själv; men nu kunde jag inte ta tillbaka, för då hade jag gått som lögnare; kan aldrig en lögn tas tillbaka? Jo visst kan den det; den kan glömmas, förlora sin udd, bli sanning rent av; jag var i penningbehov en gång, ljög att jag skulle få ett stipendium den 1 maj; det var otäckt; men kan man tänka sig, 1 maj fick jag ett stipendium som jag aldrig sökt; lögnen blev sanning, men var det icke. Visst kan en lögn utplånas, då ett obehagligt minne kan slitas ut; energin är visst inte oförstörbar, bara prat; om jag kastar en sten i vattnet, så upphöra ringarna, när

Digitized by Google

motståndet är större än kraften; i upprörd sjö blir det inga ringar alls; och den där lögnen, utsläppt av Helmholz eller någon annan, har jag gått och predikat i tjugo år; när man är barn, tror man allt som sägs; mig inbillade de vid sju år, att man kunde fånga gråsparvar om man strödde salt på stjärten. Jag försökte, misslyckades, men trodde på't ändå; kanske det är sant, jag har aldrig utrönt det på experimentel väg... Jag är törstig, giv mig dricka. — Sofia heter du, och du narrade mig på kunskapens hallonbuskar. — Du var barn, och det rådde du inte för — och det har du glömt, ser du det! Man kan alltså glömma; Orfila säger i sin rättskemi att hjärnan efter döden förblir oförvandlad i kapseln, och att den liknar en lerklump; av jord äro våra kroppar komna, till jord skola vi åter varda; av lera skapade guden Ptha mänskan, på en krukmakarskiva, därför är hon symmetrisk, och därför har porträttmålarn ett schå med ansiktet framifrån; inte ens Rembrandt har satt ögonen rätt i huvudet. — Nu slocknar jag!

Han slocknade verkligen, men tändes genast på med kamfert; och nu började kaos, huller om buller. Hjärnan gick som tomma kvarnstenar, kastade gnistor som ville den ta eld.

— »Förbjuden väg för andra än dem som skola besöka fabriken,» så har jag läst anslagstavlan i sex år. Om det är riktigt stiliserat har jag aldrig kunnat utröna, men min tanke kan icke följa den stråten, »förbjuden väg för andra än dem». Och jag tror icke två mänskor tänka lika, eller mena detsamma med samma ord. Jag minns att h o n kunde bli ond när jag sade en vänlighet; undrade ibland om hon hörde galet eller inlade en annan valör i mina ord;

Digitized by Google

eller om jag var falsk för tillfället och hyste fientliga känslor, under det jag tvangs säga en artighet. Det skulle hon ha känt och därför blivit ond, varpå jag blev ond för att hon genomskådat mig. Vilket rävspel är icke liv och umgänge! Jag trodde man kunde och skulle ta människor på känsel; jag tyckte om en kamrat och inbillade mig därför att han hade sympati för mig; han var trolös naturligtvis, mottog mina tjänster, men besvarade dem med förräderi; det visste jag endels, men förlät honom alltjämt, tills jag upptäckte att han skadat mig mer än någon. Sveket röjdes av en tredje som gjorde den anmärkningen: »Eget, att du alltid talar väl om X. och han alltid talar illa om dig!» Det var en överraskning, och mina känslor började oscillera, tills de återgingo till första sympatin, och där stannade de. Som förklaring inbillade jag mig att jag var skyldig tjäna honom för otack av några dunkla grunder, antingen vi voro i släkt utan att veta det, eller där fanns någon blodskuld i urtid, eller — vilket jag trodde mig märka ibland — hans flyktiga likhet med min mor kom mig att fördraga allt av honom. — I skolan hade jag en kamrat som var lik mig, så att vi förväxlades av lärarne; vi voro så lika att min egen morbror tog den andre för mig. Vi följdes åt, utan att tycka om varann; vi drogos bara till varann utan att söka varann, ty lika skyr lika; men vi voro generade också, hade litet att säga, och gingo undrande vem som först skulle röja hemligheten, vars tillvaro vi anade utan att misstänka dess art. En vacker dag dog han; jag sörjde icke honom, men kände saknad. Bjuden på begravningen, klädde jag mig, gick dit; men vid klocksträngen vände jag om, generad, men icke rädd

Digitized by Google

för lik. Förklara mig det den som kan! Oäkta bröder voro vi icke, så mycket är visst. Det är en väv alltsammans »gjord av samma tråd som våra drömmar», eller »en saga berättad av en dåre, låter stort, betyder litet», säger Shakespeare. Det var en period av mitt liv då jag icke läste tidningar; då var det intressant att höra av min omgivning hur olika de läst samma sak. Det hade stått något om min sista resa. Hustrun, som för tillfället var min vän, hade bara läst lovord. Min svärmor, som hatade mig, beklagade (med en viss njutning) att man var orättvis mot mig. Märk väl, att de läst samma tidning. Min förman i muséet gratulerade mig till erkännandet, ty han behövde icke frukta mig; en kamrat i tjänsten sade öppet att det var oanständigt skriva så, och manade mig att stämma tidningen; min falska vän, som tyckte mina resor värdelösa, fann artikeln i det hela rättvis, och jag borde känna mig smickrad. Och så vidare! Då jag sedan läste tidningen själv, fann jag ett kort färglöst referat, som varje läsare kolorerat efter sin subjektivitet. Sådant är det! — En vän hade under min sjukdom i Kongo uppfört sig oförsvarligt mot mig; narrat mig på ett värdepapper, tagit min plats och min bostad. När jag blev frisk, beklagade jag mig för de andra. Men alla stodo som en man mot mig: han var en utmärkt människa; de trodde inte det var sant; och så vände det mot mig. Jag blev en baktalare, en otacksam lymmel, som lönade min bäste vän på det sättet. När jag då ville försvara mig och framlägga bevis, vägrade man taga del av dem. Jag fick inte försvara mig! Varför? Jo, intresset förblindade dem; de behövde den andre, men icke mig. Det förefaller ibland som vore det ett bin-

Digitized by Google

dande tvång att oskyldigt bära skuld, och som det vore otillåtet att försvara sig. Jag erkänner att man bör tiga och lida någon gång, när man endast kan försvara sig med en anklagelse mot annan person, förutsatt att mitt lidande bleve obetydligt emot den andre. Men hårt är det, och numera varken intressant eller uppbyggligt vara martyr. — Att stjäla är nu inte det värsta, fastän det anses särskilt snuskigt. Jag hade en piga, som stal böcker av mig. Som jag var resonlig, förklarades saken, så att jag måste förlåta. Av brist på utrymme kastade jag böcker av mindre värde i en vrå på golvet. Hon trodde jag kasserat dem; så lånade hon dem först; och när jag icke frågade efter dem, så »hävdade» hon dem så småningom, vande sig betrakta dem som sin egendom; och när hon lånat ut dem åt bekanta, samt krävt igen dem, så hade hon i egenskap av krävare föreställt sig vara ägaren. På det viset har jag också stulit böcker, och med andliga värden får man icke fara strängt. Böcker äro gjorda att läsas, därför lånas de ut, gå vidare, och fås aldrig igen. De måste vandra, och få icke ligga overksamma. Pang! Nu bet jag mig i fingret! Nordväst-Tyskland gräver ännu i mig, men en resebok har ett praktiskt värde mer än ett andligt. Det var inte det i alla fall, utan hotelsen: »Jag skall aldrig låna några böcker mer av dig!» Jag får ont i huvet när jag söker tänka tanken...

Här inträffade nu ett omslag i sjukdomen. Såret hade tagit brand, och plågorna började öka. Därmed ingick den sjuke i ett nytt stadium av sitt psykiska tillstånd. Han kände sig hotad, anklagad av smärtorna, och nu vidtogo självförebråelser och försvar. Alla livets obehagliga, pinsamma lägen döko

Digitized by Google

upp, tortyren tvingade till bekännelse, och därpå avgav han sina förklaringar, förmildrande omständigheter, eller dom över sig själv.

— Det finns handlingar man begått, vilka man icke kan förklara, och just nu minns jag en. (Här blev han röd om öronen, blodet förmådde icke gå ut i kinderna.) Jag fick en gång se en liten tavla hos en målare jag kände; ett häftigt begär att äga detta konstverk uppsteg hos mig, växte ut till en ohejdad passion, liknande kärlek eller brunst. Jag visste mig icke ha råd att köpa den, men under intrycket av mitt begär, inbillade jag mig i en snar framtid kunna bli i stånd att betala. Det är detta vi kalla hoppet, förhoppningarna snarare. Jag bad få köpa den på kredit; fick den, och tyckte den var min egendom. Målaren åt jag ofta middag tillsammans med, och han sade ingenting om skulden på flera månader. Under tiden hade jag skaffat honom arbete, varför han visade mig tacksamhet, vilket hade till följd att min skuldkänsla till honom försvagades. Ett halvt år senare påminde han mig mycket blygt och försiktigt om skulden. Detta gjorde ett obehagligt intryck på mig, icke som om jag i mitt sinne ansett mig ha betalt målningen med återtjänsten, utan därför att jag blivit van betrakta tavlan som min egendom. Men nu fick jag ett agg till tavlan, så att jag skänkte bort den. Därmed måtte jag ha strukit ut den ur mitt debet, ty målaren och jag råkades i ett par års tid utan att någondera låtsades om köpet. Därmed utplånades så småningom både tavlan och skulden. Jag kan icke förklara det på annat sätt. När jag framdeles fick pängar, så var målaren försvunnen. Men några år senare kom jag in på ett kafé för att söka en män-

Digitized by Google

niska, fann min fromsinte fordringsägare sittande med en kamrat, den jag kände. Jag slog mig ner vid deras bord, men märkte att jag icke var välkommen, eller också hade de talat om mig. De fortsatte sitt tal sinsemellan, och min målare for ut, i allmänhet, mot dem som köpa tavlor och icke betala. »Det är ju skoj,» sade han, och nu vände han sig till mig: »Är det inte skoj?» — Jovisst! svarade jag utan betänkande; så platt förgätet var hela tavelköpet. Nu betraktade han mig med blickar, som undersökte om jag var klok, eller om jag var cyniskt fräck. Detta förstod jag icke då, icke ens när kamraten såg på mig med ett elakt grin. Nåväl, de fortsatte sitt samtal som om jag icke fanns; jag kände mig överflödig, steg upp och gick. Det enda jag tänkte över, när jag kom ut på gatan, var detta: varför voro de onda på mig? — Jag förstod det icke då, men nu först, efter tjugo år fattar jag! Det är rysligt! Rysligt; och så är det med allt annat. Nu först, nu när målaren är död, död i misär, och det är för sent att gälda honom! Hu! — Jag har läst i Platon att när de avlidna komma till andra stranden, bli de släppta i land endast om de förlåtas av dem de förorättat. Tror du, Sofi, att han har förlåtit mig?

— Han har väl annat att tänka på, kära barn, svarade sköterskan.

— Tack för att du sade det. — Men tänk att jag ser dem nu sitta vid marmorbordet och repa tändstickor för att dölja sina ovänliga känslor. Varför skall jag ligga och tänka på detta nu? Och hur kan minnet slå upp nu, så långt efteråt? Inte finns de cellerna kvar som togo upp intrycket; var magasineras minnena då? Var sitter minnet? I själen för-

Digitized by Google

stås, men själen sitter ju i kroppen. Kroppen förnyas men själen icke. Min äldsta bror säger att min karaktär är precis lika dan nu vid fyrtio år som den var vid fem år. Då är man ju slagen till en slant. Men säg mig hur du tänker dig livet på andra sidan, så skall du få en hemlighet av mig sedan.

— Andra sidan, svarade sköterskan, veta vi ingenting om, men mina föreställningar om tillståndet där kan jag säga. Där — är allting verkligt, och vad det ger sig ut för, icke som här, bara sken. Där är det ordnade samhället verkligen ordnat, och icke som här, en anarki, där den rike pressar den fattige, den oredlige lyckas och den dygdige går under; där leva de älskande i kärlek, och icke som här, i hat; där är sanningen vit och icke som här svart; där hålla barn och föräldrar av varandra; där äro vänner icke trolösa mot varandra; de som ägna sig åt renliv, leva i renliv och icke i otukt; med ett ord, där är allt så, som vi i ungdomen föreställa oss livet när vi äro lyckliga och tro gott. Det kallas för idealen, men äro sannolikt minnen av ett bättre som vi lämnat, när vi föddes hit ner.

— Det är ju Heraklits lära, det där. Mänskorna äro dödliga gudar och gudarne odödliga människor; då vi leva, äro våra själar döda och i oss begravna, men när vi dö så vakna våra själar upp och leva! — Nu skall du få min hemlighet, fastän det icke är värre med den än att den finns tryckt, och i en mycket enkel bok, en lärobok, som heter Cleves Organiska kemi. Tänk att jag minns sidan den står på, jag ser pagina 379 och den homologa serie som börjar med Benzol och slutar med Idrialen. Hör nu på och lägg på minnet. Idrialen förekommer i mineralet idrialit, som

Digitized by Google

är en cinnober eller svavelkvicksilver, och som utdrages med benzol. Idrialens formel utgöres av en benzol och fyra inverterade etylen eller $4\,C_4\,H_2$. Dessa fyra $C_4\,H_2$ äga molekularvikten 200, vilket är kvicksilvrets molekyl. Fattar du nu att man gör kvicksilver vid Idria, och att kvicksilver är ett kolväte av formeln $4\,C_4\,H_2$. I sammanhang därmed och som kontroll skall jag tala om vad silver är. Det står i samma bok på sidan 146, där silvret kan beräknas till $2\,C_4\,H_5$ ur allantoinsilver! — Nu har du fått de två största upptäckterna som äro gjorda i kemin sedan Dalton upptäckte lagen för de multipla proportionerna! Och det är jag som har gjort dem! Nu vet du det!

— Övermod! Hysch!

— Vet du vad Luther sa? Jo så här: »Sedan tusen år har Gud ej givit en biskop så stora gåvor som åt mig. Ty över Guds gåvor skall man rosa sig själv.»

— Ja, men han säger på ett annat ställe så här: »Till fyrtio års ålder är människan ett barn,» och det är du.

Nu släppte hakarna, och han förlorade känning på sköterskan, så att monologen återtog sin fart, inslagen med dialoger, där osynliga frånvarande gåvo repliken.

— Nej, jag vill icke se barnet; det är för grymt att riva upp hans känslor; vartill tjänar det? Han har redan vuxit ifrån mig och skall göra så än mer, det är naturens ordning, men se efter att källarluckan är stängd, så att han icke går och faller ner. — Så, nu spelar de igen därnere, Glädjens blomster i jordens mull, ja, säger Luther: »detta liv är så eländigt att plåga kommer även från dem som äro oss närmast.

Digitized by Google

De älskogslustiga martera sig själva dag och natt, och leder dem en huldinna i band, så gå de så beskedligt som boskapen; in summa: mänskolivet är idel uselhet och nonsens.» Och på ett annat ställe: »Ingen skulle taga sig hustru om han riktigt besinnade vad man i äktenskap och husligt liv måste uthärda.» Men, invänder han: »Kan Gud skapa stora sköna gäddor, och skönt rhenskt vin, så kan jag ock äta och dricka dem. Kan Gud tillgiva mig att jag i tjugu års tid plågat honom med mässläsande, så tycker han icke illa vara att jag någon gång tar mig ett gott glas!»... Vad bultar de nu så rysligt för? — Det är plåtslagarne på nya huset; låt mig se i spegeln! Nå, nu är skorstenarna uppe och gröna ögat är släckt; må ditt hat nu också släckas, gamle fiende. Jag är visst mycket sjuk; jag kan icke hata mer, jag orkar icke; ingenting håller att ta i, varken hat eller kärlek; i dag äro mina fiender vänner och hålla ihop, i morgon äro de ovänner, splittrade, och då får jag andas. Men jag kan icke bygga länge på deras söndring, ty i nästa vecka äro de sams igen, och då går det ut över mig.

Jag trodde att den eviga tystnaden inträtt därnere i våningen, eller att makarne skiljts åt, men så äro de i gång igen och så spelas Le Charme. Fram och tillbaka, allting vacklar, går igen, dyker ner, dyker opp.

Plågorna ökades så att den sjuke ej kunde ligga utan blev sittande på sängkanten; sålunda satt han i två dygn. Ibland skrek han av smärta och förvred därvid ansiktet; såg syner som skrämde honom; kakelugnen blev till en jätte med ett svärd, tapeternas blommor flöto ihop till ansikten, porträtt av alla dem han känt, från barndom, ungdom ända framåt, och han tilltalade dem, erinrade om händelser de upplevat

Digitized by Google

samman, förklarade sig, försvarade sig, bad dem förlåta, förlät. Han uttalade på dessa fyrtiåtta timmar millioner, millioner ord, hela hans liv flöt ut i ord; alldeles som om han gjort upp ett bokslut, ty han kvittade skuld mot skuld. Stundom blev han förtvivlad, då han icke förmådde utreda något, men minnet svek aldrig. De inre sinnena skärptes otroligt alltefter-som de yttre släcktes.

Sköterskan hade gått ut ur rummet — sedan hon hängt en våt handduk vid lavoaren. Handduken var så våt att den började drypa, och dropparna föllo i bleckhinken med ett regelbundet ljud, en och en, som ett vattenur. Detta irriterade honom, hälst han icke kunde förklara fenomenet. Han började räkna, trodde det var uret, men det hade stannat. Så blev han rädd igen, då han såg rummet fyllas med ansikten, skrek högt: — Har jag då ingen vän, är jag då en sådan dålig människa! Inte är jag så usel! Säg! — Men ansiktena ökades i antal. Då lutade han sig mot någon, som endast han såg: Hjälp mig, Elisabet! skrek han och klamrade sig om den osynliga, som skulle vara hustrun. Hjälp mig! röt han som ett lejon, så att det rungade i våningen och genom golvet; musiken tystnade inunder hos arkitekten, mitt i ett stycke.

— Spela mera! skrek han då. Sommarsången vill jag ha! — Två minuters sällhet för ett liv i helvetet! Två minuter, på verandan, under syrenerna, makan, barnet, fränder och vänner, trogna tjänare, vin, musik och blommor!

Men hans inre mörker var så starkt, att han icke med orden kunde framkalla några ljusa syner, och de vackraste minnena lågo i svart, såsom fallet är i sjukdomen.

Digitized by Google

Sköterskan kom in och ville lägga honom ner, men han kunde icke lägga sig ner, ty då drunknade han i vattnet som samlats i bröstkorgen. Han måste stöttas med kuddar och blev sålunda sittande uppgillrad som en mannekäng, färdig att falla ihop dock när som hälst. Håret låg i våta tovor ner över pannan, som var betäckt med svett, och ansiktet var vitt.

Ibland tycktes nya personligheter växa i honom, om det nu var »reaktionsrester» av förfäder eller influenser från alla dem han tänkte på. Han kunde sålunda bli elak och giftig, i nästa ögonblick högdragen och överlägsen; så kom där fram en gammal vis man, ett barn, en rudimentär kvinna. Hans eget jag upplöstes, och den medfödda karaktären visade sig som masken, bakom vilken han utfört sin roll, uppkommen genom anpassning efter livsförhållandena och enligt lagen för det största utbytet av själsämnen. Hela denna stramalj av uppfostran, läroböcker, mänskor, tidningar skiljde sig i trådar, och det lilla egna han broderat, rispades upp, försvann. Med självets upplösning följde själviskhetens försvinnande, och han började flyta ut, grep omkring sig efter de närmsta, sköterskan och läkaren, intresserade sig för dem, deras befinnande, och med verkliga amöboidrörelser av själen kastade han ut skenfötter, klängde sig om deras tankar och känslor, liksom för att hålla sig kvar på fasta marken. Så kom en ljus mellanstund, då han resonerade, ordnade sina affärer, uppgav sina skulder, utdelade order, och bad dem icke glömma, framför allt icke glömma vad han nu sade. Med minnets avtagande plågades han av fruktan att d e skulle glömma bort hans order; han identifierade dem med sig.

Digitized by Google

Därpå började tortyren igen och hans skrik »hjälp mig, Elisabet!», mannens första och sista illusion att söka frälsningen genom kvinnan, varför, det vet ingen. Men plågorna kommo periodiskt alldeles som barnsängsvärken, så att det såg ut som om han höll på att födas någon annanstädes i okänt land, som om själen pumpades över med en damningsmaskin i någon ny kropp, och som om han samtidigt blivit barn igen. Hans skrik härmade ibland barnsängskvinnornas, och hans rörelser även.

Slutligen på tredje dygnets morgon, då solen föll in i rummet efter ett lätt snöfall på natten, ty det var i februari, tycktes han vara utlöst ur stoftet. Han hade då suttit rak i fyrtioåtta timmar, utan sömn, utan mat, utan dryck. Han kallade på sköterskan:

— Gå och telefonera till, ja jag vill inte säga hans namn, och fråga...

— Det har jag redan gjort, svarade röda korset.

— Vad sa han då?

— Han hälsade, att den som lider icke har några fiender.

— Det var vackert sagt, men är icke riktigt sant; ty när min hustru gick med barnet, så kommo vännerna hit som till Hiob, men icke för att trösta, utan för att se efter om jag led riktigt grundligt, och när jag dolde min smärta, gingo de bort som efter en missräkning. Den uppriktigaste framställde då denna sublima fråga som blivit odödlig: Du måtte inte kunna lida du? — Vartill jag sade: — Skulle du önska det? — Kanske jag hade orätt; kanske vi äro bestämda till lidandet, eftersom människorna ställa dessa fordringar på oss; kanske en inneboende rättskänsla kräver att andra också skola ha det surt; jag har alltid glatt mig

Digitized by Google

när det gått en lymmel illa, ty det har tröstat mig se att det finns rättfärdighet i världen, och när jag drabbats av olyckorna, har jag alltid frågat mig: Vad har jag gjort? — Men nu är jag trött, det är sommar ute, nej, så grönt och vackert, och nu vill jag sova.

I samma stund upplöste sig de förpinade dragen i hans ansikte, och han lade sig ner i bädden; men när han kastade en blick i spegeln, såg han det nybyggda huset smyckat med kransar och flaggor. Och byggets murare höjde ett trefaldigt hurra för byggmästaren.

Den döende log, han visste icke vad det gällde, såg bara grönt — blommor och flaggor, tog åt sig hurraropen.

— God natt, röda kors, nu skall jag sova! var hans sista ord. Han sträckte ut sig, drog ett par långa andetag, och somnade, som det såg ut, men han dog.

Och så låg han där, leende som om han bara såg vackra ting, gröna ängar, barn och blommor, blåa vatten och flaggor i solsken.

Digitized by Google

SYNDABOCKEN

Digitized by Google

Digitized by Google

Norr om Holaveden i en bergstrakt ligger en liten stad på botten av en kitteldal; höjderna omkring staden omgiva den som med en mur, så att solen går upp senare än den borde göra och tidigare ned. Muren är dock icke så hög, att den beklämmer, men den avstänger och skyddar för vindarne, så att det nästan alltid är lugnt. Bergen äro kala, landskapet är naket, men genom staden rinner en å med höga alar och kolvassar, så att ägarne av sjötomter kunna sitta på sina bryggor i små lusthus och njuta av grönska och flytande vatten.

Staden ägde fordom en ryktbar hälsobrunn, och paviljongen finns kvar ännu med väggarne klädda av upphängda kryckor och käppar, minnen av lyckade kurer. Vattnet är lika kraftigt som förr, aptekaren analyserar det varje år, men ingen begagnar det, ty ingen tror på dess verkningar, numera.

Ålderstigna pensionstagare, änkor och sjuklingar hava däremot upptäckt den lilla staden utan järnväg, där de få gömma sig med sina krämpor och sår och bereda sig till den sista färden. De sitta i Stadsparken på gröna bänkar, vilja icke känna varandra; somliga rita i sanden med käppar eller parasoller, näsan mot jorden, som om de skrevo sin saga; andra sitta med huvuna högt seende ut över mänskor och trädtoppar som om de redan lämnat detta och levde på andra

Digitized by Google

sidan. Men en del hålla sig inne och gå aldrig ut; de sitta vid fönstrens reflexionsspeglar, i vilka man ser allt, utom sig själv; dessa läsa mycket tidningar, umgås med varandra och mottaga besök. När de läsa dödsannonserna lägga de märke till hur gammal den avlidne var; kors, han var åttio år, jag är bara sjuttiotvå, kan man få höra!

Vid stora torget står kyrkan och stadshuset, det senare med stadskällarn, posten och telegrafen; även polisen bor där, och banken har sin lokal i hörnet av Storgatan bredvid boklådan.

Nere vid Norra gatan låg ett envåningshus, mycket långt, mycket otrevligt att skåda med dess små fönster och branta tak. Vid ena ändan fanns ett par trappsteg som ledde in till bondkrogen, men vid andra ändan var en inkörsport till gården, vilken var kringbyggd av stallar och andra uthus inrättade för bondkvarterets räkning. Men genom denna portgång hittade källarkunderna sin väg in till källarn, som var andra-klassig, och besöktes av stadens rådhusskrivare, postexpeditörer, skollärare med flera småfolk, som åto middag på poletter eller på kredit. Ställets stora dragning befann sig dock bakom uthuslängorna, ty där låg trädgården med kägelbanorna och sjöpaviljongerna vid kanten av ån, som strök där förbi. Sommartiden var platsen paradisisk, i synnerhet som det låg ett badhus därnere, mycket litet men ändå nog för att skölja damm och svett av en hungrig ungherre innan han gick till bords.

Källarlokalens inre motsvarade icke dess fula oansenliga yttre, utan överträffade detta i så hög grad att den nykomne verkligen blev slagen av det nätta, smakfulla i anordningarne. Själva salen var stäm-

Digitized by Google

ningsfull i sitt halvdunkel, med skänkhyllornas långa rader av flaskor med kedjor om halsarne, gamla gröna remmare, ostindiska bålar från kompaniets dagar, japanska kryddburkar, krukor, krus och glaspokaler med gravyrer och lock. Den solida ekdisken med penninglådan och griffeltavlan, lampetterna på väggen, småborden rätt ut från väggen, inbjudande för två, högst tre, icke för tätt in på varandra, allt stämde till vila och förtrolig samvaro. Matsalen stötte till den stora glasverandan på ena sidan och våningen på andra. Våningen var smårummen, och dessa voro så många att tre av dem blivit pianorum på vederbörliga avstånd från varandra. Varje sådant litet rum bar sin särskilda prägel och medförde sin stämning, beroende på gardinkappans färg, tapetens mönster eller oljetrycket, som i ram hängde över soffan. Allt var naturligtvis väl inrökt och företedde detta »hemtrevliga halvsnusk», som kommer en att glömma den kalla, abstrakta renligheten.

Stället kallades efter värdens namn helt enkelt Askanius. Denne hade i sin ungdom rest världen omkring som natursångare i en kvartett, sjungit för tsaren, för kejsaren och de flesta konungar. Med samlade pängar satte han sig ner i denna sin födelsestad, köpte bondkvarteret, arbetade upp det till källare och ansågs nu vara tät. Han var egentligen en fin man, tyst, stilla, nykter. Utdelade sina befallningar mest med blickar och åtbörder, gick i redingote, drack sällan med kunderna, konverserade aldrig någon oombedd. Han satt mest vid disken, åt den ändan, som vette åt köksluckan, där hans hustru stack ut huvudet då och då, medan middagen pågick. Där växlades aldrig ett kort ord, men icke heller en vänlig blick;

Digitized by Google

det var korrekt och utan pjosk. Serveringen sköttes av flickor vid en viss ålder, utan kurtis, utan slams. Värden var sträng, men rättvis, rättade utan buller. Det låg en familjeton över lokalen, men man kände disciplinen i luften, och de flesta kunderna stodo i förbindelse hos Askanius, genom beviljad kredit.

Han hade också väl reda på sina gäster, visste, vilka som kommo blott när de saknade pängar, och gingo sin väg till Stadskällarn, när de voro rika. Kredit beviljades, »bara man sa ett enda ord», men självtagen kredit vägrades. Att gå till Stadskällarn under pågående griffeltavla ansåg han som otrohet, men han sa ingenting. Konkurrenten, den förstklassiga Stadskällarn, ville han icke tävla med, talte aldrig om den, och när någon ville ställa sig in med att förtala den, så teg han, eller sade ett gott ord emot.

Genom kundernas beroende ställning hade Askanius kommit in i vissa magistertag, och han tålde inga anmärkningar, berättigade eller oberättigade. En dag kom en tysk handelsresande och beställde öl. Han fick en flaska och ett glas. Men han ville ha ett annat glas, ett riktigt glas. Det fanns inte, och när gästen beskärmade sig, inträdde Askanius; utan larm och med uppspända ögon viskade han: — Är det något fel på glaset, så får herrn gå på annat ställe.

En dag klagade en gäst på soppan. Askanius gick fram till den missnöjde, lutade sig ner som till ett förtroendes meddelande och viskade: — Det är inget fel på soppan, jag har nyss ätit av den själv. Jag själv! Gästen klagade aldrig mer.

I en liten flygel på gården bodde Askanius med sin hustru i tre rum, mycket vackert möblerade, med utsikt åt trädgården och ån. Där hade de sina goda

Digitized by Google

stunder, och det var om morgnarne och förmiddagarne, även två timmar på eftermiddagen. Han läste då i vackra böcker och spelade på sitt piano, men sjöng gjorde han aldrig. För gumman visade han sina medaljer och diplom; medaljerna värderade han särskilt; de voro mer än ordnar, förklarade han, ty ordnar kunde grosshandlare få. Och stundom talade han om tsarens hov och kejsar Napoleon i Versailles.

Om söndagarne gingo makarne i högmässan.

Gumman frågade honom ofta, när de skulle draga sig tillbaka på landet. — När jag får summan rund, svarade han, utan att detaljera dock.

Ibland ville gumman att de skulle stänga bondkrogen, emedan där fördes liv, men bondkanten gav mesta pängarne, emedan där bara dracks. Maten ansågs som ett nödvändigt ont. Ingen av makarne besökte bondhålan, ty den var liksom en skamfläck man blundade för, och syndapängarne kommo ifrån suparne därborta. Där slogs man ibland och spelade falsk bondtolva, men värden gick icke dit, utan skickade bara efter polis.

Som källarmästare tyckte han ju om att det förtärdes, men han försakade hellre en vinst än han såg en drucken. En gång tillät han sig inträda i ett av smårummen och varna några unga män som tagit in oerhörda kvantiteter: — Man ska inte dricka så mycket! sade han bara. — Det var en konstig källarmästare, menade ungdomen.

Han var sådan, men med stränghet förenade han välvilja och barmhärtighet, ty han hade haft en svår ungdom, och med jämnt sinne väntade han sin ålderdom i lantlivets tillbakadragenhet.

Digitized by Google

En dag satt Askanius i middagsstunden vid disken, med griffeltavlan och kladden framför sig, då en halvung okänd man trädde in. Främlingen såg utländsk ut, och med en tillkämpad säkerhet sökte han dölja sin förlägenhet att träda in i ett sällskap, där alla andra voro bekanta. Nyfikenheten verkade fientlig, och främlingen fick stå väntande bakom ryggar, som avstängde smörgåsbordet.

Askanius mönstrade den nykomne, såg hans svarta kläder vara nötta och stövlarne något nedtrampade. Ansiktet var icke vinnande, pannan låg, håret svart, mustascherna rullade, hyn sydländskt gulaktig. Det var omöjligt utgissa mannens yrke.

Främlingens tålamod syntes emellertid vara övermänskligt, ty när han råkat få en brödskiva, stod han med den i handen och väntade få komma fram till smöret, utan en min av förtret; slutligen gjorde en av de anfallande ett baksteg och trampade främlingen på foten. Denne, i stället för att bli ond, framkastade endast med ett sorgset skratt sina trösteord till den skyldige: — Kåss, de va inte falit!

Källarmästarn hade följt uppträdet med spänt deltagande; främlingen tilltalade honom icke, men det sorgsna skrattet som kunde vara gråt lika gärna, det grep Askanius, och han reste sig, gick fram till smörgåskolonnen, som han med sin teknik genombröt, utan att såra någon. Därpå tog han en kniv, belade den med smör och räckte den hungrande. Krossad av så mycken vänlighet, bugade denne, lite för djupt, och tackade.

När slutligen de anfallande dragit sig undan, tog främlingen en smörgås, en sup, och gick sedan att söka en plats, jämte matsedeln. Detta slog an på

Digitized by Google

Askanius, och han såg det var en »fin» karl. Nu fanns intet ledigt bord, och när främlingen tog i en stol, svarades skarpt: den är upptagen. Uttrycket i den ensammes ansikte, där han stod utstött mitt i salen, med smörgåsen i hand, blev så ödsligt förtvivlat, att Askanius än en gång reste sig och erbjöd främlingen sitta ned vid hans eget bord under klockan.

Källarmästarn var nog nyfiken och ville även trösta enslingen som var dömd till tystnad, men han var stolt och höll strängt på att tagas för en fin karl, därför teg han. Kanske han erinrade sig då han själv var en främling i något egyptiskt land, och därför övervann han sin motvilja mot detta utseende, som ingenting röjde, men kunde dölja åtskilligt.

På aftonen samma dag satt stadsfiskalen ini källarsalen. Han var bland de få som källarmästarn språkade med vid ett litet glas, när dagens mödor voro över. De sutto under klockan vid en isad Karlshamnspunsch med flaggorna.

— Nå, tog Askanius upp en ny tråd, du skall veta vem den nykomne är.

— Jaså, den där! Jo, han är oppe ifrån land och ämnar sätta sig ner som advokat här i stan.

— Usch, utbrast Askanius, en advokat, en brännvinsadvokat; hittills har vår stad varit förskonad för sådana pjäser sen jag tog bort den sista. Du minns inte den juvelen. Det var rätta sorten. Han åt och drack hos mig på kredit, och när jag slutligen helt vackert påminde honom, så blev han ond. Då krävde jag honom formligen, men kan du tänka dig vad han tog sig till? Han stämde mig för olovligt utlämnande av spritdrycker på kredit...

Digitized by Google

— Vad är det för sla?

— Känner du inte författningarne?

Det var källarmästarns force att känna författningarne, i synnerhet de som rörde spritförsäljningen.

— Jo, den som lämnar ut spritdrycker på kredit har förlorat sin fordran, och kan mista rättigheterna. Nåväl, jag förlorade min fordran, men fick behålla rättigheterna! — Tänk en sådan usel människa, som jag fött ett halvt år. Jag höll på att förlora all tro på människorna, jag var nära bli obarmhärtig, men minnet av allt medlidande jag varit föremål för höll mig tillbaka, ja, jag har haft en svår ungdom...

— Jaså, det finns en sådan författning, återtog fiskalen, som icke var åt känslohållet.

— Tror du mig inte?

Askanius räckte ut handen och tog ett band av Författningssamlingen, slog upp och visade förordningen, sedan han dock först fått på pincenén. Så snart han skulle läsa eller räkna måste ögonglaset på, och detta förvandlade hans ansikte till dess fördel; näsan måste ändra form på ett aristokratiskt sätt, alla ansiktsmusklerna ställde om sig, så att mannen fick ett intelligent, nobelt uttryck.

Fiskalens bristande kunskap om författningarne ersattes rikligen av hans oerhörda personalkännedom, ty han var nästan allvetande i ortens krönika, visste vad varje person var värd, varför han också gav Askanius dyrbara upplysningar om kundernas soliditet.

— Den där betalar aldrig, den där är tvivelaktig, den där är säker; den där tillhör den kategorien som kan, men inte vill, den där vill, men kan inte alltid.

Men Askanius ville veta mera om främlingen, icke

Digitized by Google

för kreditens skull, ty han hade ingen begärt, men för det ovanliga i hans person.

— Advokat alltså; men hans far, hans släkt?

— Hans far är lanthandlare och sudd; hans äldre bror är inspektor hos greve X. på X-torpa gård.

— Men det viktigaste ha vi glömt, vad heter han?

— Han heter Libotz.

— Libotz, då är han från Böhmen eller Ungern, han ser ut som en fattig musiker också.

— Namnet låter som vore det taget, troligen heter han Pettersson, men det rår han inte för; hans mor var väl vid cirkus eller varietén, det är de två som kroasera raserna och föda dessa kosmopoliter, vilka aldrig kunna trivas i våra gamla samhällen, utan göra anarkister och fosterlandsförrädare. Här stannade fiskalen, ty hans värd med det romerska namnet Askanius började ändra ansikte. Fiskalen kände han gått vilse, men vågade icke förvärra saken med en förklaring. Till all lycka kallades han av en telefon från Stadskällarn, där han om en halv timme satt vid en ny Karlshamnare hos konkurrenten.

*

E. o. hovrättsnotarien Libotz hade tjänstgjort i hovrätt, men hade straxt märkt, att han icke var behaglig. Oförvitlig, punktlig, skicklig kunde han dock icke vinna förmän eller kamrater. Om det var hans utländska börd, visste man ej, hans utseende var det snarare, ty i hans figur och ansikte lästes ett alldeles bestämt öde skrivet. Han var dömd att lida för eget och andras; och människorna kände som ett slags tvingande plikt att bidraga till hans ödes

Digitized by Google

fullbordande genom att plåga honom. I skolan redan hackades han av kamrater och lärare, och när han beklagade sig för far och mor fick han ovett, han, den förfördelade. Hans långa, mörka krusiga hår inbjöd särskilt till hårdragningar, och en blond lärare hade fattat ett sådant hat till detta hår, att han icke kunde gå förbi gossen utan att söka anledning få misshandla honom. Gossen grät aldrig, och detta retade läraren än mera. En dag hade han fått handen full med svarta hårstrån, och som han icke visste var han skulle kasta dem, öppnade han kaklugnsluckorna och kastade in hårtofsen, men det blåste hårt om dagen och vinden låg in genom skorstenen, så att hårtofsen rök ut igen och låg på golvet. Då skedde något underligt med läraren; han försvann in i kapprummet, kom ut igen med förgråtna ögon, började tala vackert vid gossen, men efter en stund flög han honom i håret igen, brast i gråt och gick ifrån lektionen. Han måste misshandla detta barn. Två år efteråt hängde sig denna lärare.

Men gossen måtte tidigt ha upptäckt sitt öde, ty han upphörde snart beklaga sig, blev stum och mörk. På lediga stunder fick han tjäna i fadrens handelsbod, eller rättare i magasinet. Där skulle han blanda in fördärvade varor i bättre sorter. Sjöskadat kaffe måste säljas bort, och därför skulle det fuskas in i säljbart. Yllegarn skulle blandas upp med bomull, snus med kaffesump, de sämsta cigarrerna skulle åsättas höga pris för att smaka bättre och så vidare. Ibland fick han stå vid disken, och då lärdes han vilka kunder som kunde klås, och vilka man icke vågade sig på; barn skulle alltid få falskt mynt tillbaka, och medan man konverserade jungfrurna skulle våg-

Digitized by Google

skålen justeras med tummen. Den falska vikten fann gossen svårast av allt, ty vågskålen hade han sett i tingshuset, förgylld på vit grund, med ett svärd ovanför, och den betydde rättvisan. Detta var hans uppfostran.

En dag, när det gick upp för honom, i vilken uselhet han levde, så tog han ett rep med sig upp i vinden och hängde sig; saknades, upptäcktes och kallades till liv, men fick stryk åtta dagar i rad. Sedan dess slapp han stå i butiken, läste och blev student. Då ljusnade det lite, och fadren bestämde honom till jurist. Alla ohederliga människor äga en dragning till rättvisan, älska lagarne i den mån dessa kunna skydda dem för åtal. Liksom någon har uttalat den paradoxen att de som välja domarekallet känna en viss sympati för stolen, av en medfödd fruktan för bänken.

Edvard Libotz blev jurist, försökte i rådstugor och hovrätter, men hörde icke till fårahuset. Då tvang honom nöden bli advokat, och med en mycken liten summa hyrde han en dubblett, beställde en skylt, köpte inventarier och blev advokat i den lilla gömda staden.

Ännu satt något kvar av fadrens principer rörande handel och vandel, så att Libotz tillät sig dessa små knep, vilka egentligen anses oskyldiga i vardagslag, men icke anstå den som ägnar sitt liv åt rättens försvarande. Sålunda hade han låtit gravera på skyltplåten e. o. Hovrättsnotarie, men med så små e. o. att dessa knappast syntes. Han hade visserligen varit e. o. Hovrättsnotarie, men var det icke längre, och hade därför bort sätta f. d. framför e. o. I dubbletten, som låg på nedra botten, var yttre rummet inrättat

Digitized by Google

till byrå. En nitton års yngling var där anställd som skrivare, sedan han lämnat landskansliet.

Första dagen gick; folk stannade och läste skylten, och varje gång trodde Libotz det var en kund.

— Skriv! manade han då på ynglingen.

— Vad skall jag skriva? frågade denne.

— Låtsas skriva, annars tro de vi inte ha något att göra.

Ynglingen log och skrev. Det var ett oskyldigt knep, men därpå följde flera lärdomar, vilkas frukter husbonden sedan fick skörda.

Det kom inga kunder på hela veckan, och Libotz måste spela rik för biträdet, ehuru han icke ägde någonting. Sin middag kunde han ännu betala, och han åt hos Askanius, som behandlade honom med avgjord köld.

En vecka till gick, utan ett besök. Libotz blev orolig. Han gick utanför sin byrå och undrade vad orsaken kunde vara, tills han trodde sig ha funnit den. Skylten glänste som en stålspegel, så att den endast kunde läsas från en enda punkt på trottoaren. Han lät mattstryka den; men det kom ändå intet folk, på tredje veckan.

Numera åt han ingen kväll, magrade och blev hartsgul i ansiktet; men när han stängde om kvällarne, och biträdet följde hans steg med blickarne, så tog han vägen åt Stadskällarn, gick in i farstun, och stod där en stund, varpå han gick ut att spatsera. Han ägde nu bara fem kronor.

Om aftonen skulle den store skådespelaren N. från Stockholm uppträda i Advokaten Kniving. Denne berömde artist, den första i Stockholm, hade aldrig varit i landsorten förr, och i denna lilla stad var han

Digitized by Google

okänd. Det blev därför mycket tom salong när Libotz i sin förtvivlan gick dit för att söka en förströelse. Nästan ensam på parkett, såg han den store artistens grämelse vid åsynen av den tomma salongen, och han tänkte hur förgänglig storhet och ära kan vara.

Men på första radens sida satt Askanius och höll ena ögat på scenen, det andra på Libotz, och när advokatlivets elände rullades upp, så skrattade han med ansiktet vänt mot Libotz. Då kom scenen där en kund bebådas, och när Kniving uppmanar skrivarne att skriva, så gapskrattade Askanius. Libotz, som trott sig ha uppfunnit det enkla knepet, satt som i koleld, och allteftersom scenerna rullades upp, kände han sig avklädd inpå bara kroppen.

Efter teaterns slut gick han ut genom tullen, ut i landskapet, och kom upp på berget i fjärran, där han brukade meditera.

Följande middag satt källarmästarn vid sin disk och såg i reflexionsspegeln hur Libotz kom gående gatan uppåt. Med sin rika människokännedom märkte han hur de säkra stegen sökte dölja osäkerheten, och när advokaten stannade framför dörren, vände om, och började patrullera på gatan, då var han klar med att krediten skulle börja, och han beredde sig att svara ett hövligt »nej, inte åt okända». Men när den olycklige stannade utanför vid en lyktstolpe, ibland såg ner i marken som om han sökte en grav, ibland uppåt himmelen för att anropa om hjälp, då kunde Askanius icke motstå längre, utan ändrade beslut, önskade bara att den förtvivlade måtte känna på sig att han var välkommen.

Och hur det var, de vänliga blickarne tycktes ha gått ut genom rutan. Libotz rätade på sig, steg

Digitized by Google

in, gick rakt fram till disken, och pekande på griffeltavlan, frågade han med sitt oändligt sorgsna skratt: tillåter källarmästarn?

— För allan del, så mycket notarien behagar.

Libotz ansåg sig böra säga ett ord till för att avrunda den obehagliga ansökningen:

— Si, jag har haft så stora kostnader med att etablera mig...

— Ja, all början är svår, men mod bara, så går det! Mod!

Det första advokaten sedan gjorde var att taga bort den oskyldiga hovrätten ifrån skylten. Askanius råkade gå förbi, när den nya skylten sattes upp. Fönstret stod öppet och Libotz syntes innanför. Källarmästarn bara nickade vänligt, gillande, med en blick på skylten som sade: Det var rätt gjort, så skall det vara.

Men det kom inga kunder. Dock, slutligen trädde en gumma in med en schal som vissna löv och en kjol som aska. Libotz hade sett henne, men icke bett ynglingen skriva; det var första lärdomen av advokaten Kniving.

Därpå bad han gumman sitta ner och säga sitt ärende.

— Jo, började hon, men blev rädd; jag behövde hjälp, men jag har inga pängar — att betala med.

Libotz kände det som ett hån, var nära be henne gå, men hölls tillbaka, mera av fruktan än av ett medlidande, som han själv ansåg sig förtjäna.

— Vad kan jag hjälpa gumman med? frågade han med sin vänligaste röst.

Det var en fullmakt, för en son i Amerika och den blev uppsatt.

Digitized by Google

— Nu skall han ha tack, och må han få välsignelse för den hjälpen, sade gumman gråtande när hon gick.

— Det var så litet att tacka för, håll till godo!

När Libotz denna dag kom upp till matstället, märkte han att Askanius följde honom med ögonen på ett ovanligt sätt; och när middagen var slut, trädde han fram och frågade om icke Libotz ville dricka en kopp kaffe nere i trädgården. Detta var en ovanlig ära, och anbudet mottogs utan invändningar.

Om en stund sutto de båda nere i en sjöpaviljong vid kaffe och tillbehör. Askanius rörde sig först med allmänna betraktelser, sedan övergick han till livets svårigheter, och slutade med att erbjuda Libotz ett större penninglån utan ränta och säkerhet.

— Jag tycker visserligen inte om advokater, då vi ha domare och domstolar, men när jag ser en man kämpa ärligt på sin bana, så vill jag gärna hjälpa honom.

Den arme advokaten undrade vad som inbragt honom denna ynnest, och när han tackade i rörda ordalag, begagnade Askanius till svar precis samma ord, som han själv begagnat till gumman: — Det var så litet att tacka för, håll till godo. Då frågade Libotz sig, om Askanius skickat gumman för att pröva honom, men det fann han icke sannolikt, och det blev aldrig utrett.

Från den dagen vände sig emellertid lyckohjulet, och klienter kommo, först en och en, sedan hopar. Men Libotz var rädd för lyckan, då han sett hur strängt den handhades, och hur den endast kunde köpas med offer. Därför tog han icke vilka mål som hälst, försvarade icke uppenbar orätt; och när klienten ville han skulle vinna processen, svarade han kort,

Digitized by Google

att det här icke var något spel med vinna eller förlora, att han icke kunde muta domaren, utan att han endast skulle hjälpa vid iakttagandet av laga former och målets utredning. Och när någon föreslog ett högre arvode ifall han vann processen, avsade han sig uppdraget, förklarande sig icke vara fal och icke ägande något inflytande på domaren.

Denna ovanliga samvetsgrannhet gjorde ett gott intryck på domstolen både i rådstun och vid häradstinget, utom det att Libotz förberett målen genom vittnens hörande och egen rannsakan, så att domaren besparades en hop besvär. Och när ett mål blivit ratat av Libotz, då förstod domstolen, att det var något rusk inunder. Trots den aktning han förskaffat sig, blev han ensam, ty ingen sökte ett närmande, av denna oförklarliga repulsion han utövade. Han gick liksom tecknad av ödet, och ingen vågade röra vid honom; man var liksom rädd att komma in under hans trollkrets, få sitt öde i sammanhang med hans. Men han tillhörde nu dessa ovanliga människor, som tidigt upptäckt sitt livs hemliga mening och den tågordning han ägde att följa. Därför jämförde han aldrig sin livslycka med andras. — Det är deras, ser du, var hans svar, när någon fästade hans uppmärksamhet på en annans oförtjänta framgång. — Och det här passar mig! Detta var ju också sättet att undgå grämelse och avund. Han hade funnit ut hur han skulle ha sig i livet, och detta genom skarp iakttagelse på egna upplevelser, även dessa oförklarliga, som andra människor slå ifrån sig, av lättja eller enfald, kallande dem slumpar. När han sett sammanhanget eller logiken i händelserna, kunde ingen förmå honom att tro på den ologiska slumpen. Det blev ro och styrsel på hans

Digitized by Google

liv, en stilla men sorgsen undergivenhet, en viss stränghet mot andra såsom nödvändig följd av hans stränghet mot sig själv.

I början hade han dock svårt att finna sig i dessa skenbart orättvisa domar, som stundom föllo, men med tanken på sin rysliga ungdom, då han lidit oskyldigt, brukade han svara den förorättade: — Ja, det kan vi inte förklara; det har väl någon mening det också. Men ofta märkte han vid domstolen, att bara man fick höra den andra parten, så förlorade den oskyldige martyren sin gloria. Han slog honom i ansiktet, det var ett faktum; men varför han slog, det var viktigare att veta. När en högre rätt dömde tvärt emot en lägre instans, så såg det visserligen illa ut, men granskades protokollen, så befanns saken ofta tvivelaktig, och kunde bedömas från flera än en synpunkt: lagens bokstav eller mänskliga hänsyn. För övrigt såg han hur individer, som aldrig aktade rätt och rättvisa, så snart det gällde egen process, skreko mot orätt och orättvisa; och i alla processer ansågo sig båda parterna avgjort ha rätt. Det finge väl gå summariskt detta också, liksom allt annat i livet gick på en höft, menade han.

För att kunna leva måste han åtaga sig skuldfordringsmål, och inkasseringarne försatte honom i en mindre angenäm ställning. Han kallades indrivare, och ehuru han var mild i tillvägagåendet, ådrog han sig det stilla hat, som åtföljer en sådan syssla som att fordra.

*

Tiden gick, Libotz var skuldfri och hade pängar på banken. Ehuru han hade råd, gick han aldrig på

Digitized by Google

Stadskällarn, där ämbetsmän, patroner och officerare höllo till, utan han blev Askanius trogen. På någon intim fot kom han aldrig med källarmästarn, ty det kunde man inte, men ett hemligt, aktningsfullt förstånd rådde mellan dem. Askanius kunde fortfarande icke med sin klient, men han såg gärna hans tacksamhet och mådde väl därav. Ibland visade han köld, när någon talade illa om Libotz, och det gjorde alla som krävdes; men ibland måste han själv anlita advokaten för att utfå en fordran, och då ljusnade han igen, men likafullt satt lite missaktning kvar mot den som utförde det han själv icke ville göra.

Emellertid, en afton vid niotiden kom Libotz från sin enkla aftonmåltid hem till bostaden, som han fann upplyst. Inträdande genom den öppnade dörren, möttes han av en scen som kom honom att frysa genom märg och ben. Rummet var fullrökt, och vid stora pulpeten satt fadren med en butelj konjak och sina kontorsböcker framför sig.

— Är du här nu, jag har sökt dig kring hela stan, hälsade gubben brutalt.

Det var lanthandlaren, som använt hela sitt liv på att lura bönder, uppspåra falska varor, falskt mynt, falska vikter. Det hade gått bra för honom ända tills för ett år sedan. Då hade han köpt en last sjöskadat kaffe och därmed översvämmat hela landsbygden miltals runt omkring. Sjöskadat kaffe ger en dryck som luktar sur svett och smakar dålig ättika. Vid anmärkningar vägrade han byta ut varan och svor på att det var prima java. Hatet, som samlat sig under åratal, växte nu och blev till en ackumulator som laddade ur sig. Fattiga människors enda njutning, och nykteristernas i synnerhet, var förvandlad i olidlig plåga;

Digitized by Google

kunderna kommo hopvis och bannade, spottande framför disken. Köpmannen, som saknade blygsel och rättskänsla, stod emot en tid, slängd i ordbyte som han var; men hur det led, började han tyna av. Han magrade, blev gul i ansiktet, och upptäckte omsider en leversjukdom. De andras gallfebrar hade kastat sig på honom; vilket han icke trodde, naturligtvis. Ett år drogs han med bannorna och föraktet, men vid nyårstid kom dråpslaget. En konkurrent öppnade handelsbod med goda varor, och Libotz var dödad i ett slag.

Nu satt den fordom kämpelike mannen, som en liten gul skugga; icke nog med att han magrat, han hade även förlorat en halv fot i sin växt. Bitter som galla, gemen människa född, otacksam, alltid krävande tacksamhet, ohederlig, alltid förebrående sin nästa brist på heder, var han genast tillreds att pocka på hjälp och tacksamhet av den son han en gång pinat fram till självmordet.

— Vad vill du, far, att jag skall hjälpa dig med? frågade sonen med sin mildaste röst.

— Du skall hjälpa mig från cessionen.

— Är det så illa då?

— Konkurrensen, ser du dödar oss alla!

Sonen log och vågade svara:

— Du är ju också en konkurrent, far, till de andra.

— Nej, jag var handelsmannen, men så kom det en konkurrent, en humbug, som inbillar bönderna, att han har goda varor. Det är de första trettiodagarne, men sen kniper han fram med utskottet. Ser du, det finns inga goda varor mer i världen; då alla människor skall ha kaffe, socker, tobak och så

Digitized by Google

vidare, och produktionen bevisligen icke räcker att förse alla, så måste man ta surrogat, och blanda. Grosshandlaren sköter blandningen och jag säljer ut den. Även den rikaste får halvdåligt kaffe, och när han trodde sig kringgå förordningen genom att köpa bönorna, så fabricerades bönorna. Jag är icke socialdemokrat, men jag tycker ändå det ligger något vackert i detta »lika för alla», det är något demokratiskt i det.

Sonen kunde icke följa detta nationalekonomiska räsonnemang, utan bad att få se böckerna, och det fick han.

Efter en timmes granskning insåg han att ställningen var hopplös, men även farlig.

— Det här ser illa ut, kassaboken är icke ordentligt förd, och du har låtit det gå för länge. Din ställning var för åtta månader sedan klar och utan hopp...

— Si så där, ja, du menar jag skulle rycka in som vårdslös gäldenär. Då skulle alla gäldenärer buras, för ingen kan säga, när hoppet är ute, då man sett hur lyckan kan vända sig. Till exempel, du, om du icke lyckats, så hade dina skulder gjorda på förhoppningar fört dig i galgen.

— Ja, men käre far, det här är oriktig bokföring; du har icke uppfört räntor och en del likvider.

— Säger du falsk bokföring? skrek gubben.

— Jag sa oriktig, förlåt mig, men domstolen säger falsk.

— Domstolen, ja, den känner man, men därför har jag kommit hit, för att du skall hjälpa mig.

Sonen kämpade, men vann på sitt samvete och svarade:

Digitized by Google

— Det kan jag inte.

— Och du är advokat!

— Jag vill inte göra orätt!

Därpå utspann sig en mycket lång debatt, som varade till midnatt, då sonen vänligt föreslog att skaffa fadren ett rum på hotellet.

— Vill du köra ut mig? röt fadren som tömt konjaksbuteljen.

— Nej, min far, men jag har ingen liggplats åt dig, och här skulle du bli väckt av mina kunder i morgon.

Det sista skälet verkade och de följdes åt ut. — Gatorna voro tämligen tomma, men den rusige sökte någon att gräla på, och när han på stora torget fick se en polis, kastade han ett glåpord åt honom, som genast steg fram och ledde av den förfördelande till vaktkontoret.

Advokaten tänkte först att fly; då hans existens berodde på ett vårdat uppförande, men hans sonliga känslor voro så starka, att han gick med in till kommissarien. Han kunde ju icke vittnat mot sin far, men han ville å andra sidan icke bära falskt vittnesbörd emot konstapeln. Det var en rådbråkning, från vilken han slutligen befriades då gubben drogs in i häktet, emedan han var våldsam.

Det enda sonen kunde utverka, var ett löfte att saken icke skulle komma i tidningen.

Och så gick han ut ur staden på sin nattliga stråt, och fann berget, där han brukade tala med sin Gud. En egen syn var det att se denne stadsbo i cylinderhatt uppe på det öde berget. Han blottade sitt huvud och mumlade ord, ibland trotsiga, klagande, ibland undergivna. Så betäckte han sitt huvud, satte hän-

Digitized by Google

derna i fickorna, vandrade av och an som på sitt kammargolv; blev stående, vandrade igen, och steg slutligen ner, sedan han lyftat på hatten och bugat sig för den Osynlige.

På hemvägen började regna, och han mottog skurarne som en hugsvalande nådegåva, lät vattnet svalka sitt ansikte och kände det som ett efterlängtat bad.

*

Följande morgon innehöll stadens tidning en notis om nattens tilldragelse: Libotz, far och son, överlastade, slagsmål med polisen och så vidare. Sonen kunde ju icke beriktiga och säga att fadren ensam var rusig, ty det vore att anklaga honom. Han måste därför tiga och ta emot.

— Den ena får lida för den andra, suckade han; somliga mer, andra mindre.

Vid efterfrågan hos polisen erfor han, att fadren blivit bötfälld och utsläppt, samt icke varit synlig sedan.

Middagen kom efter en lugn förmiddag; advokaten gick bakgator upp till Askanius för att slippa schavottera som poliskund. När han trädde in i källarsalen möttes han av källarmästarns rygg och kundernas ögon. Medvetandet att han var oskyldig hjälpte honom icke; mängden pressade in det onda samvetet i honom som kolsyran i flaskan, och han förlorade säkerhet, blev förvirrad som en brottsling inför domaren, men för att återvinna fattningen gick han fram till Askanius, försökte avväpna honom med ett leende, men mötte ett vilt främmande ansikte, som sökte göra sig oigenkännligt.

Digitized by Google

— Hur sa notarien? frågade han för att göra sig döv också, ty ögonen hade han redan bländat, så att de tycktes skåda ut i fjärran, bort över personer som överlastade sig och ändå ville inbilla andra att de voro nyktra.

— Jag frågade bara om min far varit synlig här, upprepade den tillintetgjorde.

— Jag antar det var han som åt frukost här med några andra, och blev utvisad på grund av det oväsen han ställde till.

— Kåss i allan dar; ja, jag kan ju icke rå för det... så tråkit, så tråkit...

— Ja visst är det tråkigt, att man kan misstaga sig på folk så enormt!

Och därmed gick han mot köksluckan.

Den arme advokaten förlorade aptiten och gick hem, hungrig.

Vad hjälpte honom nu hans med möda och umbäranden tillkämpade ställning, när en annan kunde med sin vårdslöshet undergräva den! Vad båtade att han iakttog sig, uppförde sig oklanderligt, när hans öde låg i främmande händer? — Skulle han söka upp fadren på bolagskrogen? Vad kunde han inverka på en oregerlig människa? Bara förvärra saken. Men om han icke sökte ta hand om honom, finge han uppbära förebråelser som onaturlig son. Alltså oundvikligt. — Så grymt, så grymt! sade han sig. — Att gå ner på krogen var honom motbjudande även därför, att han bar en medfödd avsky för det lägre folket, som aldrig respekterade ens personliga känslor, utan alltid var närgånget, påträngande med sina frågor och tillvitelser. Det låg visserligen i hans öde att icke få umgås med de övre, och icke kunna för-

Digitized by Google

draga de lägre, och han hade ju upptäckt att så skulle vara, men han led likafullt därav, ty det berövade honom livets bästa, eller umgänget med likar.

Han avbröt emellertid grubblet med att sätta sig vid pulpeten och rota i rättegångshandlingarne. Alla klagade på varandra, att dem skett orätt, ingen ända på beskyllningar, intet slut på kiv och nit. Fingo de orätt i domstolen, så gingo de till högre rätt; i hovrätten trodde de sig alltid vinna, ty där fanns upplyste män, som kunde förstå dem, och som måste inse att den klagande hade rätt; hur skulle de kunna annat i en sådan självklar sak?

Som han satt där, trädde den unge skrivaren in. Efter läsningen av morgontidningen hade denne fått ett annat uttryck i ansiktet, och hans skuldror hade skjutit upp. Libotz hade hållit den underordnade på avstånd, visat honom på sin plats, av en naturlig fruktan att först få honom vid sidan och sedan över sig. Den unge mannen hade i fattigdomens första tider blivit något förtrolig, men efter framgången hade advokaten tagit in på tömmarne, och därför tyckte ynglingen att han blivit dryg. Som underhavande hatade han ju sin husbonde av princip, i allmänhet, men efter framgången blev hatet medvetet och strävande mot ett bestämt mål. Endast intresset, brödkakan och tanken på framtiden, höll honom i en dov undergivenhet. Han visste vad lärdomarne här vid skrivbordet och bevakningarne vid domstolen voro värda, därför tog han emot anmärkningar såsom ökningar i det kapital han samlade på, och som en gång skulle göra honom till herre.

Med övertaget hos en som bär på en dålig underrättelse, kastade han sig vårdslöst ner på stolen och

Digitized by Google

framsade liksom likgiltigt: Nu har de avfört honom till hemorten.

— Vilken? frågade Libotz.

— Gubben!

— Ni menar min far.

— Ja!

Det var nya tonfall här, korta, överlägsna, men alldenstund själva faktum var glädjande, så översåg notarien med skrivarens näsvishet.

Och det blev åter lugnt omkring den stille mannen som aldrig gjorde bråk själv, men alltid var omgiven av andras.

*

Redan ett stycke förbi de trettio åren hade Libotz ännu icke tänkt på att gifta sig, mest därför att han ej hade råd. Tillfällen att råka en flicka efter hans sinne saknades också, ty han var aldrig bjuden i familj, och besökte aldrig badorter. Därför låg ju nära till hands att han skulle fästa sig en gång vid den första bästa. Nu voro Askanius' flickor berömda mera för sitt stadgade sätt än för sin skönhet, och bland dessa, hans enda kontakt med andra könet, skulle advokaten välja. Karin var en brunblond, som gick i källarsalen; hon hade intet tilldragande i sitt yttre, men hennes sätt var ärbart, husligt, hemtrevligt. Libotz såg icke åt henne första tiden, men en dag, när han betalade, lade han märke till hennes vänliga röst, och för att få höra den, bytte han några ord. Därefter började han följa henne med blickarne, tog upp hennes figur i sitt öga, raderade lite här och retuscherade där, rätade på en krokig linje och böjde

Digitized by Google

en alltför rak. Uttrycket i hennes ansikte dolde små ojämnheter, och ögats blick kom honom att glömma dess brist på färg och glans. Småningom hade han modellerat om den gängliga figuren, målat om hyn, färgat om håret, och lagat till en urbild, som han gjorde till sin.

Flickan som var godhjärtad hade först omfattat den utstötte med medlidande; hon var långt ifrån att känna sig stolt över hans uppmärksamhet, blev stundom sårad när han tog hennes medlidande som sympati, och då drog hon sig tillbaka på en tid. Men Libotz, som ingen erfarenhet ägde på detta område, levde på gamla föreställningar om fruntimrens tillgjordhet och förmåga att dölja sina känslor; han trodde därför att hennes tillfälliga tillbakadragenhet endast var koketteri. Hennes orädda förtrolighet däremot, som i själva verket härleddes ur hans ofarlighet, fattade han som ett bestämt närmande, och han började så sakta gå framåt. En dag ville han visa sig artigare än de andra, och att han förstod uppskatta arbetets värde. Därför lade han fram två tioöringar efter middan, under det husets sed var en tioöring. Karin förstod icke meningen, utan sköt tillbaka den ena slanten, med ett kort: — Det är nog med en.

Libotz gick utanför staden och skämdes; kunde icke förklara sig, icke försvara sin smaklöshet; han hade begått en dumhet, och han blev alltid dum i fruntimmerssällskap.

Följande middag såg han så skamsen ut, att Karin hugnade honom med flera vänliga ord än eljest. Han försökte sig med blommor på hennes födelsedag och lyckades bättre. Det var offring av skenbart

Digitized by Google

värdelösa ting som man icke kunde köpa eller sälja med.

Slutligen upptäckte Libotz ett gemensamt intresse, som kunde sammanföra dem och åstadkomma ett närmande, då längre konversationer icke voro lidna på källaren. Karin var fotgängare, och hon gick ju hellre med sällskap utanför staden än hon gick ensam, utsatt för råa karlars uppmärksamhet. Söndagsmorgonen var anslagen till ändamålet, och de båda råkades utanför tullen att icke ge anledning till prat. Karin kom, nätt och fin, och så började de promenaden ut i vårlandskapet. Talet gick så ledigt, då det icke som eljes blev avbrutet av order från gäster och värd. Libotz gick på en snedd för att få se föremålet i ansiktet, och därmed blev hans gång fjantig, talet hackande och figuren lutande. Karin återvisade varje varmare utbrott med en lätt skepsis, och för att straxt markera avståndet kallade hon Libotz skämtsamt för farbror.

— Är jag så gammal då? klagade den blyge mannen.

— Det har jag inte tänkt på, svarade flickan avvisande.

Och så gingo de vidare, men höllo dock kurs på berget Tabor. Dit ville icke Libotz gå med någon människa, icke ens med henne, ty där hade han haft sina svåra stunder, då han brottats med Gud, och bett om kraft att bära sitt tunga öde. Han sökte avstyra företaget; men hon ville bestämt dit och ingen annanstädes. Att göra henne till viljes var ju genaste vägen till hennes gunst, därför fick hon råda.

Libotz' konversation gick nu ut på att göra henne missnöjd med sin ställning, för att han sedan skulle

Digitized by Google

få öppna perspektiv till frihet och oberoende i äktenskapet.

— Är det inte tungt att gå i matos från morgon till kväll och aldrig få sitta ner? frågade han med anspråk på att få ett jakande svar.

— Nej, det finner jag inte, svarade Karin. Arbetet är sin egen glädje och jag har ju mitt bröd av det.

— Ja, men att ha sitt eget är väl ändock något att sträva efter.

— Eget? Inte har man något eget nånsin. — Och hon började sjunga, hoppa över diket och plocka blommor.

Hela advokatens teknik att upptäcka sympatier strandade, och deras enda gemensamma var fotvandring.

Men Libotz' förmåga att just utleta de farligaste ämnena var alldeles otrolig. När de satt sig vid vägkanten, började han tala om sin brors äktenskap, och huru svägerskan så småningom lärt sig ordning.

— Sir fröken Karin, talade han, i ett äktenskap måste det vara ordning, annars går det icke alls. I början av min brors giftermål var det ju svårigheter, och när en gång svägerskan klagade för mig på min bror att han var så kinkig, så svate ja': En kinkig man betyder en slarvig fru! — Om du har maten i ådning i rättan tid, så är han icke kinkig. — Vet fröken Karin, att hon tog sig för att passa tiden, och så vatt Adolf snäll. Är det inte vätt det?

Karin hade öppnat stora ögon, därpå blåste hon som en säl med näsborrarne för att släppa ut skrattet den vägen, men säkerhetsventilerna räckte icke, utan

Digitized by Google

explosion följde. Den arme Libotz skrattade först med, utan att förstå orsaken, men så började han fatta, och då såg han ut som om han grät.

— Vad skrattade Karin åt? frågade han slutligen, men då brast det löst igen.

— Sa jag någe dumt? förvärrade han saken.

Men detta hennes skratt åt sina tysta baktankar skrämde den beskedlige mannen, och han drog sig ihop, kännande att hon var falsk och fientlig.

Nu inträffade att i samma stund han blev kall och avslutad, så återfick han sin värdighet, och därmed vann han i flickans aktning, så att hon imponerades, märkte avståndet, och sökte minska detta genom ett nytt närmande. Men Libotz förblev kylslagen, icke ovänlig, men igenknäppt. När de slutligen kommo till berget, blev han mörk, överlägsen, oåtkomlig, talade dunkla ord om människors öden och livets grymma lagar som ingen kunde utforska. Karin föll i beundran, ty så hade hon aldrig sett den lille mannen. Det fåniga ansiktet med det dumma leendet som en man alltid sätter upp mot en kvinna, när han vill behaga henne, det var allt vad hon kände av honom, ty hon hade icke sett honom i hans arbete eller inför domstolen.

De gingo på bergsplatån där Libotz hade slitit upp en gångstig på lavar och mossor. Han tänkte på de svarta nätter han gått här och ropat om kraft från himlen för att kunna bära sitt rysliga öde. Nu blottade han sitt huvud, gick några steg avsides och mediterade. Han kände åter det ogunstiga som styrde hans liv, anade nya lidanden större än de förra, bad att få slippa kalken, men utan hopp. Detta var över

Digitized by Google

på några sekunder, så vände han sig till flickan och var densamme som förut.

— Nu ska vi gå hem! sade han, men nya vägar, jag tycker inte om plagiat.

Han glömde ibland att Karin hade en annan bildningsgrad än han, och han begagnade utländska ord, endast av tanklöshet. Men hon begärde aldrig en förklaring utan gjorde intrycket av att förstå, skrattade visserligen på orätt ställe, troende att de främmande orden dolde något lustigt som inte kunde sägas på landets språk.

Från berget sågo de kyrktornen från staden, och siktande på dessa började han marschen med kommandot, framåt!

Det bar i väg över diken och renar, trädor och ängsmark. Karin ville icke vara sämre, och så följde hon.

Men när de kommo in i hög ljung och kråkris, så blev hon rädd för ormar och saktade marschen.

— Karin är inte född på landet, ser jag. Inte finns det några ormar.

Hon beundrade detta hjältemod mer än annat, och när hon klev i hans fotspår var hon trygg.

De nådde en inhägnad där kreatur gingo i bet; hennes mod svek, men Libotz kommenderade: följ bara. Och med ett spö hämtat från marken, gick han mitt igenom hjorden, som skingrades, men snart återvände nyfiket.

— Tjurn! skrek Karin; men då måste Libotz skratta, ty det var bara kor allesammans.

Men när de nyfikna kreaturen började dansa omkring dem, så flög Karin fram till advokaten och föll honom om halsen:

Digitized by Google

— Var lugn, barn, sade han, det är inget faligt; lugn, lugn!

Nu skulle den förälskade ha begagnat ögonblicket och erbjudit sitt stöd för hela livet, men närmandet kom för hastigt, och han ville långsamt vinna det som för honom var ovärderligt. När de så kommo fram till en träskmark, föreslog Karin en omväg, men älskaren ville icke vika, utan njuta sin triumf i botten:

— Aldrig vika! sade han, tog flickan på sina armar som ett barn, och sprang så över tuvorna.

Nu kunde han ha begärt eller tagit en kyss, men han var blyg, och han önskade att frukten skulle mogna på kvisten och falla så i hans sköte.

Vid tullporten tog Libotz ett vackert avsked: med hatten i handen, förklarande att han icke ville komprometera henne med att följa in i staden. Karin förstod icke ordet komprometera, men fattade dock att han menat något väl med henne.

När Libotz blev ensam, var han starkare och lugnare än eljes, kände att han kommit ett gott stycke på väg, ångrade att han icke kysst henne, så viss var han nu på hennes känslor.

— Så komist, sade han sig själv; det där med kona slog mest an på henne. Si, stassbarn och fruntimmer, det är något säskilt...

Om eftermiddagen gick han i aftonsången, och när han hälsade Karin, var det med en nick, som om de redan voro du.

Men när han på aftonen spisade kväll hos Askanius, saknade han Karin. I sitt nya modiga sinnelag tillät han sig fråga källarmästarn var flickan var?

Denne svarade efter något betänkande:

— Hon är på teatern.

Digitized by Google

— Kåss, ä hon där?

Nu böjde sig Askanius fram och viskade på sitt diskreta sätt:

— Det är inte rätt att leka med en flickas känslor.

— Jag leker inte! brast Libotz ut, med en stämma och en blick som Askanius aldrig hört förr. Det var första gången, som mannen, den förälskade, den medvetne om sin styrka, talade, och Askanius blev rädd, drog sig tillbaka, tydligen imponerad.

Libotz ångrade sig genast, ty han kunde icke snäsa människor, men när han såg att källarmästarn varken blev ledsen eller ond, utan bara ökade sin artighet, tänkte han med smärta:

— Så underliga mänskorna äro; man ska bita och slå dem för att få dem vänliga; de ä sojlit i alla fall, och jag kan de inte.

Efter supén frågade Askanius, om han inte fick dricka ett litet glas med Libotz nere i sjöpaviljongen, det var så länge sen de språkade, och fiskalen skulle komma efter. Det fanns inga hinder, och snart sutto de båda nere i Konfidensen, som den kallades. Efter några preludier, började Askanius temat:

— Sir notarien, att man dricker ett glas, det är inte något orätt, men att överlasta sig...

— Hör nu, vänta lite, jag har aldrig överlastat mig, det var bara förtal, klippte Libotz genast, med sin nyförvärvade självkänsla...

Källarmästarn tillhörde de människor, som icke kunna korrigeras eller mottaga en upplysning ens, om han redan fått in en annan mening.

— Får jag lov, svarade han, får jag lov att tala till punkt...

Digitized by Google

När Libotz murrade, avbröts han igen av gentlemannens:

— Får jag lov! — Si, det som har skett, har skett...

— Men det har aldrig skett!

— Får jag lov, får jag lov!

Han fick lov, och Libotz visade det genom att vända ena axeln till.

— Och det är människans plikt att glömma... Jag har glömt! Skål, notarien!

Libotz lät sitt glas stå.

— Men, fortfor Askanius, därför att man har begått en förseelse och behöver överseende, det behöver alla människor, så, skall, man, därföre, icke, tro — att (här turnerade han och föll in i ett accelerando) det-är-så-förbannat-lätt-att-komma-ifrån-en-affär — (heltaktspaus) som alltid har sina sviter. — Sir notarien, mänskorna är som en väv, tråd i tråd, och när man drar i skaftet, så skevar det i ränningen. — Jag vill nu inte påstå, att notariens förseelse...

— Jag har inte begått någon förseelse, jag följde bara min olycklige far, som var drucken...

— förseelse, icke kan ursäktas, långt ifrån, men sviterna äro i alla fall oberäkneliga. — Saken är den, att jag har en bror, som tjänar bokhållare hos greven, där notariens bror är förvaltare. Ett gott namn är alltid en borgen, men om detta namn blir nedsuddat — får jag lov! får jag lov att tala till punkt, till punkt! — Får jag lov! — Nu är det så, att greven blivit obehagligt berörd av den här polishistorien, fattat liksom agg till namnet Libotz som varit ute och åkt i tidningarne, får jag lov, och en viss misstänksamhet mot förvaltarens vederhäftighet har uppstått, det är

Digitized by Google

min bror som skriver till mig, ja, tyck inte illa vara. Med ett ord, greven begär borgen av sin förvaltare, om han skall få behålla platsen.

— Varför skrev han icke till mig, som är närmare till?

— Tja, det blir en ny fråga.

— Jag vet att han föraktar mig sen jag blev advokat. När jag var i hovrätten och han ännu bara bokhållare på gården, då skröt han och flaggade med sin bror, hovrättsnotarien, ibland sade han assessorn; men sedan jag blev brännvinsadvokat, så fick han umgälla sitt förra skryt.

— Finner inte notarien det helt naturligt då, att man är stolt över att släkten förkovras.

Det hade notarien inte tänkt på, men nu med ens fann han det mycket naturligt, och släppte därför sitt patos i punschglaset, varpå han sväljde båda på en gång.

— Men var skall han få borgen ifrån då? upptog han efter en halv takts paus.

— Dja, det blir ju...

— Inte vill greven ha mitt namn på ett papper?

— Jo, för allan del, bara det finns något bakom; den där affären med polisen har icke med penningsaken att skaffa.

— Herr Askanius, för sista gången, på heder och tro, jag var oskyldig.

— Men ta inte så illa opp, inte tycker jag att ett litet rus...

— Men jag var inte rusig, jag var inte...

— För all del skrik inte, det sitter folk här bredvid, man skall dock veta vad man gör...

Digitized by Google

— I alla fall, min bror skall gälda för sin far, och jag för båda...

— Ja, man kan inte vara nog försiktig i sitt uppförande, och notarien i synnerhet som har en ställning skulle se sig före, jag menar att den som icke tål något borde dricka mindre än den som tål, det finns ju somliga som tål obegränsat, och de kan dricka, det rör ingen, det kommer ingen vid, det spelar ingen roll, det är egalt...

Olyckan ville att Askanius tillhörde den gruppen av medmänniskor som icke tåla något. Efter två glas punsch var han på väg, och med tre glas var han färdig. Då ville han utöva vältalighet, prövade språkets alla synonymer, blev ibland hög, ibland låg, vände ut och in på sig, steg upp ur det förflutnas gravar i nya skepnader, överraskade klockan två på natten med bekännelser om otillåtna handlingar, som bort leda till tukthuset. Detta var emellertid anledningen till Askanius' beprisade nykterhet: han kunde icke dricka; och han var rädd för nattens timmar, då hjärtat öppnade sig som en bok, där varje läskunnig fick se hur han såg ut inuti. I afton hade någon dämon gripit honom, han hade icke talat på rysligt länge, och nu måste han ha ur sig flera månaders samlade talträngdhet. Till all lycka inträdde nu fiskalen, så att Askanius' första start fick göras om. Libotz hade nämligen redan tröttnat på beskyllningarne och gjort sig i ordning att gå.

Fiskalen var en man som tålde allt, gick i beständigt dovt bakrus. Efter en hel natt såg man ingenting onyktert hos honom, men han liknade en stenstaty; anletsdragen voro stelnade, ögonen frusna, så att varken iris eller pupill syntes, tanken hade upp-

Digitized by Google

hört, tungan var förnaglad. Denne man hade inga sidor, som man säger, utan var alltid lika, jämntjock, torr. I sällskap talade han med ögon och miner, var alltid med, uppmuntrade till fortsättning, verkade därför suggestiv, så att han narrade folk tala, men sade aldrig ett ord själv, bara interpunkterade med enstaka: — Si där ja! — Jag kunde tänka det! — Det var jämnt som en spik, skål!

Askanius beundrade sin fiskal, liksom han adlade allt sitt umgänge så länge de voro hans och därför att de voro hans. Fiskalen var en o-vanlig människa, och hans personalkännedom var koll-ossal; hans begåvning för polissaker var ut-om-ordentlig, och som sällskapsmänniska var han o-över-träfflig; taktfull, diskret, intress-angt. Nu var fiskalen i själva verket ingenting av allt det där, men Askanius gjorde homunkler av fullgångna människor och skapade om dem efter sin avbild.

Fiskalen Tjärne var en lång smal person med för litet huvud; som en orm skapad syntes han kunna gå genom hål bara han fick in huvet. När han reste sig från stolen för att sträcka sig över bordet att ta en tändsticka, såg det ut som om han kröp genom luften, då hans långa arm träddes fram mellan glas och buteljer utan att slå ikull något, men fruktan för taklampan kom honom därvid att vrida på huvet så att ansiktet låg på ryggen. Eljes ansågs han vara en vacker karl, och han hade framgång hos damerna, ehuru han aldrig skröt med det eller ens låtsades om det, och detta av flera skäl. Lik en verklig Don Juan fann han intet märkvärdigt i saken, visste knappt om det, och när man brydde honom, skämdes han såsom inför en svaghet. Men det fanns något i hans öde,

Digitized by Google

som infört disharmoni i hans liv. Libotz, som lade märke till allting, hade observerat att Tjärne aldrig talte om fruntimmer, och när skilsmässor eller oregelbundenheter vidrördes, teg han demonstrativt. Han var son till en känd avliden rådman i staden som upplöst sitt äktenskap, men han var så lik en bekant officer att han ofta av okända tillfrågades helt oskyldigt om han icke var en ****krona. Detta trassel hade icke blivit klart för Tjärne förrän han exercerade beväring, och de grymma kamraterna kallade honom med kompanichefens namn. Då först förstod han; och därmed jordade han sin mors minne för alltid, utan att anklaga eller döma dock. Det bästa arvet, en obetvivlad börd, saknade han, och han betraktade sig tidigt som föräldralös. De som kände hans sår, aktade sig att röra vid det, men främmande oinvigda skulle alltid peta på det. När han tidigt upptäckt att man fick vara tämligen i fred för människor, om man lät dem vara i fred, så undvek han all frestelse att vara närgången, eller föra intima samtal i sällskap. I tjänsten däremot, och mellan fyra ögon skrädde han icke, ehuruväl han även där var räddhågad, då erfarenheten lärt honom huru dämoniskt man stundom ledes in på falska spår. Han angav därför aldrig, utan han »siktade» en misstänkt, lämnande åt domaren att låta i hemlighet rannsaka innan angivelse skedde. Men han hörde gärna, och när någon frispråkare fanns i sällskapet, satt han med öppen mun, spetsade öron och tycktes anteckna. Uppmuntrade talaren att fortsätta mest genom sina enstaka bifallsstötar: Si där! och sådant, eller genom att kasta en stänkfråga in i hopen, men av den art att hans nyfikenhet förblev dold. Det lät som om han intres-

Digitized by Google

serade sig för allt och alla, under det han själv upphört vara.

Askanius mottog sin fiskal som en adept, den där kommit att höra visdomens ord.

— Har du ätit kväll, ja; sitt då ner och drick ett glas med oss, det är en vacker vårkväll och kräftorna ha gått upp i ån, snart skall jag bjuda herrarne på kalas emellertid...

Fiskalen slog emellan med: — Har de verkligen —? Satsen brydde han sig icke om att fullborda, ty han visste den skulle bli klippt.

Advokaten bestod ett artigt: — Nej, kåss... under det han tänkte på sin bror och den borgen han måste ikläda sig.

Askanius kände emellertid denna torka hos åhörarne, och han hade i kväll ett behov att göra sig, väcka beundran och intresse. Han började därför med sitt gamla glansnummer, huruledes h a n sjöng för kejsar Napoleon i Versailles, och han inledde som vanligt med en skildring av vattenkonsterna som kostade trett-i-o-tu-sen francs var dag de spelade. Han beskrev dem så noga som om åhörarne hörde dem beskrivas för första gången, och det egendomliga i situationen var att både advokaten och fiskalen varit i Versailles och sett underverken, men de hade aldrig vågat bekänna detta för Askanius, ty han skulle icke ha trott dem, eller ansett dem som tjuvar, vilka ville beröva honom hans uteslutande tillhörighet.

De båda medbrottslingarne växlade några blickar då och då, varpå Libotz försjönk i kalkyler över borgenssumman, men var gång han såg ner rycktes han upp av Askanius, som påkallade uppmärksamheten med ett danskt: — Är ni med? Då visade Libotz sitt

Digitized by Google

ansikte igen, men ögonen voro inåtvända, ty han räknade i huvet.

Emellertid hade Askanius i afton trasslat in sig i fontänerna, märkte att det skäggade sig i minnet och försjönk i en självdiskussion om vilken fontän som var den största:

— Ge mig si, sa jag Diana, jag menar inte Diana — här trummade han sig på pannan — vad heter han nu igen?

Libotz, som trodde det var en direkt fråga, spratt ur sin frånvaro och svarade:

— Neptuns är den största.

— Nej, inte Neptun, inte...

Här glömde sig fiskalen totalt och högg in:

— Jo, det är Neptun, jag har ju sett den själv.

Detta var alltför orimligt, så att Askanius tog det som ett slags skämt, och gick vidare:

— Sir ni, mina herrar, sådana fontäner får man endast se maken till i Sankt Petersburg, har herrarne varit i Sankt Petersburg? Nej! Ja, si det... eller i Schönbrunn? Inte det! Aj, aj, aj, det är det allra största man kan någonsin i hela sitt liv få se. Men Versailles borde varje människa se innan hon dör, herrarne skulle slå sig lösa en gång, drick lite mindre punsch, samla, spar, gnid, säg: jag vill bli snål, jag nekar mig det nödvändigaste, men jag måste se Versailles innan jag dör, ni skall få låna Bædeker av mig, jag har två stycken, en på franska, en på tyska, resan kostar två hundra francs, det är etthundrafemtio kronor...

— Säg etthundrafyrtio! avbröt fiskalen, som icke kunde motstå högmodsandan längre...

Digitized by Google

— Får jag lov! Får jag lov — att tala till punkt!

— Var så god, var så god!

— Emellertid, vi sjöng för kejsarinnan, mina herrar, och kan ni tänka er, hon var klädd, dagen till ära, i blått och gult, det var ju artigt...

Och så kom kejsarn! Askanius hade visserligen alltfrån sin ungdom hyst ett obeskrivligt förakt för sfinxen, Badinguet och allt vad han kallades, men efter den dagen han sjungit för fransmännens kejsare, hade denne blivit som förvandlad. Det var ett geni, den största politiker som levat, och som härförare kunde han fullt jämföras med Den Store.

Källarmästarn saknade resonans i afton och han kunde inte komma upp, därför ringde han efter champagne.

Hans offer voro svettiga och förkrossade av all denna storhet, som låg bolstertung över dem. Och Libotz, som icke ville göra någon ledsen, sökte dyrka upp stämningen igen; men att tala om något annat eller någon annan hade varit att döda Askanius. Därför återknöt han med en skenbart oskyldig fråga:

— Vilken stämma sjöng då källarmästan?

Askanius låtsades leta i minnet, vände i munnen en lögn som en tugga, varpå han slutligen svarade, diplomatiskt, lagom sårande, och därmed avspisande alla vidare närgångna frågor:

— Mina herrar, i en väl samsjungen kvartett för mansröster finns endast en stämma, en för alla, alla för en... Och den som har det minsta begrepp om sångens svåra och stora konst, borde veta, att alla stämmor äro lika maktpåliggande, de må heta första och andra tenor, första eller andra bas.

Digitized by Google

Detta var nu för elementärt, och sättet att lämna åhörarne i okunnighet om att han bara sjöng andra tenor, retade fiskalen som var gammal kvartett-sångare. Champagnen hade nyss givit geist, och som han icke hade lust instrueras vidare, så upplyste Tjärne helt i förbigående att h a n varit första tenor i studentsången.

Här uppstod en fasans tystnad, varunder Askanius kämpade med sitt bättre jag, sin stolthet, sin rättskänsla. Skulle han upptaga ett så farligt stridsäpple, då vore han förlorad, ty Libotz såg ut som vore han beredd att skrida in för studentsången! Nej, han böjde undan; utan att vika, gick omkring utan att snava.

— Mina herrar, viskade han, det gives två slags sång, liksom det gives flera slags vin, cigarrer, maträtter, kaffe, likörer, icke sant? Nåväl, vi ha konstsång, och vi ha natursång, är ni med? Jag för min del håller på konsten, och det gör nog varje musikaliskt bildad person, han må tillhöra vilken samhällsklass som hälst, för övrigt. Därför, och som ett värdigt svar på den något obefogade anmärkning som fiskal Tjärne tillät sig nyss, ber jag att få höja detta glas för konsten!

— Bravo! skrek fiskalen, som var alldeles för lat och njutningslysten för att vilja spilla krafter på ett gräl, och därför drack han med nöje den gamle natursångarens skål för konsten, som ju alltid inbragte honom ett fullt glas.

Libotz hade farit över ansiktet med flata handen för att torka bort ett skratt, och när han märkte att Askanius numera varken hörde eller såg, vände han sig till Tjärne:

Digitized by Google

— Han är rolig i alla fall, sade han högt.

Klockan var nu inemot tolv.

— Tala om något trevligt! sade Askanius, icke för att få höra något utan för att få vila sig. Och han satte sig i posityr som om han väntade ut deras snack med tålamod och undergivenhet; under tiden lekte han med sina egna tankar och läste över vad han skulle säga sedan.

Tjärne, som kände taktiken, vände sig nu direkt till Libotz och började tala om Paris, fick svar och nya bidrag.

Nu skulle en vanlig människa i Askanius' ställe ha uttryckt sin förvåning över att de herrarne också varit i Paris, och med en släng av självhumor ha räddat síg med ett leende åt sin narraktighet nyss, men Askanius var ingen vanlig människa, ty med sina goda egenskaper ägde han den största subjektivitet, härsklystnad och egenkärlek. Han var centrum i denna lilla värld av hungriga och skuldsatta som levde på hans barmhärtighet; sången och Paris voro hans enskilda tillhörigheter, och dem fick ingen annan titta på. När han nu hörde, att de varit i Paris, vilket han visste förut, frestades han hugga in med anmärkningar och rättelser, men hans högfärd tog överhanden, och han blossade bullersamt på sin cigarr, andades tungt under ansträngningen att hitta på ett spritt nytt samtalsämne, som kunde klippa deras tråd.

Några gäster, som avlägsnade sig, tittade på rutan, och Askanius passade tillfället, reste sig och drog ner rullgardinen:

— Jag tror vi dra ner gardinen, sade han, satte sig igen och sporde: — Vill inte herrarne röra på glasen.

Digitized by Google

Fiskalen hällde ner ett fullt glas, men släppte icke Pariserträden. Libotz, människovännen, tyckte synd om Askanius, som led dödens kval, och därför avbröt han Tjärnes svada med ett:

— Tillåt oss dricka med källarmästarn.

Detta glas blev avgörande, och nu började en karaktärsförändring inträda såsom i fjärde akten av ett vårdat drama. Fiskalen blev hög, elak, utmanande och tog upp ett samtal om Shakespeare med källarmästarn. Denne var icke svarslös, men konversationen blev en tuppfäktning; de två talade i mun på varannan, väntade ut varandra, för att icke svara på tal, utan för att få köra fram med sitt eget spann.

Askanius hörde icke på motståndaren utan vände sig med vämjelse bort varje gång denne talade, och gjorde miner som skulle säga: prata på din smörja, jag kommer straxt.

De hade råkat in på citaternas breda väg, och Tjärne kunde många, men Askanius bara ett, detta satt han och höll i handen för att släppa lös, när stunden var kommen.

— Nej, skrek Tjärne, det här, det är sublimt, det är Macbeth som säger det:

»En skugga blott, som går och går, är livet, det är
en saga,
berättad av en dåre; låter stort,
betyder intet!»

— Asch! fräste Askanius, det här är stoltare och mycket djupare, jag tror det är Othello eller Hamlet, ge mig si...

Nu klickade minnet, citatet uteblev och fiskalen högg genast in i tystnaden:

Digitized by Google

— Så här säger Lear:

»Från midjan nedåt äro de centaurer,
fast kvinnor ovantill,
till gördeln blott få gudarne regera.
Allt nedinunder tillhör djävulen;
där är det helvete, där är det mörker,
där är det svavelsjö...»

— Uss nej, inte säger man sådant, avbröt Libotz, som befann sig i kärlekens första heliga tempelgårdar.

— Det är ironi, skrek Askanius, sir mina herrar, den som icke förstår ironi, den skulle aldrig få tala om Shakespeare. Par exempel, jag tror det är Köpmannen från Venedig, men det kan vara detsamma, som säger att livet är vävt av samma tyg som våra drömmar, inte menar han det, han låter en toker säga sådant för att visa vilken toker han är; därför skall man vara försiktig när man vill tolka en stor skald, och endast den kan tolka honom rätt, som av naturen fått en känsla av förståelse för det stora, sköna, sanna i liv och natur.

Denna ansträngning var för stor, och Askanius inträdde nu i ett nytt stadium, han slöt ögonen, försattes i en trance, under vilken hans själ var frånvarande, under det händerna arbetade med cigarren som oupphörligen tändes och slocknade; fullt vaken var dock icke kroppen, ty cigarraskan skrapades ned i champagneglaset.

Fiskalen, som blivit stukad, förlorade sin taktkänsla och blev brutal, tog konjaksbuteljen och fyllde ett dricksglas till hälften, slog först i sig en slurk varmed han sköljde munnen, varpå han välvde i sig resten.

Digitized by Google

Askanius måtte haft sitt öga i handen, ty blundande räcktes fingerna fram, fattade konjaksbuteljen om halsen och flyttade den intill den halvsovande, som sedan girigt fasthöll den tryckt mot västen där pincenéfickan satt.

Nu talade Tjärne ur skägget, med blodad tand, viss på att Askanius intet hörde.

— Att sitta och höra på hans guano, det är ju alldeles abnormt, va? Den där våga tala om Shakespeare...

— Tyst, tyst, varnade Libotz, man ska inte säga så, man måste vara tacksam!

— Låt gå för tacksam! Men att vara smickrare och tallriksslickare, hålla med, det är att göra karln högfärdsgalen, ni ska se att han spricker en dag...

Libotz ville ha en sidorörelse till stånd och tog upp norska frågan, och det blev långt, men slutligen trasslade båda in sig, så att de under pratet råkade byta ståndpunkter, och slutligen stodo kämpande mot sig själva och varandra.

Askanius tycktes ha sovit, och nu talade han liksom i sömnen med slutna ögon:

— Den nationella uppfostran, mina herrar, en nationell uppfostran, ligger icke i folkskolan eller allmänna rösträtten, för oss svenskar aldra minst, det kan låta som en paradox, men är icke en sådan...

— Sitter han och rättar temor? avbröt Tjärne.

— Ingenting, fortfor Askanius orubbligt, har så bidragit till svenska nationens uppfostran i kulturellt avseende som — smörgåsbordet.

Ett gapskratt klang i paviljongen, belönande roligheten, men det var icke så menat, utan här menades något djupsinnigt.

Digitized by Google

— Det låter som en paradox, fortfor Askanius, men tro mig, mina herrar, jag kan sitta vid disken och låtsas skriva, eller räkna, eller läsa, en gäst träder in...

Här beledsagades den dramatiska situationen med gester, varvid konjaksbuteljen blev ledig, så att fiskalen kunde slå i ett dricksglas till...

— En gäst träder in, en obekant, en främling... Nu har jag en spegel under klockan, och jag ser, jag har ögonen med mig, fastän jag kan blunda...

Fiskalen drog sig baklänges på stolen, förvånad över att Askanius kunde vara så falsk.

— En gäst har ju rättighet att äta så mycket han vill av smörgåsbordet, men en fin karl gör inte det, en fin karl gör sig en smörgås, slår i en sup, går och sätter sig, begär matsedeln, en halv öl. Varför gör han detta? Därför att han är uppfostrad; därför att han har takt. En tysk kan aldrig lära sig detta, kan aldrig, även om man upplyser honom om att det icke är meningen äta sig mätt vid smörgåsbordet, han är icke mottaglig för upplysningar... Jag tror de sjunger i trädgårn!

— Låt dem sjunga! svarade Tjärne. Skål för smörgåsbordet...

— Det finns de som tar sex supar också, när jag vänder ryggen till, men det är sämre folk... och det finns de som äter ostsmörgås till oxsvanssoppa, det finns hycklare, som tar en sup och går och sätter sig, men stiger upp igen, när jag är ute i verandan, och tar sig en halva, men min hustru ser dom i luckan, och är inte hon där, så talar Karin om det för mig. Karin är en bra flicka som står på husbondens bästa, hon är trogen i döden och skulle aldrig tala om att

Digitized by Google

min hustru på fina middagar serverar salt karlax som rhenlax, det är yrkets små hemligheter, och dem förråder man icke, om man nämligen lägger salt laxrygg i skummjölk över natten, så blir han som färsk, och när ingen klagar så, herre gud, men jag har lärt Karin fråga gästerna: var inte laxen god? och när de svara: utmärkt! så har mitt samvete ingenting att förebrå mig...

Askanius hade nu kommit in på det farliga stadiet, då han förrådde sig själv. Libotz, som kunde gå ut ur sin person, identifiera sig med andra och därför led allas lidanden, han satt med nerslagna ögon, skämdes och pinades på Askanius' vägnar, men mest av att se hur Tjärne njöt av att samla upplysningar dem han sedan skulle missbruka. Askanius fortsatte sitt orrspel som intet kunde hejda:

— Maten förtjänar man intet på, och det måste fuskas i ett kök, man måste tillvaratagа och förvandla; de sitter och äter nässelkål om vintern, prisar den, betalar mera än för grönkål, och då är det bara grönkål, det är alldeles som med pilsnerölet hos bryggarn; han vattnar lageröl och får mer betalt, det är mänskliga dårskapen; men vinerna, det är min hemlighet, den här champagnen till exempel heter Old England, men det är icke Veuve Clicquot Old England, nu kommer snobbar som vet att det skall stå Old England, och så ser de inte efter det viktigaste eller Veuve Clicquot som kostar elva kronor när den här balchampagnen kostar två och femtio, men det är följden av brännvinsbolagets monopol, jag tvingas köpa av deras varor, och så pang! ä vi där! Men det kommer en dag, mina herrar, då bolaget skall avslöjas,

Digitized by Google

jag har en tidningsskrivare på mina fem finger, och när stunden är inne, paff, så ligger bolaget där!

Tjärne satt med öppen mun, och vid tal om bolaget kröp han fram mellan glas och buteljer för att höra riktigt noga, ty bolaget var den lilla stadens stora eldfara.

Askanius slocknade efter den sista ansträngningen och föll i verklig sömn; han var icke drucken, ty han hade icke rört ett glas på två timmar. Under sömnen förvandlades hans ansikte igen, masken föll av och Tjärne som hade ögonen med sig observerade noga den sovande:

— Jag undrar hur den mannen börjat, vad han varit, vad han har gjort, och om han är straffad. Se på dessa ludna händer som likna en kortspelares...

— Man ska inte forska i människors förflutna, avbröt Libotz, som med all sin mildhet ägde en fast karaktär, ty varje människa får lida för sina gärningar, och när hon lidit ut, är hon förlåten. Och en väns svagheter skall man överskyla. Askanius är vår vän, han har hulpit oss i nödens stund...

— Och det tar han betalt för nu med ränta.

— Ja, man skall ju lämna igen vad man lånat...

Tjärne hade också fått ett nytt ansikte, en mördares, men Libotz behöll sitt.

Askanius var efter en stund utsövd och klarvaknade, men han kände icke igen sina gäster; sömndrucken, men icke drucken, tilltalade han Tjärne såsom vore han den främmande person han liknade.

— Mister Chester, ni gjorde bättre att gå i dockorna än sitta här, ert föregående är av den natur att ett strängt regelbundet arbete i Brooklyn ville bringa er upp igen.

Digitized by Google

— Han har varit i Amerika, viskade Tjärne.

Men Askanius fortsatte med den engelska brytningen och besvarade Mister Chesters invändningar dem endast han kunde höra:

— Flickan, ni vet, är förlorad, men jag har ingen skuld, ingen! Skenet låg visserligen emot mig, domstolen frikände, jag har utslaget kvar i min chiffonier...

För att rädda sin vän, tog nu Libotz ett djärvt steg, djärvt för honom, den försagde. Han tryckte på ringet, och om två minuter syntes Karin, något yrvaken, ty klockan var nu två.

Då vaknade Askanius, och med en vred blick frågade han flickan:

— Vad vill du?

— Det ringde, källarmästarn.

— Vem har understått sig ringa?

I ett anfall av trots och för att få se Askanius i ögat, svarade Tjärne:

— Jag har ringt, jag ville ha vatten!

Askanius betraktade fiskalen noga, for med handen över pannan, och framsade:

— Kors, jag tyckte, men det är ju... jag måtte ha slumrat, är det inte...?

— Tjärne, svarade Libotz.

— Ja visst, fiskalen, han ville ha vatten, gå efter vatten, Karin.

Karin gick.

— Karin är inte någon vacker flicka som notarien påstår...

— Det har jag aldrig påstått, vågade Libotz, men hon är en snäll och en bra flicka; hon är långt ifrån vacker.

Digitized by Google

— Tycke och smak äro olika, men att kunna påstå att Karin är vacker...

— Jag har inte påstått...

— Hennes drag äro icke regelbundna, hyn något passerad och figuren si och så, men en snäll och bra flicka är hon, och den som säger annat han är en baktalare, ja, det är ordet!

Här fick Libotz en straffande blick, som han måste hålla till godo med... och Askanius gick på:

— En snäll och bra flicka, det är mina ord...

— Nej, det var notariens, avbröt Tjärne.

— Och den som skall ha henne en gång, det skall vara en ordentlig karl och inte en som super, så han kommer i tidningarne.

All Askanius' infödda ovilja mot Libotz trädde nu fram igen, och han rev och slet i den arme mannen.

— Knep går till en liten tid...

— Karlax går längre! interfolierade Tjärne.

— Och när man inte är kvar i hovrätten, skall man icke sätta hovrättsnotarie på sin skylt... Ärlighet varar längst och den som skall handhava rätten måste själv respektera densamma...

Här brast Tjärnes tålamod; han reste sig under förevändning att inspektera några diktade brandposter, tackade för aftonen, tog Libotz med sig och gick åt dörrn.

Men Askanius, som var trög i vändningarne, hann endast framstöta några: — Får jag, får jag lov... Karins uppträdande i dörren med vattenflaskorna hejdade de avtågande, och Tjärnes eviga törst kom honom att falla för frestelsen att stanna, varpå Askanius fick en ny ordström i gång.

Digitized by Google

— Posten, så här dags; inte är posten öppen så här dags...

— Brandposten, sa jag.

— Telegrafen kan stundom vara öppen om natten, men postkontoret — al-drig!

— Godnatt, bror, nu skall du gå och lägga dig, slängde Tjärne efter sig, när han flydde, medförande Libotz, som ville stanna och ta avsked riktigt.

Askanius blev sittande och talade ut i mörker och luft sin harm över människors otacksamhet och taktlöshet.

Men när fiskalen och notarien kommo ut på gatan så brast det lös; allt vad de icke fått säga därinne i paviljongen, kom nu i dagen och ett nattprat på trottoarkanter, på stora torget, på kyrkogården utspann sig och varade ända till morgonen.

*

Åtta dagar senare var advokaten Libotz ringförlovad med Karin, och de spatserade varje morgon ut i naturen. Askanius blev kall emot båda, förebrående Karin otacksamhet.

Under dessa dagar hade Libotz bestått en svår kamp, då han bestormades med brev från brodern som begärde hans borgen på flera tusen kronor. Advokaten hade svarat att han icke kunde borga för den summan han icke ägde. — »Men du har råd att gifta dig,» svarade brodern. Denna sublima yttring av logisk egoism stålsatte Libotz några dagar, ty det var för mycket, även för honom. I samma väva måste han ta hand om fadren, som gjort konkurs, var sjuk och icke kunde få komma på fattigvården, både där-

Digitized by Google

för att han var så hatad och därför att han ägde burgna släktingar. Han fördes till stadens sjukhem, där Libotz fick underhålla honom på andra klass. Då tyckte notarien att han gjort sin skyldighet, och kunde slippa borgen åt brodern, men andra tyckte icke så. Askanius kom också fram till Libotz vid middagsbordet och viskade:

— Att lämna sin egen bror i sticket, det är inte vackert.

— Jag har icke satt honom i sticket! svarade Libotz undergivet.

— Joo, han får lida för andras vårdslösa uppförande.

Där var lögntornet igen, byggt på en lögn och som icke kunde rivas. Libotz satt och såg på det, teg och gick hem. Där fann han ett brev från brodern, i vilket denne skildrade vad han fått lida för honom. Greven hade sålunda förlorat en process, där Libotz fört kärandens talan. Då hade ordet brännvinsadvokat fallit, och när förvaltaren förklarat att det var hans bror, slog hatet ut åt sidan. Kom så tidningen med fyllerimålet, och greven stack bladet under förvaltarens näsa, fräsande:

— Hade jag rätt! Där är brännvinet, advokaten är därefter.

Allt med allt, Libotz insåg att han, om ock ofrivilligt, åsamkat sin broder obehag, och han skrev under samt avsände det farliga papperet. Men som han var öppenheten själv, talade han om detta för Karin, och hon uttryckte sitt ogillande, då hon skulle vara med och umgälla detta en gång. Libotz kunde icke neka att hon också hade rätt, och så satt han i en ny slitning.

Digitized by Google

Förlovningen gick på, och hade varat en månad. Första veckan talte de om sin barndom, om föräldrar och släktingar; andra veckan om framtiden, om giftermål och bosättningen. Som de voro ense i alla punkter, emedan Libotz beslutat sig överlämna allt sådant åt henne, så var våningen snart hyrd i fantasien, möblerad i fantasien, och ingenting fanns att tillägga eller diskutera. Tredje veckan talade de om första veckans samtal, och fjärde veckan om andra veckans. Libotz började märka att samtalsämnena tröto, att aldrig något livligare meningsbyte uppstod som kunde elda och ge impulser. Men för att samförstånd skulle råda, stack han under stoln med alla avvikande meningar, eller levde han sig in i den föreställningen att de voro ense i alla punkter, måste vara det, om en varaktig lycka skulle kunna råda i äktenskapet. Äran var så stor för honom, att han älskades av en kvinna, därför ansåg han som en gengäld att hon fick råda i allt, utom hans processer, dem talte han icke om, ty de voro andras tillhörigheter.

En söndag skulle de roa sig från morgon till kväll, äta middag ute på landet och ha det riktigt angenämt, ty Karin var ledig hela dan. De startade vid niotiden, och flögo ut genom tullen. Först talade de om de små tilldragelserna sedan de skilts i går middag:

— Nå, va de mycke folk i går afton? frågade fästmannen.

— Ja, det är ju alltid mycket folk om lördagarne. (Det visste han ju.)

— Var källarmästarn vid gott humör? (Det brukade han aldrig vara.)

— Han knorrade ju som vanligt — men han är

Digitized by Google

snäll ändå i grund och botten. (Detta ordet snäll begagnades oftast av Karin, emedan hon visste att hon själv ansågs som snäll.) Men var var du i går afton?

— Jag satt hemma och skrev, för att kunna vara ledig i dag, kära barn. — Nej si en så stor fågel, det är visst en glada.

— Inte finns det glador här i trakten, inte.

— Jo, det tror jag bestämt, och det måste vara en glada för hon har kluven stjärt.

— Tror du inte det kan vara en ormvråk, för han skriker så på det sättet?

— Kanske det, men ormvråken har inte kluven stjärt.

— Men sädesärlan där på gärdsgården har också kluven stjärt.

— Kåss ja, det har jag inte tänkt på, men det står så i Berlins naturlära, inte vet ja', men du har så rätt Karin lilla.

Så var gladan förtärd; endast skodonens och klädernas ljud hördes under den raska gången. Libotz tuggade torrt, kände tomhet i huvet, kastade blickar utåt åkrarne för att hitta något att tala om, medan han plågades invärtes av en process, som han dock icke ville vidröra.

Efter att han en lång stund hade grävt i handlingarne, fann Karin tystnaden opassande och började känna det genant.

— Säg något, Edvard! Det är så hemskt när du tiger.

Libotz släppte vittnesmålen ur huvet, men kom av sig, och i sin nöd säger han det han aldrig borde ha sagt, nämligen:

— Va ska jag säga då?

Digitized by Google

Det var bankruttförklaringen, vantarne i bordet, och tråden var klippt. Två främmande personer gingo bredvid varann och tänkte, tänkte över varandra, över deras förhållande, över orsaken till tystnaden. Och straxt blev det främmande förvandlat till fientligt. De kände sig trolösa mot varandra, som kunde gå och tänka tyst utan att säga ut vad de tänkte, och ju längre de tego, dess värre blev det. I sin förtvivlan grep Libotz en växt från renen, och utbrast med lyckat intresse:

— Nej, si, en sån undelig blomma!

Karin kände både hyckleriet i förvåningen, och allmosan han räckte henne, därför såg hon icke dit och svarade icke, men ökade farten bara som om hon ville fly från alltihop.

Libotz följde, kände sig avdankad, var viss att det var slut, tänkte efter var han skulle äta sin middag hädanefter då han icke kunde gå till Askanius, undrade om det skulle stå i tidningen, vad staden skulle säga. Han var så livligt inne i den nya situationen, att han saktade sina steg och lät Karin gå förut, just där vägen krökte och hon försvann. Men han fann det alldeles naturligt; hon hade brutit, det var slut, och det var en lättnad. Han satte sig på en sten, tog av hatten, torkade pannan, men grät icke; lättnaden att få vara ensam, återfå sig, blev en sådan stor njutning att han småvisslade, under det han ritade.

— Kåss så undelit de ä, alltihop, tänkte han. Ja — de ä undelit!

Men så började det att dra, och en ångest överföll honom, han reste sig och gick igen, framåt; och

Digitized by Google

när han krökt om med vägen, stod Karin lutad mot ett träd och grät.

De gräto tillsammans, tysta först, i gemensam förtvivlan att icke räcka för varandra, icke kunna fylla ut varandras tid, tills Karin slutligen utbrast:

— Att det var så svårt, det kunde jag aldrig tro!

— Detta är det svåraste av allt! sade Libotz. Men ska vi skiljas på en stund, du går den vägen, och jag över åkrarne, så råkas vi vid hagen.

Förslaget var ovanligt, men gott och det antogs. Libotz kom in i sin process, blev sig själv och antog dimensioner, hörde vittnen, talade inför domstolen och övertygade motparten, ett ovanligt fall, som endast kunde ske ute på en åker, då parterna voro frånvarande.

När han kom fram till hagen och Karin, fann han det helt naturligt att han talade om det som fyllde hans sinne, och utan inledning började han referera målet. Det var visserligen bara en ägotvist, med underhållsskyldigheter, broläggningar och gärdsgårdar, men han levde när han talade om sitt arbete, han fyllde tomrum och han lade ut personligen. Karin hörde mänskoröst; ensamheten hon icke var van vid befolkades, och hennes fästman visade sig till sin fördel. Hon kastade in småfrågor som eldade honom fortsätta, och hon uppmuntrade honom så att han, när det målet var slut, tog upp ett annat, som han gjort sig till en triumf. Men det var lite långt och invecklat, tröttande genom sin mängd av namn, dock, han talade sig varm, han gick lättare som efter trumma, och de nådde slutligen Gröndal. Klockan befanns bara vara elva, och det öppnades icke förrän två, då middag skulle ätas. Det var ju en ryslig

Digitized by Google

tid. De gingo ner till den lilla skogssjön, tittade efter löjor, kastade småsten på dem, plockade svärdsliljor, men detta allt fyllde bara ut en timme. Då infann sig torkan igen, men varnade för den farliga tystnaden, snattrade de om ingenting, togo om gamla tema, och när de upptäckte sig som plagiatörer, kunde de icke se varann i ögonen. De skämdes för varandra, för sig själva, men tystnadens spöke jagade dem framåt, så att de slutligen sade ofrivilliga dumheter, rörde vid sår, som de icke ville åt. Libotz hade mesta oturen.

— Det är underlit att alla skomakare heter Andersson, sade han till exempel, bara för att säga något.

— Min pappa var skomakare, men han hette Lundberg, svarade Karin med en viss godmodig humor.

— Kära, lilla vän, inte visste jag det, och inte ville jag såra dig.

— Nej, det vet jag, svarade Karin, som var säker på sin fästmans goda sinne; och för övrigt levde de ännu i paradiset, där ingen trodde ont om den andra, och sålunda gräl icke kunde uppstå, grälet som brukar börja där den goda tanken och den goda viljan upphöra.

Slutligen måste Karin gripa i sitt förråd, och hon gick i tankarne till Askanius och gästerna:

— Den där Tjärne är en trevlig karl i alla fall, sade hon.

Nu skulle ju Libotz ha tagit detta som en påminnelse att han själv var tråkig, men det gjorde han inte, utan han tog fatt i Tjärne, som ett motiv, och med sin mänskovänlighet visade han fram hans goda

Digitized by Google

sidor, och belyste med exempel ur livet, Karin auktionerade på, Tjärne blev en ljusets ängel, en martyr, hans tragiska öde med den falska börden tvang en att förlåta honom hans små egenheter...

Små egenheter, ja! Där gjorde de halt, och under pausen gick det upp för dem, vilken ryslig figur fiskalen var, och de visste båda att han vilken dag som hälst skulle mörda Askanius. Karin gjorde först klart att vända, men Libotz ville icke vara med i vändningen, utan fördröjde sig vid hans tragiska öde, uttryckte sin fasa för det brottet som förfalskade en oskyldig människas hela känsloliv, gick ner genom generationer och straffades på barnen i alla led. Därpå kastade han in på norska frågan, tog allmänna rösträtten med på släpet, utvecklade proportionalismens grundidé; vågade dock icke se på klockan, emedan detta skulle ha antytt att han var otålig.

I en kyrka i fjärran ringde ut; klockan var ett. En timme till alltså.

Libotz var förtvivlad, mest över att han plågat Karin med processer och politik; att tala om människor, som dock var det enda intressanta, ville han icke, och att bara sitta och berömma lymlar, kände han förnedrande i längden, lika förnedrande som att förtala dem. Trött var han och hungrig, torr och tom; han ville ett tag öppna pulsarne för att svalka sig, och hoppa i sjön, men han föreslog i stället:

— Ska vi röra på oss lite?

De rörde på sig, satte sig; betraktade en myrstack, undrade hur så små djur kunde ha det, och se sin värld. Kastade stenar i sjön för tionde gången, tittade upp i tallarne, som om de ville hänga sig i grenarne. Löjorna vågade ingen sig på mera,

Digitized by Google

ty de hade utdiskuterats; svärdsliljorna hade vissnat och blevo bortkastade, men tystnadens spöke smällde med piskan var gång de tröttnade tala. Båda voro dock så upplysta att de icke skyllde ledsnaden på varandra, utan funno den ligga i själva sakens natur, men de vågade icke tala om detta, icke om sitt förhållande, ty det tålde icke kritik och vidrörande.

Emellertid slog klockan två, och bordet stod dukat under en hägg. Där var intet folk att se, och Karin fann det ensligt, ty hon var van vid rörelse och liv, men Libotz tyckte det var idealiskt att få vara ensamna; detta sade han dock icke, ty han ville i allt vara henne till lags. Därför fick Karin bestämma matsedeln, och när hon fick se sparris, utbrast hon:
— Jag undrar hur det kan smaka.

— Nej, har du aldrig ätit sparris?

— Aldrig!

— Nå så ska vi försöka, fastän de e dyt.

Så började en middag, och med återvändande krafter steg munterheten. Libotz fann allting roligt, var nöjd med allting, och Karin njöt av att bli uppassad av en kypare i frack. Först taltes om maten, men Karin upplyste att man icke får tala om det man åt. Då försökte Libotz säga kvickheter för att narra fästmön skratta, och när han såg kyparen stå bakom en dörr och lyssna, sade han att kyparen hade röntgenöron.

Men Karin kände icke röntgenstrålar, och därför fick Libotz tillfälle ge en lång historia, som avbröt udden på roligheten. Därpå kom talet på ädla stenar i anledning av en kråsnål, som Libotz bar i halsduken; och när han meddelade sin upptäckt att de billigaste stenarna voro de vackraste, såsom granat, ametyst,

Digitized by Google

topas, under det smaragd och rubin sågo falska ut, så blev fästmön rädd att han var snål.

— Ja, men diamanter är dock de allra vackraste.

— De se ut som glasbitar, men är nog så vackra, det har du så rätt i, fast de ä ryslit dyra.

Efter middagen kom ju kaffet, men det kom något annat också. Libotz var van att sova middag, han kunde inte hjälpa det, och nu kämpade han en kamp för livet; en tyngd i hela kroppen drog honom ner mot jordens medelpunkt, och hans medvetande omtöcknades, föreställningar blandades som kort, bilder gycklade, hägringar döko upp, tid och rum förvandlades, och med klippande ögonlock talade han mörka ord, ur processer, mantalslängder, författningssamlingar; han kallade kyparen Askanius och titulerade Karin fröken, blandade ihop juveler och rökt lax. Karin skrattade först, och frågade om han druckit för mycket, men fästmannen svarade:

— Inte ha ja de; ja e bara lite sömnig, luften söker när man är ovan...

Och så kom det; han gäspade. Då reste sig flickan upp från bänken, Libotz vaknade som vid en örfil, ögonblicket var avgörande, då — en cykel ränner fram, och elegant, med en ryttares rörelse, sitter Tjärne av, hälsar med militärisk honnör, och blir mottagen med ett anskri som räddaren!

Nu blev det konversation; alla tre på en gång talade; Tjärne hade ätit middag; han föreslog genast käglor och punsch; det blev ett uppsving, alldeles otroligt. Och han konverserade Karin så att hon rodnade av munterhet, och Libotz gladdes oegennyttigt, då han såg hur hon roade sig. Lika osjälviskt applå-

Digitized by Google

derade han fiskalens bataljoner och kringskuren kung, njöt av sina nederlag, då de skaffade de andra glädje. De andra började göra narr av honom, och Karin stack åt alla de små svagheter han under dagens lopp lagt i dagen. Hon antydde även hur tråkigt de haft, uttryckte oförställd glädje över fiskalens ankomst, men ångrade sig ibland och strök då fästmannen på skägget med ett deltagande: Men han är så snäll, så.

Eftermiddagen gick som en dans, det kom folk och där blev musik.

Mot aftonen började dock fiskalen tyna, och när fästmannen märkte det, beslöt han en uppryckning i stor stil. De skulle åka till stan, supera på Stadskällarn, där Karin aldrig varit med sin fot. Så gick han att beställa åkdon, blev borta en stund, och när han kom tillbaka, fann han de båda kvarlämnade inbegripna i en halvhög konversation, som genast avklipptes, varav han slöt att de talat om honom. Men han sade ingenting, fann det helt naturligt och önskade tro att de bara talat väl om honom. Droskan körde fram, Libotz satte sig upp först, upptagande baksitsen, och tvang därmed Tjärne att åka bredvid fästmön. Att det var opassande kunde han icke finna.

Vägen var lång, Libotz somnade efter att ha bett ursäkta, under det de andra skrattade åt honom; och han log själv i slummern åt sin lilla svaghet. Men när han vaknade, fann han Karin och Tjärne inbegripna i ett så livligt samtal av den halvhöga art, att han icke hörde deras ord.

Han var utanför spelet, försökte ingripa, men åsidosattes, tröttnade och drog sig inom sig själv.

Ibland kastade dock Karin något skämtsamt åt honom, som föreföll aktningslöst. Och när hon slut-

Digitized by Google

ligen snäste fram ett »tyst du», så rullade han in sig, blev absolut otillgänglig; och han glömde svara, när han nästa gång benådades med en likgiltig fråga som icke begärde något svar.

Fiskalen, som icke kände ädelmod eller medlidande, blev ond på Libotz' trumpenhet, och för att göra processen kort avsköt han den dödande pilen:

— Du är väl inte svartsjuk heller, gubben min! (De hade nämligen blivit bröder i kägelbanan.)

Det var nådestöten som mottogs utan klagan, utan motstånd, och den slagne satt bara med huvudet nedböjt mot bröstet, som om han uttalat de sista orden här i livet: Det är fullkomnat. När de åkte in i staden och kommo till apoteket, stannade Libotz droskan och med ett hastigt: jag skall bara hämta ett recept! försvann han in i portgången.

Både Karin och fiskalen pratade så livligt att de icke fästade sig vid Libotz' avstigning. Efter en stund funno de dock väntan lång, och fiskalen steg ur för att titta på rutan till apoteket, men när han icke såg någon Libotz, steg han in och frågade, men advokaten hade aldrig varit där. Då förstod han sammanhanget, och inseende straxt att han själv måste rädda sig från den besvärliga och tråkiga rollen som tröstare, slank han som en orm genom portgången och försvann samma bakväg över apotekets gård som advokaten nyss tagit.

Fästmön satt kvar en stund, men så började hon ana oråd, gick in på apoteket och frågade, fick beskedet, störtade ut och lämnande vagn och kusk sökte hon upp fästmannens bostad. Han var icke hemma.

Då återstod henne endast att gå till sig.

Digitized by Google

Följande morgon mottog Karin ett brev jämte sin ring. Brevet var icke bittert, tvärtom. Libotz påtog sig all skuld, beklagade att han blottställt hennes rykte; förklarade att han icke var den man hon skulle ha; hans tunga lynne, hans svåra arbete med allt mänskligt elände gjorde honom omöjlig som sällskapsmänniska; icke lycklig själv kunde han icke sprida glädje eller ljus över en annans liv. Och så vidare.

Karin grät, men insåg att detta var det bästa, och därmed återgick hon i sin tjänst hos Askanius, dit Libotz nu upphörde att gå.

Även fiskalen uteblev en tid, ty i samma stund Libotz släppte taget, förlorade rovet all retelse för honom; han hade bara velat känna sin omotståndlighet och njuta av den andres lidanden, en kort söndagseftermiddag.

Libotz höll sig inne i åtta dagar, lät hämta mat, bleknade, men skötte sitt arbete med lugn och vanlig uthållighet.

Hans ställning till stadens innevånare förblev densamma som förut. Hatad av alla som han måste kräva, misstänkt, missaktad, drog han dagens tunga och uppfyllde sina plikter nästan småaktigt. Kom det teater, cirkus eller musiksällskap till staden, så gick han dit, fastän det icke roade honom.

— Si, vi måste gå dit som ha råd, annars kommer de aldrig igen, och då står teatern tom. Det är en skam för stan, och barnens enda nöje är cirkus; man måste tänka på de andra också.

Men han lånade även ut pängar, utan ränta, ficklån åt småfolk; skrev på borgen, fick betala, men i tack erhöll han endast det tråkiga ryktet vara pro-

Digitized by Google

centare. Hans tyngsta plikt var dock att besöka fadren på asylen. Fastän han betalade för andra klass och alltid medförde snus, portvin och andra småsaker, så mottogs han endast av klagomål.

Gubben var nämligen hatad även inom asylen, där flertalet tillhört hans kunder och lidit i åratal av hans falska varor. Han höll sig därför mest undan, vågade icke promenera på gården, led emellanåt av utbildad förföljelsemani, som nog ägde sin fasta grund i det hat varmed han förföljdes. Sålunda fann han all mat förfalskad, vattnet förgiftat, och sängkläderna impregnerade med elakt luktande ämnen, så att han fick stiga upp om natten och sitta på en stol. För att förbättra fadrens ställning uppfann Libotz sättet att muta hans rumskamrater med små presenter, men fadrens väckta avund omintetgjorde hans bemödanden i den vägen.

En söndagsmiddag efter gudstjänsten kom Libotz gående den långa tråkiga gatan som ledde till asylen. Till höger låg ett bönehus mitt emot ett berg som icke hunnit sprängas bort och vilket liknade en inälva ur jordens innandöme. Längre bort låg en kolerakyrkogård som man icke tordes röra i, av fruktan att släppa lös pesten. På denna lekte barn, gömmande sig i förvildade busksnår, eller klättrade i träden som tagit bisarra former, buro tjocka mörka, fläckiga löv, liksom pestsmittade. Ett enda svart träkors stod lutande till fall, och vid detta syntes ibland en äldre kvinna stå försänkt i tyst bön, under det barnen stimmade omkring. Barnen brukade kasta till måls på korset, så att det föll, men Libotz gick alltid och reste upp det, stöttande med stenar. Det stod något skrivet på korset, men det var icke kvinnans namn, och Libotz

Digitized by Google

räknade ut att det varit hennes stora kärlek som nu förvandlades därnere i jorden, och då undrade han ofta varför icke de rätta råkades. Härpå hade den cyniske fiskalen en gång svarat: Det finns inga rätta (med parentes, andra än de som icke få varann).

Invid denna mörka plats låg asylen, som först varit kronomagasin, sedan kolerasjukhus, och nu slutligen blivit ett hem för eländet. I dag kom Libotz med sin svarta handsäck, visiterades av portvakten, släpptes in i det halvstora rummet, där fadren inhystes med två andra.

Gubben satt i nattrock vid fönstret, vändande ryggen åt olyckskamraterna för att slippa deras blickar. När sonen trädde in, tog fadren handsäcken ifrån honom utan att hälsa eller tacka, gick bakom en skärm och satte sig att äta och dricka utan att säga ett ord till börja med. Detta gjorde han emellertid med ett skrytsamt buller för att reta de andra två. Särskilt gjorde han sig besvär att snusa så att det hördes, och däremellan sladdrade han:

— Om de andra också hade snus, hur skulle jag kunna njuta av mitt då? Du understår dig inte ge dem något, Edvard.

Därpå kröp han fram och undersökte Edvards rockfickor, där alltid någon extra överraskning var att finna. I dag hade sonen berett honom den största och käraste, då han medförde två nya kortlekar. Edvard hatade kort, och två kronor voro syndapängar, men kärleksverket var desto större.

Gubben bröt de nya lekarne med vällust, det var som att skala en persika, och talken smekte fingerna på den gamle spelaren, då hjärteress tittade ut genom omslagets runda ruta.

Digitized by Google

Han ville genast börja spela, men sonen gjorde föreställningar.

— Det är ju söndag och det går aldrig an, för resten kan jag inte spela.

— Jag ska lära dig, svarade gubben.

— Neej, du, far, skall spela med kamraterna här, i morgon.

— Med de där, aldrig nånsin.

— Men ensam kan du inte spela.

Detta var ett förfärligt problem; det var det enda man inte kunde göra ensam; man måste ha någon att rivas med.

— Sätt dig ner! sa gubben, och var icke otacksam mot din gamle far. Tycker du inte att jag är olycklig nog!

Jo, det tyckte sonen, och som han hade svårt att göra en människa ledsen, så satt han ett, tu, tre med korten i hand.

De spelade knack, det enda sonen kunde. Han skämdes emellanåt, blev rädd att sysslomannen skulle träda in, slängde korten i bordet; men så stark var fadrens makt över honom, att han genast återgick till spelet på ett kraftord av gubben.

— Du bekände inte, far! vågade sonen, mera i form av upplysning än anmärkning.

— Säger du att jag spelar falskt?

— Jag menade icke så, ville bara fästa din uppmärksamhet på...

Det oundvikliga grälet var i gång, och sköttes av gubben ensam, som både talade och svarade.

En av olyckskamraterna hade emellertid smugit sig ut, och om en stund stod sysslomannen i rummet:

— Sitter ni och spelar kort mitt på blanka sön-

Digitized by Google

dagsmiddagen, vet ni inte någon levande skam. Men sådan fader, sådan son! — Tag bort korten, annars skall jag ta bort dem!

Edvard Libotz satt svarslös, skamsen, förvunnen; han kunde icke skylla på fadren.

När sysslomannen gått, reste sig Libotz och ville gå.

— Ska du gå redan? utfor gubben.

Det var hans vanliga avskedsförebråelse. »Redan», även om han stannat i timmar. Och sonen visste att fadren icke saknade hans sällskap utan bara njöt av att han plågades.

Edvard tog mod till sig och framställde med mild förebråelse:

— Om du icke lyder reglementet, far, så kommer jag aldrig igen, sade han.

— Det kan jag tro dig om, du som ville kasta din bror på landsvägen och försatte din far i konkurs.

Vad skulle han svara på det! Han ryste bara vid denna yttring av det uronda, det gemena, lumpna, och förkrossad gled han ut genom dörrn. Men han hade en korridor att passera, och smädeord om kortspelare, förförare, procentare, flögo som pilar från båda sidorna.

Kortspelet var det tyngsta, ty där gav han sig skuld; han hade varit i högmässan om förmiddagen och känt sig hugsvalad av textens: I denna världen haven I tvång, men varer vid god tröst, jag haver övervunnit världen. Där hade röster viskat honom tröst och hopp, givit honom vinkar om att det var prövningar och icke straff han genomgick, att hans öde var Hiobs, och han själv en tämligen skuldfri

Digitized by Google

man. Men en timme senare, då han ville helga sabbaten med kärleksverk, befann han sig inveck-lad i ett banalt kortspel med gräl... Han föreföll ju vara hycklare men var det icke. Detta falska sken som alltid skulle falla på honom, dessa tvetydiga situationer, i vilka han släpades mot sin vilja, det var tyngst av allt. Han ville rätt och väl, men hand-lade illa, då och då...

När han gick förbi stadskyrkan och fann den öppen och tom, steg han in. Här var tyst, vackert, högt i tak, så olikt alla andra rum därutanför. Och han gick framåt stora gången, rädd för ljudet av sina steg. Vid en bänkdörr stannade han, tog i han-den en psalmbok som var kvarglömd och han fick upp Hiobs sextonde kapitel.

»Mitt ansikte är rött av gråt, och på mina ögon-lock är svartaste mörker, ändock ingen orätt är i mina händer och min bön är ren. O, jord, ej över-täcke du mitt blod och ingen gräns vare för min klagan, ty si, ännu är mitt vittne i himmelen och min målsman är i höjden. Mina vänner begabba mig; till Gud gråter mitt öga, att han må skipa rätt mellan man och Gud, mellan en människas son och hans broder. Ty åren, de lätt räknade, gå sin kos och jag går den väg jag aldrig återvänder.»

Det var också hans enda hopp, att få dö en gång, ty här väntade han intet gott mer, därför återstod honom endast vara beredd på allt och dricka sina förödmjukelser som vatten.

Han hade aldrig grubblat eller tvivlat i sin reli-gion, ty lärorna om de högsta tingen voro honom som axiomer; det enda som oroat honom var hans oför-måga att begripa Guds godhet, då livet var så cyniskt

Digitized by Google

elakt, och man formligen släpades vanmäktig in i den onda handlingen. När han såg religiösa människor en vacker dag uppenbara sig som stora brottslingar, så grämde han sig att Gud icke hjälpte sina trogna i frestelsens stund, utan lämnade dem i sticket, därmed prisgivande både sina vänner och den lära de ledo för. Själv kom han i levernet aldrig upp i höjd med sin lära och sin goda vilja, därför fruktade han få anseende som religiös, och höll sin andakt hemlig. Men gå i bönehus om vardagarne ansåg han vara att missbruka Guds namn. Sex dagar skall du arbeta, men på den sjunde hålla gudstjänst, det var hans regel, som han höll för sig själv och aldrig prackade på andra.

Efter en stunds meditation gick han hem och stängde om sig. Söndagseftermiddagarne begagnade han till att överskåda sin ställning och mottaga enskilda besök. Han hade nämligen fått över sig människor som kommo att enskilt begära råd, lassa på honom sina bekymmer, tala ur sig sina sorger, sin grämelse, sitt hat. Och på detta sätt var han bliven ett slags läkare med gratispraktik.

Lokalen var icke vacker, den kunde icke hållas ren, då folk gick ut och in alla vardagar, och han icke tillät rengöring på söndan. Allt elände som här rördes upp lämnade också en atmosfär efter sig, som kvävde, och imman på fönstren efter andedräkterna hade avdunstat men fällt ut damm, så att han endast kunde betrakta gatan utanför genom en hinna av smuts.

Så satte han sig vid stora pulpeten och tog fram kladden som fördes av skrivaren. Den unge mannen hade utvecklat sig under denna tid han tjänstgjort

Digitized by Google

på advokatbyrån; med tilltagande arbete hade hans nit ökats, så att han även fanns på rummet under vilostunderna, hälst under Libotz' mattimmar. Hans från början öppna person hade blivit sluten, beväpnad, högdragen, slutligen fientlig men städad. Efter en tid av nit började han begära permissioner, gjorde små resor och verkade hemlighetsfull. När han sändes till tingen att bevaka mål, blev han längre borta än han skulle, och ofta hände att klara processer blevo förlorade.

Libotz hade länge haft misstankar på skrivaren, men han skämdes för att snoka, och han fruktade att göra verklig undersökning, då ju lagen omgivit brottslingen med så starkt skydd, att den förfördelade endast med största svårighet kunde komma åt honom och ändock med risk att själv bliva straffad.

När han nu började läsa i kladden, fann han den oklar; skulder, fordringar, uppburna medel voro hopförda utan ordning; reseräkningarne voro okvitterade och för höga, det var något på tok.

Sedan, då han tog sig för att läsa domstolarnes utslag i förlorade mål, fann han att motparten försvarat sig med hans egen motivering, och att partens vittnen gått över till motparten, genom medgivanden, jäv och förtolkningar. Sjögren, skrivaren, skulle sålunda ha praktiserat själv som hemlig sakförare, förrått huvudmannens taktik och detta sannolikt mot mutor.

Det var en bedrövlig upptäckt, men Libotz blev mera ledsen än ond, ty den unge mannen hade varit med i de svåra tiderna, då visat tålamod och besinning, väntat på avlöningen, haft uppmuntrande ord, alltid hållit humöret uppe.

Digitized by Google

Att anklaga honom ville han icke, ty då vore mannen förlorad, men han ville ha full bevisning för sig själv, innan han avskedade honom. Därför telefonerade han till fiskalen och bad om enskilt samtal. Tjärne älskade icke Libotz, men vädrande ett beslag, lovade han genast komma, då han i nödfall väntade sig få del av hemligheter som sedan kunde begagnas.

Han kom på cykeln, rasade in i byrån och red straxt gränsle på en omvänd stol.

Libotz, försiktig som vanligt, började med en inledning som lämnade Tjärne alldeles oberörd, men när han nalkades föremålet syntes fiskalens uppmärksamhet väckas.

— Men du får icke ta detta som en angivelse, fortfor Libotz, jag vill bara ha fredat samvete när jag säger upp honom ur tjänsten.

Och så gav han hela analysen. Men när han såg att Tjärne antecknade, varnade han honom återigen:

— Du får icke göra rapport.

— Nej, det är bara en promemoria, om jag skall kunna anställa privat undersökning.

— Låt mig lita på det! Men säg, har du märkt om Sjögren lever över sina tillgångar när han är ute?

Vid namnets nämnande snördes Tjärnes ansikte, som om han knöt igen en påse med hemligheter, och straxt efter svarade han:

— Jag vet ingenting, men tror att han går på Stadskällarn, och att där spelas kort; och den som spelar kort, den kan man tro om allt.

Det blev Libotz' tur att ändra ansikte, och han forskade i Tjärnes onda ögon om han alluderade på

Digitized by Google

middagens oskyldiga kortspel på asylen; men han såg icke något fientligt mot sig i dessa vassa blickar, ehuru där låg ett underjordiskt hat, som sökte ett föremål längre bort. Och han förstod att utfallet endast varit ett sådant dämoniskt misshugg, där hans egna tankar framkallat den andres genom hemlig överföring. Dock, vid nämnandet av Stadskällarn steg ett dunkelt skvallerminne upp hos Libotz om något rivalskap mellan kaféflickan och Sjögren samt Tjärne.

— Du bär väl icke något agg till Sjögren? frågade han, välvilligt, men obetänksamt.

— Vad skulle det vara för agg? Vad har jag för affärer med Sjögren? högg Tjärne i, viljande läsa Libotz' baktankar.

Denne förstod nu att han rört vid ett sår och att Sjögren verkligen vunnit på rivalen, vilket den oemotståndlige aldrig skulle förlåta. Och han insåg att skrivaren var förlorad, därför började han bedja för honom; men då sprang Tjärnes hat ut i en gnista som kastade åt sidan, och han unnade icke den lille, nyss besegrade mannen denna revansch att avslöja Don Juan som övervunnen i kärleksstrid, och av en obetydlig skrivare.

Ju mer Libotz lade sig ut för den brottslige, ju flera goda sidor han framdrog hos honom, dess högre steg Tjärnes hat mot båda. I sin nöd och förtvivlan försäkrade Libotz, naivt nog, att han aldrig alluderat på något kärleksförhållande...

— Vad menar du? avbröt fiskalen.

Libotz märkte förlöpningen och ville ta tillbaka, men fruktande att förvärra saken, vände han kniven mot sig själv; tog skulden på sig, talade om de små

Digitized by Google

knep, oskyldiga visserligen, som han lärt den unge mannen.

Tjärne hörde gärna att Libotz förtalade sig, uppmuntrade till fortsatta förtroenden, plockade sin fågel, blev vid gott humör, betade på med några egna små bekännelser, som han hittade på, och så blev det riktigt förtroligt. Det där med advokaten Kniving fann han superbt; den första gratisgumman förklarade han sig tro alldeles blint på, ty liknande hade hänt honom också i livet, många gånger. Men när han i samma andedrag började fråga vad Libotz trodde om Askanius och hans föregående, då ville icke advokaten gå med.

— Man måste vara tacksam, avbröt han, och intet var så farligt som att rota i andras förflutna, när de redan försonat sitt.

Då vände Tjärne, berömde Libotz för hans trofasthet och utgöt sig i lovord över Askanius, såsom karaktär betraktad; som människa visste han ju ingenting om honom. Med Askanius höll han på så ivrigt tills han hunnit ut genom dörren. Då först erinrade Libotz att han glömt ta löfte av fiskalen att icke göra något emot Sjögren, men det var för sent, och Tjärne hade dessutom lämnat ett så gott intryck efter sig genom att tala välvilliga ord, att Libotz kände alla farhågor undanröjda.

Bliven ensam, satte han sig att bringa ordning i kladden genom att införa utgifter och inkomster på rätta ställena, därmed överskylande den unge mannens svagheter, och fast besluten, att behålla honom i tjänsten, sedan han talat vackert med honom. Därmed skulle han öppna dennes ögon, rädda hans framtid, bindande honom med tacksamhetens starka band.

Digitized by Google

Advokaten Libotz var en skarpsinnig man, med klart omfattande förstånd. När han läst ett invecklat mål kunde han referera det inför domstolen i dess stora drag; och han ägde alltid besinning och lugn, bet sig fast i huvudsaken och lät aldrig motparten prata bort sig genom att kränga åt sidan; skötos bisaker fram för att skymma det väsentliga, så tog Libotz fatt i dem, plockade sönder dem, men återkom alltid till ämnet, utvikningarne måtte ha varit aldrig så kringirrande. Men denna starka intelligens var i livet naiv, kunde synas enfaldig till och med, när han satt och förrådde sina små svagheter, hjälpte fienden att skaffa vapen och ammunition, utlämnade sitt huvud på fat åt den förstkommande. Men allt detta härrörde av hans godtrogenhet, som icke var baserad på okunnighet om mänskliga naturens ondska utan på principiellt bemödande att tro gott, inbilla sig tro gott, och, där besvikenhet följde, likafullt söka fördraga medmänniskans svagheter, och förlåta i oändlighet. Det var hans natur, helt enkelt, medfödda idéer om världen, mänskorna och hans eget dunkla öde, vilka han benämnde sin religion. Hans vänner ansågo honom utanför tjänsten vara ett dumhuvud; de som icke kände honom kallade honom hycklare, ty de trodde icke att han ägde dessa vackra tankar om människorna eller besatt sådant oändligt tålamod, vilket de kallade svaghet. Denna godvillighet kunde visserligen ådraga honom beskyllningar för partiskhet och ha ledsamma följder, men det fördrog han som allt annat. Sålunda hade en gång en affärsfirma i huvudstaden tillskrivit honom med förfrågan om en viss handelsmans ställning i och för kredits lämnande. Libotz hade svarat att han icke visste annat

Digitized by Google

än gott om mannen. Men så gick det utför, och advokaten fick ett ovettigt brev därför att han »rekommenderat en skojare». Nu var mannen i fråga ingen skojare, och Libotz hade icke rekommenderat honom, men så där hårdrogos alla uppgifter, »det var han van vid och det kunde man icke göra något åt».

När man gjorde honom orätt, blev han icke ond, men bedrövad; han kunde icke hämnas, ty han kunde icke göra ont. Han fann »konsten att göra illa» så oändligt svår, att han beklagade de andra, ty han trodde att de ledo mest själva av sin ondska och att de plågades av de lidanden som de tillfogade andra.

Sedan han emellertid om denna söndagsafton blivit ensam, mottog han besök av en bekant borgare som skulle upplösa sitt äktenskap. I tre timmar fick Libotz över sig ett tioårigt äktenskaps alla fasor.

— Varför han I icke gått ifrån varann förut? frågade han.

— Det är inte så lätt att gå när man dumpit i fågellim, ju mer man sprattlar dess fastare sitter man.

Han fick makarnes gräl och ömsesidiga beskyllningar, referat av intimiteter som han knappt förstod, allt elände som fostras i samlevnaden, och ett oresonligt hat som han icke kunde förstå. När han sökte medla fred, blev färgaren som ett eldsprutande berg, talade om giftmordsförsök med livstidsfängelse, och när advokaten föreslog skilsmässa, så tvekade den olycklige, blev betänksam, tog upp om barnen, lugnade sig, fick tända en cigarr, och slutade med att säga allt gott om hustrun han visste. Och så gick han. Libotz satt där tillintetgjord; det var som om han levat tio år av ett rysligt äktenskap; han tycktes ha åldrats

Digitized by Google

på dessa tre timmar, ansiktet hade magrat och huden torkat; så nära tog han sig andras lidanden.

Men han gick till sängs med lugnt sinne, glad att ha räddat den olycklige skrivaren, som han i morgon skulle väcka till besinning.

*

Följande morgon gick Libotz och beredde sig på det tal han ämnade hålla för Sjögren, då Askanius föll in i rummet som en handgranat och kreverade mitt på golvet.

Han hade röda blommor under ögonhålorna, var en annan människa, hade förlorat sin värdighet, viskade icke utan halvskrek, rörde sig av och an på golvet och kunde icke sitta. Men hela hans ärende bestod i att bjuda Libotz på en middag på Stadskällarn klockan tre precis; bara de två. Det var allt; och så rusade han.

På Stadskällarn? Det var underligt! Askanius på Stadskällarn! Det betydde något, men vad?

Klockan slog tio, men Sjögren kom icke som han skulle göra. Libotz blev orolig efter en kvarts förlopp, och vid halv elva var han övertygad att skrivaren hade rymt. För att få klarhet telefonerade han upp fiskalen och frågade om han sett till Sjögren.

— Har han rymt? blev dennes frågande svar.

— Det har jag icke sagt! svarade Libotz, rädd att förhasta sig. Jag frågar om du sett honom?

— Nej, svarade Tjärne, men om han uteblivit från din byrå, kan man, efter vårt samtal i går, antaga att han rymt.

— Ja, men vänta till middan, innan du anställer forskningar, man skall icke förhasta sig.

Digitized by Google

— Var lugn du! svarade Tjärne och ringde av.

Förmiddagen gick, och Libotz beklagade den unge mannen som förstört sin framtid. Om han bara haft förtroende skulle allt varit hjälpt, men han trodde mänskor bara om ont, därför gick det illa.

Klockan tre kom Askanius, förvildad, hemlighetsfull men talträngd; dock för att icke röja sitt spel i förväg, talade han om väderlek och torgpris.

När de inträdde i Stadskällarns matsal, fanns där inga gäster; endast källarmästarn satt vid disken och låtsades räkna. Vid åsynen av Askanius sköt han upp sin jätterygg uppåt halsen och hälsade med ett blottande av hörntänderna, ty framtill voro läpparna slutna.

Askanius hade beställt middag för två, utan att säga namn, och bordet var dukat vid fönstret, emedan kunderna voro så få, att de enslingar, som infunno sig, alltid placerades vid fönstren för att skylta åt gatan.

Om vintrarne levde Stadskällarn på tillställningar, bröllop, baler, landsting, kommittéer, men om somrarne tog Askanius alla kunderna i sin trädgård. Källarmästarn på Stadt laborerade därför med dåliga affärer, och han hatade den farlige konkurrenten med ett onaturligt hat. Uppfostrad i utlandet hade han lärt en mängd små raffinemanger, vilka Askanius, som i början gick ut för studier, hade bemäktigat sig och lärt bort åt sina biträden.

I dag skulle Stadskällarn ha velat krossa sin konkurrent med nyheter, om han vetat det var han som skulle komma, men telefonen hade endast anmält två herrar; middagen var i ordning och kunde icke ändras, alltså måste det oundvikliga ske.

Digitized by Google

Askanius var hög, braskande, utmanande, talade högt med avsikt och låtsades ogenerad.

Han började med anmärkningar:

— Smöret! Hälften margarin! Fängelse eller böter, men det gör ingenting, vi äro icke kinkiga. Sädesbrännvin? Potatis är det, men alla bolag sälja potatis som säd, ehuruväl i Tyskland sådant räknas som förfalskning.

Och så gick han på.

— Sherry, tre kronor och femtio öre; det är bara Marsala och är värt femtio öre. Chambertin, säg Beaune, kan alltid drickas. Färsk potatis som är gammal, morkullor, alias snöskator, och så vidare. Under hela middagen hade källarmästarn stannat vid disken, blåst upp sig, fallit ihop, skummat av raseri, men tegat. Varför han teg visste han nog, men att denna kritik utövades i advokatens närvaro, gjorde saken betänklig.

Efter middagen tågade herrarne in i ett enskilt kafërum, naket, otrevligt, för högt i taket, för många dörrar; ett boningsrum apterat till krog. Askanius kritiserade också, men när allt var redo, började han med att föreslå brorskål, var dock nog uppriktig ange motivet vara bekvämlighet, det gick lättare att tala. Så gick det löst.

— Du vet ingenting, du, min bror, började Askanius, njutande av att få tala om stora nyheter, men här har passerat saker i det tysta, medan du gick i kärleksrus. — Kan du tänka dig att denne förvunne ärkeskälm har låtit skriva i tidningen om »Kökets hemligheter», däri han i förtäckta ordalag pekar åt mig. Det var därför jag svarade på tal i dag, nyss. Men nu kommer något annat.

Digitized by Google

Här reste han sig, tog en högre stol i utbyte mot den nedsuttna resårstolen, ty han ville opp, dominera.

— Denna förvunna ärkeskälm har av ren avund sökt inverka på bolaget att få mina rättigheter indragna. Kan du tänka dig något dylikt! — I tre dagar har jag levat i en förfärans ovisshet; jag har sökt borgmästarn, landsekreterarn, slutligen landshövdingen, och jag fick behålla rättigheterna. — Men, för att mota Olle i grind, och förekomma varje nytt försök i den antydda riktningen, så, har, jag, gjort en mästerkupp; ja, det kan ju låta löjligt —

Här log han bittert, självironiskt, och fortfor:

— Jag, har, gjort, en mästerkupp, som skall förhindra varje nytt försök, i den antydda riktningen, sa jag. Det var nämligen någon som en gång, det var länge sen, ville stuka mig, det var på en ångbåt mellan Kiel och Korsör — men det får vara detsamma, jag svarade emellertid...

Här måtte han i tankarne ha funnit svaret mindre dräpande än han tyckt den gången, och kännande fiaskot i luften, inställde han citatet och gick vidare.

— Emellertid, jag har köpt ett hus, ett stort, nytt, utan inteckningar, kan du gissa var det ligger?

Det var ju omöjligt att gissa, därför nickade den trötte Libotz i öster och väster, som betydde nej.

Askanius reste sig, tog Libotz i armbågen som om han ville arrestera honom, förde honom fram till fönstret, pekade mitt över torget, skrattade, men sade ingenting.

Libotz måste ju uttrycka sin förvåning.

— Ja, Askanius har köpt hus, mitt emot Stadt, flyttar från det gamla, och inrättar en första klass

Digitized by Google

restårang med kafé, och så är det slut med gamla Stadt!

— Skall bror lämna sitt gamla, med trädgården och kundkretsen; det är farligt!

— Nääh, det är inte farligt, för bolaget utdömde lokalen såsom osund och mindre tidsenlig.

— Det ändrar visserligen saken, men det är farligt ändå.

Nu hade Askanius fått replik, och där utspann sig en timmes diskussion, ändamålslös, emedan ingen tog skäl, som vanligt.

Askanius, den värdige, den alltid viskande och som hälst av allt hörde att han var en fin karl, satt nu här skroderande, en fylld ballong som röck i tågen för att få stiga. Stadskällarn hade han intagit som en fästning, dess källarmästare var hans fånge som skulle avrättas, när tiden var inne. Så höll han på intill kvällningen, då kyparn kom in med den färska tidningen.

Libotz öppnade bladet tankspritt, men straxt därpå började han darra i armarne så att papperet knistrade.

— Vad är det för slag? kastade Askanius likgiltigt, halvt förnärmad över något som delade uppmärksamheten.

— Det är rysligt, svarade Libotz; det är alldeles rysligt.

— Är bolaget framme igen?

— Nej, det är annat! Kan bror tänka sig, att min skrivare begått oegentligheter; för att få visshet, anförtror jag Tjärne denna sak, men ber honom icke vidtaga åtgärder. Nu har han gjort sak, satt

Digitized by Google

in notis att Sjögren rymt efter att ha förskingrat medel.

Saken var ju uppseendeväckande, men Askanius blev ond för att man störde honom i hans planer:

— Vad är det att tala om, alla biträden stjäla...

— Men hans framtid är förstörd...

— Asch, han ryker in på tre månader, så får han gå till Amerika sen.

— Hur kan man säga sådant?

— Tycker du att bolaget var så hjärtligt mot mig? Tänk att vilja dra in mina rättigheter, beröva mig dagliga brödet...

— Det har bror fiskalen Tjärne att tacka för!

— Säg intet ont om Tjärne, han är min vän, han står över alla misstankar, han är framstående i sitt yrke, en o-er-hörd personalkännedom, en lika förvånande lokalkännedom...

Libotz förstod att Tjärne förrått kökets hemligheter, efter den långa natten i paviljongen, då Askanius sömndrucken begått förräderiet mot sig, men han ville icke skvallra, utan teg åhörande lovsångerna över denne Judas, som förvandlat ett förtroende till en angivelse. Askanius var ju i sin subjektivitet och självisk het oemottaglig för en faktisk upplysning, oåtkomlig för bindande bevis. Icke enfaldig av naturen, hade han genom högmod och självförblindelse blivit dum.

Libotz ville gå hem, men då blev Askanius brutal, slängde omkring sig med ord, om kortspel och fyllor, leka med flickors känslor, matfriare och dylikt, hela lögntornet som förtalet uppbyggt.

När Libotz endast gjort ett vanmäktigt försök till försvar genom att skicka ut det enda ordet »för-

Digitized by Google

tal», uppfångades detta av Askanius, som straxt utlade långa definitioner med synonymer av orden förtal, skvaller och löst prat.

— Förtal, det är lögnen själv som jag sprider, antingen jag påfunnit den eller hört den av andra, läst den i en tidning, där allt som är tryckt är lögn...

Här spårade han lyckligtvis in på sin väg och återkom till kökets hemligheter, började undra vem som förrått honom, ändrade ordet förrått till förtalat, och nu uppstod en misstanke att Karin begagnat sin korta förlovning till förtroliga meddelanden, och att sålunda hemligheterna flugit ut genom Libotz.

Denne bedyrade att Karin aldrig skvallrat...

— Skvallrat? Menar du att det var sant då; tror du att jag serverar falsk mat som den här skälmen därute?

Askanius var nu kommen in i odrägligheletens stadium, och Libotz fann slutligen sin räddning i en dödstystnad, som förlamade allt initiativ hos stortalaren, vilken småningom sinade av brist på replik och resonans.

Efter en lång obehaglig granskning av räkningen, och ett snöpligt avtåg på grund av för små drickspängar, skildes de åt under försäkran att de haft mycket angenämt, fastän »maten var miserabel».

Libotz gick hem, fem år äldre; krossad i smulor av Askanius' nyvunna storhet, beklagande att en människa kunde så förändras i en handvändning. Och han undrade: Är det en ny Askanius, eller har den gamle stigit upp, den gamle vi icke känt, men om vars tillvaro han givit vinkar under sitt sömngångeri vid dryckesbordet.

Digitized by Google

Följande morgon satt Libotz ensam i sin byrå, och granskade kladden ännu en gång. Vid närmare påseende fann han införingarne mera slarviga än avsiktliga, och trogen sin natur, sökte han urskulda den skyldige.

Då öppnades dörren och in trädde en liten rund bonde med rättarkrans och blyörhängen; tupén stod på ända på den trånga pannans krön, och ögonen glödde.

— Är det advokaten Libotz? frågade han genommönstrande rummet.

— Ja, det är jag.

— Mitt ärende är att meddela det ni är stämd för rådhusrätten i ärekränkningsmål.

— De va dalen, hur kan det komma? Och vem talar jag vid?

— Jag är fjärdingsman Sjögren, far till er skrivare, som ni falskeligen beskyllt för rymning och förskingring av medel.

— Har han inte rymt då?

— Nej, han reste i går morgse klockan sex till häradshövdingen i era ärenden, fick ofrivilligt tåghinder och uteblev med laga förfall.

— Kan han bevisa det då?

— Det står två vittnen utanför.

Libotz tittade ut åt gatan, och såg två typer jämte skrivaren.

— Och vad förskingringen beträffar tillhör er att för domstolen bevisa anklagelsens riktighet.

— Se på den här kladden, svarade Libotz, men redan något osäker på målet.

Fjärdingsman besåg kladden en god stund; lade den sedan ifrån sig och sade:

Digitized by Google

— Den här bevisar ingenting, den är slarvigt förd, men ert biträde behöver icke kunna bokföring och av posternas sammanföring kan man icke sluta till någon förskingring.

— Då skall jag upplysa fjärdingsman, att jag icke gjort anmälan, utan endast enskilt anförtrott mig åt fiskalen.

— Allmän åklagare mottager icke enskilda förtroenden, utan allt inför honom är offentlig sak. För övrigt har han återtagit sin rapport och hänvisat till er som upphovsmannen till ryktena.

— Har han återtagit?

— Ja, och nu står ni er slätt; för övrigt har fiskalen meddelat att ni påtagit er skulden, i händelse skuld föreligger, då ni erkänt att ni lärt gossen en hop knep...

— Oskyldiga knep, som jag sedan ångrat och bestraffat mig själv för.

— I alla fall knep...

— Oskyldiga, såsom att låtsas skriva när en kund trädde in...

— Ni har att motse stämningen innan klockan tolv, och vi yrka ansvar enligt strängaste lagbestämmelsen, jämte ett års lön i skadestånd.

— Så kan ingen hjälpa det, svarade Libotz på sitt undergivna sätt. Men det vill jag säga fjärdingsman, att min avsikt aldrig varit att störta gossen, tvärtom...

— Nu efteråt, ja! Men nu är det för sent!

Med dessa domedagsord gick den förfärlige lagkarlen, lämnande Libotz, den oskyldige, åt perspektivet av tre månars fängelse.

Digitized by Google

Nu började en process lik många andra, där boven förde sak mot den icke allenast oskyldige utan den förfördelade; tjuven åklagar den bestulne. För att skydda sig anställde Libotz genast en bokförare, som erhöll full bevisning om förskingringarne, men då den anklagade icke fick förete bevisning, emedan han icke väckt åtal, så var detta spilld möda. När han sökte få upplysningar om vad skrivaren förehaft på tingen, möttes han av tystnad; ingen vill ju vittna, tar hellre något orätt.

Libotz fann fiskalen oförklarlig, ty han hatade rivalen Sjögren, men vände ett tu tre till hans favör. Och när han ansåg sig skyldig rentvå sig för Askanius, och medförande kladden, framlade bevisen för sin oskuld, sköt denne undan boken, förklarande att han icke kunde döma i denna sak.

— Jo, du skall se att jag är utan skuld...

— Det vill jag inte! svarade egoisten; för resten (här vågade han uttala den gamla lögnen) är det inte den enas fel att två gräla.

— Här är icke något gräl, här är process, där tjuven yrkar fängelse på den bestulne.

— Kan det bevisas?

— Det står här i boken, läs!

— Jag vill inte läsa, jag vill inte ha me't att göra, gå din väg, du stör mig.

Så var det över allt. Libotz trodde denna köld härrörde av att han var främlingen; och han kände nog detta kamratskap som liknade tjänares, strafffångars och militärers, vilka svuro falskt för att rädda en kamrat, eller medbrottsling, rättare.

I första instans dömdes han slutligen till 3,000 kronors skadestånd åt tjuven. Han gick till hovrätt

Digitized by Google

utan att vidare beskärma sig. Åt Askanius sade han: Eget att bara ärelösa människor anlägga ärekränkningsprocesser. Men Askanius hånade honom:

— Tror du ännu på rättvisan och det godas seger?

— Ja, svarade Libotz, ehuru det ser illa ut ibland; men de finns så mycke saker, min bror, som vi inte kan förklara.

Askanius beundrade honom ibland, grubblade över honom, analyserade honom tillsammans med fiskalen, och när han var utvilad och kry stannade han i ett alternativ: antingen är denne Libotz den största räv som släpat svans, eller är han en ängel. Men när Askanius var trött och sömnig, avrättade han Libotz med ett enda hugg: det är ett fä!

Libotz själv gick bakgatorna med böjt huvud och höjda axlar; gul i ansiktet, blev han allt fulare, och väckte motvilja blandad med fasa. Ty när han vandrade ute och mottog hatets blickar, så parerade han icke, utan träffades; och när han läste ogillande i varje ansikte, så gick han och tänkte på den möjliga orsaken, och då först reagerade han, kände sig anklagad för det och det, försvarade sig i långa tysta tal, men genom att han sysselsatte sig med deras onda tankar, fastnade dessa på honom som kardborrar. Ibland blev han så nedtryckt av hatet att han förlorade motståndskraften och sade sig: icke kan jag ensam stackare ha rätt gentemot hela staden, som ju består av lika goda borgare som jag. Då anklagade han sig för allt; smått blev stort, förgätet och försonat grävdes upp, och han tyckte sig vara den sämsta av alla människor. Nu försummade han sin klädsel också, när han icke hade någon kvinna att göra sig till för;

Digitized by Google

förfallen såg han aldrig ut, icke osnygg heller, men kläderna »satt» icke på honom, och han blev alltid lurad av skräddarn som tog mått, lät sig betalas efter beställda, men lämnade färdiggjorda plagg. När någon upplyste honom om sveket, svarade han: Va kan man göra vid de? Han gick därför alltid och axlade sig för att få kläderna att sitta, han knäppte oupphörligt upp och igen rocken, som kändes för trång över bröstet; särskilt bestyr gav honom hatten, vilken vinglade åt vänster och höger, så att han genom ideliga kast på huvudet sökte få den att balansera.

Om söndagarne gick han efter gudstjänsten med sin svarta handsäck upp till asylen att träffa fadren. Denne var i det närmaste ihjälhatad; led av tre sjukdomar och låg till sängs.

Där fick sonen en timmes tortyr extra. Fadren tog allt lögnaktigt skvaller såsom fakta. Började med falsk förutsättning en rad av förebråelser, förmaningar, varningar. Sonen hade upphört svara, ty mot oresonligheten fanns ingen hjälp; den enda räddningen bestod i att leda gubbens tankar åt sidan, in på falska livsmedel. Då blev han vältalig, men först försvarade han förfalskningarne från sin forna ståndpunkt som handelsman och såg saken från demokratisk, nationalekonomisk synpunkt, och utvecklade teorien för materiens tillvaratagande. Men så ändrade han plötsligt ståndpunkt, när han tänkte på sitt nuvarande lidande som konsument; och hans klagomål hade ingen ända, förrän sonen måste gå. Då kom det vanliga:

— Ska du gå r e d a n?

— Jag måste ju, efter som besökstiden är ute.

— Skyll på det!

Digitized by Google

Sonen skämdes då såsom om han ljugit, och det hade han ju strängt taget, när han begagnade en förevändning.

Hans affär gick bra, men mest därför att han ansågs vara en räv som icke skydde medel. På ett oförtjänt dåligt rykte hade han riklig utkomst. Detta insåg han, och han läste i kundernas ögon huru de liksom stodo i hemligt förstånd med denne skojare som de skapat av sin ondska och ympat på honom. Slutligen fick han en vana att betrakta detta sitt andra jag som en person med självständig tillvaro, vilken han stridde emot.

Så började stadens tidning med karikatyrer, och Libotz kom med. När han första gången såg sin vrångbild i sammanhang med advokaten Kniving och den fattiga gumman (det var fiskalens förräderi) så höll han på att förlora förståndet. Han fasade över sin egen bild: kan jag se ut på det sättet? frågade han sig; och han trodde han såg ut så; betraktade sig i en spegel, jämförde, och fann likheter. Då blev han rädd för sig själv, tänkte att han var en sådan genomvävd hycklare att han icke kunde upptäcka sig, trodde sig fördömd, gick i bönhuset, men vände om, drog ut ur staden, brottades med sin Gud på berget och kom hem lugnad och stärkt i sin fasta tro, så att han kunde fortsätta leva.

*

Under sommaren som följde blev staden folktom, och när Askanius' Karin flyttat till annan stad, återvände Libotz till sitt gamla matställe. Detta var honom en lättnad, ty han fick nu sitta ute under träd, bland

Digitized by Google

blommor, och se ån rinna förbi. Men Askanius var icke mycket synlig, emedan han höll på att inreda sitt nya hus nere vid torget.

Nu hade Libotz suttit i åtta dagar under sitt äppelträd som aldrig bar frukt, och han hade sett fiskalen varje afton söka sällskap, men förgäves. Dessa två hade undvikit varandra, utan någon förklaring, efter de ledsamma historierna med processen. Tjärne kom igen, slingrande mellan bord och träd för att söka en människa att få tala med. Libotz såg den ensamme mannens förtvivlade, liksom uthungrade ansikte, och fick medlidande med honom:

— Vill du inte sitta ner här? frågade han.

— Djo, svarade Tjärne, om du inte är ond på mig.

— Inte e ja de!

— Ja, jag var trolös mot dig, men det är mitt yrke, sade Tjärne.

— Jag begär ingen trohet av mänskor, bara jag får lite sällskap, svarade Libotz, angenämt berörd av fiskalens flotta bekännelse.

Och så började de språka, turvis ivrigt som två skeppsbrutna på en obebodd ö. Om småsaker och ingenting, bara för att få höra rösterna; och av fruktan att törna på det obehagliga förflutna, undveko de allt som rörde deras egna personer, gjorde sig behagliga för att icke behöva stiga upp och gå ut i ensamheten, förljuvade varandras tillvaro vid denna bordkant, visade ädelmod och vackra sidor. Tjärne konverserade utmärkt, höll repliken i ordning och lagom kort, och när han förirrat sig i ett längre anförande, avbröt han med ett: »det blir för långt» (han tänkte på Askanius' ändlösa monologer); hans intresse

Digitized by Google

för den andres anföranden var aldrig hycklat deltagande, utan intresse, framtvingat visserligen av behovet att glömma sig själv och sitt, men därför uppriktigt. Begäret att försonas förefanns även hos honom, och därför halkade han över blindskären, så att när händelsevis Karins namn av förbiseende kom att nämnas, han genast kastade åt sidan på ett annat spår.

Samvaron var angenäm och slutade med en sexa i paviljongen.

De hade hittills undvikit ämnet Askanius, men härinne, där allt erinrade om honom, började hans verkligen starka person att trycka sig på dem. Taklampan var tänd, de oljestrukna furuväggarne påminde om kutter, och kvistarne i brädorna sågo ut som en oändlig mängd ögon, vilket kom rummet att se befolkat ut, då man lätt kunde föreställa sig ansiktena hörande till dessa ögon. I början voro båda liksom rädda för ämnet Askanius, och de tyckte sig ha honom vid bordet eller åtminstone äga hans ögon på sig. Men mat och vin gav mod, och snart togs det farliga ämnet opp. Mannen vändes ut och in, synades, analyserades, begrubblades. Slutligen föll Tjärne in i huvudtemat:

— Nå, hur skall det gå med hans nya affär?

— Ja, si de kan man inte veta, men vi ska hoppas de bästa.

— De går åt skogen naturligtvis, bröstade Tjärne av.

— Å nej!

— Jo, för jag vet det! svarade fiskalen, och tilllade: jag v e t det. Men det är en hemlighet. Stads-

Digitized by Google

källarn låter inte konkurrera ihjäl sig, för den har fullmäktige bakom sig.

Då Libotz drog sig tillbaka från det farliga området, retades Tjärne fram; tyckte ibland han sagt för mycket, fick ånger, skämdes över ångern, fann sig feg, och i förtvivlans mod reagerande mot fruktan, tog han i ett andetag och blottade alla myndigheternas intriger. Ibland tittade han efter lyssnare, blev riktigt rädd, sköljde ner fegheten med konjak ur dricksglas, öppnade slussarne igen, men så greps han av panik vid Libotz' envisa tystnad.

— Du säger ingenting, du, men jag talar huvut av mig.

— Jag skall glömma allt vad du sagt, bedyrade Libotz.

— Du förråder mig väl icke?

— Jag är icke sådan, svarade Libotz enkelt.

Ordet sådan stack nog i Tjärne, men han var för lat att gräla, och hade beslutat sig för en angenäm afton. Ordet fick gå förbi, men svadan måste ha utlopp, och nu rasade han i vällust att en gång få tala ut. Han yppade sin mening om Sjögrens process, erkände att skrivarn var en skojare, som snart skulle etablera sig i staden, understödd av vederbörande; och han visste att Libotz skulle förlora i hovrätten, men kanske vinna i högsta domstolen om han fick resning i målet. Därpå kastade han sig in på kapitlet Karin, gratulerade Libotz till brytningen, den flickan var inte något för honom, lik alla andra...

Då tog Libotz i, bekände sig icke varit värdig henne, och att det var hans fel, för han var så tråkig i fruntimmers sällskap. När de sågat en stund, började Tjärne att sacka av; efter de stora nummer, han

Digitized by Google

nyss givit i extasen, bleve allt snack om småsaker banalt, och han uppgav varje försök att intressera. Samvetet med ångern, mest fruktan, gjorde honom benägen att gå, de många ögonen i tobaksmolnen genomskådade honom, och han reste sig, betäckande återtåget med den modiga försäkran att han vore beredd stå för varje ord han sagt.

— För resten är det mig så egalt, om myndigheterna får höra't. Det kunde göra dem gott.

Och så bröto de upp.

*

Den första oktober var inne, och Askanius öppnade vid middagstid sin nya restårang med kafé. En väldig skylt på fasaden bar det enda namnet i två fots höga guldbokstäver Askanius, med tydlig avsikt att kunna läsas från Stadskällarn utan glasögon. Inredningen var vitt och guld, samt stödde på speglar. Libotz hade saktmodigt varnat för de många speglarne:

— Herrar begagna endast spegel när de raka sig, och när de dricker, vill de inte se sig, för de ä aldrin för vackra då.

Askanius klippte bara med anmärkningen att det var modärnt.

Så kom den stora dagen med table d'hôte-middag och musik. Askanius' beräkning var att samla; småfolket skulle här möta med herrefolket, alla bli lika behandlade; därigenom skulle gammalmodiga osunda lokaler göras överflödiga. Så stod det i annonsmanifestet han lancerat i tidningen. Och där stod även att alla rökiga smårum voro avlysta; tidens kräfta indi-

Digitized by Google

vidualismen skulle här ryckas med rötterna(!) och mänskorna vänja sig fördraga varandra.

Denna uppfostringsmetod misshagade en del av publiken, men den infann sig av nyfikenhet.

Där blev dock icke den väntade stämningen. Herrarne tittade ont på småfolket, och dessa kände sig generade av det fina sällskapet. Där var för fint och ljust för de nötta rockarne, och uniformerna funno det för tarvligt. När en champagnekork smällde vid officerarnes bord, ryste de små, krympte och gjorde anmärkningar. Skräddarn talade om den obetalta räkningen, skomakarn tittade på ridstövlarne; det skar sig, med ett ord.

Men där funnos även andra omständigheter som spridde olust. Rockfångaren generade med sin tioöring, kyparne sågo kontinentala och högfärdiga ut, och Askanius som satt på en tronstol vid disken föreföll räkna suparne. Köksluckan fanns där, men numera växlades replikerna icke så tyst som förr.

I kaféet fanns icke ett intimt hörn, ty allting var speglar så att man såg sin bild i alla faser på en gång, och musiken omöjliggjorde dessa grundliga samspråk där man fick säga sista ordet i botten, kasta maskerna och visa vem man var.

Från Askanius' upphöjda plats kunde han se över torget till Stadt. Där stod i dag Brune, källarmästaren, med en marinkikare (han hade varit flaggskeppare vid flottan) och kikade över till konkurrenten. Hans matsal var tom, och han darrade, men vågade icke visa fruktan.

Middagskonserten var slut, Wienerzigenarkapell, och herrarne sutto i kaféet. Askanius vittjade kassan och fann den enorm.

Digitized by Google

— Si de här, det tar, det! sade han till Libotz, som också var där. Det blir pängar, och så slipper man krediten. (Griffeltavlan var indragen.)

På aftonen av denna stora dag, vid sjutiden, inträffade en händelse som ännu lever i minnet och i stadens krönika. Då kaféet var fyllt och musiken skulle börja, slogos dörrarne till lilla matsalen upp av sig själva, gasen slocknade och alla speglar och fönster sprungo i bitar.

Det var en gasexplosion. Gästerna flydde huvudstupa. Verkställd polisundersökning kunde icke finna ut orsaken, och Askanius blev rädd.

I åtta dagar reparerades, varunder Askanius gick som en skeppare, kommenderande manövern, mutande arbetarne, intalande sig mod:

— De kommer igen, de kommer igen, sade han tvärsäker som en förtvivlad, ty han kunde icke befria sig från det nedtryckande i denna dåliga början. Ibland sökte han kasta misstankarne på Brune, men Libotz varnade honom och bevisade att det var omöjligt.

När lokalen var färdig igen, annonserades åter med ett manifest, som var en alltför tydlig erinran om värdens amerikavistelse. Det var osmakligt, övermodigt, utmanande. »All vår början bliver svår», »lyckan står den djärve bi» och sådant. Därpå kom hygienen, luft och ljus, individualismens bekämpande, och så samling igen, demokrati, allmän rösträtt till på köpet.

Detta gjorde misstämningen medveten, och efter första dagens recett då nyfikna kommo att »se på explosionen», förtunnades publiken efter hand.

Då blev Askanius nervös, men hans tröst i början

Digitized by Google

var den, att Stadt icke tog kunderna. Herrarne gingo i en improviserad klubb, småfolket som fann det för dyrt, odlade upp en okänd liten källare, som hastigt utvecklade sig, så att värden fick ta hål i taket och hyra övre våningen.

Nu började Askanius en fruktansvärd kamp med sig själv och mot sitt öde. För stolt att böja sig, grep han till humbug; intog själv sina måltider vid fönstret åt torget för att visa där fanns folk; lärde kyparne att gå och städa de tomma borden; bjöd in bekanta till sexor om kvällarne.

Men hans spelade munterhet osade galge, och hans orubbliga mod verkade hemskt; hans hår vitnade, hans ögon sjönko in, hans händer darrade. Han bokstavligen skrämde bort de sista kunderna, och inbjudningarne mottogos icke mer.

På trots sparade han inga kostnader; han lät rockfångaren sitta och sova på galoschhyllan för 25 kronor i månaden; elektriska ljuset brann i hela lokalen alltid, och slutligen köpte han ett orkestrion för en stor summa.

Kyparne flyttade var tredje dag, och han måste ta flickor med fast lön. Men det kom intet folk ändå. Till råga på eländet hade hustrun blivit sjuk, av förskräckelse och sorg. Askanius kände detta som en förebråelse, vilken han endast kunde bekämpa med absolut känslolöshet. Han bodde en trappa upp och gick aldrig ut, hade rullgardinerna fällda; vågade icke fråga om där fanns några kunder.

Slutligen kom där ingen gäst mer, ty de få resande som av okunnighet besökte lokalen, blevo skrämda av ensamheten; och när de märkte att de flesta rät-

Digitized by Google

terna »voro slut» på den vidlyftiga matsedeln, kommo de aldrig igen.

Ännu höll Askanius emot, och hans glädje var att stå med en operakikare och se över till det tomma Stadt, där Brune också stod i fönstret med sin tub. De båda fienderna uppehöllo varandras mod med denna duell.

Den sista gästen hade varit den trogne Libotz. Han offrade sina böjelser, schavotterade vid ett fönsterbord till de förbigåendes åtlöje. Men Askanius kände på sig att det var medlidandets allmosa, och han blev brutal, fattade hat till sin ende vän, och förklarade att han icke behövde besvära sig, om han icke ville.

När Libotz rådde honom att ändra lokalen, ta bort speglarne, göra smårum, lägga igen fönster och bilda hörn, så svarade Askanius ohövligt. Den trogne vännen led av den övermodiges olycka, tänkte alltjämt på hans öde, brydde sitt huvud med planer för hans räddning, men förgäves.

Att icke rörelsen upphörde av sig själv, berodde av att huset gav så stora hyror.

Det blev julafton, och Libotz, för vilken alla familjer voro slutna, hade gjort parti med fiskalen för kvällen, utan att ha bestämt var de skulle jula.

När de gingo ut, sågo de hela Askanius' lokal upplyst, och han själv stå ensam, spelande ett parti biljard. Det såg ut som en spöksyn och de gingo ut att spatsera för att bli fria från intrycket. Men efter en stund blev Libotz orolig:

— Vi måste gå in till honom; hans hustru ligger mycket sjuk, och han får icke vara ensam; vi äro ju

Digitized by Google

människor dock och han har varit vår hjälp i svåra tider.

— Kör då! svarade fiskalen.

När de nu trädde in i den ödsliga reståarangen, sågo de straxt förfallet. Där var smutsiga gardiner; döda flugor sutto smetade på speglarne, borden voro dammiga och ritade med namn. Men inifrån kaféet ljöd musik, en marsch, père-la-victoire, och när de öppnade dörren, funno de Askanius sittande ensam med hundra tomma bord omkring sig, åhörande musiken och ensam drickande en butelj champagne. Denna festdryck som fordrar vänner, fränder, en »glad anledning» eller en skön kvinna, för att ta sig ut, den verkade gravöl här på platsen. Och den osynliga musikkåren med skrällande trumpeter och trummor, det var spökmusik.

Askanius ville först vara hög, men kunde icke, utan uttryckte verklig glädje att se bekanta ansikten; gick straxt beställa sexa och stängde lokalen.

Han var visserligen exalterad, men lagom krossad för att vara angenäm, och av fruktan för plågsamma frågor tog han ordet genast, talade oavbrutet, om politik, landstinget, kommunalskatten, järnvägarne. Libotz och Tjärne läto honom hållas, själva ytterst rädda att säga något, då marken var så vattensjuk att ett tungt ord icke kunde bäras.

Sexan kom, varifrån visste man ej; man trodde den var hämtad från »Gropen» som den lilla källaren kallades, vilken stigit på Askanius' fall.

Straxt efter supen visade Askanius hur djupt krossad han var, då han tog upp sin olycka:

— Jag var för gammal, bekände han, och för

Digitized by Google

resten, högmod går för fall; jag är förlorad människa...

— Du skulle ha stängt, för en månad sen, viskade Libotz.

Men då vaknade den rätte Askanius:

— Stängt? Jag stänger aldrig.

Hans själ tycktes röra sig som en gunga, ibland djupt nere, ibland oppe i rymden.

— Vänta bara, nyåret kommer och jag får in hyrorna, så ska ni få se! — Här skall ske stora saker; vet herrarne att vi får järnväg!

Tjärne lät honom skrodera en stund, ty han tyckte synd om honom; men så blev Askanius odräglig och påflugen, och fiskalen fann för gott att klubba honom, då han redan var halvdöd:

— Det är inte värt att du stretar emot, för om sex månader öppnas Grand Hotel och då kan både du och Bruno slå vantarne i bordet.

Askanius föll ihop som en säck:

— Vad är Grand Hotel för slag?

— Det är ett bolag som bolaget bildat.

Askanius irrade med ögonen, sökande liksom utvägar, men fann inga, talade om maten, kritiserade den, och föreslog återvända till kaféet, där orkestrion straxt sattes i arbete. Den försvagade mannen tyckte sig få kraft av denna ackumulator; larmet tystade så mycket inom honom; han blev nu barnslig, trallade med melodien, steg upp och ställde sig framför instrumentet, låtsades anföra kapellet, markerade piano och forte, nickade åt stämmorna att falla in. Det var en ny inkarnation av den värdige mannen, och den skrämde dem som uppenbarelsen av en ny okänd person i ett rum med stängda dörrar.

Digitized by Google

Uppasserskan kom nu in och viskade något åt sin husbonde, som rått svarade:

— Det bryr jag mig icke om!

Men därpå fördes de in i ett litet rum med många flaskor och glas, varpå flickan anmodades gå och lägga sig.

Askanius började nu en av sina Proteusföreställningar, han bytte skinn, karaktär och ansikten var tionde minut, ibland tycktes han tala i sömnen, rent av drömma. Ibland var han i Versailles, kejsarn kom fram, sade något artigt åt sångarne; därpå befann han sig i Amerika, i Brooklyn, och där skedde något hemlighetsfullt, som intresserade fiskalen på det högsta, men när han ville veta mera, och riktade en fråga, så vaknade Askanius ur sin trance, och nyktert, vasst, högg han ifrån sig:

— Va sa du för sla? Fick du veta något? Vänner, det är bara utklädda poliskonstaplar...

Tjärne ämnade bli ond, men han tänkte det var bättre sitta här än ligga vaken hemma, och han skrattade ironiskt som åt en toker, lät udda vara jämnt.

Askanius fortsatte sin monolog:

— När man blir äldre (han ville aldrig säga gammal) så blir ens förflutna oöverskådligt, tid upphör och man lever igenom det förgångna som det vore nu. Jag minns i min ungdom (här blev verkligen hans ansikte trettio år), jag var precis som nu, densamme, det vill säga, hmja, inte fullt. Ponera nu att mänskans karaktär är hennes öde, men karaktären är medfödd, så är mitt öde också medfött, och då är jag utan skuld, inte sant?

Detta betydde att man skulle svara ja; men Tjärne var trött och ville ha omväxling:

Digitized by Google

— Det är inte alls på det sättet. Libotz säger sig ha upptäckt sitt öde vid tretti år, och sedan dess drog han örona åt sig, började utbilda sin karaktär, och blev sist självplågare.

— Jag är ingen självplågare, vågade Libotz, det finns inga sådana, ty det ligger i mänskliga naturen att vilja njuta; jag skulle hälst vilja ha fest varenda kväll, musik, sång, kandelabrar, blommor, vin, men arbetet ville jag ändå ha på förmiddagen för att ge mig aptit till middan och sömn till natten, men jag får icke; jag skulle ha råd till sådant levnadssätt, jag har lust till det, men när jag söker ett nöje, får jag en plåga; och pliktens tysta bud manar mig att avstå, fruktan för ett större obehag håller mig igen, och så strider jag...

Askanius hade tittat skarpt på Libotz som om han aldrig hört hans röst förr; räsonnemangets första del hade han glömt, Tjärnes avlivande av hans paradox om karaktären var förbi, och endast Libotz' bekännelse sysselsatte honom:

— Vad mänskorna kan vara underliga, sade han för sig själv liksom. De tror att de känner varandra, men de veta intet. Jag, till exempel, jag vet inte vilka herrarne äro, jag vet inte om Tjärne är en hederlig karl. Och om Libotz verkligen är den han visar sig, då är han icke en människa; men hans naiva uppriktighet nyss låter mig misstänka att han är en person, full av hemligheter, som det icke tillhör mig att utforska, ty man skall respektera varandras hemligheter, det är min maxim inte sant?

Genom detta närgående på personerna, uppstod en hemlig fruktan i sällskapet; man blev rädd, den ena för den andra, och därunder skiftade ansiktena,

Digitized by Google

som om de ville skydda sig för angrepp, ställde sig i ordning att parera anfall, logo på orätt ställe för att neutralisera ett väntat skarpt ord. Tjärne var hemsk att sè; han hade druckit så mycket whisky att ögonen voro gula som om de gråtit saffran; han satt också som på nålar, väntande att Askanius skulle avslöja honom såsom upphovsmannen till artikeln om kökets hemligheter och rättigheternas indragning. Libotz letade i sitt samvete efter något obetänksamt ord han fällt om de andra i deras frånvaro. Askanius, uppskuren levande, förtvivlad, styrdes av en längtan få begå psykiskt självmord, dragande de andra med sig i avgrunden, men endast för att komma upp, ovanpå, känna sig utomordentlig, sublim i sitt fall. Han måste säga något som framställde honom i en förfärande dager, så att de tvingades beundra honom. Och så började han liksom ett liktal:

— Mina herrar, nattens tystnad sveper in oss i hemligheternas slöjor, vi sitta här och hålla varann sällskap av fruktan för drömmarne; mina herrar (nu kom det!) jag vet vilka jag sitter till bords med, men ni vet — icke — vem — jag — är!

— Nå, säg nu! avbröt Tjärne.

I detsamma inträdde uppasserskan och sade högt:

— Frun är mycket sjuk och ber att patron kommer upp.

— Det bryr jag mig inte om! röt Askanius, vred på henne, som förstört hans stora scen, den han förberett i så många år.

Men han ångrade sig genast, reste sig och bad om ursäkt.

— Det är rätt, sade Libotz, vi ska inte sitta längre, och du ska gå till din hustru.

Digitized by Google

Men Askanius hade svårt att skiljas, och han började ett långrandigt tal om »den bästa bland kvinnor», då det bultade i taket uppifrån våningen.

Om Askanius hörde det som spikandet av en likkista han mindes från barndomen, eller om ljudet eljes erinrade om något hemskt, blek blev han, och anande en katastrof, men ännu kämpande med förargelsen att ha måst avbryta ett nöje, tog han avsked såsom för hela livet, och gick ut igenom kaféet, där de hundrade tomma borden stodo som vita skivlingssvampar i halvmörkret.

*

När Libotz och Tjärne kommo ut, sågo de läkardroskan stå utanför, och anade vad som förestod.

När de gingo över torget, märkte de att det var julnatt av en och annan gran som ännu var tänd i ett fönster. Libotz gjorde en sentimental anmärkning över deras eget ensliga glädjetomma liv, men Tjärne svarade på något helt annat.

— Vem tror du att Askanius är? frågade slutligen Libotz, som i åratal grubblat över den gåtan.

— Vem han är? En vanlig källarmästare begåvad med en otrolig högfärd, en som vill vara kaxen i gott liksom i ont. Och hans stora hemlighet? Att han stulit några äpplen som pojke, kanske slagits i Amerika och suttit inne i tre dygn för fylla, kanske smugit sig från någon flicka, eller låtit någon betala borgen. Såna där ha vi jämt, fåfänga narrar som alltid ha begått det största och intressangtaste brottet. Askanius har inga farliga hemligheter och förtjänar icke det intresse han vill avnarra oss.

Digitized by Google

— Du tror att mänskorna är så enkla, du!

— Jag ger mänskorna så många som flyger och far, nu är jag sömnig, god natt med dig.

*

Om natten avled Askanius' hustru, sedan mannen förgäves sökt övertyga henne och sig att det inte var farligt det hon hade. För övrigt var döden något han icke kunde fatta i, som han höll ifrån sig; men när det var skett, då kände han den som något positivt, och han frös bokstavligen ner som en ömtålig växt i hösten; och tårarnes källa tycktes också ha bottenfrusit, ty han kunde icke gråta. Men ut ur huset måste han, ut och beklaga sig. Och han gick, icke till Libotz, utan till fiskalen Tjärne, oaktat hustrun på det sista varnat honom för den »värsta fiende han ägde»; hon hade upplyst mannen att Tjärne var den som skrivit i tidningen och att det var han som påfunnit indragningen av rättigheterna och givit idén till Grand Hotel. Det halp icke; Askanius hade fattat ett obegripligt tycke för Tjärne, trodde nog att det var han som skadat honom, urskuldade honom, tänkte inte på't. Ett slags animalisk sympati som ingen kan förklara; kanske några linjer i figuren, några tonfall i rösten; eller att han erinrade om någon person han tyckt om för länge sen. Libotz ville minnas att Askanius en gång sagt: »Den där Tjärne är lik en yngre bror jag hade och som jag höll mycket av. Han är död nu.» Fiskalen fick vara oförskämd, trolös; Askanius' tycke blev oförändrat och han fortsatte utlämna sina hemligheter, som genast missbrukades av fiskalen, icke så mycket av elakhet som av egennytta, ty

Digitized by Google

han ställde sig in hos myndigheterna med att ge dem underrättelser.

I två dagar gick Askanius till Tjärne i dennes hem; blev mottagen, men fick snart gå, ty det kom alltid fingerade telefoner och avbröt.

På den tredje började Askanius på fiskalens kontor, och intog stolen vid pulpetens övre ända. På fjärde dagen var stolen borta, och gubben fick stå. Den femte dagen var begravningen, då Tjärne uteblev på grund av tjänsteärenden.

Detta sårade den gamle, och när huset var tomt och hans »bästa vän» övergivit honom, så tvangs han av nöden och ensamheten att söka Libotz.

Där fick han sitta i soffan, tala så länge han ville om den avlidna, hennes sjukdom och sista stunder. Men där märktes nog att det icke var till Libotz han kom, utan till en åhörare, ty den sörjande såg aldrig åt vännen; och denne kunde aldrig erinra att han sett Askanius' blickar, men väl hans ögon någon gång.

När nu Libotz alltid avslutade sittningen med det goda rådet: Stäng lokalen! svarade Askanius:

— Jag stänger aldrig!

På nyåret stängdes däremot Stadskällarn med åtföljande konkursauktion.

Askanius stod i sitt fönster med operakikarn och åsåg möblernas bortförande:

— Ja, si, han hade ingen rygg, sade han. Man skall ha en rygg, när man inlåter sig i såna här affärer.

Och så tillade han:

— Det är Nemesis, för han ville ta brödet från mig. På sådana behöver man icke hämnas, det går av sig själv.

Digitized by Google

I dessa dagar föll hovrättens dom, och Libotz blev frikänd. Det var ett nederlag för hela staden och raseriet kastade sig åter över främlingen men tog sitt uttryck i avgjord, överdriven sympati för Sjögren, som eljes icke var alls omtyckt. Osynliga händer hjälpte honom att sätta upp en affärsbyrå, för att konkurrera ut Libotz.

Men den frikännande domen hade ett alldeles särskilt inflytande på Libotz' karaktär; han hade sett att det fanns rättvisa; detta lugnade och tröstade honom och avlägsnade alla tvivel om världsordningens människovänlighet. Han aktade sig väl att triumfera över segern, men gick lugn sin väg fram, numera de stora gatorna. Han var liksom skyddad för folkets onda blickar, immun mot glåpord dem han icke hörde, undvikande att titta i bodfönster, där han kunnat se sin karikatyr en gång i veckan, om han varit nyfiken; så levde han sitt liv, liksom omgiven av en ogenomtränglig dykardräkt, varken sökande stort folk eller småfolk.

— Jag tillhör medelklassen, brukade han svara, och den blir jag trogen.

Vid ett riksdagsmannaval ville de liberala begagna honom som talare, men han förklarade att han icke var liberal såsom de menade. »Överklassen är konservativ och underklassen är liberal, det är helt naturligt, men när den liberala underklassen anser sig vara samhällets bästa, som äga framtiden i sin hand, så är det ju nonsens.» På det sättet blev han utstött, efter han icke kunde begagnas till några ändamål, och det fann han sig i.

Sjögrenska konkurrensen gick upp i början, då han lockade Libotz' kunder, och denne genomgick

Digitized by Google

svåra dagar, då han fick betala borgen åt sin bror, vilket han dock varit beredd på. Men efter någon tid återfick han sin praktik, och då hjälptes Sjögren av myndigheterna med uppdrag och poster; blev bolagets ombud, stadsfullmäktiges skrivare, assuransens prokurist, och slutligen kamrerare vid Grand Hotel, som blev färdigt vintern därpå.

*

Askanius, numera en vit gubbe, stod vid sitt fönster och trummade på rutan, dag ut, dag in, betraktade Grands hus som växte ur marken. Alltefter som huset växte, tycktes gubben krympa, bokstavligen, ty han nådde numera icke opp till första spröjsen, och kunde icke öppna dragluckan stående på golvet.

Han spelade biljard mest hela dan, och om aftnarne satt han i kaféet ensam, drickande ur sina viner och åhörande orkestrion. Då var hela lokalen upplyst, femtio lågor. Om lördagarne voro fiskalen och Libotz inbjudna, och då levde gubben; talade om sina gamla historier, men blandade årtal och namn, förberedde sin stora scen, men blev alltid avbruten av Libotz, som icke unnade Tjärne det oädla nöjet att få denne mans liv i sina händer, om nämligen där fanns en farlig hemlighet, vilket man aldrig kunde veta.

Askanius visste väl att hans rättigheter skulle upphöra med Grands öppnande, men det höll han ifrån sig, orkade icke ansöka om nya eller gå in med klagomål. Ansågs numera också som fjoskig, nästan dårhusmässig, och hade han bara haft arvingar skulle han blivit satt under förmyndare. Nu hade han verkligen brorsbarn långt oppe i land, men dem erkände han

Digitized by Google

icke, och det var nog för den subjektive mannen att icke tro på deras tillvaro, ehuru han långt fram på en natt hade anförtrott denna farliga bagatell åt »sin numera enda vän» Tjärne, som slukat den med begärlighet, och därvid röjt sig för Libotz som observerat en blick, vilken sagt:

— Å kors, har han släktingar, det visste inte jag.

*

Sista dagarne i juni inträffade en liten omständighet som gjorde Libotz missmodig så, som han icke varit på länge. Han blev uppsagd från sin bostad. Värden, en färghandlare, hade en glasdörr åt förstugan, och Libotz brukade alltid hälsas så vänligt av den fryntlige gubben, dock utan något närmande. Libotz hade tyckt om honom på utseendet, och därför blev han rov för den vanliga villfarelsen, att även han var omtyckt tillbaka. Mången hade dock yppat för advokaten, att färghandlaren var en tjyvgubbe, men det trodde han vara förtal. När han nu frågade om orsaken till uppsägningen svarade färghandlaren hit och dit, om reparationer, ändringar och sådant.

Men i samma väva kom Askanius invaggande, flåsade ut, föll på knä och utropade: rädda mig!

— Vad står nu på? Vad har hänt? frågade Libotz gråtfärdig.

— Man vill sätta mig under förmyndare! skrek den gamle, utom sig.

Det var nämligen det värsta han kunde tänka sig; den stolte mannen, ekonomiskt oberoende, skulle berövas sin egendom, stå under andras kommando och äta nådebröd.

Digitized by Google

Libotz lovade föra talan, och började samla material, mest bestående i bevis att Askanius befann sig vid sina sinnens fulla bruk. Sedan han skickat hem gubben och bett honom vara lugn, gick han till Tjärne, för att få första underskriften. Denne vägrade bestämt under förklaring att han var jävig, men när han pressades, så yppade han sin mening, helt ut, och påstod att Askanius var tokig, hans egna handlingar dömde honom.

— Det är kanske du som ställt till det här, sade han utan att vidare tänka på vad han sade.

— Beskyller du mig för ränker och intriger? bröt han ut. Akta — dig — du!

Libotz fortsatte sin vandring, men fick inga underskrifter.

Samtidigt sökte han rum; men de annonserade voro upptagna, och när han annonserade, fick han intet svar. Då började han fatta, att han var dömd att vräkas.

Så började processen vid rådhusrätten; inga släktingar syntes, men Sjögren uppträdde med fullmakter, och han hade intyg som dugde rörande Askanius' sinnestillstånd.

Libotz svarade i ett långt anförande, angrep spritbolaget såsom havande förorsakat Askanius' ruin, då det utdömt hans lokaler såsom osunda, under det Stadskällarn och Gropen fingo fortsätta, i sämre lokaler; erinrade om Askanius' trädgård, dess sunda läge vid rinnande vatten; påminde om den luftiga källarsalen invid en stor glasveranda... Med ett ord, han sade allt vad som skulle sägas, framhållande som huvudinvändning mot käromålet, att Askanius var en förmögen man utan bröstarvingar, som därför hade

Digitized by Google

rätt bestå sig en liten fantasi, i synnerhet då han var nyss hårt prövad av sin makas bortgång.

Rätten hörde på; Sjögren svarade, och uppläste intyg att Askanius kunde anses otillräknelig, behövde vård; och då ömsinnade släktingar nu välvilligt erbjudit sig, och så vidare.

Målet uppsköts.

Efter denna dag märktes åter en karaktärsförändring hos Askanius. Han företog små resor på skjuts till olika järnvägsstationer, men kom alltid hem till natten; han besökte boklådan och började läsa, juridik, kemi, fysik huvudsakligen, och hans gamla karaktärsmask från källarsalen kom igen. Fin, sluten, välvillig, beklagade sig icke mer, hoppades intet av processen. Men han stängde icke lokalen.

På eftersommarn en dag, då han satt och läste tidningen i den tomma matsalen, ringlade Tjärne in genom dörren, med det lilla huvudet först, och huvudet frågade: — Är källarmästarn där?

— Stig på, gamle vän, svarade Askanius, vad är det om?

Tjärne slingrade fram och visade ett stämplat papper:

— Du har glömt att du skulle stänga i går.

— Jag stänger aldrig! svarade Askanius, som övat sig länge nog på den kraftrepliken.

— Då måste jag stänga! svarade Tjärne.

— Ja, var så god! Men jag stänger aldrig.

Denna så länge förberedda replik gjorde succès och fiskalen skrattade.

Askanius triumferade:

— Ser ni nu, att Askanius håller ord, och mig stukar ingen.

Digitized by Google

Tjärne tog ur farstunyckeln utifrån, och låste inifrån, därmed var saken avgjord.

— Nu ska vi dricka ett litet avskedsglas, sade Askanius och tog ner en lång smal flaska i korgflätning.

— Vad bjuder du på för slag? frågade Tjärne.

— Det bästa jag har, det finaste och dyraste.

— Vad är det?

— Har du aldrig druckit maraschino?

— Nej, så långt kom jag inte.

— Det är en körsbärslikör från Dalmatien, kostar sju kronor flaskan.

De drucko och knaprade en biskvi därtill.

— Dja, det är gott, smakar bittermandel, lite för sött för mig, jag tycker om det starka som du vet.

Det blev en paus, och Tjärne, sin vana trogen att begagna fingerade telefoner för att få bryta upp, tittade åt telefon och ringlade upp sin långa hopflätade kropp.

Askanius förstod knepet, men kunde icke förmå sig sätta vännen i förlägenhet, därför lät han det gå förbi och räddade honom:

— Du är mycket upptagen, förstår jag, och måste gå; tack emellertid för det som varit, och särskilt för ditt taktfulla sätt att utföra detta uppdraget.

Därmed hade Askanius även avtvått sig förödmjukelsen att ha blivit utmotad ur sin egen lokal och fått lås för dörren, ty Tjärnes beteende hade icke alls varit taktfullt utan cyniskt gäckande.

— Det är min tjänst, ser du, och tjänsten framför allt, avrundade fiskalen och ville krypa ut genom kaféet för att slippa öppna dörren igen.

Digitized by Google

— Gå stora vägen, du, det kommer ändå inga kunder! gäckade Askanius, men Tjärne var redan ute.

Det var stängt hos Askanius, skylten nertagen, borden avdukade, persiennerna nerfällda, och staden var befriad från det hemska skådespelet att se den ensamme mannen spöka innanför de dammiga rutorna.

När gubben gick ut i staden, och bekanta hälsade honom med ett skälmaktigt: — Nå, du fick stänga ändå, svarade Askanius regelbundet: — Jag har visst inte stängt. Det har Tjärne gjort!

Och då beundrade man hans jämnmod i olyckan.

Efter detta vistades gubben mest uppe i sin våning; städade i chiffoniern, brände opp brev i kakelugnen, satt ofta och läste i böcker, var lugn och jämn så att den gamla hushållerskan ingenting ovanligt fann med honom. Men ibland gick han dock ner i källarlokalen och uppehöll sig mest i köket. Gumman trodde sig veta (när fiskalen frågade ut henne på torget) att källarmästarn höll på att uppfinna en likör som skulle bära hans namn till eftervärlden.

Så led det mot hösten.

*

Under denna tid hade Libotz insett omöjligheten att stanna kvar med sin verksamhet i staden, och han gjorde inga vidare ansträngningar att söka lokal. Han var bojkottad, och när han kom på besök till fadren fick han ovett.

— Ja, men jag har icke beklagat mig, svarade Libotz i ett anfall av humor, men sådant förstod gubben icke.

— Det är ditt eget fel, och du har ingen anledning att beklaga dig...

Digitized by Google

— Jag har inte beklagat mig...

— Som man bäddar får man ligga...

Här vände sig gubben i den dåliga sängen, ond därför att han sagt en dumhet:

— Ja, gå din väg, fortfor han, du var alltid en oregerlig människa, oärlig i ditt arbete, förfallen till dryckenskap, obstinat mot myndigheterna...

Här lassade den gamle av sig alla sina fel och laster på sonen, som tigande lät fadren soulagera sig. Och skuldbelastad, med främmande skuld, gick han, hälsad med det vanliga »skall du r e d a n gå?» Defilén i portgången, gatloppet mellan ord som spön, kom honom åter att tänka på sitt ovanliga öde. »Fädrens missgärningar!» sade han sig, ja, det syns vara så. Och han erinrade hur han alltid blev bedragen i bodar, när han handlade; förklarade nu detta så, att det var fadrens falska varor som gingo igen. Han kom även ihåg nu, hur alla avundades och missunnade honom, som dock förtjänade på sitt arbete. Drack han ett glas vin på söndan nere i Gropen, så kom alltid någon halvbekant till bordet och kryddade vinet med ett: — Jo, jag tackar jag! Och han undvek ändå alltid dyra rätter. Nu vid fyrtio år hade han icke smakat gravlax, och sparris hade han bara ätit en gång, då han var förlovad.

Men även i bagateller visade sig denna missundsamhet, liksom om allting var för gott och för fint för honom. Han hade en dag köpt en papperskniv, med falsk förgyllning på. Den kostade bara två kronor, men den lyste i ögonen. Tjärne kom in och fick straxt se den: — Nej, si på den! Jo, jag tackar jag!

Och det var rent dämoniskt. Så snart han kom till pängar, realiserade han en ungdomsdröm: han skaf-

Digitized by Google

fade sig en sidenparaply. Den blev genast bortbytt mot en bomulls. På trots och på försök köpte han en ny av siden. När den genast blev stulen, köpte han hädanefter bara bomull.

— Jag får inte bära siden! sade han, liksom om han verkligen trodde att någon gick och stökade med hans öde.

Under förlovningen skaffade han sig en kulört halsduk med kråsnål. Hela stan blev liksom tokig: Nej, si på den! lät det överallt. Han trotsade en tid, men måste stryka flagg. Då blev det lugnt i staden.

Sjögrenska förskingringarne hade han försonat sig med, dels genom att skriva dem på fadrens skuldregister, dels genom att överföra dem på kontot Det oförklarliga. Han hade nämligen under flera brottmålsprocesser märkt att brottslingen var liksom skyddad, oåtkomlig. På samma sätt hade han funnit att hans hushållerska hade liksom lov att stjäla. Han gjorde flera beslag, lade ut snaror för henne, men hon kunde alltid klara sig. Då blundade han.

Emellertid, nu då han skulle flytta ur stan, sålde han sina möbler, på kredit. Nu hade han i alla kravmål uppfört sig så humant som möjligt, aldrig skickat stämplade kuvert med advokatfirmans namn, utan vanliga, osynliga, ogenomskinliga. Därpå begärde han enskilda samtal, föreslog arrangemanger, avbetalningar, och ordentliga nödställda kunde han försträcka summan. Nu, när han ville infordra sina utestående belopp, funnos inga reverser, och på hans vänliga maningsbrev följde inga svar ens. Men alla som voro skyldiga honom pängar upphörde hälsa, spridde ut att han var en girigbuk och blodsugare.

— Uss, såna mänskor, var allt han sade, sig själv

Digitized by Google

dock, ty om han sagt det åt andra, hade han blivit utskrattad.

Och han skämdes på deras vägnar, alldeles som om han själv uppfört sig illa, sökte gottgöra deras ondska genom barmhärtighet mot dem, och så underlät han att kräva.

*

Första oktober föll in, då Grand Hotel skulle öppnas vid middagstid.

På morgonen av den stora dagen erhöll fiskalen en telefon från Askanius' hushållerska med frågan om han sett till källarmästarn. Då denne svarade nej, ombads han genast infinna sig.

Då Tjärne kom i Askanius' farstu, blev han slagen av förskräckelse, ty inifrån det stängda kaféet hördes infernaliska ljud, liknande musik, men i okända tonarter, rytmer, och disharmonier. Hopvräkta noter, råmande, trummande, tjutande. Han förstod att det var orkestrion, men det måtte vara sönder, och han störtade uppför trapporna, där han mottogs av hushållerskan som stod och torkade ögonen med förklädet.

— Vad står på? frågade fiskalen.

— Jag vet inte, svarte gumman, men det har spelat så konstigt hela natten.

— Då är väl han därnere, för det kan inte spela längre än femton minuter. Kom med, så går vi in i kaféet.

— Han har stängt om sig inifrån.

— Jag öppnar alla dörrar.

När de kommit ner, stack fiskalen in en dyrk i nyckelhålet, vred om och kastade in nyckeln på golvet i matsalen.

Digitized by Google

De skyndade in i kaféet och mottogos av de rysligaste fanfarer, blandade med koraler, valser, ouvertyrbitar, paradmarscher. Och mitt i salen vid sitt bord, satt Askanius, stel som en staty, vit som marmor, med ett förnämt uttryck i sina regelbundna drag. Framför honom stod en bål av silver och en flaska maraschino.

Fiskalen var straxt inne i tjänsten och började undersökningen vid ackompanjemang av den sataniska musiken.

— Död! Frid över dig, gamle vän! — Maraschino, det är blåsyra, men fallet är nytt, bör antecknas, det var en listig karl; nu får han hederlig begravning och har han livförsäkring, så faller den ut. Vad är det i bålen? Aska, men det har varit brinnande konjak. Alltså, där ligger huset, och arvingarne får dra veven. Men hur kan den infernaliska musiken gå på så oförbränneligt? Jo, nu ser jag: han har kopplat på elektriska kablarne, och valsen med piggarne har förskjutit sig. Nå, nu skickar vi efter läkarn, så får släktingarne bestå begravningen, det ska svida i dom. — Rör ingenting, Augusta, förrän doktorn kommer, jag skall tillbaks och skriva rapporten.

Och så var Askanius expedierad. Detta var vid sjutiden.

*

Vid niotiden samma första oktobermorgon, syntes advokaten Libotz tåga ut genom stadens tull. Han hade skickat sina två koffertar förut och ville till fots vandra till stationen, som låg på andra sidan bergen, ett par milar.

Vädret var grått, men torrt, och rörelsen i friska

Digitized by Google

luften gav den ensamme vandraren nya krafter. Han var icke ruinerad, utan bar i bröstfickan anvisningar på bank; utsikter till ny verksamhet hade han även, men han var sorgsen, och hans nedtryckta figur påminde om brottsling, utsläppt ur fängelse och icke vetande genom vilken port han skulle återvända till samhället. Slätten sträckte sig med trädesåkrar som en öken, men bergen i fjärran vinkade och han gick med ögonen lyftade upp till dem; något att se upp till behövde han, hade alltid behövt. Han vände sig icke om att betrakta den stad han nyss lämnat, ty han ville icke hata något eller någon.

Så kom där en vagn bakefter honom; två stadsbor åkte i den, och när de passerade, hörde Libotz ett skämtsamt: — Si där går syndabocken!

Skämtet föreföll honom oskyldigt men sant, och han erinrade Gamla testamentets försoningsfest, där en bock belastad med allt folkets synder drevs ut i öknen invigd åt Asasel, det är: åt Den Onde, som därmed fick igen sitt. Det var ju ingen tacksam eller ärofull roll, men Kristus hade ju burit samma vanhedrande börda, och det skulle betyda något, »som vi inte kunde fatta».

Den utstötte kände också något av detta, att han bar på andras hat, ondska, gemenhet, som de ympat in i honom; han kanske var serum-djuret, som bar sjukdomsgiftet, vilket i hans person skulle utarbetas till läkemedlet. Så länge han icke besvarade hatet med hat, var han oåtkomlig, men så fort han lät reta sig, kände han giftet. För att hålla sina tankar fria från bitterhet gick han och upprepade språk ur bibeln, dem han särskilt mindes, och de verkade med årtusendens hopade kraft på hans barnsliga sinne.

Digitized by Google

»Låt dig nöja åt min nåd; kraften varder i svagheten fullbordad.»

»Naken kom jag ur min moders liv, naken skall jag hädan fara.»

»Och du människobarn skall intet frukta dig för dem huru de döma dig; där äro väl gensträviga och vass törne emot dig och du bor ibland skorpioner.»

»Ve eder då mänskorna prisa eder.»

»I ären dyrt köpte, bliven icke människors trälar.»

Och när han kom fram till berget, sitt Tabor, där han kämpat i natt och mörker, steg han upp på detsamma. Och nu såg han staden i fjärran omgiven av bergens murar som en fängelsegård, och det var honom som han återvunnit friheten. Men han tänkte straxt på det goda han njutit därborta, och sände i tankarne en vänlig hälsning till Askanius, som han tagit avsked av kvällen förut och vars öde var honom obekant. Nu såg han vännen i minnet endast som den tyste, »fine» mannen, vilken röjt honom plats vid första besöket och givit honom sitt eget bord...

Efter ett sista avsked gick han ner på andra sidan berget, kom in i ett nytt landskap med kullar och skogsbryn och efter en timmes gång satt han på gästgivargården vid en kopp varmt kaffe. Här var han okänd och hoppades få vänligt mottagande, men folket behövde bara se honom för att mörkna och bli tysta, dock ingen vågade tilltala honom, ännu mindre förnärma honom. Märket bar han, men skyddet omgav honom.

Så hördes en kärra stanna, och in trädde stadens provisor. Denne såg icke glad ut åt mötet, men han behövde tala, och höll till godo med den föraktade. Och så språkade de hit och dit; Libotz nar-

Digitized by Google

rades in i förtroligheter, och här på andra sidan bergen ville han reflektera över det där borta.

— Varför var man så ond på mig? frågade han slutligen, begärande i ett ord lösningen på alltsammans.

— Sånt vet man aldrig, svarade provisorn flott, du såg så odorvig ut, ditt namn retade också: Libotz är något förargligt att uttala; om du hetat Lobitz hade varit bättre, påminner i alla fall om en järnvägsstation eller en gruva. För resten, folk vet inte varför de älskar eller hatar. Inte må du tro de älskade den där skojarn Sjögren; nej, det var bara för att äckla dig som de hjälpte honom, och nu när du är borta, så sjunker han som ett skepp; då de fått sin Barrabas lös bara, så dröjer det inte förrän de häktar honom igen, men lös skulle de ha'n först. Och Askanius dog i rättan tid...

— Vad? Askanius är — död?

— Ja, vet du inte det?

— Nej!

— Han dog av blåsyra, men det kan inte bevisas... Det var en knepig karl.

Libotz försjönk, och provisorn reste sig.

— Vet du vad de kallade dig för?

Libotz visste, men svarade icke.

— Jo, syndabocken. Och eget var att så snart två personer i staden blevo osams, så blevo de vänner igen, bara talet kom på dig.

— Det var konstigt.

— Ja, de kastade sig över din person, uttömde sitt ömsesidiga hat över dig och din advokatbyrå, och så var hatet borta. Men jag känner två oeniga makar som skulle skiljas...

Digitized by Google

— Var det färgarn, som var hos mig?

— Ja! Och när han kom hem till hustrun, så förtalade han dig, så grundligt, att hustrun blev glad, och så var de försonade.

— Så konstigt!

— Ja, det är d—t konstigt hela livet; och det blev ett ordspråk i stan, att när det gick framåt för någon, så hade han Libotz att tacka det för. Ingen kunde bli stadsfullmäktig utan att »skälla på Libotz», och tidningsredaktören levde med hustru och tre barn på karikatyrerna av dig.

— Brukade han rita av mig så ofta, då?

— Vet du inte det?

— Nej!

— Det ljuger du!

— Jag vågar inte ljuga.

— Du är en stackare, Libotz, och därför gick det illa för dig!

— Inte så illa!

— Du lär ha schaber? Kan man få vigga kanske?

Libotz log; detta sorglösa sätt att se människor och liv, som var så allvarligt för somliga, ja, i sanning, det var stor åtskillnad på människors öden, men varför »kunde man icke förklara», det skulle väl så vara. Han log igen, men svarade icke på sista frågan.

Provisorn tog på rocken alltjämt pratande:

— Den där Tjärne, det var en stor skojare, men Askanius trodde på honom i det sista. Kan du tänka dig, han hade på elakhet mot arvingarne ritat full speglarne med sin diamant eller bergkristall. Där stod en hop dumma tänkespråk och ibland andra så här: Mänskor äro icke vad de synas; T—e (skall vara Tjärne) är en hederlig karl, men L—z (skall vara du)

Digitized by Google

den är syspekt. Fiskalen fick också i testamente en rund summa »från Askanius, till hans enda vän här i livet».

— Kåss så undelit!

— Vill du åka med mig nu?

— Nej, tack, min vän, jag går hälst till fot!

— Tjänare då!

Och Libotz gick ut igen, på landsvägen, mot nya öden, som han anade men icke fruktade längre.

Digitized by Google

ANMÄRKNINGAR TILL FYRTIOFJÄRDE DELEN.

TAKLAGSÖL OCH SYNDABOCKEN.

Berättelserna Taklagsöl och Syndabocken utkommo nov. 1907 i ett band från Albert Bonniers förlag. Tidigare hade Taklagsöl publicerats som följetong i tidskriften Var 8 Dag 1906; ett brev från tidskriftens redaktör Hjalmar Bratt till Strindberg, av 24 mars 1906, visar att manuskriptet kort före detta datum insänts till dess redaktion. Syndabocken hade första gången offentliggjorts som följetong i Idun från nyåret 1907.

Originalhandskriften till Syndabocken äges av bokförläggaren Karl Otto Bonnier.

TAKLAGSÖL.

Vid jämförelse mellan Var 8 Dags text och första bokupplagan (1907) har visat sig att den förra bibehållit en rad kända Strindbergska språkegenheter och vidare att i denna text gjorts korrekturändringar av Strindberg, som ej förekomma i den senare bokeditionen. Att Strindberg verkligen läste korrektur till upplagan i Var 8 Dag, framgår av ett bevarat brevkort av 9 juni 1906 från honom till hr Olof Rubenson, Var 8:e Dags dåvarande korrespondent

Digitized by Google

i Stockholm, däri han ber få "korrektur med manuskript på fortsättningen". Bokupplagan har tydligen satts efter samma manuskript (eller en avskrift därav) som följetongstexten; ett brev från Strindberg till K. O. Bonnier av 22 juli 1906 meddelar att Strindberg denna dag hos Bonniers förlag deponerade manuskript på Taklagsöl liksom på Syndabocken; men Strindberg har senare glömt de ändringar han en gång gjort i följetongstexten.

I denna nya upplaga har följts Var 8 Dags text i den mån dess avvikelser från bokupplagans språkformer och läsarter måste härröra från Strindberg, vare sig, vilket gäller de förra, de stått i originalmanuskriptet, eller de, vilket gäller de nya läsarterna, införts i korrekturet.

Jämförelsen mellan de båda texterna har även lett till uppdagande av ett antal tryckfel i bägge. De som förekomma i bokupplagan (uppl. 1) ha anmärkts såsom tillhörande en alltjämt tillgänglig edition; tryckfel och tryckeriändringar i tidningen ha ansetts sakna intresse att anmärka.

Avvikelser från upplagan 1 enligt Var 8 Dags text.

Sid. 7, rad 4: urskiljde. Så Var 8 Dag, enligt Strindbergs vanliga skrivsätt. Uppl. 1: urskilde. Likaså sid. 77, rad 23: skiljts, och sid. 79, rad 19: skiljde, enligt Var 8 Dag. Uppl. 1: skilt och skilde.

— rad 10: Schweitzarnes. Så Var 8 Dag här och i det följande enligt Strindbergs språk. Uppl. 1 har genomfört a-ändelse.

— rad 20: opp. Uppl. 1 upp.

Sid. 8, rad. 4—5: musiksergeanten som där [i Alsterpaviljongen] ropade ut numret, hade samma röst som i grafofonen. Uppl. 1 meningslöst: v e v a d e ut numret. Läsfel eller missförstånd: i Alsterpaviljongen förekommer icke grafofon som hos konservatorn, och musiksergeantens "röst" kunde ju inte höras i hans verksamhet att "veva" ut numret.

Digitized by Google

Sid. 9, rad 20: modren. Uppl. 1 och Var 8 Dag: modern, men sid. 12, rad. 15 och 21: "modren" i Var 8 Dag så som Strindberg brukar skriva. Denna form här överallt återställd.

— rad 30: fästade. Strindbergs vanliga form. Uppl. 1: fäste.

Sid. 16, rad. 3—4: jag drog in i mitt arbetsrum och måste sova i soffan. "Måste" överhoppat i uppl. 1.

— rad 34: timma; en form Strindberg gärna använder. Uppl. 1: timme.

Sid. 20, rad. 20—21: det filodendron som liknar havsalgen laminaria I uppl. 1 "det" överhoppat.

Sid. 21, rad. 2—4: Överenskommelse var gjord att jag under alla förhållanden skulle få äga förbindelse med min son. I uppl. 1: underhålla förbindelse. Härmed inträder kakofonien: u n d e r alla förhållanden u n d e r h å l l a. Utan tvivel har Strindberg, ytterst känslig, som ett otal av hans rättelser visar, för tautofonier, ersatt "underhålla" med "äga" vid korrekturläsning av texten till Var 8 Dag. Det är återigen orimligt att han skulle rätta "äga" till "underhålla".

— rad. 6—7: då stode barnet utan föräldrar, om det vore främmande för mig. Uppl. 1: om h a n vore främmande för mig.

Sid. 24, rad. 6—7: vilka jag kan höra om hur ofta som hälst. Uppl. 1: höra hur ofta som hälst.

— rad. 30—31: Le Charme kommer upp. Uppl. 1: Le Charme kommer upp igen. "Igen" struket för att undvika tautofoni: "igen" strax förut på samma rad.

Sid. 26, rad. 9—11: slarvar numera, leds vid de gamla numren och undviker Le Charme. Uppl. 1: led vid de gamla numren; läsfel.

Sid. 28, rad 3: nytt stycke enligt Var 8 Dags läsart.

— rad 8: kryddboden, andra klass, kredit! Uppl. 1: kredit, aj!

Digitized by Google

Sid. 30, rad 6: och detta skedde om morgonen. Uppl. 1: och det skedde om morgonen.

— rad. 21—22: hur jag tar mig ut härnerifrån deras synpunkt. Uppl. 1: härnerifrån f r å n deras synpunkt.

Sid. 32, rad. 9—10: Ja, det är sant; för h a n s skull; det gröna ögat; nu är jag skyddad för den åtminstone. Uppl. 1: det gröna ögats. "Det gröna ögat" är egentligen "hans" arbetslampa; den sjuke utvecklar sin föreställning och nämner det mest framträdande i ifrågavarande komplex. Rättelsen — om ej felläsning föreligger — är gjord av väl pedantiska grammatikaliska skäl och är näppeligen av Strindberg.

Sid. 34, rad 4: Men han [professorn] hade sin fru under armen och jag min. Uppl. 1: sin dam.

— rad 8: Var det enda skälet? Uppl. 1: Var detta skälet?

Sid. 35, rad. 6—7: Eftersom ryttaren hette så, så hette väl damerna så! Uppl. 1: Eftersom ryttaren hette s i, så hette väl etc.

— rad 18: kanske man är släkt med dem allesammans. Uppl. 1: kanske han är släkt etc. Jfr omedelbart följande satser: man är född i en folkträngsel etc.

Sid. 36, rad. 23—24: nya ärtskidor, färska potatis. Uppl. 1: färsk potatis.

Sid. 38, rad. 7—8: intendenten hade försvunnit ur medvetandet etc. Uppl. 1: intendenten Axel. Jfr sid. 13, rad 33—sid. 14 rad 1: hans vän, intendenten, vilken han trodde sig ha i rummet och med vilka han talade. Intendenten är en drömsyn i novellen och nämnes vid namn blott en enda gång sid. 15, rad 9.

— rad 17—18: att solen kunde få den ställningen att han lyste. Uppl. 1: att hon lyste. För Strindberg är solen maskulinum. Jfr anmärkningen till del XXX, Advent, tryckfel, sid 19, rad 17.

Sid. 41, rad. 3—5: en tradition, att min farbroder skulle ha ruinerat min far, och sedan ratat honom och hans släkt. Uppl. 1: h a t a t honom etc.; läsfel.

Digitized by Google

Sid. 41, rad. 14—15: det snusförnuftiga, det kritiska och komiska. Uppl. 1: det kritiska och d e t komiska.

Sid. 43, rad. 4—5: hustrun fascinerad av den fatala kuttern. Uppl. 1: p a s s i o n e r a d av den fatala kuttern; uppenbarligen läsfel av Strindbergs handskrift.

Sid. 54, rad 19: du får icke vara småaktig mot fruntimmer. Uppl. 1: så småaktig.

Sid. 55, rad 2: Rhen och rhenborgarne. Uppl. 1: Rhen och rhenborgar.

— rad. 16—17: så att allt vad hon [frun] sade, var blivet lögn. Uppl. 1: h a n sade; läsfel.

— rad. 20—22: Nej, men jag avskyr kuttersegling numera, jag är uppfödd på havet och är den som lärt segling åt både bror och kusin. Uppl. 1: ; och jag är uppfödd på havet och den som lärt etc.

Sid. 57, rad 6: utbröt hon. Uppl. 1: utbrast hon.

Sid. 58, rad 8: mänskohand. Uppl. 1: människohand.

— rad. 20—21: Då skedde något som fyllde mig med ny fasa, och som jag aldrig kunnat förklara. Uppl. 1: kun d e.

Sid. 61, rad. 17—18: Men så började det haka upp sig igen. Uppl. 1: det a t t haka etc.

Sid. 63, rad 8: Kvinnan är skapad av ett krokigt revben. Uppl. 1: skapt.

Sid. 66, rad 22: kautschuk. Uppl. 1: kautschu.

Sid. 67, rad. 12—13: malörten håller absintin. Uppl. 1: absinten; läsfel.

— rad. 14—15: vet du var malörten växer? Jo, om du hittar etc. Uppl. 1: Ja etc.; läsfel.

Sid. 68, rad. 19—20: slutligen berättade jag det själv. Uppl. 1: f ö r b ä t t r a d e jag det själv; läsfel.

— rad. 24—25: kan aldrig en lögn tas tillbaka? Jo visst kan den det; den kan glömmas. Uppl. 1: Jo visst kan han det; den kan glömmas. Antagligen ändring av Strindberg.

Digitized by Google

Sid. 70, rad. 5—6: Jag trodde man kunde och skulle ta människor på känsel. Uppl. 1: människorna.

Sid. 71, rad 16: min falska vän. Uppl. 1: min falske vän.

— rad. 27—28: Jag blev en baktalare, en otacksam lymmel. Uppl. 1: Jag blev nu baktalare etc., läsfel.

Sid. 72, rad 15: vande sig betrakta dem som sin egendom. Uppl. 1: som egendom; "lik".

Sid. 76, rad 33: plåga kommer även från dem som äro oss närmast. Uppl. 1: äro oss kärast.

Sid. 77, rad 12: Vad bulta de nu så rysligt för? I uppl. 1 "för" överhoppat.

Sid. 78, rad. 7—8: De inre sinnena skärptes otroligt allteftersom de yttre släcktes. Uppl. 1: meningslöst: de yttrade släcktes.

— rad. 28—29: vin, musik och blommor! Uppl. 1: vin, musik, blommor.

Sid. 80, rad. 9—10: Hans skrik härmade ibland barnsängskvinnornas. Uppl. 1: barnsängskvinnans.

— rad 29: Vartill jag sade: — Skulle du önska det? Uppl. 1: Vartill jag: skulle du etc., antagligen "lik".

Sid. 81, rad. 15—16: Han sträckte ut sig, drog ett par långa andetag, och somnade, som det såg ut, men han dog. Uppl. 1: och somnade, somnade som det såg ut; bröllop: då relativet "som" satts, har det i distraktion tagits för föregående ord och tillsatts med "-nade".

Korrekturändringar av Strindberg i uppl. 1.

Sid. 8, rad. 19—22: En klown säger någonting roligt, som jag icke förstod; och därpå slår han upp ett skratt så infernaliskt, att jag hörde där var någon elakhet. Var 8 Dag: som jag icke förstår; jfr "hörde" i korresponderande följande satsbildning.

Sid. 16, rad. 28—29: som aftonstunden var den enda på dagen, då jag var hemma. Var 8 Dag: den enda då jag var hemma på dagen

Digitized by Google

SYNDABOCKEN.

Manuskriptet till Syndabocken är en handskrift i kvartformat på Lessebopapper, skriven på bladens ena sida. Den upptar 171 paginerade sidor. Den är försedd med ett omslag på vilket Strindberg skrivit titeln: "Syndabocken. Berättelse av August Strindberg". Smutsfläckar visa att handskriften använts vid sättning.

De vanliga smärre tryckeriändringarna (av Strindbergs fadren till fadern, opp till upp, straxt till strax, eljes till eljest, aldra till allra, innevånare till invånare, i synnerhet till isynnerhet) ha här nedan ej vidare anmärkts.

Tryckfel och tryckeriändringar i uppl. 1.

Sid. 85, rad 15: aptekaren. Uppl. 1: a p o tekaren.

Sid. 86, rad 9: stadskällarn. Så hskr. Uppl. 1: stadskäll a r e n. Samma sid., rad 19: källarn, enligt hskr. Uppl. 1: källa r e n. Så ock i fortsättningen.

Sid. 94, rad 11: kaklugnsluckorna. Uppl. 1: kak e l ugnsluckorna.

— rad 20: denna lärare. Uppl. 1: den n e.

Sid. 108, rad. 9—10: upplyste män. Uppl. 1: upply s t a.

— rad 13: nytt stycke enligt hskr., ej iakttaget i uppl. 1.

Sid. 109, rad 29: lite. Uppl. 1: litet.

Sid. 110, rad. 8—11: hon var långt ifrån att känna sig stolt över hans uppmärksamhet, blev stundom sårad när han tog hennes medlidande som sympati, och då drog hon sig tillbaka på en tid. Uppl. 1: — — och då drog h a n sig tillbaka etc. Jfr även rad. 15—16 samma sida: han trodde därför att h e n n e s tillfälliga tillbakadragenhet endast var koketteri.

Sid. 112, rad 25: så svate ja'. Uppl. 1: sv a r te. Libotz' slarviga uttal annars iakttaget i samma replik, t. ex. rad 26: ådning [ordning], vatt [vart].

Digitized by Google

Sid. 112, rad 29: Är det inte vätt [värt] det? Uppl. 1: Är det inte r ä t t det? Jfr. föreg. anm.

Sid. 114, rad 13: började han marschen. Uppl. 1: började han marsch e r a. Läsfel.

Sid. 115, rad 25: något. Uppl. 1: något. Libotz' uttal förövrigt iakttaget i samma replik.

Sid. 117, rad 14: därföre. Uppl. 1: därför.

— rad. 15—17: (här turnerade han och föll in i ett accelerando) det-är-så-förbannat-lätt-att-komma-ifrån-en-affär — (heltaktspaus). Uppl. 1 har tankstreck i stället för diviser, samt "förbannat" utelämnat. Uteslutningen gjord på Idun, efter vars text uppl. 1 är satt.

— rad 26: där notariens bror är förvaltare. Uppl. 1: där notariens — bror är förvaltare. Ett i hskr. efter "notariens" överstruket ord har lästs som ett tankstreck.

Sid. 120, rad 21: huvet. Uppl. 1: hu v u d e t. Samma sid., rad 26, har även uppl. 1 "huvet" enligt hskr.

Sid. 122, rad 21: trett-i-o-tusen. Uppl. 1: tret-i-o-tusen.

Sid. 124, rad 23: källarmästan [Libotz' replik]. Uppl. 1: kallarmäst a r n.

Sid. 127, rad 13: för att få köra fram med sitt eget spann. I uppl. 1 är "sitt" utelämnat.

Sid. 129, rad 2: fingerna. Så hskr. Uppl. 1: fingrarna. Sid. 149, rad 31, har däremot även uppl. 1 enligt hskr.: fingerna. Idun har här: fingrarna.

Sid. 134, rad 27: dörrn. Uppl. 1: dör r e n. Däremot sid. 151, rad 22 enligt hskr. "dörrn" även i uppl. 1.

Sid. 139, rad. 11, 29 och 30: undelig, undelit [Libotz' repliker]. Uppl. 1: und e r lig, und e r l i g t. Däremot sid. 204, rad 4: undelit, även i uppl. 1 enligt hskr.

Sid. 143, rad 12: ensamna. Uppl. 1: ensam m a.

— rad 18: dyt [Libotz' replik]. Så hskr. Uppl. 1: dyrt. Likaså sid. 144, rad 6: ryslit, enligt hskr. Uppl. 1: rysligt.

Digitized by Google

Sid. 145, rad 1: bataljoner och kringskuren kung. Så hskr. Uppl. 1: — kringskur n a kung.

Sid. 153, rad. 5—6: utan lämnade dem i sticket, därmed prisgivande både sina vänner och den lära etc. Uppl. 1: — — o c h därmed prisgivande etc. "Och" överstruket [otydligt] i hskr. redan vid löpande skrivning.

Sid. 163, rad 4: Denna förvunna ärkeskälm. Uppl. 1: Den n e förvun n e ärkeskälm.

Sid. 164, rad. 9—10: Nu hade Askanius fått replik, och där utspann sig en timmes diskussion. Uppl. 1: D ä r hade Askanius fått replik, och där etc. Läsfel.

Sid. 168, rad 32: månars. Uppl. 1: måna d e r s.

Sid. 169, rad. 27—28: Libotz trodde denna köld härrörde av att han var främlingen. I uppl. 1 är "att" utelämnat: — — härrörde av han var främlingen.

Sid. 171, rad. 28—29: hans klagomål hade ingen ända. Uppl. 1: än d e.

Sid. 172, rad. 25—26: kom hem lugnad och stärkt i sin fasta tro, så att han kunde fortsätta leva. I uppl. 1 är "så" utelämnat.

Sid. 176, rad 12: restårang. Uppl. 1: restaurang. Likaså sid. 181, rad 4: restårangen, enligt hskr. Uppl. 1: restaurangen.

— rad 20: aldrin [Libotz' replik]. Uppl. 1: aldrig.

Sid. 179, rad 5: övre våningen. Uppl. 1: öv r a.

Sid. 181, rad 19: gick straxt beställa sexa. Uppl. 1: gick strax a t t beställa sexa.

— rad 30: Straxt efter supen. Uppl. 1: supén. Som framgår av fortsättningen är dock sexan ännu ej avslutad utan pågår. Se t. ex. sid. 182, rad 22 o. f.: Askanius — — talade om maten, kritiserade den, och föreslog återvända till kaféet.

Sid. 186, rad 28: intressangtaste. Uppl. 1: intressantaste. Sid. 120, rad 15, har dock även uppl. 1 enligt hskr. den även i andra volymer ofta förekommande Strindbergska stavningen: intressangt.

Digitized by Google

Sid. 193, rad 28: Men jag stänger aldrig. Spärrningen av "jag", enligt hskr., ej iakttagen i uppl. 1.

Sid. 197, rad. 27—28: ordentliga nödställda kunde han försträcka summan. Uppl. 1: ordentligt (!) nödställda etc.

Sid. 199, rad. 24—25: Detta var vid sjutiden. Uppl. 1: Det var etc.

— rad 30: ett par milar. Uppl. 1: ett par mil.

Sid. 203, rad 6: Ja, det är d—t konstigt. Så hskr. ursprungligen. Sedan av annan hand [red. Nordlings?] ändrat till: Ja, det är tusan så konstigt, vilken läsart såväl Idun som uppl. 1 ha.

Sid. 204, rad 6: till fot! Uppl. 1: till fots!

Ändringar av Strindberg i uppl. 1:

Sid. 138, rad 24: ville vidröra. Hskr. o. Idun: ville tala om. Två rader ovanför: något att tala om.

Sid. 153, rad 15: Efter en stunds meditation. Hskr. o. Idun: Efter ännu en stunds meditation.

Sid. 169, rad 11: Libotz fann fiskalen oförklarlig. Så även Idun. Hskr.: Fiskalen fann Libotz etc.

Sid. 201, rad 27: dock ingen vågade tilltala honom. Hskr. o. Idun: men ingen etc. "Men" förekommer i samma mening två rader ovanför.

Ändringar i hskr.

Sid. 93, rad 5: på X-torpa gård. Därefter i hskr. följande överstruket med blåkrita: hans yngre bror, ja, uppgifterna växla, artist, misslyckad och så vidare.

Sid. 97, rad. 16—17: berget i fjärran, där han brukade meditera. Så hskr. enligt ändring av Strindberg. Först skrivet: på berget. Där låg han på knä och bad Gud att få dö. Men det fick han icke.

Sid. 115, rad 25: något säskilt. Därefter i hskr. följande med blåkrita överstrukna stycke: Nu hade han fått

Digitized by Google

spåret på vägen till en kvinna, och han satte upp en trapez han hade i garderoben, för att ”göra konster”.

Sid. 128, rad 20: i liv och natur. Därefter i hskr. överstruket med blåkrita: i lära och leverne.

JOHN LANDQUIST.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Stanford University Libraries
3 6105 013 378 349
839.74
S911L
Digitized by Google